

**OSMANLI MEKTEPLERİNDE DİL
BİLGİSİ ÖĞRETİMİ VE MEHMED EMİN'İN
ŞARF-I TÜRKÎ'Sİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Zeynep ŞENOL
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Celal DEMİR
Mart, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI MEKTEPLERİNDE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ
VE MEHMED EMİN'İN ŞARF-I TÜRKÎ'Sİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME

Hazırlayan
Zeynep ŞENOL

Danışman
Prof. Dr. Celal DEMİR

AFYONKARAHİSAR 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Osmanlı Mekteplerinde Dil Bilgisi Öğretimi ve Mehmed Emin’in Şarf-ı Türkî’si Üzerine Bir İnceleme**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

03/03/2023

İmza

Zeynep ŞENOL

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Zeynep ŞENOL
	Numarası	200648103
	Anabilim Dalı	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
	Programı	Türkçe Eğitimi
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Osmanlı Mekteplerinde Dil Bilgisi Öğretimi ve Mehmed Emin'in Şarf-ı Türkî'si Üzerine Bir İnceleme
Tez Savunma Sınav Tarihi		03.03.2023
Tez Savunma Sınav Saati		14.30

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

OSMANLI MEKTEPLERİNDE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ VE MEHMED EMİN'İN ŞARF-I TÜRKÎ'Sİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Zeynep ŞENOL

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Mart, 2023

Danışman: Prof. Dr. Celal DEMİR

Türkçe, geniş bir coğrafyada konuşulan kökleri çok eskiye dayanan zengin bir dildir. Böyle köklü ve zengin bir dilin grameri üzerine tarihte çok fazla esere rastlanmamaktadır. Tanzimat Dönemi'nde ana dilimiz Türkçenin öğretimiyle ilgili çalışmalar yapılmış ve Türkçenin grameri üzerine kitaplar yazılmıştır. Bu gramer kitaplarından biri de Askeri Rüşdiye Mektebi birinci sınıflarda okutulmak üzere Kâ'immaâm Mehmed Emin tarafından yazılan “*Şarf-ı Türkî*” adlı dil bilgisi kitabıdır. Çalışmada, öncelikle bu eserin transkripsiyonlu çevirisi yapılmıştır, ayrıca eserin içeriği, dil bilgisi öğretim yöntemi, eserdeki gramer terimleri ile dil ve anlatımı ortaya konmuştur. Çalışmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı mekteplerindeki dil bilgisi dersleri ve dil bilgisi öğretimi ele alınmıştır. İkinci bölümde “*Şarf-ı Türkî*”nin Latin alfabesine transkripsiyonlu çevirisi yapılmış, eserin bölümleri incelenerek gramer terimlerinden dizin oluşturulmuştur. Üçüncü bölümde ise eserde kullanılan yöntem ve teknikler tespit edilmiştir. Bu çalışma “*Şarf-ı Türkî*”nin Türkçe öğretimindeki yeri ve önemini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışma ilgili kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri, Türkçe öğretim programları incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dil bilgisi, Türkçe öğretimi, sarf, Mehmed Emin

ABSTRACT

GRAMMAR TEACHING IN OTTOMAN SCHOOLS AND STUDY ON MEHMED EMIN'S ŞARF-I TURKI

Zeynep SENOL

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH AND SOCIAL SCIENCES EDUCATION**

March, 2023

Advisor: Prof. Dr. Celal DEMİR

Turkish is a rich language that is spoken in a wide geography and is a language going back to ancient times. There are not many works on the grammar of such a deep-rooted and rich language in history. During the Tanzimat Period, studies were carried out on the teaching of our mother tongue Turkish and books were written on the grammar of Turkish. One of these grammar books is the grammar book "*Şarf-ı Türkî* (Turkish Grammar)", written by Lieutenant Colonel Mehmed Emin to be taught in the first grades of the Military Middle School. The basis of our study consists of translating this work with transcription and stating its importance in terms of Turkish teaching by revealing the content, language and expression of the work, grammar teaching method, grammar terms in the work. Scanning method is used in the study. The study has three parts. In the first chapter, grammar lessons and grammar teaching in Ottoman schools are discussed. In the second part, "*Şarf-ı Türkî* (Turkish Grammar)" is translated into Latin alphabet with transcription, and the sections of the work are examined and an index is created from grammatical terms. In the third part, the methods and techniques used in the work are identified. The purpose of the study is to reveal the place and importance of "*Şarf-ı Türkî*" (Turkish Grammar) in Turkish teaching. For this study, related books, articles, master's and doctoral theses, Turkish teaching programs were examined.

Keywords: Grammar, Turkish teaching, grammar rules, Mehmed Emin

ÖN SÖZ

Tarihte Türkçeyi öğretmek ve öğrenmek gayesiyle dil bilgisi kitapları yazılmıştır. Ana dili öğretimiyle ilgili bilinen ilk dil bilgisi kitabı 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud'un *Kitâbü Cevâhiri'n-Nahv fi Lûgati't-Türk* adlı kayıp dil bilgisi kitabı olduğu söylenmektedir. Anadolu sahasında bilinen ve mevcut olan ilk dil bilgisi kitabı ise 16. yüzyılda Bergamalı Kadrî tarafından kaleme alınmış olan *Müeyessiretü'l-Ulûm*'dur. 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar dil bilgisi kitabı yazılmamıştır. 19. yüzyılda Tanzimat'la birlikte Türkçenin öğretimi ve Türkçenin dil bilgisi üzerine çalışmalar yapılmış, kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren ana dili öğretimi formal bir şekilde okullarda öğretilmeye başlanmış, bunun için Türkçe öğretim programları ve ana dili öğretimine dair dil bilgisi kitapları yazılmıştır. Çalışmamıza konu olan "*Şarf-ı Türkî*" Tanzimat Dönemi'nin sonlarına doğru 1904 yılında Yarbay Mehmed Emin tarafından Askerî Rüşdiye Mektebi birinci sınıflar için yazılmış, Türkçe dil bilgisi kâidelerini içeren dil bilgisi kitabıdır.

Tez konumu belirlememe yardımcı olan çalışma boyunca bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren ve daima destek olan danışmanım Prof. Dr. Celal DEMİR'e, zorlandığım her anda beni destekleyen ve gayretlendiren eşim Oğuzhan Selçuk ŞENOL'a ve ona ayıracağım zamanı çalışmama ayırdığım zamanları hoşgörerek beni ileride anlayacağını düşündüğüm oğlum Bilge Kağan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Zeynep ŞENOL
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MEKTEPLERİNDE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

1. TANZİMAT DÖNEMİ'NDE (1839-1876) DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ.....	8
1.1.TANZİMAT DÖNEMİ İLKÖĞRETİMDE BULUNAN OKULLAR VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ.....	10
1.1.1. Sıbyân Mektepleri	10
1.1.2. İptidâî Mektepleri.....	12
1.2. TANZİMAT DÖNEMİ ORTAÖĞRETİMDE BULUNAN OKULLAR VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ.....	13
1.2.1. Rüşdiye Mektebi	13
1.2.2. İdâdî Mektepleri	14
1.2.3. Sultanî Mektepleri	15
1.3. TANZİMAT DÖNEMİ YÜKSEKÖĞRETİMDE BULUNAN OKULLAR VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ.....	16
1.3.1. Darülfünûn	16
1.3.2. Dârü'l-Mu'allimin-Dârü'l-Muallimât	18
2. II. MEŞRÛTİYET DÖNEMİ'NDE (1908-1923) DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ.....	20
2.1. II. MEŞRÛTİYET DÖNEMİ İLKÖĞRETİMDE BULUNAN OKULLAR VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ.....	23
2.1.1. Mekâtib-i İptidâîye	23
2.2. II. MEŞRÛTİYET DÖNEMİ ORTAÖĞRETİMDE BULUNAN OKULLAR VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ.....	27
2.2.1. İdâdî Mektepleri	27
2.2.2. Sultanî Mektepleri	28
2.2. II. MEŞRÛTİYET DÖNEMİ YÜKSEKÖĞRETİM OKULLARI VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ.....	31
2.2.1. Darülfünûn	31
2.2.2. Dârü'l-Mu'allimin-Dârü'l-Muallimât	32
3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ	33
3.1. İLKÖĞRETİMDE TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ	36
3.2. ORTAÖĞRETİMDE TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ	40
3.3. YÜKSEKÖĞRETİMDE TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ	42

İKİNCİ BÖLÜM

ŞARF-I TÜRKÎ'NİN TRANSKRİPSİYONU, BÖLÜMLERİ VE GRAMER TERİMLERİ

1. ŞARF-I TÜRKÎ'NİN TRANSKRİPSİYONU	46
2. MEHMED EMİN'İN ŞARF-I TÜRKÎ ADLI ESERİNİN BÖLÜMLERİ	161
2.1. İSİM BÖLÜMÜ	162
2.2. ŞİFAT BÖLÜMÜ	164
2.3. ZAMİR BÖLÜMÜ	166
2.4. MAŞDAR BÖLÜMÜ	169
2.5. Fİ' L BÖLÜMÜ	173
2.6. EDEVÂT BÖLÜMÜ	177
3. ŞARF-I TÜRKÎ GRAMER TERİMLERİ	178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞARF-I TÜRKÎ'DE KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

1. DİL VE ANLATIM	190
2. İÇERİK	191
SONUÇ VE ÖNERİLER	196
KAYNAKÇA	199
EKLER	201

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. 1873-1890 Tarihleri Arası Sıbyân Mektepleri Ders Programı	11
Tablo 2. 1869 Nizâm-nâmesine Göre Erkek Rüşdiye Mektebi Ders Cetveli	14
Tablo 3. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Darülfünûn Şubeleri ve Dersler.....	17
Tablo 4. 1876'da Darülmuallimat Ders Programı	19
Tablo 5. 1876'da Darülmuallimin Ders Programı.....	19
Tablo 6. 1913-1914 Mekâtib-i İptidâiye Ders Müfredatı	25
Tablo 7. Mekâtib-i Sultâniye Müfredat Programı, Devre-i Ulâ Ders Programı	26
Tablo 8. Beş Yıllık İdâdîlerin Ders Programları (1911)	27
Tablo 9. Sultanîlerin I. Devresi Türkçe Dersi Konu Başlıkları	29
Tablo 10. Mekâtib-i Sultânîye Edebiyat Dersleri Programı	30
Tablo 11. İstanbul Mekteb-i Sultânîsi Türkçe Ders Programı I. Devre.....	31
Tablo 12. 1913 Yılında Hazırlanan Dört Yıllık İlk Öğretmen Okulu Programı.....	33
Tablo 13. 1924 Erkek İlk Mekteplerinin Türkçe Haftalık Ders Tevzi Cetveli.....	36
Tablo 14. 1929 Öğretim Programı Gramer Kazanımları	39
Tablo 15. 1340-1924 Liselerin İkinci Devre Türkçe ve Edebiyat Müfredat Programı .	41
Tablo 16. 1924 Tarihli İptidâi Dârülmuallimîn (Erkek ilk Öğretmen Okulu) Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi	44
Tablo 17. 1931 yılında İlk öğretmen Okullarının Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi	45

GİRİŞ

Dil; insanların duygu ve düşüncelerini aktarmak, iletişim kurmak için kullanılan sözlü ya da sözsüz anlaşılmaya denir. Dil, ilk insandan beri var olan insana özgü bir yetenek; araştırılması, öğrenilmesi gereken önemli bir alandır. Yazının icadından önce sözlü olarak konuşulan dil, yazıya aktarılmaya başlanmış böylece dilin kalıcı, genel geçer kuralları olan gramerleri ortaya çıkmıştır. Gramer bir dilin iskeletidir. Dile bilimsellik kazandıran, dilin kurallarını ortaya koyan, ölçüleri bulunan bir alandır. Gramerler, dilin nesiller arasındaki köprüleridir. Toplumun kültürünün korunmasında, değerlerinin gelecek nesillere taşınmasında gramerin önemi büyüktür.

Gramer yazımının tarihi kökenine baktığımızda; ilk çalışmaları MÖ V. yüzyılda Hintliler, Yunanlılar ve Romalıların yapmış olduğunu görmekteyiz. İlk gramercilerden Hintli Panini *Sekiz Konferans* isimli eserinde Sanskrit dilinin gramerini yazmıştır. Dünyada gramer yazım kökeni bu kadar eskilere dayanıyorken Türkçe gibi köklü bir dilin gramer yazım tarihinin bu dillere göre geç olduğunu görmekteyiz. Bilinen ilk gramer, XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud'un yazdığı ya da yazmayı tasarladığı *Kitâbü Cevâhiri'n-Nahv fi Lûgati't-Türk*'tür.

Kaşgarlı Mahmud'un kayıp eserinden sonra Türkiye Türkçesinin ilk gramer kitabı Bergamalı Kadri'nin 1530 yılında dönemin padişahı I. Süleyman'ın Sadrazam'ı İbrahim Paşa'ya sunulan *Müeyyessiretü'l-Ulûm* (İlimlerin Kolaylaştırıcısı) adlı eseridir. 16. yüzyıldan Tanzimat Dönemi'ne kadar Türkçenin grameriyle ilgili herhangi bir eser bulunmamaktadır. Tanzimat Dönemi'nde Türkçenin grameri üzerine birçok gramer kitabı yazılmıştır. Bunlardan biri de Askeri Rüşdiye Mektebi birinci sınıflarda okutulmak üzere *Qâ'immağâm Mehmed Emin* tarafından yazılan *Şarf-ı Türkî* dir.

Bu bölümde; araştırmanın konusu, amacı ve önemi, problem durumu, yöntemi, kapsamı, sınırlılık ve varsayımları hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu Osmanlı mekteplerinde Türk dili dil bilgisi öğretimi ve *Qâ'immağâm Mehmed Emin* tarafından yazılan *Şarf-ı Türkî* adlı eserini Latin alfabesine çevrilerek eserin içeriği, dil ve anlatımı, yöntemi, eserdeki gramer terimlerini belirlemek dil bilgisi öğretimi ile dil ve anlatımı açısından önemini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Amacı

Bir milletin kültürünü oluşturan bütün unsurları bünyesinde taşıyan o milletin ana dilidir. Her dilin kendine has yapısı ve kuralları vardır. Bu yüzden kendine has gramer biliminin olması da gerekmektedir. Ana dilin grameri dilin kuralları ve yöntemlerine açıklık getirir. Bir toplumun bütün değer ve kültür aktarımı dil ile gerçekleşir. Ana dilini iyi bilmek bugüne sağlam kökler atarak geleceğe nitelikli yatırım yapmak demektir. Bir dil ne kadar iyi bilinirse o dilin sunduğu imkânlardan daha çok faydalanılır. Bu sebeple ana dilin okullarda öğretilmesi şarttır.

Türkçenin gramerini yazmak ya da öğretmek amacına Tanzimat Dönemi'ne kadar bir iki eser dışında rastlanmamaktadır. Tanzimat Dönemi'nden sonra Türkçenin grameri üzerine kitaplar yazılmaya başlanmış ve okullarda ana dili öğretimi üzerine çalışmalar yapılmıştır. İlk yazılan gramer kitaplarında Arapça ve Farsçanın etkisiyle gramer yazım geleneği uzun süre devam etmiştir. Türkçenin kendine has yapısını yansıtan eserleri oluşturmak, Türkçenin okullarda ders olarak amacına uygun öğretilmesi hemen gerçekleşmemiştir. Bu araştırmayla Osmanlı mekteplerindeki dil bilgisi öğretim süreçleri ortaya konulmuş aynı zamanda Tanzimat'ın son dönemlerinde yazılan Mehmed Emin'in *Şarf-ı Türkî* adlı eserinde dil bilgisi öğretimi, eserin içeriği, eseri dönemin diğer dil bilgisi kitaplarından ayıran yönleri tespit edilmiştir. Böylece *Şarf-ı Türkî'nin* Türkçe öğretimindeki yerini, o dönemin Türkçe dil bilgisi öğretim ilkelerini tespit etmek oldukça faydalı olacaktır.

Araştırmanın Önemi

Türk dili özellikle 15. yüzyıldan itibaren Arapça ve Farsçanın etkisi altında kaldığı için Tanzimat Dönemi'nde de Türkçenin grameri yazılırken Arapça ve Farsça yöntemlerle gramer yazımları gerçekleşmiştir. Hatta Türkçenin adı gramer kitaplarına Lisân-ı Osmânî şeklinde geçmiştir. 3 Mart 1861'de Maarif Nezaretinin Vazifelerine Dâir Mevâd adıyla okullara bir yönerge gönderilmiştir. Bu yönergede "2. ve 3. dereceli okullarda öğretim dili Türkçe olacak öğretmenlerin bu dili iyi bilmeleri şartı aranacaktır." (Berker, 1945: 46) ibaresiyle eğitim millileştirilmeye çalışılmıştır. Türkçe gramer kitaplarındaki Arapça ve Farsça ağırlık azaltılmaya çalışılmış, Lisân-ı Osmânî ifadeleri yerini Lisân-ı Türkî'ye bırakmıştır. "Devrine göre sade Türkçe ile en güzel örnekleri kaleme alan Muallim Naci bir mektubunda Osmanlı Türkçesi ile ilgili düşüncelerini, 'Türkçe doğru yazmak için mükemmel Arabî, Farisî bilmek lazım mıdır?

Hayır, Türkçeyi doğru yazmak için yalnız Türkçeyi mükemmel bilmek lazımdır' sözleriyle ifade eder.” (Öksüz, 1995: 29).

Tanzimat Dönemi'nin sonlarına doğru değişen şartlarla gramer kitaplarında da belli değişiklikler yapılmıştır. Çalışmada, Osmanlı mekteplerindeki dil bilgisi öğretimi ve o dönemin gramer öğretim yöntem ve tekniklerini tespit etmek aynı zamanda Latin alfabesine aktardığımız “*Şarf-ı Türkî*”nin içeriği, gramer terimleri, gramer öğretim yöntemi çalışmanın ana tezini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada, Kâ'immağâm Mehmed Emin tarafından yazılan *Şarf-ı Türkî* adlı eseri günümüz Latin alfabesine çevirerek eserin içeriği, dil ve anlatımı, yöntemi, eserdeki gramer terimlerinin belirlenmesi; bu eserin Türkçe dil bilgisi öğretiminde önemini tayin edilmesiyle sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarama ve doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Var olan veriler olduğu gibi nesnel bir şekilde ortaya konulmuş olup herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Araştırma konusuyla ilgili kitap, makale, yüksek lisans tezleri, Türkçe öğretim programları incelenmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı mekteplerinde dil bilgisi dersleri araştırılmış; o dönemde yapılan dil bilgisi öğretimi, ders programları ve öğretim programları incelenerek tespit edilmiştir. Türkçe dil bilgisi öğretimi tespit edilirken; Tanzimat Dönemi, II. Meşrûtiyet Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi dil bilgisi öğretimi araştırılmıştır.

İkinci bölümde, *Şarf-ı Türkî*, günümüz Latin alfabesine çevrilmiştir. Çeviri yapılırken orijinalliği korunan kitap, olduğu gibi çevrilmiştir. Kitabın konu sıralaması ve sayfa numaraları belirtilmiştir. Ayrıca eserin bölümleri tek tek incelenmiş olup benzerlerinden farklılıkları tespit edilmiştir. Eserde geçen gramer terimlerinden bir dizin hazırlanarak gramer terimlerinin tanımları ve bugünkü karşılıkları belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde, eserde kullanılan yöntem ve teknikler tespit edilmiştir. Eser, muhteva ve üslûp açısından da incelenmiştir. Ayrıca tezin sonunda ek olarak eserin tıpkıbasımı konulmuştur.

Çevirisi yapılan *Şarf-ı Türkî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde olup araştırmaya açık olmadığından sahaftan temin edilmiştir. Eserin yazarı Mehmed Emin hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Bursalı Mehmet Tahir Bey tarafından yazılan *Osmanlı Müellifleri*, Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî* adlı eserleri ve Millî Kütüphane, İslamî Araştırmalar Merkezi Kütüphaneleri başta olmak üzere çok sayıda kütüphane katalogları taranmış olup herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Kitabın künyesinde Mehmed Emin'in unvanının asker olması sebebiyle Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığıyla yapılan görüşmelerde çok sayıda Mehmed Emin olduğu, sicil numarası olmadığı için kişinin bulunamayacağı bilgisi verilmiştir. Ayrıca 22.07.2022 tarihli dilekçemizle Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okuluna yapmış olduğumuz başvuru sonucunda 26.08.2022 tarih ve 1548713 sayılı cevap yazısında talep edilen şahsa ait bilgilerin yetersiz olması sebebiyle kendisi hakkında herhangi bir bilgi, kayıt ya da şerhe ulaşılamadığı belirtilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Emlâk-i Emiriyye Müdüriyeti 522-3 (kutu-sıra) numaralı arşivde Mekatib-i Askeriye-i Şahane şakirdanından Derne, Bingazi ve Trablusgarb sahillerindeki iskelelere çıkacak olanlarla birlikte hareket eden Umum Mekatib-i Askeriye Müfettişliği maiyyetine memur Binbaşı Mehmed Emin Bey'e ihsan buyrulan paranın vezneden itası belgesi bulunmuştur. Bu belgenin tarihinin araştırmamıza konu olan kitabın basımından bir yıl öncesi olması, eserin yazarının ve belgede adı geçen kişinin görev unvanlarının aynı olması ve aynı kurumda olması; iki ismin de Mehmed Emin olması sebebiyle kitabın yazarının 1903 yılında binbaşı rütbesiyle askerî öğrencilerle Derne, Bingazı ve Trablusgarp'a gittiği kuvvetli bir ihtimal olarak gözükmemektedir. Bu belgede görülen Mehmed Emin Bey'e ait olduğunu düşündüğümüz mühürde "Mazhar bin Mehmed Emin" yazmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MEKTEPLERİNDE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

Dilin bugüne kadar birçok tanımı yapılmıştır. Herkes dili kendi bakış açısına göre yorumlamış, tanımlamıştır. “Bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sırlarını bugün de çözemeyeceğimiz büyümlü bir varlıktır. O gerek insan, gerek toplum, gerekse insan ve toplumdan ayrı düşünölemeyecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur.” (Aksan, 2009: 11).

Dile insan açısından bakacak olursak dil insan olmanın gereğidir. İnsanı insan yapan konuşma becerisinin ana malzemesidir. Dil sayesinde insanlar iletişim kurar, düşöncelerini aktarabilir. Toplum açısından ise dil ise bir toplumu oluşturan bireylerin birbiriyle bağ kurmasını, o toplumu oluşturan bütün kültürel öğeleri gelecek nesillere aktarmasında bir köprü vazifesi görür. Toplumun aynasıdır. Bir toplumu oluşturan bütün öğelerinin sözlüğüdür.

Ana dili, “Başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin bir toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir.” (Aksan, 1975: 427). İnsanın doğduğu ortamda var olduğundan beri doğal süreçte öğrendiği dildir. İnsanın yaşadığı ortamda doğal olarak öğrendiği dili her yönüyle öğrenip konuşması mümkün değildir. Bu yüzden ana dilin okul ortamında gramerinin öğrenilmesi zorunludur.

Dil, birey için toplum için çok önemli yaşayan bir varlıktır. Dilin üzerinde durulması, araştırılması, muhafaza edilmesi gerekir. Dil, doğduğu andan itibaren geliştiği çevrenin bütün öğelerini üzerinde taşır. Dilin çok yönlü yapısında yaşadığı coğrafyanın izleri görülür. İçinde barındırdığı kelimeler doğduğundan bugüne yaşadığı olaylardan, etkileşim kurduğu toplumlardan ipuçları taşır. Dilin taşıdığı bu özellikleri kuralla dönöştüren ise dilin grameridir. Bu yüzden gramer dil için olmazsa olmaz bir bilimdir. “Bugün birçok topluluklarda terim olarak kullanılan gramer sözcüğünün ana anlamı, Yunancada ‘yazı’ demek olan gramma (< graphein = yazmak) köküne dayanır.” (Dilaçar, 1989: 83).

Dilaçar grameri: “Birinci; biçim, söyleniş, cümle yapısı, anlam ve söz tarihi bakımından belirli bir düzenlilik gösteren sistemli söz gruplanmalarından meydana gelen dilin bu yönden incelenmesi. İkinci, belli bir çağda belli bir dilin bu bakımdan

incelenmesinin konusu olan görüngüler ve bunların sistemi. Üçüncü, bu görüngüleri yöneten kurallar. Dördüncü, bu kuralları öğreten ders kitabı. Beşinci, bir sözün ya da yazının bu kurallara uyup uymama derecesi.” (Dilaçar, 1989: 85). Şeklinde grameri tanımlar. Bu tanımlardan hareketle gramer, yalnız dilin bilgiye dayalı yönü değildir. Gramerin bilgi dışında farklı yönleri de vardır. Dil; doğası gereği kendi kuralları, yöntemi ve canlılığı bulunan bir varlıktır. Gramer de dile bağlı olarak çok yönlü bir bilimdir. Dil olmadan gramer, gramer olmadan da dil düşünülemez. Dilin sağlam temeller üzerinde durması gramer yazımına ve öğretimine bağlıdır.

Ana dili “İnsanın duygu ve düşüncelerini başkalarına en güzel biçimde aktardığı dildir.” (Hengirmen, 1998: 30). Gramer de bu aktarımı tamamlamakta, kusursuz hâle getirmektedir. “Dili iyi kullanma (bonusage) sanatını öğretir. Düşünce ve duyguları daha düzgün ve tam olarak anlamamıza ve anlatmamıza yardım eder. Gramer bilgisi sayesinde daha doğru, daha mükemmel düşünmeye de alışırız. Bu bilgi dil düzeninin koruyucusudur.” (Banguoğlu, 1990: 19). Gramer; dilin işlevlerini mükemmel, tam ve doğru hâle getirmektedir. Ana dili ve gramer birbiriyle bir zincirin hâlkası gibidir.

Türkçede ilk gramer kitabı 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından *Kitâbü Cevâhiri'n-Nahv fi Lûgati't-Türk* adlı kitaptır. Böyle bir gramer kitabının yazıldığı ya da yazmayı tasarladığı biliniyorsa da yitık bir eserdir. Bu eserin var olduğunu Kâşgarlı Mahmud'un *Divanü Lûgat-it Türk*'te kısaca bahsetmesinden anlamaktayız. 11. yüzyılda geniş bir coğrafyaya hâkim olan Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri cihetiyle Türk kültürü ve İslam kültürü karşı karşıya gelmiştir. Türkçe eserler verilirken Arapça eserler de yaygınlaşmıştır. Bunun üzerine Kâşgarlı Mahmud, Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Türk dünyasından gezip topladığı bilgileri sözlük hâline getirmiştir. Eseri dönemin halifesi Ebü'l-Kasım Abdullah'a “Tanrı yeryüzündeki erki (gücü) Türklere vermiştir. Bunların dilini öğrenmekte yarar vardır.” (Korkmaz, 1981: 17). Cümleleriyle sunmuştur. Eseri yazma sebebini de eserde: “Ant içerek söylüyorum. Ben Buhara'nın sözüne güvenilir imamlarından birinden ve başlıca Nişaburlu imamdan işittim. İkisi de senetleriyle bildiriyor ki Yalvacımız (Peygamberimiz) kıyamet belgelerini, ahir zaman karışıklıklarını ve Oğuz Türkler'inin ortaya çıkacaklarını söylediği sırada ‘Türk dilini öğreniniz çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır.’ buyurmuştur. Bu hadis doğru ise Türk dilini öğrenmek çok gerekli bir iştir. Bu doğru değil ise akıl bunu emreder.” (TDK, 1939: 3-4). Sözleriyle Türkçenin her şekilde öğrenilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kâşgarlı Mahmud'un Araplara Türkçeyi öğretmek için kaleme aldığı ansiklopedik sözlük, nitelik bakımından Türkçenin grameri özelliğini de taşır. "Türkçenin bir devlet ve millet dili olarak kurallarının tespit edildiği ve öğretim amacıyla yazılan gramer nitelikli ilk eser *Divanü Lügati't-Türk*'tür." (Karakuş, 2006: 16). Eserde kelimeler Türkçe, açıklamalar Arapça yazılmıştır.

Bu eserlerin dışında 12. yüzyılda Harezmi sahasında Arapça olarak yazılmış olan Zemahşerî'nin *Mukaddimetü'l Edeb* adlı eseri; Türkçe öğrenmek ya da öğretmek amacıyla yazılmamış, yalnızca Arapça öğrenmek için yazılmış bir sözlüktür.

Abbasi Devleti, askeri alandaki zayıflıklarını gidermek amacıyla Türkleri ordularının başına getirmiştir. "Abbasi sultanları tarafından hilâfeti takviye edip güçlendirmek için Türk soylu özel birlikler oluşturulmuştur. Bir kısmı Karadeniz'in kuzeyinden, bir kısmı da Harezmi bölgesinden gelen Türkler zamanla Mısır'da devlet yönetimini ele geçirip bölgede birçok Türk devleti kurarak yerli halk üzerinde etkilerini hissettirmişlerdir." (Biçer, 2012:116-117). O bölgedeki devletlerin yönetimini ele geçiren Türkler, devletin resmi dilini Türkçe kullanmıştır. Bu yüzden Türkçeyi öğrenmek zorunluluk hâline gelmiş ve neticede Türkçeyi öğrenme üzerine eserler yazılmıştır. Bu eserler, Türkçenin gramerini ortaya koymak için yazılmasa da gramer niteliği de taşımaktadırlar. "*Codex Comanicus, Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye, Bulgatü'l-Müşâtâk fi Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak, El-Kavânînü'l-Küllîyye li-Zabtî'l-Lügati't-Türkiyye, Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye.*" (Biçer, 2012: 118). Kıpçak sahasında yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan eserlerdir.

Çağatay döneminde, Türkçenin gramer çalışmalarında Ali Şîr Nevâî'nin *Muhakemetü'l- Lügat*eyn'i önemli bir yere sahiptir. İki dilin mukayesesi, esasına dayanan eser 1499 yılında Ali Şîr Nevâî tarafından kaleme alınmıştır. Eserin yazılış amacı Türkçe ile Farsçanın dil imkanları yönünden karşılaştırılması ve Türkçenin Farsçadan daha üstün bir dil olduğunu göstermesidir. (Aşık, 2019: 28). Bu eserde, *Divanü Lûgat-it Türk*'te olduğu gibi Arapçayla Türkçenin atbaşı gitmesi söz konusu değildir. Ali Şîr Nevâî, Türkçenin Farsçadan daha üstün bir dil olduğunu savunmuştur.

Selçuklular dönemi gramer çalışmalarına baktığımızda, bu dönemde Türkçenin öğretimine dair bir çaba görülmez zira konuşulan dil Türkçe olmasına rağmen bilimde,

Arapça resmi dil; edebiyatta da Farsça hâkim olmuştur. 14. yüzyılda yaşayan Âşık Paşa'nın şu dizeleri Türkçeye verilen önemi yansıtmaktadır.

Türk diline kimse bakmaz idi,

Türklere hergiz gönül akmaz idi.

Türk dahi bilmez idi bu dilleri,

İnce yolu ol ulu menzilleri. (Âşık Paşa, *Garîb-nâme*).

Âşık Paşa, edebiyatta Farsçanın hâkim olduğu bir dönemde tasavvufu konu alan *Garîb-nâme*'sini sade bir Türkçeyle yazmış olması yönünden çok kıymetlidir.

Osmanlı dönemi Anadolu sahasına geldiğimizde 16. yüzyılda Bergamalı Kadri'nin *Müeyyessiretü'l-Ulûm* adlı eseri önemlidir. İlimlerin kolaylaştırıcısı anlamına gelen bu eser, dönemin padişahı I. Süleyman'ın Sadrazam'ı İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Bergamalı Kadri, Türkçenin gramerini yazma sebebini eserde şu şekilde dile getirmiştir. “Asl-ı murâdum sultânüm hazretlerine duâ ve senâdur; lâkin bu duâyâ taviât için diledüm ki bir acebe nesne dahı ihtirâ eyleyem ki kimse dahı bu meydâna at sıçratmamış ola” (Karabacak, 2002: 5). Herkesin çalışma yaptığı alanda değil kimsenin uğraşmadığı bir alanda eser sunmak istediği için Türkçenin gramerini yazmıştır. Türkiye Türkçesinin yazılan ilk gramer kitabı olması yönünden önemli bir eserdir.

16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yani Tanzimat Dönemi'ne kadar Türkçenin grameri yazılmamıştır. Türk dili bu yıllarda Arapça ve Farsça ağırlıklı bir dile dönüştüğü için Türkçe arka planda kalmıştır. “Osmanlı Devleti'nde medrese dili Arapça olduğundan gramer çalışmaları da Arapça temeline dayandırılmıştır. Böylece Türkçenin grameri yüzyıllarca süregelen bir boşluk içinde kalmıştır.” (Korkmaz, 2014: 88).

1. TANZİMAT DÖNEMİ'NDE (1839-1876) DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

Tanzimat Dönemi'nde gramer üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmış, okullarda Türkçenin öğretimiyle ilgili planlamalar yapılmıştır. “1851 yılında Encümen-i Dâniş'in kuruluşu ile Osmanlı Türkçesi gramerlerinin yazılması karar altına alınmıştır. Ahmet Cevdet ve Fuat Paşa'nın birlikte yazdıkları *Kavâid* (1851)den başlayarak 1910 yılına kadar uzanan dönemde birçok gramerin ortaya konmuş olması bu anlayış değişiminin sonucudur.” (Korkmaz, 2002: 43).

İlk yazılan gramer kitaplarında Türkçe, genellikle Arapça ve Farsça kaidelerine göre yazılmıştır. “Dil bilgisi bir dilin sesleri, sözcük türleri, bunların yapıları, cümle

olarak dizilmeleri ve cümle içindeki görevleri, çekimleriyle ilgili kuralları inceleyen bir dil bilimi dalıdır. Her dilin kendine özgü kuralları bulunduğu için, ayrı bir dil bilgisi vardır” (Göğüş, 1978: 337). Her dilin kendine özgü kuralları bulunduğundan Arapça ve Farsça kurallara uygun olarak yazılmaya çalışılan Türkçenin grameri, tam manasıyla Türkçeyi yansıtamamıştır. Buna karşı çıkıp Türkçenin kendine has kurallarına göre anlatmaya çalışan dilcilerde o dönemde bulunmuştur. Ana dili olarak konuşulan dilin öğretilmeye ya da öğrenilmeye ihtiyaç duyulmadığı o dönemde yapılan gramer çalışmaları her şekilde çok kıymetlidir.

Osmanlı ve Selçuklu eğitim kurumlarında yani medreseler ve mahalle mekteplerinde Türkçenin öğretimine dair bir bilgi ya da belge bulunmamaktadır. “İlk Selçuklu medreseleri 1040 yıllarında Nişabur’da Tuğrul Bey tarafından kurulmuştur. Alparslan döneminde 1067’de Bağdat’ta Nizamiye medreseleri adıyla önemli kurumlar açılmıştır.” (Akyüz, 1997: 39). Bu açılan medreselerde, Bağdat Nizamiye Medrese’si yükseköğretim, diğerleri de ortaöğretim ve müderrislerine göre yükseköğretim kurumlarıdır. Bu medreselerde din, hukuk, dil, edebiyat gibi dersler okutulmaktadır. Öğretim dili Arapçadır. Klasik Osmanlı medreselerinde de yine aynı şekilde öğretim sistemi benimsenmiştir. “Kitaplar ve öğretim dili esas olarak Arapça idi. Türkçe kısmen sözlü açıklamalar ve tartışmalarda kullanılıyordu. Farsça ise ilk kez Damat İbrahim Paşanın yaptırdığı medresede okutulmaya başlandı.” (Ergin, 1997: 155). Açıklamasından hareketle de görülüyor ki medreselerde Türkçenin öğretimine dair herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

İlköğretim kurumlarına baktığımızda bu okullara “Mektep, kütüphane, darüttâlim, mektephane, muallimhane, darülmil” (Akyüz, 1997: 72) isimleri verilmişti. Halk ise bu okulları genellikle “mahalle mektebi” olarak isimlendirmiştir. Bu kurumlar camilere bitişik ya da caminin içinde eğitim vermekteydi. Hocanın maharetine göre bir öğretim programı belirlenmekte, o da uygulanmaktaydı. Genellikle Arapça Kur’an’ın okunuşu öğretilirdi. “Yazı ve meşk muallimi bile talebeye meramını anlatacak alelâde yazıyı ve Türkçenin imlâsını yani yazılış ve okunuş şeklini öğretmez, Arap yazılan ve Arapça metinler üzerinde nakkaşlık ve kopyecilik yaptırılırdı. Bundan dolayıdır ki bu mekteplerden çıkanlar iyi bir nakkaş, iyi bir kopyeci olurlar, fakat dertlerini anlatacak iki satırlık bir mektubu yazamazlardı.” (Ergin, 1997: 86).

Bu işleyiş genel olarak Tanzimat Dönemi’ne kadar devam etmiştir. Türkçenin bir gramerinin olduğu ve de öğretilmesi gereken bir ilim olduğu ihtiyacı hâsıl

olmamıştır. Tanzimat Dönemi (1839-1876) yıllarını kapsayan siyasal ve sosyal bazı düzenlemelerin yapıldığı dönemdir. “Tanzimat maarifinin getirdiği yeniliklerin başında ‘mektep’ denen kurumun salt İstanbul için gerekli olmadığı, ülkenin her yanında eğitime muhtaç çocuklar ve gençler bulunduğu gerçeğinden hareketle, önce büyük vilayet merkezlerinde olmak üzere taşrada da okullar açılması gündeme gelir.” (Sakaoğlu, 2003: 69). Gibi düşüncelerle eğitim alanında yeniliğe gidilmiştir. Bu dönemde eğitim alanındaki yenilik ve düzenlemeleri gerçekleştirmek için 13 Mart 1845 yılında Meclis-i Maârif-i Muvakkat adında bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurul eğitim işleriyle ilgilenmek için bir meclisin açılması ve eğitimde bazı yeniliklerin yapılması fikirlerini ortaya koymuştur. Haftada iki kere toplanan bu kurul bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda:

“Sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesini, rüşdiyelerin bir düzene ve sisteme; halka bilgi verecek bir düzeye kavuşturulmasını, programındaki din derslerinin arttırılmasını, isteyen herkese açık, öğrencilerin gece ve gündüz barınmalarına uygun bir Darülfünûn (üniversite) ve bir Encümen-i Daniş (akademi) açılmasını; her düzeydeki öğretim kurumlarının çalışmalarını izleyecek ve yönlendirecek bir Meclis-i Maarif-i Umumi ye kurulmasını öneren raporun benimsenmesinden sonra Meclis-i Maarif-i Muvakkat; Meclis-i Maarif-i Umumiye adını aldı.” (Sakaoğlu, 2003: 71).

1.1.TANZİMAT DÖNEMİ İLKÖĞRETİMDE BULUNAN OKULLAR VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

1.1.1. Sıbyân Mektepleri

Bu mektepler adını çocuk, sabi anlamına gelen “sıbyân” kelimesinden almaktadır. Sıbyân mektepleri bugünkü ilköğretimin birinci kademesini kapsamaktadır. Yedi ile on bir yaş aralığı çocukların öğrenim gördüğü bu mekteplerde Tanzimat ile birlikte birtakım yenilikler yapılmıştır.

Bu dönemde “Etfâlin Talîm ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Vechile İcrâ Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dâir Sıbyân Mekâtibi Hâceleri Efendilere İtâ Olunacak Talîmât” adlı bir talimatname yayımlanmıştır. Bu talimatnameye göre:

“Öğretim süresi dört yıl olarak sınırlandırılması, sıbyân okullarının rüşdiyelere temel olması ve bunlara öğrenci yetiştirmesi kabul etmekle öğretim dereceleri arasında bir uyum sağlanması, Türkçe derslerine önem verilmekle eğitimde millîleşmeye doğru bir adım atılması, ilköğretimde birlik ve bütünlük temini yoluna gidilmesi, okuma ve yazmaya aynı ölçüde önem verilmesi, okullarda teftiş usûlü ve öğrencilerin devam mecburiyetinin sağlanması öngörülmüş, okullara taş levha ve divitin sokulması uygun görülmüştür.” (Kodaman, 1991: 62).

Bu talimatnamede dikkat çeken husus Türkçe derslerine önem verilmesi maddesidir. Türkçenin gramerinin yazılmaya başlandığı bu dönemde Türkçe derslerine önem verilmesi dikkat çekmektedir. Bu talimatname; öğretmen, okul, ders kitabı, maddi

kaynak yetersizliği gibi eksiklikler sebebiyle hayata geçirilememiştir. Bu talimatnameye göre öğretim programında: “Elifba, Amme Cüzü ve öteki cüzler, Türkçe Lügât, Ahlâk, Yazı, İlmihâl, Türkçe Tecvid, Kur‘an.” (Akyüz, 1997: 140) dersleri okutulmuştur. Öğretim programından hareketle Türkçenin gramerinin öğretimine dair herhangi bir ders konulmamıştır. Bu programda dikkat çeken ders, yazı dersidir. Bu programa kadar okuduğunu yazmaya yönelik herhangi bir öğretim uygulanmamıştır. Yazmanın okumayı kolaylaştırdığı talimatnamede belirtilmiş olup dikkat çeken tek yenilik bu maddedir.

Sıbyân mekteplerinde yeniliklerde ikinci önemli gelişme ise 1869’taki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlanmasıdır. Bu nizamnameye göre her mahalle veya köyde en az bir sıbyân mektebi açılması, aynı zamanda bu okulların kız-erkek ve Müslim- gayrimüslim olarak ayrılması nizamnamede yer almıştır. Okulun süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Okutulacak derslerin konuları da belirtilmiştir. Daha önceki yayımlanan ilköğretim belgelerinden farklı olarak bu nizamnamede hem kız hem erkek çocukları için ilköğretim mecburi kılınmıştır. (Unat, 1964: 39).

Görülüyor ki sıbyân mekteplerinde Tanzimat’ın başlarında eski usûl öğretim genel olarak devam etmiş, yenilikler kendini gösterse de Türkçenin gramerini öğretmeye yönelik net bir çalışma yapılmadığı söylemek doğru olacaktır. Tanzimat’ın sonlarına doğru iptidâi mekteplerinin açılmasıyla kısmen de olsa Türkçe öğretimine dair bulgular vardır.

Tablo 1. 1873-1890 Tarihleri Arası Sıbyân Mektepleri Ders Programı

Yıl	Derslerin Adı	Haftalık Ders Saati
1 Sınıf-ı Evvel	Elifbâ-yı Osmânî	12
	Kur‘ân-ı Kerîm	6
	Kırâ‘at-ı Türkiyye	5
	Hesâb-ı Zihnî	0
2 Sınıf-ı Sanî	Kurân-ı Kerîm	6
	İlm-i Hâl	2
	Ma‘lûmât-ı İbtidâîyye	1
	Ta‘dâd ve Terkîm	1
	Hatt-ı Sülûs	1
3 Sınıf-ı Sâlis	Kur‘ân-ı Kerîm	1
	Tecvîd	2
	Sarf-ı Osmânî	2
	Hesâp	1
	Sülûs ve Nesih	6
4 Sınıf-ı Râbia	Coğrafya	2
	Tarih	2
	Kavâ‘id-i İmlâ	1
	Hatt-ı Rik‘a	1

Kaynak: Gelişli, 2006: 55.

Tablo 1'e baktığımızda Kur'ân-ı Kerim okuma dersinin ağırlıklı olduğu bir program görmekteyiz. Türkçe öğretimi ile ilgili olarak birinci sınıfta okutulan "Kırâ'at-ı Türkiyye" için beş saat ayrılması önemli bir gelişmedir. Ana dili öğretimi yönünde çalışmanın olduğunu gösterir niteliktedir. Üçüncü sınıfta okutulan "Sarf-ı Osmânî" dersine iki saat ayrılmıştır. Türkçenin grameri bu sınıfta öğretilmeye başlanmıştır. O dönemlerde "Osmânî" adı altında Türkçenin grameri Arapça ve Farsça metotlarına uygun öğretilse de Türkçenin gramerinin öğretimi yapıldığı için önemli bir gelişmedir.

1.1.2. İptidâî Mektepleri

Maarif- i Umumiye Nizamnamesi'nde (1869) sıbyân okullarının ıslahı başlığı altında bir düzenleme dile getirilmiş, bu düzenlemeyle sıbyân mekteplerinin ıslah edilmiş hâli olarak iptidâî (ilk, başlangıç) mekteplerinin açılmasıyla ilgili çalışma yapılmıştır. Bu okullarda sıbyân mekteplerinden farklı bir okuma-yazma öğretimi hedeflenmiştir. "Usûl-ü cedide veçhile elifba, Kur'ân-ı Kerîm, Tecvid, Ahlâka müteallik resail, İlm-i hal, Yazı talimi, Fenn-i hesap, Tarih-i Osmanî, Coğrafya, Malûmat-ı Nâfia." (Kodaman, 1991: 63) gibi dersler iptidâî mekteplerinde okutulacaktır. Bu kısımda "Usûl-ü cedide veçhile elifba" yani yeni heceleme usûlü ve okumayı kısa sürede öğretecek yöntem olarak okuma, sıbyân mekteplerinde olduğu gibi Arapçanın değil Türkçenin yöntemlerine göre gerçekleştirileceğini belirtmiştir. Bu, Türkçenin öğretimi açısından önemli bir gelişmedir. Arapça temelli yerleşik eğitim sisteminden Türkçe temelli bir sisteme geçiş söz konusudur.

Selim Sabit Efendi'nin o dönemde ortaya koyduğu günümüz okuma yöntemi olan ses temelli öğretim yöntemi de oldukça dikkat çekicidir. Eski usûl heceleme yöntemi yerine Türkçeyi daha iyi yansıtacak bir yöntem denenmiştir. Bu okulların ilki "Maarif tarihçesinde 1289 (1872) senesi vak'aları sayılırken 'Usuli Cedide-i tedrisiyye mahalli tecrübe olmak ve ileride tamim kılınmak üzere Nuriosmaniye camiişerifi derununda kâin kârgir mektebi iptidaî Nümune Mektebi ittihaz olunmuştur.'" (Ergin, 1997: 467). Bu okullardan ilki 1872'de açılmıştır. İlk açılan iptidâî mekteplerinde aynı dönem sıbyân mekteplerinin ders programlarının uygulandığı görülmektedir. Tek fark Rehnümâ-yı Muallimin-i Sıbyân'a göre ders programı yapılmış, 1892'ye kadar bu şekilde devam etmiştir.

1.2. TANZİMAT DÖNEMİ ORTAÖĞRETİMDE BULUNAN OKULLAR VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

1.2.1. Rüşdiye Mektebi

Askerî ıslahatlara ağırlık verilen 18.yüzyılda eğitim alanında yapılan yenilikler de olmuş fakat bunlar da yine askerî alandan başlamış, devlet tarafından modern anlamda eğitim veren yeni askerî okullar kurulmuştur. Mahalle mektebinde düzensiz ve yalnızca Kur'an öğrenme şeklinde eğitim alan çocukların bu yeni metotla eğitim veren askerî okullara geldiğinde öncesinde aldıkları eğitimin yetersiz olduğu fark edilmiş ve bu okullara hazırlayıcı orta düzeyde hazırlayıcı bir okul açılmasına karar verilmiştir. “Gerek bu okullara öğrenci hazırlamak gerekse iyi memur yetiştirmek amacıyla padişah tarafından rüşd çağındaki çocukların devam edeceği okul anlamına gelen rüşdiye okullarının açılmasına” (Koçer, 1992: 40). Karar verilmiştir. İlk rüşdiyeler olarak kabul edilen Mekteb-i Maarif-i Adlî (1838) ve Ulûm-u Edebiye (1839) açılmıştır.

Rüşdiyelerde eğitim süresi ilk açıldıklarında 2, sonrasında 4, daha sonra da 6 yıl olmuştur. Son olarak 1869'taki Maarif- i Umumiye Nizamnamesi ile 4 yıl olmasına karar verilmiştir.

İlk rüşdiyeler olarak kabul edebileceğimiz ve devlet kademelerine memur hazırlama amacına hizmet etmiş olan iki okulun ders programına baktığımız zaman Mekteb-i Maarif-i Adlî'ye okulunda “Türkçe İnşa, Arapça Sarf ve Nahiv, Kara Cümle, Farsça, Tuhfe-i Vehbî ve Gülistan, Darb-ı Taksim, Fransızca Gramer, Hat, Coğrafya, Tarih, Politika, Hendese” (Şahbaz, 2017: 265). Mekteb-i Ulum-u Edebiye okulunda ise: “Türkçe İnşa, Hat, Arapça Nahiv, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, Lügat, Farsça, Ahlak. (Şahbaz, 2017: 265). Derslerinin okutulduğunu görmekteyiz. Görüldüğü gibi bu okullarda Tuhfe-i Vehbî, Farsça, Arapça gibi medrese etkisinde dersler devam etse de yeni dersler de eklenmiştir. Türkçe öğretimi açısından “Türkçe inşa” dersinin eklenmiş olması Türkçe öğretimi adına küçük de olsa önemli bir adımdır. Memur yetiştirmek için açılan bu okullarda yazışma ve resmî yazı usûllerini öğretmek hedeflenmektedir.

İlk açılan rüşdiye mekteplerinde Türkçenin gramerine yönelik bir çalışma olmadığı okutulan derslerden görülmektedir. Sadece Arapçanın grameri öğretilmiştir. 1846'da yeni rüşdiye mektepleri açılmıştır. Bu mekteplerin öğretim programlarında Türkçenin gramerine yönelik bir ders görülmesi de Kemal Efendi'nin ilk rüşdiyeden sonra 1848'de açılan diğer rüşdiye mezunlarına padişahın huzurunda yapılan bir sınavda

kavâid-i sarfiye ve nahivden başarılı oldukları (Bilim, 2002: 225-226) görülmüştür. Öğrencilerin yapılan gramer sınavında başarılı olmalarından anlaşılıyor ki Türkçenin grameriyle ilgili programda bir düzenleme yapıp ders olarak okutulmaya başlanmış olabileceği düşünülmektedir.

Tanzimat'ın son dönemlerine doğru Türkçenin gramerinin rüşdiye mekteplerinde öğretilmeye başlandığı söylenebilir. 1869 Maarif- i Umumiye Nizamnamesi'yle birlikte rüşdiye mekteplerinde de düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeyle rüşdiye mektebi öğretim programlarında “Kavâid-i Lisân-ı Osmânî” derslerinin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2. 1869 Nizâmnamesine Göre Erkek Rüşdiye Mektebi Ders Cetveli

• Mebâdi-i Ulûm-u Diniye • İmlâ ve İnşâ • Lisân-ı Osmânî Kavâidi • Defter Tutma Usûlü • Tertîb-i Cedîd Üzere Kavâid-i Arabiye ve Fârisiye (Yeni Usûl ile Arapça ve Farsça Kuralları) • Coğrafya İlm-i Hesap	• Mebâid-i Hendese (Hendeseye Giriş) • Tersîm-i Hutût (Çizgi Çizme, Resim) • Tarih-i Umûmî • Tarih-i Osmânî • Jimnastik • Mektebin Bulunduğu Yerde En Çok Kullanılan Dil • Fransızca (4.sınıfta seçmeli)
---	--

Kaynak: Akyüz, 1997: 144

Tablo 2'deki programda görülüyor ki Türkçenin öğretimi adına kapsamlı olmasa da adımlar atılmaya başlanmıştır. Rüşdiye mektepleri uzunca bir süredir öğretim yapmasına rağmen hâlâ hangi ders kaç saat okutulacağı gibi düzenlemelerin yapılmadığı görülmektedir. Türkçenin gramerinin öğretilmesi için okutulan Lisân-ı Osmânî Kavâidi dersi kaç saat okutuluyor ya da ne öğretiliyor konusu net olmamakla birlikte o dönemde yazılan *Medhal-i Kavaid* (1852) rüşdiye mekteplerinde okutulmak üzere yeniden düzenlenmiştir. Bu eserde; isim, sıfat, zamir, ism-i işaret, mübhemat, masdar, fiil, fiilden türemiş kelimeler ve edât konuları anlatılmıştır. Lisân-ı Osmânî Kavâidi dersinde dönemin sonuna kadar bu şekilde gramer konuları işlendiği görülmektedir.

1.2.2. İdâdî Mektepleri

“Arapça ‘idâd’ kelimesinden türemiş olup ibtidâîye ve rüşdiye okullarından sonra gelmektedir. Hazırlama ve yetiştirme anlamlarına gelen idâdî, aynı zamanda idâdîye olarak da adlandırılırdı.” (Şemsettin Sami, 1996: 130). Rüşdiyelerden farklı bir okul olmayıp 11-14 yaş aralığında öğrencileri askerî okullara hazırlamak amacıyla kurulmuştur.

“İstanbul’da ilk açılan idâdî 1845 Mekteb-i Fünun-ı İdâdîye’dir.” (Akyüz, 1997:145). Harp okulu öğrencileri sınava tabi tutulmuş ve bu okula alınmıştır. 1869 Maarif- i Umumiye Nizamnamesi’yle birlikte ortaöğretim seviyesinde okul olduğu kesinleşmiştir. Bu nizamnameyle idadilerde okutulan dersler: “Mükemmel Türkçe Kitabet ve İnşa, Fransızca, Kavaid-i Osmaniye, Mantık, Mebadi-i İlm-i Servet-i Mîlel, Coğrafya, Tarih-i Umumi, İlm-i Mevalid, Cebir, Hesap ve Defter tutmak Usulü, Hendese ve İlm-i Mesaha, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Resim.” (Akyüz, 1997: 145). Türkçenin gramerinin okutulduğu ders olarak “Kavaid-i Osmaniye” dersi görülmektedir. Bu dersler kapsamlı bir plan içinde okutulmasa da Türkçenin grameri ders olarak programda bulunmaktadır. Tanzimat Dönemi içinde genel olarak rüşdiye mekteplerinde olduğu gibi bir öğretim sergilemiştir.

1.2.3. Sultanî Mektepleri

Sultanî mektebi bugünkü lisenin karşılığıdır. Rüşdiye üstü lise öğrenimi veren ve ilki Mekteb-i Sultanî adıyla 1868’de açılmıştır. Dönemin padişahı Abdülaziz’in Avrupa gezisi sırasında Fransa’da gördüğü okullardan etkilenmesi üzerine Fransa’daki eğitimin benzeri, çağdaş bir eğitim uygulayan okul açılmasına karar vermiştir. Bu okulda fennî ilimlerin yanında lisan, edebiyat, sanat, ekonomi vb. eğitimler verilecektir. Ayrıca o dönemde yayımlanan Islahat Fermanı’nın gereği olarak “Osmanlıcılık” fikrine de hizmet eden müslim, gayrimüslim, azınlık ayırt etmeden üst düzey eğitim vermesi planlan Mekteb-i Sultanî 1 Eylül 1868’de açılmıştır. Öğretim dili Fransızca olan okulda çoğunluğu Fransız öğretmenlerden oluşan Türk, İngiliz, İtalyan öğretmen göreve başlamıştır. “Osmanlılık fikrini aşılama için, uygulama sahası olarak açılan bu okul, 1877 yılına kadar Türk ve Müslümanlardan ziyade gayrimüslim uluslarının işine yaramıştır. Zira bu okul, Türkler arasında Osmanlı toplumundan kopuk, Fransız kültürü etkisinde kalmış, Batı’nın dış görünüşüne hayran bir aydınlar zümresi meydana getirmiştir. Bulgar, Rum, Ermeniler için de bunun tersine, millî duyguların aşılandığı yer olmuştur.” (Kodaman, 1991: 141). Her millete, cemaate hizmet eden okulda gayr-i müslim sayısı daha çoktur. Türkler okulda daha az sayıdadır ki azınlık ve yabancılar için millî duyguların kabardığı, Türkler içinse tam tersi Batı’ya duyulan hayranlığın arttığı bir eğitim kurumu olmuştur.

Sultanîlerin altı yıllık öğretim süresinin ilk üç yılı âdî yani idâdî derslerinin okutulduğu; âlî kısım ise sultanî derslerini içermekteydi. İlk programda dersler: “Türkçe, Fransızca ve Fransız Edebiyatı, Grekçe, Ahlak, Latince (Tıp ve Eczacılık

tahsiline yetecek kadar), Umumi Tarih ve Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Matematik, Kozmografya, Mekanik, Fizik, Kimya, Ekonomi, Tabiat tarihi, Hukuk, Umumi Edebiyat Tarihi ve Güzel Konuşma Sanatı, Resim” (Kodaman, 1980: 212). Gibi dersler okutulmuştur.

Altı yıllık eğitim süresi olan bu okulda âlî kısmı kendi içinde iki bölüme ayrılıyordu. Bunlar edebiyat ve ulûmdur. Bu bölümlerde: “Edebiyat sınıfı: Türkçe Fenn-i Kitabet ve İnşa, Arabî ve Farisîden Edebiyata Müteallik Müellefat, Maani, Fransızca, İlm-i Servet-i Mîlel, Hukuk-ı Mîlel Tarih. Ulûm sınıfı: Hendese-i Resmiye, Menazır, Cebir ve Cebirin Handeseye Tatbiki, Müsellesat-ı Müsteviye ve Küreviye, Heyet, Hikmet-i Tabiyye ve Kimyanın Muhtasar Suretle Sanayi ve Ziraata Tatbiki, İlm-i Mevalid, Fenn-i Tahtit-i Arazi” (Akyüz, 1997: 146). Dersleri okutulmuştur.

Sultanî mektepleri dönemin en iyi eğitim veren okullarındandır fakat bu okullarda yabancı öğretmen ve öğrenciler ağırlıktadır. Türk öğretmen ve öğrenci az sayıda bulunmaktadır. Türkçenin gramerinin öğretilmesi noktasında bu okullarda nitelikli bir çalışma yapılmamıştır. Türkçe adına sadece “Türkçe Fenn-i Kitabet ve İnşa” dersi okutulmakta bu derste de gramer bilgileri verilmemektedir.

1.3. TANZİMAT DÖNEMİ YÜKSEKÖĞRETİMDE BULUNAN OKULLAR VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

1.3.1. Darülfünûn

Darülfünûn, yükseköğretim kurumları içinde değerlendirilen fakat ilk açıldığı süreçte ortaöğretim rüşdiye mektebi düzeyini geçemeyen kurumlardır. 1845’te açılma fikri ortaya atılmış “Mekâtibi sıbyaniyenin; saniyen: Mekâtibi rüşdiyyenin usuli diniye dairesinde umumnas için taallümû zarurî olan ulûm ve fûnuna mekteb olacak bir tarzda ve ihtiyacatı zamaniyeye muvafık surette tanzim ve ıslahına; salisen: Yatılı olmak üzere bir Darülfünun tesisine lüzum göstermişti.” (Ergin, 1997: 545). Bu karar üzerine Ayasofya yanındaki Sultan sarayları arsaları üzerine bina yapımına başlanmış fakat yapımı senelerce sürmüştür. Zaten yapım erken bitse de okula öğrenim görececek öğrenci bulunamayacaktır. Bu süreçte rüşdiye mektepleri ve seviyesindeki okullarda eğitim ve öğretim tam manasıyla oturmamış, bir plan dâhilinde mezun verememiştir.

1845’te açılması fikri ortaya atılan Darülfünûn ancak 1863 senesinde açılmıştır. “Darülfunûn, 13 Ocak 1863 günü, Kimyager Derviş Paşa’nın konuşması ile açıldı.” (Akyüz, 1997:147). Derviş Paşa açılış konuşmasında fizik ve kimya ilimlerinden

bahsetmiştir. Konuşmayı beş yüze yakın kişi dinlemiştir. İki yıl boyunca öğretim yapan Darülfünûn 1865'te bir konağa yerleştirilmiştir. Burada çıkan bir yangın sonucu okul kapatılmıştır.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile İstanbul'da bir Darülfünûn kurulacağıyla ilgili hükümler yer almıştır. Zaten bu tarihe kadar rüşdiyeler, sultaniler yaygınlaşmış durumda olduğu için mezun olan yetişmiş öğrenci bulunmaktadır. “Sıbyan, beş yüz evli kasabalarda Rüşdiye, binden fazla evli kasabalarda idadiye ve vilâyet merkezlerinde Sultaniye mektepleri, İstanbul'da da tabîi yine bu mekteplerle beraber bir Darulmuallimin, bir Darulmuallimat ve bir de Darülfünun açılmasına lüzum gösterilmişti. İşte ancak bu Darülfünun lise değil, Üniversite sayılabilir.” (Ergin,1997: 553). Yeni açılan okul ortaöğretim düzeyinde değil üniversite düzeyinde olacaktır. Hemen harekete geçilip Darülfünûnu Osmanî için bina tahsis edilmiştir. Öğretmen kadrosu tamamlandıktan sonra sınavla öğrenci seçimi gerçekleştirilmiştir. “Her şubenin öğretim süresi 3 yıl, müderris olacaklar için 4 yıl olacaktır. 16 yaşından aşağı olmayanlar, bir sınavla okula kabul edilecektir.” (Akyüz, 1997:147).

Tablo 3. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Darülfünûn Şubeleri ve Dersler

Hikmet ve Edebiyat Şubesi	İlm-i Hukuk Şubesi	Ulûm-i Tabiiye ve Riyaziye Şubesi
İlim-i Terkid-i Vücut-i İnsani İlm-i Ahval-i Nefs Mantık ve Maani Beyan İlm-i Kelam İlm-i Ahlâk Hukuk-ı Tabiiye İlm-i Tarih Mükemmel Arabî Farisî Türkî Fransızca Yunan ve Latin Lisânlarıyla Bilumum Ümmehât-ı Elsine Kavâidinin Tatbik ve Mukayesesine Dair Sarf-ı Umûmî İlm-i Aruz Tarih-i Umumî Âsâr-ı Atîka İlm-i Meskûkât	Fıkıh-ı Şerif'in Muamelat Bahsi Usûl-i Fıkıh Romalıların Hukuku Fransızların Hukuk-ı Âdiye Kanunnâmesi Hukuk-ı Âdiyeye Mûteallik Usûl-i Muhakeme Ticaret-i Berriye ve Bahriye Ceza Kanunname-i Hümâyûnları Usûl-i Muhakeme-i Cinayet Hukuk-ı Mülkiye Hukuk-ı Milel	Heyet Hikmet-i Tabiiye İlm-i Kimya İlm-i Tabakat-ül Arz İlm-i Maadin İlm-i Nebatat İlm-i Hayvanat Hendese Müsellesat Hendesenin Cebir'e Tatbiki Hendese-i Resmiye Menâzır Hesab-ı Tefazulî ve Tamami Cerr-i Eskalin Nazariyat ve Tatbikatı Tarih-i Ulûm-i Tabiye Riyaziye Fenn-i Tahtit-i Arazi

Kaynak: Akyüz, 1997: 147.

Tablo 3'te Hikmet ve Edebiyat Şubesi'nde “Türkî” ifadesi dikkat çekmektedir. “Edebiyat şubesinde birçok ilim ve fenden ve Fransızca, Arapça ve Farsça gibi yabancı

dillerden başka eski Yunan ve Lâtin dilleriyle diğer ana dillerin mukayeseli sarfına varıncaya kadar okutulacağı, hattâ aşari atika ve meskûkât da gösterileceği musarrahtır.” (Ergin, 1997: 555-556). Açıklamasından hareketle dil eğitime önem verileceğinden hatta gramerlerinin karşılaştırmalı bir şekilde öğretilceğinden bahsedilmektedir. Genel olarak baktığımızda dil eğitimi bulunmakla birlikte ana dilimiz Türkçenin öğretimiyle ilgili ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir.

1.3.2. Dârü’l-Mu’allimin-Dârü’l-Muallimât

Tanzimat Dönemi’nde eğitimde yapılan yeniliklerle rüşdiyeler, idâdîler, sultanîler açılmıştır. Bunun sonucu olarak bu okullarda öğretim yapacak nitelikli öğretmen açığı ortaya çıkmış ve öğretmen yetiştirmek için okulların açılması kaçınılmaz olmuştur. 1847 yılında Dârü’l-Mu’allimin rüşdiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek maksadıyla açılmıştır. “Kemal Efendi nümune olarak bir mektebi rüşdiye küşad eylemiş olduğundan teksir olunacak Mekâtibi Rüşdiyeye Hoca yetiştirmek üzere bir Darulmuallimin inşa olundu.” (Ergin, 1977: 571). Bu okulun ilk mezunlarından Selim Sabit Efendi Türk eğitimi için yaptığı çalışmalarla çok önemli bir yere sahiptir.

İlk açılan Dârü’l-Mu’allimin’de (erkek öğretmen okulu) okutulan derslerin öğretim programıyla ilgili net bir bilgi yoktur. “Rüşdiyelere Hoca yetiştirecek olan bu mektebin ilk programını da göremedim. Fakat bunun ne olacağını tahmin etmek güç bir şey değildir. Türkçe, Arapça, Farsça, Hesap, Yazı, Coğrafya... gibi şeylerin pek muhtasarca okutulmak istenildiğinde şüphe yoktur.” (Ergin, 1977: 572). Bu programda Türkçe dersi bulunmaktadır. Nasıl işlendiği ya da içeriğine dair bir bilgi verilmemektedir.

“Darülmualimat (kız öğretmen okulu) Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin 68. maddesi uyarınca 1869’da Sıbyan ve Rüşdi şubelerini, bu şubeler de ‘müslim’, ‘gayrimüslim’ dairelerini (bölüm) kapsayacak biçimde hizmete girdi” (Sakaoğlu, 2003: 78). Erkek öğretmen okulundan sonra açılan Dârü’l-Muallimât o dönemde açılan kız rüşdiye ve sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Ancak “2 yıl süreli, 50 öğrencili okul, 1878’e kadar ancak 8 rüşdiye 5 sıbyan muallimesi mezun edebildi.” (Sakaoğlu, 2003: 78). Her yerde açılan rüşdiye mektebi, sıbyan mektebi, idâdîlerin öğretmen açığını karşılamak bu okullarla o dönemde pek mümkün olmamıştır.

Tablo 4. 1876'da Darülmuallimat Ders Programı

Seneler (idadiye şubesi)	Dersler
1.Sene	Ulûm-ı Diniye, Kıraat-ı Türkiyye, Arabî, Farisî., Lisan-ı Osmanî ve İmlâ, Hesab, Resim, Sülûs, Rık'a, Dikiş
2.Sene	Arabî, Farisî, Coğrafya, Hesab, Tarih-i Osmanî, İnşâ, Türkî Kavaid ve İmlâ, Sülûs, Rık'a, Resim, Makine.
3.Sene	Arabi, Farisî, Nakış, Hesab, İmlâ ve İnşâ, Coğrafya, Tarih-i Osmanî, Sülûs, Rık'a, Resim, Makine.
Muallim: 9 Aded-i talibin:50 Geçen 92 senesinde (1875) kız talebelerden 8'i rüşdiye, 5'i sıbyan muallimliği şadadnamesi almıştır.	

Kaynak: Sakaoğlu, 2003: 92.

Dârü'l-Muallimât'ın Tablo 4'teki ders programına baktığımızda dil ağırlıklı bir program olduğunu görmekteyiz. Öğretmen okulu olmasına rağmen öğretmenlik formasyon dersleri olmadığı görülmektedir. “Okula müzik dersi konması düşünüldü ama, kızların öteki derslerdeki başarılarını etkiler (!) kaygısıyla bundan vazgeçildi.” (Sakaoğlu, 2003: 78).

Türkçe dersi olarak Kıraat-ı Türkiyye, Lisan-ı Osmanî, İmlâ, İnşâ, Türkî Kavaid ve İmlâ, İmlâ ve İnşâ dersleri göze çarpmaktadır. Türkçenin gramerinin öğretilmesi hususunda Lisan-ı Osmanî, Türkî Kavaid ve İmlâ dersleri okutulmaktadır. Ana dili öğretimi adına yeterli düzeyde bir öğretim programı bulunmadığı söylenebilir.

Türkçenin gramerinin okutulduğu Türkî Kavaid ve İmlâ dersinin adının Türkî olması dikkat çekicidir. 2. Sene Türkçenin grameri okutulmuştur. Kaç saat okutuldu ya da içerik olarak ne okutulduğu kaynaklarda bulunmamaktadır. Kızların eğitime kabul edilmesi, toplumda öğretmenlik mesleğini resmi bir şekilde meslek olarak yapmaya başlamaları açısından önemli bir okul olmuştur.

Tablo 5. 1876'da Darülmuallimin Ders Programı

Seneler (idadiye şubesi)	Ders Programları
1.sene	İlm-i Hesab, Coğrafya-yı Umumî, Kitabet, Muhtasar Tarih-i Umumî, Kavaid-i Osmaniye, Farisî.
2.sene	Cebir, Hendese, Coğrafya-yı Osmanî Fransızca, Resim.
3.sene	Hendese-i Mücesseme, Müsellesat-ı Müsteviye ve Logaritma, Fransızca, Kitabet, Resim, Tarama.

Tablo 5 (Devam). 1876'da Darülmuallimin Ders Programı

Seneler (idadiye şubesi)	Ders Programları
4.sene	Mevalid-i Selâse, Hendese-i Resmiye Manazıra ve Gölge, Kozmografya, Hikmet ve Muhtasar, Kimya, Hendese-i Eşkâl, Fransızca, Resim.
5.sene	Kimya, Fransızca, Cerr-i Eskal, Mevâlid-i Selâse, İnşa, Resim, Tarama.
Muallim: 8 Aded-i talibin (öğrenci mevcudu verilmemiştir)	
Seneler (rüşdiye şubesi)	Ders Programları
1.sene	Arabî, Farsî, Hesab, Coğrafra, Tarih, İnşa, Rık'a, Resim.
2.sene	Arabî, Farsî, Coğrafya, Cebir, Tarih, Hikmet ve Kimya, İnşa, Rık'a, Resim
3.sene	Arabî, Farsî, Coğrafra, Hendese, Tarih, Usul-i Defteri, Hikmet ve Kimya, İnşa, Rık'a, Resim
Muallim: 9 Aded-i talibin:160	
Sıbyaniye şubesi	Lisan-ı Osmanî, Tarih, Hendese, Hesab, Farsî, Coğrafya, Rık'a, Usul-i Tedrisiye, İmlâ, Fenn-i Mesâha.
Muallim: 3 Aded-i talibin:21	

Kaynak: Sakaoğlu, 2003: 92.

Tablo 5'te Dârü'l-Mu'allimin okulunun Türkçe derslerine baktığımızda idâdî şubesi birinci sınıfta Kavaid-i Osmaniye dersi okutulmakta, diğer seneler Türkçenin grameriyle ilgili bir ders bulunmamaktadır. Rüşdiye şubesinde sadece inşâ dersi bulunmakta, rüşdiyelerin amacı devlete memur yetiştirmek olduğu için resmi yazışmaları öğretmek maksatlı okutulan bir derstir. Ana dilimizi ve gramerimizi öğreten herhangi bir ders bulunmamaktadır. Sıbyâniye şubesinde ise Lisan-ı Osmanî dersi dışında Türkçenin öğretimine dair herhangi bir ders okutulmamıştır. Tanzimat dönemi diğer okullarda olduğu gibi öğretmen okullarında da Türkçenin öğretimi noktasında büyük bir eksiklik bulunduğu görülmektedir. Türkçenin grameri ile ilgili bir ders neredeyse yok denecek kadar azdır.

2. II. MEŞRÛTİYET DÖNEMİ'NDE (1908-1923) DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

Meşrûtiyet; hükümdarla yönetilen bir ülkede, hükümdarın ya da bir başbakanın başkanlığı altında bir hükümetin ve yasaları yapan seçilmiş bir parlamentonun bulunduğu yönetim biçimidir. İlk olarak II. Abdülhamid zamanında, 1876 yılında, yürürlüğe konulan bu anayasal düzen 93 Harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı gerekçe gösterilerek kaldırılmıştır. Ülkedeki ekonomik sıkıntılarla birlikte kaybedilen

toprakların artması ve özgürlüklerin kısıtlanması II. Abdülhamid'e tepki oluşturmuştur. Ülkede anayasal düzenin yeniden gelmesini isteyen bazı cemiyetler, örneğin Jön Türklerin oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti etkinliğini artırmıştır. Bu yüzden II. Meşrûtiyet 1908 yılında ilan edilmiştir.

Ergin'in üç safhaya ayırdığı "II. Meşrûtiyet Dönemi birinci safha: 1908-1914 senesine kadar olan bocalama seneleridir. İkinci safha: 1915-1918'e kadar süren umumî harp, örfî ve askerî idare zamanıdır. Üçüncü safha:1919-1923'e kadar süren mütareke ve imparatorluğun yıkılış zamanlarıdır." (Ergin,1977:1065). II. Meşrûtiyet'in ilk safhasında yabancı mebusların, patriklerin, karşıt görüşlü devlet adamlarının engelleri yüzünden eğitim adına köklü bir adım atılamamıştır.

İkinci safhada, oturan hükümet sistemi engelleri ortadan kaldırmış hatta yabancılara ait okullar maârife verilmiş fakat bu dönemde çıkan savaşlar yüzünden eğitimde atılan adımların sonuçları görülememiştir.

Üçüncü safha, devletin yıkılış sürecidir. Bu dönem, Türklere ait okullar boşaltılmış, yabancılara verilmiştir. Savaş yüzünden öğrencisi azalan ya da olmayan okullarda da eğitim hedeflendiği gibi gerçekleşmemiştir ama II. Meşrûtiyet Dönemi eğitim anlayışı; Cumhuriyet'e kadar okullarda millî eğitim, millî şuur düşüncelerini taşımıştır.

Altı yüz yıllık imparatorluğun devri biterken siyasal, toplumsal ve askerî olaylar içinde eğitim konuları özellikle millî eğitim konuları öne çıkarılmıştır. Bu doğrultuda II. Meşrûtiyet'in temel sloganı ise "Devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır." cümlesidir. Kimilerine göre sadece slogan olarak kalan hayata geçirilemeyen bu düşünce ülkenin içinde bulunduğu savaştan kaynaklanmaktadır. Amaçlandığı gibi hayata geçirilemese de bu slogan etrafında millî şuur oluşturulmuş, Kurtuluş Savaşı'nda miting yapan öğretmenler bu şuurla halka seslenmiştir. Bu slogan çerçevesinde eğitim adına çeşitli adımlar atılmıştır.

II. Meşrûtiyet'in "İlk yedi senesi içinde 15 nazır değişmiştir" (Ergin,1977:1273). Değişen nâzır sayısının çokluğundan da anlaşılıyor ki eğitim adına sabit, istikrarlı bir adım atılamamıştır. Gelen nâzırlar, ya eski düzeni eleştirmiş ya da planlama bile yapamadan görevden istifa etmiştir.

İkinci safhasında bir şeyler yapılabilmiş; belli amaçlar çerçevesinde programlar, planlamalar yapılmış fakat dört yıl süren bu süreçten sonra devlet yıkılışa geçtiği için

yine değişen maârif nâzırlarıyla birlikte hedefler yeterli düzeyde gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte eğitim merkeze alınarak okullarda programlar yenilenmiş, siyasal içerikli dersler konulmuş; sosyal, felsefe, ilahiyat konularında düzenlemeye gidilmiştir.

Kızların eğitimi göstermelik olmaktan kurtarılmaya çalışılmıştır. Kadınlara ortaöğretim seviyesinde okullar açılmış, o zamanlar mümkün olmayan yükseköğretimin de kapıları aralanmıştır. “Eğitim metotlarının ezberci alışkanlıklardan kurtarılıp o günkü deyim ile ‘tekşifi’ ve ‘ayan!’ (gözleme ve araştırmaya dayalı) kılınması, meslekî yayıncılığın başlatılması; taassuba karşı ürkek ve ödöncü değil, cesaretle karşı çıkışı da Meşrûtiyet eğitiminin erdemlerindendir. Hace-i evvel Ahmed Midhat Efendi’nin, 1870’lerdeki ‘Bırakınız milletin gözü açılınsın’ dileği de bu yıllarda bir ölçüde mümkün olabirmiştir.” (Sakaoğlu,2003: 125). Eğitim metotlarının gözden geçirilmesi gözleme ve araştırmaya bağlı eğitimin öne çıkarılmaya çalışılması o dönem için büyük bir adımdır. Tekşifi ve ayan; yaparak yaşayarak öğrenme, yerinde öğrenme, öğrencinin aktif edilmesi gibi birçok öğretim yöntemini kapsayan bugünkü savunduğumuz eğitim metodudur.

İttihat ve Terakki Fırkasının siyasal programının 42. maddesi bu dönemin eğitim hedeflerini bize göstermektedir. Bu maddede özetle Kanun-ı Esasî’nin hedeflerinde belirtildiği gibi Osmanlının yani Osmanlıyı oluşturan milletlerin siyasi ve eğitim amaçlarının ortak bir ölkü ile sağlanması; bu amaçla özel ve cemaat okulları üzerinde gözetim ve denetim kurulması esastır. O dönemde azınlıklar Osmanlıyı bölmek için yabancı okulları araç olarak kullanmaktaydı. Bunun önüne geçmek için denetim sağlamak istenmiştir. Bununla birlikte hiçbir milletin ana dili, inancına ve dinine müdahale etmemek görüşü de bir ilke olarak benimsenmiştir.

İlköğretim zorunlu hâle getirilmiş olup aynı zamanda parasızdır. Bu okullarda Türkçe dersi zorunlu ders olmakla birlikte her yörenin yerel ana dili de öğretilecektir. İleri memleketlerdeki gibi ortaokul öğretimini de kapsayacak biçimde düzenlenecek, yörenin ihtiyaçlarına göre bu programlara ziraat, ticaret, sanat bilgi ve beceri dersleri de konacaktır. Eğitimde gerçekleşmesi planlanan hedefler o dönem için önemli adımlardır. Ayrıca eğitim hedeflerinde yabancılar ve azınlıklar görmezden gelinmemiş, Osmanlılık fikri etrafında eğitim hedefleri belirtilmiştir. Bunun yanında öz bilinç, millî şuur oluşturmaya çalışılmıştır.

II. Meşrûtiyet Dönemi'nde birçok maârif nâzırı değişmiştir. Bu da eğitim adına hedeflenen amaçların önünde büyük bir engel olmuştur. Bu dönemde diğer nâzırlara oranla görevini daha uzun süre yürüten, ehemniyetli işlere imza atan Emrullah Efendi ve ortaya attığı Tûba ağacı nazariyesinden bahsetmek gerekir. “Nail Bey'den sonra nezaret makamına bilfiil Maarifçi olan Emrullah Efendi getirildi ve O, bu makamda 1 sene 3 ay 12 gün kalmak bahtiyarlığına mazhar oldu. Birçok esaslı işlere başladı. Bunların başında tedrisatı İptidâiye mes'elesiyle uğraşmış olması gelir.” (Ergin, 1977: 1276).

Emrullah Efendi Tûba ağacı nazariyesi adı altında bir eğitim yenileşmesi ortaya atmıştır. “Tûba ağacı nazariyesi. Evet, 1908 inkılâbından sonra ikinci maarif münakaşası bu ad altında cereyan etti. Maarif islâhatiyle esaslı surette uğraşmağa başlamış olan nazır Emrullah Efendi Maarif Tubâ ağacına benzer demekle İslâhat ve teşkilâta tedrisatı iptidâiyeden değil, tedrisatı âliyeden başlamak lâzım geleceğini söylemişti” (Ergin,1977: 1277).

Tûba ağacı; cennette kökleri yukarıda, dalları ve meyveleri aşağı doğru sarkan bir ağaç olarak tarif edilmektedir. Emrullah Efendi de eğitimde yenileşmenin yolunun bu ağaçtan hareketle öncelikle yüksekokullar açmaktan, sultanîlerin yaygınlaşmasından, Darülfünûn'un ileriye taşınmasından geçtiğini savunuyordu. İlköğretimlerin yaygınlaşması Emrullah Efendi'ye göre üç neslin eğitim kaybıydı. Bunu beklemektense sultanîlerde, Darülfünûn'da yapılan değişimle çağa uygun, vatansever, millî şuura sahip gençlerin yetişmesi daha kolaydı. Yetişen gençler değişime öncü olacak böylece çağdaş, aynı zamanda millî bir eğitime daha çabuk ulaşılabilecekti. O dönemde Dârülmuaallim Müdürü Satı Bey bu fikri reddetmiş, ilköğretimi ve ortaöğretimi zayıf olan bir eğitimde yükseköğretimde yapılan değişimin bir faydası olmayacağını savunmuştur. Aynı zamanda yetişen öğretmen olmadan eğitimin hedeflerine ulaşamayacağını da belirtmiştir.

2.1. II. MEŞRÛTİYET DÖNEMİ İLKÖĞRETİMDE BULUNAN OKULLAR VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

2.1.1. Mekâtib-i İptidâiye

Meşrûtiyet Dönemi'nde Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu (23 Eylül 1913) adıyla geçici bir ilköğretim kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla eğitim öğretimde köklü kararlar alınmış, Tanzimat Dönemi'nde olduğu gibi yüzeysel kalmamıştır. Bu kanun geçici bir

kanun gibi görünse de uzun yıllar yürürlükte kalmıştır. “Bu yasa ilköğretime uygulanabilir bir sistem getirmiştir. Bu yüzden geçici olmasına rağmen, zaman içinde bazı değişiklikler yapılsa da 1961 tarihli İlköğretim Eğitim ve Öğretim Yasası’na kadar yürürlükte kalmış, 48 yıl süreyle Türk ilköğretim sisteminin yasal omurgasını oluşturmuştur.” (Çağlar, 1999:129). Ayrıca bu kanunla ilk kez Ana Mektep adı altında okul öncesi kurumlar açılmıştır. “Dörtten altı yaşına kadar kız ve erkek çocuklar bir arada olarak kendilerine sıhhî ve ahlâkî oyunlar gösterilmek, mektep içinde yürüyüşler ve muntazam beden mümareseleri yaptırılmak; dini ve millî hikâyeler ve musahabeler söylenmek, resim levhaları tetkik ve mütalea ettirilmek ve el işleri öğretilmek üzere 1331 (1915) de açılmıştır.” (Ergin, 1997: 1407). Aynı zamanda okul öncesi öğrencilerini yetiştirmek üzere kız öğretmen okullarında şube açılmıştır.

Kanunun amacını şu sözler özetlemektedir: “İptidâî Mektepler tahsil ve terbiye hususundaki vazifesini iyi bir tarzda ifa ettikçe memleket fikir, ahlâk ve iktisat cihetleriyle yükselir. Bu teali ise dinî ve millî varlığımızın muhafazasında en büyük bir amildir.” (Ergin, 1997: 1409). Bu amaçlar dönemin önde gelen eğitimcilerinden Satı Bey’in fikirleriyle uyushmaktadır. Satı Bey, eğitimdeki köklü değişikliklerin ilköğretimden yapılması taraftarıdır. Ağırlıklı olarak ilköğretim düzeyindeki okullara önem verilmesini istemektedir. İlköğretimde yapılan değişimler, eğitimin sağlam basamağı olacak uzun vadede nitelikli bireyler yetişmesini sağlayacaktır. Bunun zıddı yönündeki Emrullah Efendi’nin fikirlerinden daha evvel bahsedilmiştir.

Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu’na göre ilköğretim altı yıla çıkarılmıştır, parasızdır ve zorunlu tutulmuştur. Ülkede okuma yazma bilmeyen eğitimsiz kimsenin kalmaması hedeflenmiştir. Rüşdiye mektepleri ilköğretim kademesi içinde sayılmaya başlamıştır. Rüşdiye mektepleri bu kanun sonrasında yavaş yavaş kapanmaya başlamıştır. “İşte bu kanunla o zamana kadar İptidâî ve Rüştî diye ikiye ayrılmış olan ilk mektepler Mekâtib-i İptidaiye-i Umumiye adı altında idareleriyle masraflarının temini de vilâyetlere bırakılmıştır. Tedrisatı İptidaiye-i Muvakkat Kanununa göre Mekâtib-i İptidaiye Umumiye: Devre-i İptidaiye, Devre-i Vasatiye, Devre-i Âliye olmak üzere üç dereceli idi.” (Ergin, 1997: 1408). İptidâîye 7-8 yaş öğrencileri, vasatiye 9-10 yaş, âliye ise 11-12 yaş öğrencileri kapsamaktadır. Bu dönemde İptidâîye Mektebi adı altında birleştirilen mektepler eğitimin ilköğretim basamağını oluşturmuştur. Sıbyân mektepleri tamamen ortadan kalkmasa da eski usul eğitim anlayışını sürdürmüştür. Dini eğitim ağırlıklı sıbyân mektepleri cumhuriyete kadar devam etmiştir.

Tedrisatı İptidaiye Kanunu'nda İptidâî Mekteplerinde hangi derslerin okutulacağı belirtilmiştir: Bu dönemde Türkçe önemli bir ders hâline gelmiştir. Milli bilinç oluşmaya başladığı için ana dili öğretimi önemsenmiştir. “Lisanı mahallî ile tedrisat icrasına müsaade olunan Mekâtibi İptidaiye-i Umumiye’de Türkçenin mecburiyeti tedrisi ehemmiyeti azimey-i haiz olduğunda şüphe yoktur. Hükümeti Osmaniyenin lisanı resmisi Türkçe bulunduğu göre her ferdi Osmaninin bu lisanı serbest tekellüm etmesi ihtiyacatı içtimaiye ve siyasiyedendir.” (Ergin, 1997: 1295). cümlesinden de anlaşılıyor ki artık ana dili öğretiminin gerekli olduğu ve kesinlikle öğrenilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Tablo 6. 1913-1914 Mekâtib-i İptidâîye Ders Müfredatı

Dersler	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf	5. sınıf	6. sınıf
Elifba	12	-	-	-	-	-
Kur'an-ı Kerim	1	4	4	4	3	3
Malumat-ı Diniye Musahabat-ı Ahlakiye	3	2	2	1	1	1
Kıraat	3	3	2	2	2	2
İmla	-	1	1	1	1	1
Ezber (İnşat, tarihi temsiller)	1	1	1	1	1	1
Yazı (Sülüs ve Rika)	-	-	1	1	1	1
Sarf ve Nahiv (Dil Bilgisi)	-	2	2	1	1	1
Tahrir (Yazı)	-	1	1	2	2	2
Tarih	-	2	2	2	2	2
Coğrafya	4	1	1	2	2	2
Hesap	-	3	2	2	2	-
Hendese (Geometri)	4	-	1	1	2	-
Eşya Dersleri	2	2	2	2	2	2
Ziraat	2	2	2	2	2	2
El İşleri	1	2	2	2	2	2
Resim	1	1	1	1	2	1
Musiki	2	1	1	1	1	2
Terbiye-i Bedeniye	-	2	2	2	2	-

Kaynak: Binbaşıoğlu, 2005:397-398.

Tablo 6’da gösterilen ilköğretimde Türkçe derslerine baktığımızda; kıraat, imlâ, ezber, inşâ, sarf ve nahiv dersleri okutulmaktadır. Ders saatleri açısından yetersiz görülse de her seviyeye uygun Türkçe öğretimine ait dersler okutulmuştur. Türkçenin gramerinin öğretimi açısından sarf ve nahiv dersi ikinci sınıftan itibaren okutulmaya başlanmıştır. Dil bilgisi derslerinde konu içeriği olarak iptidâî mekteplerinde: “Harf, kelime, huruf-ı hece, huruf-ı imla, enva-ı kelime, enva-ı isim, müfret, cem, ahval-i isim, izafet ve enva, sıfat, sıfat-ı semaiye, sıfat-ı kıyasiye, ism-i adet, isi işaret; zamir ve enva-ı zamir; fiil, mastar, tasrif-i ef’al; ism-i fail, ism-i meful; edat.” (Topuzkanamış, 2018:

273) konuları işlenmiştir. Basitten karmaşığa doğru gidilmiş, sınıf seviyesine göre dil bilgisi konuları işlenmiştir. Harften başlayarak isimler, sıfatlar, zamirler, fiiller ve edat işlenmiştir.

İlköğretim kademesinde o dönemde rüşdiye mektepleri de yer almaktadır. O dönemde iptidâî mektepleri dört sene, rüşdiyeler üç sene ayrıca ortaöğretim de düşünülünce uzunca bir öğretim süresi bulunduğundan iptidâî ve rüşdiye olarak ayrılmayıp rüşdiyeler ortadan kaldırılıp iptidâîlerin beş yıl olması gerektiği belirtilmiştir. rüşdiye mektebi ders programında bulunan Türkçe dersleri: Türkçe ve kıraat dersidir. Türkçe dersinde Türkçenin grameri öğretilmektedir. Burada dikkat çeken nokta sarf ya da nahv olan Arapça isimler kullanılmayıp Türkçe ifadesine yer verilmiştir.

Sultani Mektepleri, devre-i ulâ ve devre-i sâniye olarak yine iki devreye ayrılır. İlk devre sekiz sene ikinci devre ise üç seneden oluşmaktadır. Programa bakıldığında ilk sekiz yıl ilköğretimi kapsayan bir devirdir. Bunun ilk beş yılı ilkokulu; 6, 7 ve 8. seneleri ise ortaokulu kapsar. Sultanî mektepleri içinde iptidâî kısmıdır.

Tablo 7. Mekâtib-i Sultâniye Müfredat Programı, Devre-i Ulâ Ders Programı

Dersler	1. sene	2. sene	3. sene	4. sene	5. sene	6. sene	7. sene	8. sene
Lisân-ı Osmânî	Elifba ve Kırâ'at 20 ders	Kırâ'at 10 ders	Kırâ'at 8 ders	Kırâ'at 3 ders	Kırâ'at 2 ders	Kırâ'at 2 ders	Kırâ'at 2 ders	Kırâ'at 2 ders
		İmlâ ve İstinsâh 3 ders	İmlâ 2 ders	Kavâ'id 2 ders	Kavâ'id 1 ders	Kavâ'id 1 ders	Kavâ'id 1 ders	Tahrir 1 ders
			Tahrir 1 ders	İmlâ 1 ders	İmlâ 1 ders	Tahrir 1 ders	Tahrir 1 ders	Kavâ'id-i Edebiyye 1 ders
				Tahrir 1 ders	Tahrir 2 ders			

Kaynak: Işıksalan, 1998: 215.

Mekâtib-i Sultâniye devre-i ulâda, dördüncü sınıftan itibaren dil bilgisi dersleri işlenmeye başlamıştır. Kavaid derslerinde eskiden usûl ders kitapları değil Hüseyin Cahit'in *Sarf ü Nahiv* kitabı okutulur. 6. sınıfta sınıfta yani ilköğretimin ikinci kademesi birinci sınıfta “En ziyade izâfetler, terkiib-i tavsifiler, mürekkeb sıfatlar, Arabi ve Farisi ism-i fa'iller, ism-i mefuller hususunda talebenin meleke kesbetmesine dikkat olunacak, diğer kısımların da tatbikatıyla iştilal edilecektir (Arabi ve Farisi kava'idî).” (Işıksalan, 1998: 187). İsim tamlamaları, sıfatlar, sıfat tamlamaları, Arabî ve Farisî ism-i fa'iller, ism-i mefuller öğretilenlerdir. Yedinci sınıfta yani ilköğretim ikinci sınıfta imlâ ve noktalama işaretleri, sözcük türleri, eş anlamlı kelimeler öğretilenlerdir. 3. sınıfta ise

fiiller, fiil çatıları, edatlar ve bağlaçların öğretilmesi hedeflenmektedir. Dil bilgisi dersinde dikkat çeken husus; sınıf seviyelerine göre dil bilgisi kuralları, kolaydan zora doğru sıralanmıştır. Öğrenciye görelilik ilkesine göre hareket edildiği görülmektedir.

2.2. II. MEŞRÛTİYET DÖNEMİ ORTAÖĞRETİMDE BULUNAN OKULLAR VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

2.2.1. İdâdî Mektepleri

İdâdî mektepleri açıldıkları dönemde rüşdiye mektepleri ile sultanî mektepleri arasında bir köprü vazifesi kurmuş, sultanî mekteplerine öğrenci hazırlamıştır. “1908’de 5 ya da 7 yıllık İdadiyeler, Rüşdiye sınıflarını da içlerine alıyorlardı. Bunların İptidaiye sınıfları yoktur. 1908’den sonra İdadiyelerin Programlarına yeni dersler girmeye başlamıştır.” (Akyüz, 1997:233). Beş yıllık idâdîlerde amaç bir üst kuruma öğrenci yetiştirmek değildir. Öğrencin bulunduğu çevreye katkı sağlaması, daha nitelikli hâle getirmesi amaçlanmıştır.

Yedi yıllık idâdîler bu dönemde sultanî mekteplerine çevrilmiştir. O dönemde eğitimde köklü ve hızlı değişimler yaşanması için birçok idâdî, sultanî mekteplerine dönüştürülmüştür. I. Dünya Savaşı dönemlerinde sultanîlerin sayısı elliye bulmuştur. Ayrıca dönüştürülen, değişen birçok idâdî eğitimde karışıklık da oluşturmuştur.

Tablo 8. Beş Yıllık İdâdîlerin Ders Programları (1911)

Dersler	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf	5. sınıf
Kurân-ı Kerim ve Tecvid	3	2	1	-	-
Ulûm-u Diniyye	2	2	2	1	1
Hesap	3	2	1	3	3
Hendese	-	1	2	3	3
İlm-i Eşya Hikmeti	3	3	-	-	-
Tabiiye Tarih-i Tabîî	-	-	2	2	1
Hıfzıssıhha	2	2	2	2	2
Coğrafya	2	2	2	1	1
Tarih	2	2	2	1	1
Coğrafya	2	2	2	2	2
Arabî	-	3	2	2	2
Türkçe	1	2	2	2	4
Fransızca	1	1	-	-	-
Malumat-ı Medeniyye	-	-	1	-	-
Ahlak	-	-	-	-	1
Malumat-ı İktisadiye	-	-	-	-	1
Malumat-ı Kanuniye	-	-	1	-	-
Ziraat	-	-	1	1	-
Usul-i Defterî Evrak ve Muhaberatı Ticarî	-	-	-	-	1

Tablo 8 (Devam). Beş Yıllık İdâdîlerin Ders Programları (1911)

Dersler	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf	5. sınıf
Arapça	2	2	2	2	2
Rumca	2	2	2	2	2
Bulgarca	2	2	2	2	2
Ermenice	2	2	2	2	2
Hat	1	1	1	1	1

Kaynak: Yücel, 1994:148.

Tablo 8’de gösterilen programı incelediğimizde, Türkçe dersinin ders saatine oranla diğer derslerden önde olduğunu görmekteyiz. Toplam 24 saatin 5 saati Türkçe dersi için ayrılmıştır. Bu da ana dile yönelmenin göstergesidir. Ayrıca dersi adının Türkçe olarak adlandırılması ana dile olan önemin arttığının da kanıtıdır. Türkçe dersinde Hüseyin Cahit’in idâdîler için yazmış olduğu *Türkçe Sarf ve Nahiv* kitabı okutulmuştur. Bu kitapta on dört bölüm bulunmaktadır. Bu bölümler: “Âheng-i telaffuz, imlâ işaretleri, tenkit, elsine, kelimenin enva’ı, tahlil-i nahvi, isim, sıfat, zamir, fiil, edevât, zarf, nida ve tahlil-i sarfidir” (Erkuş, 2014: 69). Konu başlıklarına baktığımızda geniş kapsamlı bir dil bilgisi öğretimi gerçekleşmektedir. Ayrıca zarf konusu diğer kitaplarda işlenmezken bu kitapta bulunmaktadır. Elsine başlığı altında ise Dünya dillerinden bahsedilmiştir ki bu oldukça önemlidir.

2.2.2. Sultanî Mektepleri

II. Meşrûtiyet Dönemi birçok alanda olduğu gibi eğitimde de yenileşmeye gidilmiştir. Bu dönemin gözde ve en çok konuşulan okullarından biri de sultanîlerdir. Bir kısmı yatılı okuldur. Erkek ve kız sultanîleri olarak ayrı ayrı okullar vardır. İlk kız lisesi İstanbul’da açılmıştır. Başta idâdî olarak açılan bu okul daha sonra İnas Sultanîsine dönüştürülmüştür. İstanbul dışında kız sultanîsi ilk başlarda bulunmamakla birlikte 1922’de İzmir’de, 1923’te Ankara’da açılmıştır. (Ergin,1977: 1445).

Sultanî mekteplerinde iki türlü öğrenci mevcuttur. Bunlardan birincisi ücretli öğrenciler; aileleri zengin olan, yüksek tahsil görmek isteyen öğrencilerdir. Sultanîlerin amaçlarından biri zengin tebaanın çocuklarını Amerikan liselerine, Avrupa liselerine gidip millî şuuru bozulmuş gençler olmasının önüne geçmektir. Bu yüzden Galatasaray Sultanîsi gibi okullar çocuklarımıza ilim, öğrenme terbiyesi verip aynı zamanda millî bilinç aşılayacak okullardır. Sultanîlerin ikinci öğrenci tipi ise istidat ve kabiliyeti yüksek ama maddi durumu iyi olmayan öğrencilerdir. Bu öğrencileri tespit edip okullarda bu cevherleri işlemek de sultanîlerin vazifesi olmuştur.

Anadolu’da birçok sultanî açılmıştır. Fakat sayıca çoğalan bu okullar açılma hedeflerini gerçekleştirmede pek de etkili olmamıştır. Sultanîlerin sayısının fazla olması fikrî ve ahlakî eğitimi yükseltmemiştir. “Mevzuu bahsettiğim nokta ‘aded için Sultanî’ yerine ‘Sultanî için adet’ tâyin etmektir. Ben teşkilâtı ‘çoğaltarak öldürmek’ taraftarı değilim, ‘dirilttikten sonra çoğaltmak’ fikrindeyim. Maksadım sarihdir.” (Ergin, 1977:1438). Yani nitelik olmadan niceliğin hiçbir faydası olmamıştır.

“Sultaniler hars, Culture mektebleridir. Millî terbiyeyi; dinî, ahlâkî, hukukî, bedî, lisanî, edebî bütün şekillerinde ve bütün insiyaklariyle gençlere veren bu mekteblerdir. Yarınki idare adamlarının millî kıymeti bugünkü Sultanilerin ilmî, harsî iktidarına bağlıdır.” (Ergin, 1977: 1440). Sultanî mekteplerinden yetişen öğrencilerin halk için ufuk olacak gençler olacağı inancı mevcuttur. Sultanîlerin amacı sadece ilim alanında uzmanlaşma değil öğrenilen ilmin gençlere milli, insanî bilinç aşılmasıdır. Diğer bir amacı ise Darülfünûna nitelikli öğrenci yetiştirmektir.

Sultanîlerde eğitim süresi: “5 veya 6 yıllık ilköğretim üzerinde, birinci devresi (devre-i ulâ) 4, ikinci devresi (devre-i saniye) 3 yıl olmak üzere öğretim yapıyorlardı.” (Akyüz, 1997: 233). Sultanîlerin ilk kısmında yani I. devrede Türkçe dersi içeriği şöyledir:

Tablo 9. Sultanîlerin I. Devresi Türkçe Dersi Konu Başlıkları

Türkçe dersleri ilm-i edeb-i Türkî kavâ'idine tevfiaken tedris edilecektir. Şöyle ki:		
Derece-i ulâ	Derece-i sâniye	Derece-i sâlise
- Kelimâtın ahvali - Kelimâtın envâ'ı - Sıfat - Ma'al fiil - Fiil - Kelime-i atıf -Nidâ - Hurûf - Teşki-i kelimât - Müfred ve cem, te'nis ve tezkîr kâ'ideleri. - Bu mübâhasa ait temrînât -Usûl-i telâffuz.	- Cümle - Cümlelerin eczâsı - Müsnedün ileyh - Müsned - Râbita - Türkçe'de râbitanın fiil olduğu müsned ve müsnedün ileyh ve râbitanın ahvâli - Cümlelerin envâ'ı - Temrînât	- Kelâm ve nazm-ı kelâm - Tahlîl-i sarfî ve nahvî, - İnşâ ve tahrir usulleri - Temrînât - Türkçe'nin enhâ-ı tadrîsi
Bu, derslerin ilm-i edeb-i Türkînin sarf kısmını teşkil edecektir.		

Kaynak: Işıksalan, 1998:182-183.

Tablo 9'daki programa baktığımızda sultanilerin I. devresinde Türkçe dersinde, Türkçe dil bilgisi kuralları işlenmiştir. Öncelikle kelimelerin hâlleri, sıfatlar, isimler, fiiller, zamirler, bağlaçlar, ünlemler gibi sözcük türleri; kelimenin yapısı, kelimenin başka kelimelerle birleşimi, cümle bilgisi, yazı alıştırmaları gibi Türkçeye ait dil bilgisi

kuralları programa konulmuştur. Bu program günümüz ilköğretimin ikinci kademesi için hazırlanmış programdır.

Sultanîlerin II. devresi ortaöğretim yani lise kısmıdır. Edebiyat dersi “lisan” ve “edebiyat” olarak iki bölüme ayrılmıştır.

Tablo 10. Mekâtib-i Sultânîye Edebiyat Dersleri Programı

Lisân Kısmı	Edebiyat Kısmı
- Nazm-ı kelâma ait temrinât-ı sarfîyye, - Tahlîl-i kelâmî (ibarede kelimelerin kıymet-i lügaviyye, mahiyet-i sarfîyye ve hizmet-i nahvîleri), - Tahlîl-i iştikâk'î (kelimelerin anâsır-ı mürekkebesi), - Tahlîl-i mantıkî (ibarede cümlelerin kıymet ve hizmetleri).	- Nazariyye-i edebîyye, - Belâgat, - San'at-ı kitâbet ve nazm-ı edebîyyeye müteallik olan kavâ'id-i külliyye, - Şiir, - Envâ'-ı nesir, - Envâ'-ı nesirden her birine mahsus olan kavâ' id-i hususîyye, - Nesir, - Envâ'-ı şiir, - Envâ'-ı şiirden her birine mahsûs olan kavâ' id-i husûiyye, - Üslûp, - Vücûh-ı beyân, - Şerâ'it-i üslûp, - Tahlîl-i edebî, tenkîd-i edebî, - İnşâ, - Kavâ'id-i inşâ, - Hitâbet, - Usûl-ı hitâbet-i edvâr-ı edebîyye-i Osmaniyye

Kaynak: Işıksalan, 1998: 183-184.

Tablo 10'da gösterilen programın dil kısmında anlam bilgisinden: sözcük bilgisi, sözcüklerin anlamları, sözcüklerin yapısı, sözcüklerin türleri ve cümledeki anlamlarını öğretmek hedeflenmiştir. Edebiyat bölümünde ise edebi kurallar, şiir ve düz yazının kuralları, edebi metin tahlili ve tenkidi, yazma sanatı, hitâbet ve hitâbet teknikleri, nesir çeşitleri ve her nesre ait kurallar edebiyat bölümünün hedefleridir. Bu programda kurallar verilmiş fakat hangi dersin kaç saat okutulacağına dair bir bilgilendirme yapılmamıştır.

1912 ve 1913 senelerinde tekrar bir düzenleme yapılmış, ders programları yeniden ayarlanmıştır. 1913 yılında idâdîlerin sultanîlerle birlikte eğitime devam etmeleri, iki okulun da ortaöğretimi kapsamı sıkıntı oluşturmuştur bu yüzden 1913 yılında idâdîlerin tamamı sultanîye dönüştürülmüştür.

Tablo 11. İstanbul Mekteb-i Sultanîsi Türkçe Ders Programı I. Devre

Ders	6. sene	7. sene	8. sene	9. sene
Lisân-ı Osmânî	Sarf ü Nahiv 1 ders	Sarf ü Nahiv 1 ders	Sarf ü Nahiv 1 ders	Edebiyat 2 ders
	Kırâ'at 1 ders	Kırâ'at 2 ders	Kırâ'at 2 ders	Kırâ'at 1 ders
	Ezber ve İnşâd 1 ders	Ezber ve İnşâd 1 ders	Kitâbet 1 ders	Kitâbet 1 ders
	Kitâbet 2 ders	Kitâbet 1 ders		
Toplam saat	5	5	4	4

Kaynak: Işıksalan, 1998: 201.

Tablo 11’de ilköğretimin ikinci kademesine denk gelen kısmında sarf ve nahv yani dil bilgisi derslerine yer verilmiştir.

2.2. II. MEŞRÛTİYET DÖNEMİ YÜKSEKÖĞRETİM OKULLARI VE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

2.2.1. Darülfünûn

“Tek Osmanlı üniversitesi diyebileceğimiz Darülfünun-ı Şahane, açıla kapanla, etkisiz varlığını. II. Meşrûtiyet’e değin korudu. 21 Ağustos 1909’da Vezneciler’deki Zeynep Hanım Konağı’na taşındı. Adı Darülfünun-ı Osmani olarak değiştirildi.” (Sakaoğlu, 2003:142). Ayrıca daha önce açılan Darülfünûn üniversite düzeyinden uzaktı. Yeni açılan Darülfünûn bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümlerle ve öğretimiyle üniversite düzeyinde bir kurum olma yolunda adımlar atılmıştır.

“Yeni düzenlemede Darülfünun, Ulum-ı Şer’iye, Hukuk, Fünun, Ulum-ı Tıbbiye, Ulum-ı Edebiye şubelerine ayrıldı.” (Sakaoğlu, 2003: 144). Yurt dışından Avusturya ve Almanya’dan çok sayıda yabancı profesörler getirilmiştir fakat bu düzenlemeler Darülfünûnu ileriye taşıyamadı. Öğretim, üniversite düzeyinden çok uzaktaydı; kitaplar, ortaöğretim düzeyindeydi. Darülfünûnda her hoca kendi düşüncesini doğru kabul ettiği için o yoldan yürümüş bu da eğitimi, öğrencileri olumsuz yönde etkilemiştir.

Darülfünûndaki ders programları incelendiğinde sadece Ulum-ı Edebiye bölümünde Türkçe dersine rastlanmaktadır. Diğer bölümlerin ders programlarında Türkçe dersi bulunmamaktadır. Ulum-ı Edebiye bölümünün 1913 programına baktığımızda “Edebiyat-ı Türkiyye, Edebiyat-ı Arabiyye, Edebiyat-ı Farsiyeye, Tarih-i Edebiyat-ı Türkiyye, Tarih-i Umûmî, Tarih-i Osmanî, Tarih-i Felsefe, Coğrafya, iktisat ve İlm-i İçtimaî.” (Ergin, 1997: 374) dersleri bulunuyordu. Bu dersler içinde “Edebiyat-

1 Türkiye” dersi Türk edebiyatı dersidir bu ders de ana dili öğretimi, ana dilin gramerini öğretmekten çok uzaktır.

2.2.2. Dârü'l-Mu'allimin-Dârü'l-Muallimât

Tanzimat'tan başlayarak yapılan eğitim politikalarında sürekli bir değişim ve düzenleme mevcuttu. Her geçen gün yeni bir sistem üzerine yeni bir okul kapanıyor, eskisi düzenleniyordu. Bu süreçte bu değişimin amaçlarına ulaşmak için nitelikli öğretmen ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu öğretmen açığını kapatmak için çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde yapılan düzenlemeler yetersiz kalınca dönemin Maârif Nâzırı Emrullah Efendi memurdan öğretmen olmaz, diyerek öğretmenliği ayrıca bir meslek olarak öğretilmesi fikrini ortaya atmıştır. Ayrıca Emrullah Efendi'ye göre eğitim yukarıdan aşağıya doğru iniyordu. Önce yükseköğretimden ve öğretmenlerden başlayarak eğitimde çalışmalar yapılması gerektiği fikrini öne sürüyordu.

O dönemde sıbyân mekteplerine öğretmen yetiştirmek için ayrı bir okul, iptidâilere öğretmen yetiştirmek için ayrı öğretmen okulları bulunmaktaydı. Bu okullardan düzensiz bir şekilde devam eden ya da kapananlar mevcuttu. Taşrada bulunan öğretmen okullarının belli bir programı, düzeni yoktu.

Dönemin Öğretmen Okulu Müdürü Satı Bey öğretmen yetiştirmek için birçok olumlu çalışmada bulunmuştur. Öncelikle “Toplu bir okul binası olmadığı için ilk ve yüksek kısımları birbirinden ayrılan İstanbul Dârülmualimini, Sâtı Bey'in idaresine geçtikten hemen sonra büyük değişikliklere uğradı. Sâtı Bey, Okulu hemen Cağaloğlu'nda ‘Lisan Mektebi’ binasına getirdi. 900 öğrenciyi sıkı bir sınavdan geçirerek sayılarını 150'ye indirdi.” (Ergün, 1996: 431). Bu, nitelikli öğretmen yetiştirmede önemli bir çalışmadır. Ayrıca Satı Bey “Salt kişisel girişim ve çabaları ile o yıllarda öğretmen yetiştiren bu kurumda köklü birtakım yenilikleri başardı. İlk kez pedagoji dersini koydu.” (Sakaoğlu, 2003: 133). Bunlara ek olarak ders programlarında düzenlemeye giderek beden eğitimi, müzik, el işleri gibi dersler ilave etmiştir. Öğretmen adaylarını öğrendikleri ilimleri uygulamak maksadıyla uygulama okullarına gönderilmiştir.

İstanbul Darülmualimi yatılı bir okuldu ve iptidâî, ihzarî ve âlî kısımlarından oluşmakta idi. İptidâî kısmı dört yıldız ve buradan mezun olanlar iptidâî okullara öğretmen oluyordu. İhzarî kısım iki yıl idi ve burayı bitirenler ilköğretim müfettişi ve Darülmualiminlerin iptidâî kısımlarına öğretmen oluyorlardı. Âlî kısım en yüksek

bölüm olup 4 yıl idi. Edebiyat, tabiiyat ve riyaziyat olmak üzere üç şubesi vardı ve buradan mezun olanlar orta ve yüksek dereceli okullarda öğretmen oluyorlardı. İdadi şubesi yatılı olan okul üniversite programı uyguluyor idi. (Ergün, 1996: 437).

Tablo 12. 1913 Yılında Hazırlanan Dört Yıllık İlk Öğretmen Okulu Programı

Dersler	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf
Kur'ân-ı Kerim ve Malumat-ı Diniye	2	2	2	2
Talim ve Terbiye-i Etfal Tatbikatı	-	1	2	12
Sarf - Nahiv, Tahlil ve İmlâ	5	3	2	-
Lisan-ı Osmânî (Kitabet)	2	3	2	2
Kıraat ve Ezber	3	2	2	3
Fransızca	1	1	1	-
Hesap ve Cebir	3	3	3	2
Usul-ü Defteri	-	-	2	-
Hendese ve Fenn-i Mesaha	-	2	2	1
Coğrafya	2	2	1	1
Kozmografya	2	2	1	1
Tarih	-	-	-	1
Hikmet	2	2	2	2
Malumat-ı Tabiiye	-	2	1	1
Malumat-ı Sıhhiye	3	3	-	-
Nazarî ve Amelî Ziraat, İktisat Tarihi	-	-	-	2
Malumat-ı Medeniyye ve Hukukiye	2	3	3	3
Eşya Dersleri	1	1	1	-
Hüsn-ü Hatt	1	-	-	-
Musiki	1	1	1	-
Resim	2	1	1	-
El İşleri	2	2	2	1
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2
Toplam	36	35	36	36

Kaynak: Ergün, 1996:434-435.

Tablo 12'deki ders programını incelediğimizde birinci sınıfta 5 saat Sarf - Nahiv, Tahlil ve İmlâ dersine ayrılmıştır. İlköğretim, Mekâtib-i İptidaiye Umumiye öğrencilerine yönelik gramer konuları okutulmuştur.

3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

II. Meşrûtiyet Dönemi'nden (1908) Cumhuriyet'in ilanına (1923) kadar eğitimde birçok düzenleme yapılmış fakat ülkenin içinde bulunduğu şartlar sebebiyle bu düzenlemeler olumlu bir ilerleme göstermemiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, yeni bir devlet kurulmuştur. Yeni devletin kurulmasıyla siyasi, hukuki, ekonomi, eğitim gibi birçok alanlarda değişimler olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu zaman halkın neredeyse % 90'ı okuma yazma bilmemektedir. Bu sebeple ülkenin ilerlemesi için eğitim şarttır. Devletin

kurucusu Atatürk “başöğretmen” unvanı ile eline kalem alıp eğitime katkı sağlamıştır. Halkın eğitim düzeyinin yükseltilmesi için çaba göstermiştir.

Atatürk, kültür birliğinin oluşturulması, kültürün yaygınlaştırılmasında en önemli aracın eğitim olduğunu ileri sürmüştür. Milli kültür birliğini sağlamak amacına yönelik olarak eğitimin bu amaç doğrultusunda yapılandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Atatürk, temel hedeflerinin gerçekleştirilmesi, hem de bu hedeflere ulaştıracak eğitim politikalarını tespit etmek için çağdaş eğitimcilerle 1924–1934 yılları arasında eğitim politikalarında amaç belirten raporlar hazırlatmıştır. (Akkutay, 2001: 45). Hazırlanan bu raporlar doğrultusunda eğitimimizin hangi temeller üzerine kurulacağı belirlenmiştir. Atatürk eğitimi temellerinin milli, bilimsel ve laik temeller üzerine kurulması gerektiğini belirtmiştir. Savaşın sonra ayağa kalkan devlet; eğitimle birlikte siyaset, ekonomi, hukuk gibi birçok alanda ilerleme kaydetmek için savaş vermiştir. Bu ilerlemenin gerçekleşmesinde en önemli unsur eğitimin nitelikli bir hâle getirilmesidir.

Eğitim alanında yapılan önemli yeniliklerden biri Tevhid-i Tedrisat Kanunu’dur. 3 Mart 1924’te kabul edilen bu kanunla bütün okullar Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Medreseler de bu kanunla kapatılmıştır. “Cumhuriyet döneminin başlangıcında eğitimin temel sıkıntısı, milli birliği sağlamak, eğitimi demokratlaştırmak, laikleştirmek ve devletleştirmektir. Tevhid-i Tedrisat yasası ile eğitimde birlik, pratikte olmasa da yasal anlamda gerçekleştirilmiştir. (Özodaşık, 1999: 44).

Cumhuriyetten sonra da eğitim hayatını devam ettiren sıbyân mektebi ve medreseler kökleşmiş eğitim anlayışı olan dini eğitim ağırlıklı eğitime devam etmiştir. Açılan yeni okullar ve bu kurumlar arasında eğitimde ikilik olduğundan aynı zamanda milli bir birlik olmadan her kurum kendi amaçları doğrultusunda hareket ettiğinden milli bir birlik sağlama ve aynı hedefe doğru ilerlemek için bu kanun kabul edilmiştir. Böylelikle eğitimin önündeki bir engel ortadan kaldırılmıştır.

Arap alfabesiyle oluşturulan Osmanlıca, Türkçenin ses özelliklerini tamamıyla yansıtamamakla birlikte okuma açısından da sıkıntılı bir yazı dilidir. Ayrıca halkın o dönemde neredeyse %90’ı okuma yazma bilmemesi de bu sebeplere dayandırıldığı için 1 Kasım 1928’de Latin alfabesi kabul edilmiştir. Yeni alfabeyle birlikte halkın okuma yazma öğrenmesi için çalışmalar hızlandırılmış; yeni okullar, millet mektepleri açılmıştır. “Harf devriminin daha ilk yıllarında okul ve öğrenci sayısının arttığı

gözlenmiştir. Yeni harflerin basım tekniğinde sağladığı kolaylık, dolayısıyla basılan kitap sayısında da artış sağlamıştır. 1923–1928 yılları arasında yıllık kitap basım ortalaması 600 ile 800 arasındayken, 1931’de bu sayı 1000’e yaklaşmıştır.” (Ortaylı, 2002: 104).

Bu gibi çalışmaların yanında okullar için öğretim programları oluşturulmuştur. Cumhuriyet Dönemi’nde ilköğretim okulları için hazırlanan Türkçe dersi öğretim programlarının ilki 1924 tarihinde yapılmıştır. 1924 programı üzerinde çeşitli yıllarda düzenlemeler, değişiklikler yapılmıştır. “1924, 1926, 1930, 1936, 1948, 1968 yıllarında ilkokul programları; 1924, 1929, 1938, 1949 yıllarında da ortaokul programları” (Kırkkılıç ve Akyol, 2007:4). Cumhuriyet Dönemi’nde uygulanmıştır. Bu programlar içinde 1929 programı çok önemlidir. 1929 Türkçe Öğretim Programı birçok açıdan eski programdan farklıdır ve de günümüz müfredat programına yakın bir programdır. 1929 yılında İhsan Sungu, Ali Canip Yöntem, Hasan Ali Yücel ve Reşat Nuri Güntekin tarafından hazırlanmıştır. Cumhuriyet Dönemi eğitim sisteminde iptidâi sayılabilecek 1924 programından sonra gerçek manada yetkin ilk program, 1929 programıdır.

1929 Türkçe Eğitim Programı 1928 Harf İnkılâbından sonra hazırlanan programdır. Bu programın hazırlanış gayesi şu şekilde açıklanır: “Harf inkılabının tabîî neticesi olarak Arapça ve Acemce derslerinin lağvedilmiş bulunması, Türkçe ve Edebiyat programlarının daha esaslı bir surette tadil ve tashihini icap etmesi, eski edebiyatın bilhassa lisan itibariyle hayatîyetini kaybetmiş olması ve gün geçtikçe talebenin alakasını celp edemeyecek kadar müstehaseleşmesi” (Maarif Vekâleti, 1929) şeklinde açıklama yapılır. Buradan da anlaşılıyor ki yeni alfabenin etkisiyle Arapça, Farsça derslerinin kaldırılması ve eski edebiyatın öğrencilerin ilgisini çekmemesi müfredat programını da değiştirmeyi gerektirmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 Kasım 1928’de kabul edilen bu alfabe, o ders yılı okullarda öğretilmiştir. Ders kitapları bu alfabe ile yazılmıştır. “1929 yılı okul programları Türkçenin öğretimi ve ana dili olarak benimsenmesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Dil öğretim etkinlikleri bu anadil göz önünde bulundurularak, öğrencilere düşünme alışkanlığı kazandıracak nitelikte düzenlenmesi, konuşma ve yazma becerilerinin bütünlük içinde geliştirilmesi ve anadilinin doğru kullanılması gündeme getirilmiştir.” (Girgin, 2011: 15).

1924 programına zeyl niteliğinde hazırlanan 1926 Müfredat Programı'nda da izlenecek yöntem konusunda net bir açıklama yoktur. 1929 yılında hazırlanıp yayımlanan 1929 Türkçe Öğretimi Programı, dil ve edebiyat öğretimini bütüncül yaklaşımla ele almıştır. Türkçe derslerinde izlenecek yöntem konusunda açıklamalar getirmiştir. 1929 Müfredat Programı'nın başka bir özelliği de ortaokul Türkçe ve lise edebiyat programlarının temelde aynı olduğu düşüncesinden hareketle bir bütünlüğün gözetilmesi, Türkçe ve edebiyat yerine “Türkçe” olarak tek adla anılmış olmasıdır. 1929 Türkçe Müfredat Programı, daha önce uygulamaya konulmuş olan programlardan yöntem bakımından çok büyük farklılıkları olan bir yapıya sahiptir. Bu programda ilk defa temel kurallar açıklanmış, amaçlar belirlenmiştir. Düşünme alışkanlığının kazandırılması, konuşma ve yazma yeteneklerinin geliştirilmesi ile Türkçenin öğretimi için yapılacak çalışmalar hakkında birtakım bilgiler verilmiştir.

3.1. İLKÖĞRETİMDE TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

1924 Anayasası'nda ilköğretimin parasız ve zorunlu olması maddesi bulunmaktadır. Buna göre ilköğretimi bitirmek mecburidir. “Cumhuriyet döneminde köylerin çoğuna uzun yıllar okul yapılamamış öğretmen sağlanamamıştır. Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın Mayıs 1936'da TBMM'de söylediğine göre o yıllarda 40 bin köyden 35 bininde okul ve öğretmen yoktur. Okulu olan köylerin bazılarında ilköğretim ancak 3 yıl sürelidir.” (Akyüz, 1997: 300). Hâl böyleyken 1939 1. Eğitim Şurası'nda köy okullarında ilköğretim 5 yıla çıkmıştır.

Tablo 13. 1924 Erkek İlk Mekteplerinin Türkçe Haftalık Ders Tevzi Cetveli

Dersler	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf	5. sınıf
Alfabe	12	-	-	-	-
Kıraat	-	4	3	2	2
İmla	-	1	-	2	2
Tahrir	-	-	1	1	1
Sarf	-	2	1	1	1
Yazı (sülüs-rik'a)	-	2	2	2	2

Kaynak: Maarif Vekilliği,1340.

Bu programın sarf kazanımlarına baktığımızda, üçüncü sınıfta dil bilgisi dersi yoktur. Ancak kıraat derslerinde sözlü bir şekilde öğrenciye dil bilgisi konuları hakkında bilgi verilecektir.

“Dördüncü sınıf haftada 1 ders: isim, sıfat, zamir, izafi ve tavsifi terkipler, fiil, mastar, cümle hakkında izahât ve temrinler. Beşinci sınıf haftada 1 ders: kelime, hece, harf, hareketler, ahenk kaidesi, kelimenin akşamı, isim, sıfat, zamir, mastar, müştak isimler, fiil, zaman, şahıs kemiyet, lâzım, müteaddî, ma'lûm, meçhul, müsbet, menfi, istifham rabt sigaları, mana ve isti'malleri mürekkeb fiiller (hikâye, rivayet, şart), hâl (zarf), edatlar, cümle, fiil, fâil, mef'ûl, tam, aslî, mütemmim (tamamlayan) cümle sarfî (şekil bilgisi) ve

nahvî (cümle bilgisi) basit tahliller (kıraat (okuma) kitapları üzerinde ve şifahî (uygulamalı) olmak üzere.” (Maarif Vekaleti, 1340, akt. Balcı, 2014).

Bu programda sadece sarf dersinin kazanımları verilmiş olup diğer derslerin kazanımları verilmemiştir. Kazanımlara bakıldığında öncelikle öğrenciye okuma derslerinde öğrencilere sözlü olarak dil bilgisi kavramları sezdirilmiştir. Devamında dördüncü sınıfta; isimden başlanarak sıfat, zamir gibi birbiriyle bağlantılı konular ardışık bir şekilde öğretilmiştir. Beşinci sınıfta ise konu kapsamı genişletilmiş fiiller, zarflar, edatlar, masdarlar öğretilmiş, aynı zamanda kıraat dersinde bu konular sözlü olarak metinler üzerinden belirtilmiştir. Bu kısım çok önemlidir. Dil bilgisi Türkçenin dil becerilerinden okuma becerisiyle birlikte öğretilmeye çalışılmıştır. Bu da dil bilgisinin öğretilmesinde dil becerilerinin etkili bir şekilde kullanılmasında önemli bir etken oluşturmıştır. Haftada sadece bir ders okutulan dil bilgisi dersi için konu kapsamı geniş bir plan görülmektedir.

1924’ten sonra 1926 ve 1930 yıllarında öğretim programı yapılmıştır. Bu programlar benzer özellikler taşımaktadır. Türkçe öğretimi açısından tek fark dil bilgisi dersleri sarf ve nahv adı altında değil gramer başlığında verilmiştir. Gramer kazanımları açısından bu programlara baktığımızda:

“Üçüncü sınıf: cümle, fiil, fâil, isim, sıfat zamir fikirleri verilecektir. Üçüncü sınıfta ayrıca kavaid dersi yoktur. Ancak kıraat ve tahrir derslerinde tatbiki ve ameli bir tarzda talebeye öğretilcektir. Dördüncü sınıf: Basit cümle, fiil, fâil, müfret, cem, sıfat, izafi ve tevsikî terkipler, zamir, fiil, mastar, cümle hakkında izahat ve temrinler. Beşinci sınıf: Kelime, hece, harf, harekeler, Türkçede ahenk kaidesi, isim, sıfat, zamir, mastar, fiil, zaman, şahıs, kemiyet, lazım, müteaddî, malum, meçhul, menfî, istfham, rabt sigaları, mana ve isti’malleri, mürekkep fiiller (hikâye, rivayet, şart) hal (zarf), edatlar, cümle, fiil,fâil, mef’ûl, tâmm, aslî ve mütemmim cümle. Sarfî ve nahvî basit tahliller. (Kıraat parçaları üzerinde şifahi temrinler). (Akboğa, 2020: 94-95.)

Programda Türkçe gramer öğretiminin genel olarak 1924 kazanımlarıyla aynı olduğu görülmektedir. Üçüncü sınıfta dil bilgisi dersi olmasa da öğrencilere kıraat dersinde gramer konularını sezdirmek, dördüncü sınıfta dil bilgisine giriş konuları, beşinci sınıfta ise kelimedden başlayarak sözcük türleri konularına yer vermiştir. Farklı olarak mürekkep fiiller de beşinci sınıfta öğretilmiştir.

Programda kaidelerin soyut olarak değil somut olarak örneklerle desteklenmesi öğütlenmiştir. Dördüncü sınıfta kolaydan zora doğru gramer konuları öğretilmeye başlanıp beşinci sınıfta tüm konular tamamlanmıştır. Günümüz Türkçe öğretimi programı gramer kazanımlarına göre geniş kapsamlıdır. Günümüz öğretim programlarında gramer konuları o döneme göre seyretilmiştir.

1924'te lise iki kısma ayrılmıştır. Bunun birinci kısmı ortaokul kısmıdır. Günümüz ilköğretimin ikinci kademesine denk gelmektedir. Ortaokul Türkçe öğretim programlarını incelediğinde, 1924 Kız ve Erkek Liseleri Birinci Devresi'nde toplam 28 saat ders bulunmaktadır. Bu 28 saat dersin birinci senesi 7 saati ana dili öğretimine ayrılmıştır. İkinci sene 5 saat, üçüncü sene 4 saat ana dili öğretimine ayrılmıştır. Bu programın Türkçe öğretim kazanımlarından gramer konularına bakacak olursak:

“Sarf ve navihin mahiyeti, kelime, hece, hareke. Yalnız Türkçeye, Arapçaya, Farisiye mahsus harfler. Harf-i meddler. Teşdid, tenvin, ahenk kaideleri (şifahi tatbikat). Tenkit, kelime aksamı: İsim ve muhtelif neveleri (şifahi ve tahriri tatbikat), isimlerde kemiyet: Türkçede, Arapçada, Fariside cem' kaideleri. İsimlerde keyfiyet: Arapçada müzekker ve müennesler. Türkçede kullanılan zaman, mekân, aleti tasvir isimlerinin teşkili hakkında (şifahi ve tahriri) tatbikat. İzafet ve neveleri, Türkçe, Arabi, Farisi izafetler. Sıfat, muhtelif neveleri, Türkçede kullanılan mürekkep sıfatlar. Mütemmimli sıfatlar (tatbikat). Tavsifi terkipler, mutabakat kaideleri (tatbikat). Alelumum Arabi ve Farisi (izafi ve tavsifi) terkiplerin Türkçede gittikçe azalmakta olduğuna ve bu azalışın lüzum ve faydasına dair izahat. Zamir ve muhtelif neveleri.” (Akboğa, 2020: 110).

Sarf ve nahvin tanımlarından başlanmıştır. Yazı dili Osmanlıca olması cihetiyle hareke tanımları yapılmıştır. Yine Arapça ve Farsça kaidelerden devam edilmiştir. Türkçe, Arapça, Farsça izafetler, terkipler konuları yer almaktadır. Türkçenin gramerinden ziyade Arapça ve Farsça gramer kavramları ağırlıktadır. Türkçenin yabancı dil esareti bu senelerde hâlâ devam etmektedir. Bu programda konular yığın olarak verilmiş, listelenmiş, hedefler ve kazanımlar belirtilmemiştir.

1924'ten sonra hazırlanan 1929 Orta Mektep Programı çok önemlidir. Bu program günümüz öğretim programının temellerini oluşturmaktadır. Bu programda günümüz öğretim programı gibi amaçlar belirtilmiş, kazanımlar sınıf düzeyinde belirlenmiştir. Genel Amaçlar ve Türkçe Dersinin Gayeleri başlıklarıyla hedefler belirterek günümüz öğretim planları kapsamında bir programdır. “Harsi Gaye: Talebeye yeni ve daha yüksek zevk membaları vermek, Mesleki Gaye: Talebenin gireceği herhangi meslekte azami muvaffakiyetini temin etmek, Milli, içtimai, ahlaki gaye: Talebeye asil mefkûreler, milli, vatani, kahramanca duygular telkin etmek, seciyesini teşkile yardım eylemek, onu içtimai, milli hayatta daha müsmir ve daha faal bir fert olmak üzere yetiştirmek (Maarif Vekâleti, 1929: 11)”. Gibi genel hedefler belirtilmiştir.

Türkçenin bütün dil becerilerinin hedefleri sınıf düzeyinde belirtilmiş, içeriği diğer programlardaki gibi listelenmiş konular şeklinde değildir. Tam bir öğretim programı özelliği göstermektedir. Aynı zamanda program öğrenciyi pasif değil daima aktif kılmayı amaçlamaktadır. Programın Umumî Mülâhazalar kısmında “Türkçe dersleri tatbikatta kolaylık için gramer, tahrir, edebî kıraat... Gibi kısımlara ayrılmış ise

de hakikatte bunların mecmuu bir küldür ve birbirinden ayrılmaları muvafık değildir.” (Maarif Vekâleti, 1929). Cümlesinden hareketle gramer konularının diğer dil becerileriyle bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Programında belirtilen okuma, yazma, dinleme, konuşma becerileriyle birlikte gramer öğretiminin bir bütünlük içinde olduğunu belirterek günümüz öğretim programının amaçlarına benzer bir özellik gösterir.

Tablo 14. 1929 Öğretim Programı Gramer Kazanımları

Gramer Dersleri	
Birinci sene Haftada 2 ders	İkinci sene Haftada 2 ders
Gramerin mahiyeti. Harfler ve nevileri, hece ve kelime. Ahenk kaideleri. Noktalama, kelimelerin kısımları. İsim ve nevileri, kemiyet ve keyfiyetleri. Zaman, mekan, alet, tasgir isimlerinin teşkili. İzafet ve nevileri, isimlerin ahvali. Sıfat, muhtelif nevileri, mürekkeb sıfatlar, müstemimli sıfatlar. Tavsili terkeb. Zamir ve muhtelif nevileri.	Mastarlar, muhtelif nevileri. Fiil, fiillerde zaman, şahıs, kemiyet, müteaddi, lâzım, malûm, meçhul, mutavaat, müşareket şekilleri. Sigalar, nevileri, müsbet, menfi ve istifham şekilleri. Fiil, fail, mef ul, naibi fail, müsnet, müsnedünileyh, rabita. Cümle tertibi anasırı, edatlar muhtelif nevileri, isim ve sıfat teşkiline hizmetleri, zarf ve nidalara dair malumat. Gramer tahlilleri, terkeb ve cümlelere ait tatbikat. Lisanların taksim ve tasnifi. Türkçenin bu cihetle mevki.
(Her iki sınıfta gramer dersleri istikrai usulle ameli ve tatbiki bir yolda tedris edilecektir.)	

Kaynak: Maarif Vekâleti, 1929.

1929 öğretim programının birinci kısmını kapsayan yani ortaokul kısmını kapsayan bu programda birinci ve ikinci sınıfta gramer dersleri okutulmaktadır. Üçüncü sınıfta ikinci kısımda bulunan edebiyat derslerine giriş mahiyetinde bir ders bulunmaktadır. Diğer programlarda olduğu gibi kelime, hece, ahenk kaideleriyle başlayıp isim, sıfat, zamir ve fiillerle devam etmiştir. Fiilde çatı konusu geçişli ve geçişsiz çatı, fiil çekimlerine yer verilmiştir. Son olarak da zarf ve edatla bitirmiştir. Bu kısma kadar diğer programlardaki kazanımlarla benzer özellik taşımaktadır. Fakat son olarak “Lisanların taksim ve tasnifi” başlığı altında dillerin oluşum özellikleri, yapıları, hangi dil ailelerine mensup oldukları öğretilmiştir. Bu konu diğer programlarda olmayıp bu programda kazanım olarak verilmiştir.

1929’dan sonra hazırlanan 1938 Öğretim Programında Atatürk’ün emri üzerine Türk dili incelenip kuralları tespit edilinceye kadar Türkçe dil bilgisi konuları öğretim

programına dâhil edilmemiştir. Gramer konuları programdan çıkarılmıştır. Bunun dışında bu program, 1929 programının neredeyse aynısıdır.

“1940’ta Millî Eğitim Bakanlığı Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu’na *Ana Hatlarıyla Türk Grameri* isimli bir dil bilgisi kitabı yazdırdı. Bu kitap bir soruşturma bir anket niteliğindeydi.” (Göğüş,1970: 151). Kitabın okullarda uygulanması incelenmesi ve varsa yanlışlarının saptanması amacıyla Türkçe ve edebiyat öğretmenlerine ve dille ilgilenen araştırmacılara gönderilmiştir. Okullarda uygulanması ve incelenmesiyle 1936 yılında Atatürk’ün emriyle öğretim programlarında çıkarılan dil bilgisi dersleri tekrar öğretim programlarına dâhil edilmiştir.

Dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, ana dili öğretim problemlerini çözmek için Türkçenin gramer kitabını yazdırmanın yanında başka çalışmalar da yapmıştır. Bu çalışmalardan biri de “1941 yılı Ankara’da ‘Gramer Kongresi’ toplanarak uygulama ve inceleme sonuçları değerlendirildi. Bu kongrenin kararları okul kitaplarına temel oldu.” (Göğüş, 1970: 151). Bir yıl tecrübe edilen Türkçenin grameri öğretimi bu kongreyle değerlendirilmiş, olumlu ve olumsuz yönleriyle Türkçenin gramer öğretiminin temelini oluşturmuştur. Sadece bir kitapla yetinmeyip 1942 yılında Necmettin Halil Onan’a ortaokul birinci sınıflar için de *Dil Bilgisi 1* isimli gramer kitabı yazdırılmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi ilköğretim kısmında dil bilgisi öğretimi Tanzimat Dönemi’nden beri süregelen Türkçenin kendine has bir dil yapısı olduğu gerçeğini kısmen de olsa gerçekleştirdiği dönemdir. 1928 Harf İnkılabıyla Türkçenin ana dili olarak öğretimi ve gramer öğretimi daha nitelikli bir hâle gelmiştir. Arapça ve Farsçanın yöntem ve tekniklerinden sıyrılıp kendine özgü yöntemler oluşturmuştur. 1929 programı ve takip eden programlarda Türkçenin gramer öğretimi aşamalı bir şekilde yabancı dillerin etkisinden kurtularak Türkçenin yapısına özgü yöntemlerle öğretilmeye çalışılmıştır.

3.2. ORTAÖĞRETİMDE TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

1924 programıyla ortaöğretim birinci devrede ortaokul, ortaöğretim ikinci devre ise lise eğitimi vermiştir. Fen ve edebiyat olarak ikiye ayrılan ikinci devrede edebiyat kolunda edebiyat dersi okutulmuştur. “1930 tarihli Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi, öğretmenlerden Cumhuriyet eğitimi vermek için programlar dışında her fırsatı değerlendirmelerini ister. Özellikle o yıllarda Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurt

Bilgisi, Sosyoloji, Felsefe, Cumhuriyet ve yurttaşlık eğitiminin verildiği, üzerinde önemle durulan dersler olmuştur.” (Akyüz, 1997:306). Arapça ve Farsça dersleri ilk programlarda yer alırken 1929 programından itibaren programdan çıkarılmıştır.

Cumhuriyet’in ilk lise Türkçe-edebiyat programını Fuat Köprülü hazırlamıştır. Bu program okuma ağırlıklı bir program olup Fuat Köprülü’nün üniversitede anlattığı dersler kapsamında hareket ettiği bir öğretim programı olmuştur.

Tablo 15. 1340-1924 Liselerin İkinci Devre Türkçe ve Edebiyat Müfredat Programı

DESLER	4. Sene	5. Sene	6. Sene
Türkçe ve Edebiyat	3	3	5

Kaynak: Maarif Vekâleti, 1340.

Türkçe ve edebiyat dersinin içeriği sarf ve nahv, inşad, kıraat, imla ve edebiyat dersleridir. Bu derslerden ağırlıklı olarak okutulan ders kıraat dersidir. Bu dersin içeriğinde yazarlar, şairler hakkında bilgilendirme; yazar ve şairlerin en güzel metinlerini okutma hedefleri vardır.

Türkçenin gramerini öğreten sarf ve nahv dersinin amacı: “Milli tarihi ve sanatı bilen vatandaşların ana lisanı hakkındaki malumatını eksik bırakmak doğru olmaz. İptidaiye sınıflarının ıstılahlarında şifahi ve tahriri ifadelerde garbi ve Farisi kelimeler kullanılır. Bu sebeple sarf ve nahvin ihmal edilmesini Türkçenin selameti için hatalı bulduk.” (Maarif Vekâleti, 1924: 44). Cümlesiyle belirtilmiştir. Burada Arapça ve Farsça dil gramerinin öğretiminde hedeflendiği de görülmektedir. İlk programda böyle bir hedefin bulunması harf inkılâbının henüz gerçekleşmemesi ve eğitim-öğretimdeki milliğin daha başında olunduğunun göstergesidir. Bu öğretim programında Ahmet Rasim’in *Sarf ve Nahiv Dersleri* kitabı liselerin birinci sınıflarında okutulmuştur. Eserin içeriği eski gramer kitaplarından pek farklı değildir. Türkçenin grameri anlatılırken Arapça ve Farsça kaidelere ağırlık verilmiştir.

1927 yılında hazırlanan program 1924 programına ek niteliğindedir. Bu programda, okuma kazanımların kısmen azaltılıp yazma dil becerisine ağırlık verildiği görülmektedir. Yine birinci kısımda yani ortaokul kısmında Türkçe dersi ikinci kısımda edebiyat dersleri okutulmuştur. Birinci kısımda okutulan sarf ve nahv dersi diğerler programlardan farklı değildir. İkinci kısımda edebiyat dersleri okutulmuş dil bilgisi derslerine yer verilmemiştir. “Lise I. sınıfta yalnız okumaya dayalı edebiyat bilgileri vardır; tahrir çalışmalarına yer verilmemiştir. 3 saat olan edebiyat dersinden 2’si edebî kıraata 1’i tahrirle ayrılacaktır. V. sınıfta 1 saat edebiyat tarihi, 1 saat açıklamalı okuma,

1 saat tahrir çalışmaları yapılacaktır. VI. sınıfta da aynı çalışmalara yer verilecektir.” (Göğüş, 1970: 146). Hedeflerinden anlaşıldığı üzere lise ikinci kademedede gramer derslerine yer verilmemiştir.

1929 programından, ilköğretim programlarında söz etmiştik. Bu programa uygun olarak Ahmet Cevat’ın *Türkçe Sarf ve Nahiv* kitabı, bu programdan sonra *Türkçe Gramer* olarak tekrar basılmış ve ortaokullar ve liselerde okutulmuştur. Bu kitap, 1929 programının hedefleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Diğer gramer kitaplarında olduğu gibi sarf ve nahvin tanımıyla başlanıp hece, ahenk, isim, sıfat, zamir, edat olarak devam etmiştir. Arapça ve Farsça izafet ve terkipler diğer gramer kitaplarına göre daha azdır. 1928 Harf Devrimi’nden sonra bu terkiplerin dilimizdeki ağırlığı azaltılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kitapta metinler üzerinden sorular sorulmuş, gramer kaideleri metinde verilmiştir. Bu uygulamayla günümüz eğitim anlayışına yakın bir öğretim sergilemiştir.

Ana dili üzerine yapılan çalışmalar üzerine 1932 yılında Birinci Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. Bu kurultay Türkçenin kendi kurallarını, yöntemini, dil zenginliğini tespit etmek için çalışmalar yapmıştır. Yabancı dillerin etkisinden sıyrılıp Türkçenin kendine has yapısını öğretmeyi hedeflemiştir. Bu hedef “Okullardaki öğretimde daha çok Türkçeleşmek ana dilene saygı göstermek ve Türkçe öğretimin daha ciddi tutmak etki gösterdi. Türk dilini sürekli olarak incelemek üzere sonra adı Türk Dil Kurumu diye değişmiş olan Dil Encümeni kuruldu.” (Göğüş, 1970: 149).

1938 yılında Hasan Ali Yücel Milli Eğitim Bakanı olduktan sonra ana dili için birçok çalışma yapmıştır. “1939 yılında ortaokul ve lise yönetmeliklerine, sınıf geçmede Türkçe ve edebiyatın iki ders değerinde sayılması için maddeler konuldu.” Göğüş, 1970: 150)

1949 senesine gelinceye değin liselerin birinci kademelerinde ortaöğretim kısmında dil bilgisi dersleri okutulmakta ikinci kademelerinde ise edebiyat dersleri okutuluyordu. 1949 yılında liseler dört yıla çıkarılmış ayrıca lise birinci ve ikinci sınıfta edebiyat derslerinin yanında haftada bir saat dil bilgisi dersleri konulmuştur.

3.3. YÜKSEKÖĞRETİMDE TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİ

Cumhuriyet ilan edildikten sonra eğitime önem verilmiş, eğitimi ileriye taşımak için birçok politika uygulanmıştır. Darülfünûna ayrıca önem verilmiş, eğitim düzeyinin ilerlemesinde bu üniversitenin ilim ve bilimin ışığında halkı aydınlatması

hedeflenmiştir. Cumhuriyet rejiminin sağlam temellere oturmasını yükseköğretimde nitelikli yetişen öğrencilerle olacağını savunmuşlardır.

1933'e kadar eğitim veren Darülfünûn hedeflendiği gibi Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan yeniliklere, inkılâplara sağlam bir temel oluşturamamıştır. Milletimizi ileriye taşıyacak bilimsel çalışmalar yapmakta yetersiz kalmıştır. Bu yüzden "Hükümeti başlangıçtan beri yenilik ve devrimlere beklenen sıcaklıkta yaklaşmayan İstanbul Darülfünûnu'na eğilerek 31.5.1933 tarih ve 2252 sayılı yasa ile bu tarihi kurumu kapattı. 1.8.1933'te de İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşuna geçildi." (Sakaoğlu, 2003: 219).

İstanbul Üniversitesi kurulduktan sonra Darülfünûnda görev yapan hocalardan büyük bir kısmı elenmiş, az sayıda hoca İstanbul Üniversitesinde görev yapmıştır. Almanya'dan Nazi baskısından kaçan profesörler üniversitede hoca olarak görev yapmıştır.

İstanbul'da yükseköğretimde gelişmeler yaşanırken Ankara'da "1925'te hukuk Mektebi, 1930'da Ziraat Enstitüsü, 1935'te Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1943'te Fen Fakültesi, 1945'te Tıp Fakültesi, 1949'da İlahiyat Fakültesi kurulmuştur." (Akyüz, 1997: 311) gibi yeni fakülteler açılmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yükseköğretimde yeni üniversiteler açılırken öğretmen okullarında da gelişmeler yaşanmıştır. Cumhuriyet ilan edildikten sonra öğretmen okullarını artırmak ve yetişen öğretmen sayısını artırmak için çalışmalar yapılmıştır. Var olan öğretmen okulları yetersiz, aynı zamanda eğitim yönünden de istenilen düzeyde değildir. "1923'te 10102 ilkokul öğretmeni vardı. Bunların 1081'i kadın, 9021'i erkekti." (Akyüz, 1997: 329). Bu öğretmenlerin de hepsi öğretmen okulu mezunu öğretmenler değildir. Bir kısmı medreselerden bir kısmı sultanîlerden mezun öğretmenlerdir. Eğitimde yenilik yapılmak hedeflenmiş ancak yetişmiş öğretmen yeterli sayıda bulunmamaktadır. 1928 Harf İnkılâbı'ndan sonra okuma yazma bilmeyen hiçbir vatandaş kalmaması hedeflenmiş, en uzak köylere bile okul yapılması planlanmıştır fakat bu hedefleri karşılayacak yetişmiş öğretmen eksikliği ciddi bir problemdir. Bunun için çalışmalar yapılmış öğretmenliği meslek haline getirmek eğitilmiş öğretmenler yetiştirmek hedeflenmiştir. Öğretmenleri hitap edecekleri öğrencilere göre yetiştirmek de ayrıca hedeflenmiştir.

Tablo 16. 1924 Tarihli İptidâi Dârülmuallimîn (Erkek ilk Öğretmen Okulu) Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi

Dersler	1. yıl	2. yıl	3. yıl	4. yıl	5. yıl
Din Dersleri	2	2	-	-	-
Tarih	6	5	5	3	3
İçtimaiyât	-	-	-	-	2
Malumât-ı Vatanîye	-	-	-	2	-
Ruhiyât ve Terbîye, Terbîye Tarihi	-	-	-	3	4
Usûlü Tedrîs ve Tatbikâtı	-	-	-	-	9
Hesâb	3	2	2	-	-
Hendese ve Resm-i Hattı	2	2	1	-	-
Cebir	-	-	-	2	-
Hikmet (Fizik)	-	2	2	1	-
Kimya	-	1	2	1	-
Hayvanât	-	-	-	2	-
Nebatât	-	2	-	-	-
Ziraât	-	-	2	1	-
Teşrîh ve Fizyoloji	-	-	2	-	-
Umûmi Hıfzıssıhha ve Mektep Hıfzıssıhhası	-	-	-	1	1
Tabakât	-	-	-	1	-
Coğrafya	2	1	2	1	-
Resim	2	2	2	2	2
Yazı	2	1	-	-	-
Musikî	1	1	1	1	1
Terbîye-i Bedenîye	1	1	1	1	1
El işleri	2	2	2	2	2
Ecnebî Lisânı	3	2	2	2	2
Toplam	28	28	2	28	28

Kaynak: Matbaa-i Âmire, 1340: 3.

Öğretmen okullarının ilk kısmında ortaokul programları uygulanırken ikinci kısmında öğretmenlik alan bilgisi ve lise dersleri okutulmaktaydı.

1924'ten sonra gerçekleşen Harf İnkılabı gibi düzenlemelerle programlarda birtakım değişiklikler olmuştur. Bu dönemde, öğretmen okullarında Türkçe derslerinde gramer olarak ortaöğretimde öğretilen sarf, nahv, isim, sıfat, zamir, edat, konuları öğretilmiştir. O dönemde yayımlanan dil bilgisi kitapları ortaöğretim, lise ve muallim mekteplerinde okutulmak üzere basılmaktadır. Öğretmen okullarında Türkçe dersleri daha önce de bahsettiğimiz ortaöğretimdeki dil bilgisi öğretimi şeklindedir. Dil bilgisi konuları genel olarak aynı kalmıştır. İlköğretim ve ortaöğretim düzeyinde derse giren öğretmenler hitap ettikleri düzeye göre dil bilgisi konularını öğrenmiş ve öğretmiştir. Bu dönemde öğretmenler için her dersten kılavuz kitaplar oluşturulmuş, belli bir plan ve hedef doğrultusunda hareket etmek amaçlanmıştır.

Tablo 17. 1931 yılında İlk öğretmen Okullarının Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi

Dersler	1. yıl	2. yıl	3. yıl	4. yıl	5. yıl
Edebiyat	-	-	5	3	3
Türkçe	6	5	-	-	-
El yazısı	1	1	-	-	-
Terbiye, Ruhîyat, İctimâiyat	-	-	-	3	6
Tedris Usulü, Tatbikât	-	-	-	-	9
Tarih	2	2	2	2	-
Coğrafya	2	2	2	1	-
Yurt Bilgisi	1	1	1	1	1
Riyâziye	5	4	3	2	-
Tabiiye	-	2	2	4	-
Ziraât (Erkek)	-	-	2	1	-
Fen Bilgisi	3	-	-	-	-
Fizik, Kimya	-	3	4	2	-
Ecnebi Lisanı	5	2	2	2	-
Jimnastik	2	2	2	2	2
Askerlik	-	2	2	2	2
Resim	2	2	2	2	2
El İşi	-	2	2	2	2
Musiki	2	2	2	2	2
Toplam	31	32	32	31	30

Kaynak: Öztürk, 2007: 99.

1938’de Türkçenin gramerinin incelenmeye geçmesi süresince Türkçenin grameri öğretmen okulları için de muallak bir ders niteliğinde kalmıştır. 1940 yılında Tahsin Banguoğlu’nun *Ana Hatlarıyla Türk Grameri* adlı gramer kitabı bütün okullarda okutulmuş, öğretmenler için de kılavuz kitap olmuştur. Öğretmen okulları Türkçe derslerinde de okutulmuştur.

Erken Cumhuriyet Dönemi yükseköğretim ve öğretmen okullarında eğitimde hızlı bir gelişim olmasa da aşamalı bir şekilde ilerleme kaydetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nde yapılan her inkılâp, eğitimi doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemiştir. Türkçenin grameri bu okullarda bir süre cumhuriyet öncesi yapılan yöntemlerle devam etmiştir. Eğitimin düzenli bir yapıya oturtulması uzun bir zaman alırken Türkçenin gramerinin de Arapça ve Farsça metotlardan kurtulması uzun bir zamanda gerçekleşmiştir. Yapılan çalışmalar, düzenlenen kongreler, ana dili korumak ve üzerine çalışmalar yapmak üzere açılan kurumlar nihayetinde Türkçenin kendine has yapısıyla öğretimi Erken Cumhuriyet Dönemi’nin sonlarına doğru gerçekleşmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞARF-I TÜRKÎ'NİN TRANSKRİPSİYONU, BÖLÜMLERİ VE GRAMER TERİMLERİ

1. ŞARF-I TÜRKÎ'NİN TRANSKRİPSİYONU

ŞARF-I TÜRKÎ

Mekâtib-i Rüşdiye-i ' Askeriye Birinci Senelerine Mahşuşdur

Eşer

Mekteb-i ' Askeriye-i Şâhâne Müfettiş-i Umûmîliği Ma' iyetine Me 'mur Kâ 'immağâm

Mehmed Emin

Meclis-i Ma' ârif-i Askerî Tarafından Biltedkîk Külliyyâta Kabul ve Dâhil Olunmuşdur.

Tab' -ı Evvel

İstanbul 1322 Kanûn-ı Evvel

Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye 'i Şâhâne Matba' asında Tab' olunmuşdur.

Külliyyât-ı ' Ulûm-ı Diniye ve Edebiye ve Hikemiye ile Elsine 'i Muhtelifeden

Takım: 2, Kısım:1, Sıra:1

Şarf-ı Türkî

Mekâtib-i Rüşdiye-i ‘ Askeriye Birinci Senelerine Mahşuşdur.

Eşer

Mekteb-i ‘ Askeriye ’-i Şâhâne-i Müfettiş-i Umûmiliği Ma‘ iyetine Me ’mur
Kâ ’immaķâm

Mehmed Emin

Meclis-i Ma‘ ârif-i Askerî Tarafından Biltedķik Kùllyâta Kâbul ve Dâķil Olunmuşdur.

Tab‘ -ı Evvel

İstanbul 1322 Kanûn-ı Evvel

Pangaltıda Kâ ’in Mekteb-i Fünûn-ı Hârbiye ’-i Şâhâne Maţba‘ asında Tab‘ Olunmuşdur.

ŞARF-I TÜRKÎ

1- Şarf-ı Türkî, Türkçeyi doğru söyleyip yazmak için kelimelerin asıllarını, imlâlarını bildiren bir ʿilmdir.

Lafız

2- Lafız, ağızda bulunan mahreclere dayanarak çıkan sesdir.

Ağaç, kedi, arslan gibi.

Şarf - Kelâm

3- Ağızdan bu suretle çıkan ses ya maʿnâlıdır ya maʿnâsızdır. Maʿnâlıysa [kelime], maʿnâsızsa [şarf] denir. Türkçe lisânında, otuz dört harf vardır. Onlar da şunlardır:

[ا, ب, پ, ت, ث, ج, چ, ح, خ, د, ذ, ر, ز, ژ, س, ش, ص, ض, ط, ظ, ع, غ, ف, ق, ك, گ, گ, ل, ل, م, ن, و, ه, ی] Bu harflerin ikisi veya birkaçı bir yerde gelip de bir maʿnâ ifade ederse oña [kelime] denir ki buna yukarıda maʿnâlı lafız da demiştik:

[tel, saç, şakal, yüz, el, taş] gibi.

Bunlar bir maʿnâ ifade eder. Lafız olduğundan her birine [kelime] denir.

3

Harake - Sükûn

4- Harake ve sükûndan her biri harflere mahşuş bir hâldir.[sen, biz] denildiği zaman [sen]deki [s] harfinin hâline (harake), [n] harfinin hâline de (sükûn) ve [biz]deki [b] harfinin hâline (harake) [z] harfinin hâline de (sükûn) denir.

5- Harake üçdür: üstün, esre, ötrü'dür. Bunlardan her biri de ya hafif, ya şakîldir.

6-Yukarıda gösterdiğimiz otuz dört harften [b, s, z, s, ʿ, k, ɳ] harfleri daima hafif harake ile kullanılır:

Tel, şevâp, zemm, sinek, ʿ Ali, kemer, gerek, eğri gibi.

[h, ş, d, t, z, ğ, k] harfleri şakîl yaʿni ağır harake ile kullanılır:[horlamak, şavurmak, kızı, tavuk, zirzob, ğağa, kaldırım] gibi. Bu harflerden bâki kalan harfler de hem ağır hem hafif harake ile kullanılır.

7- Üstüne (fetħa), esreye (kesre), ötrüye (zamme) denir.

Fetha-i hafife

8- Telâffuzu ya‘ni sesi ve söylenmesi hafif olan üstündür: fes, bel, kerevet gibi.

4

Fetha-i şakîle

9- Telâffuzu ya‘ni sesi ve söylenmesi şakîl olan üstündür: bal, kalk, maşa, gibi.

Kesre-i hafife

10- Telâffuzu ya‘ni sesi ve söylenmesi hafif olan esredir: nene, iç, titremek, çit gibi.

Kesre-i şakîle

11- Telâffuzu ya‘ni sesi ve söylenmesi şakîl olan esredir: kır, kırık, fındık, çıkık, şırık gibi.

Žamme

12- Žamme ya‘ni ötrü dört türdür: žamme-i hafife’i mebsûta, žamme’i hafife’i maqbûza, žamme’i şakîle’i mebsûta, žamme’i şakîle’i maqbûzadır.

Žamme-i hafife-i mebsûta

13- Dudaqları bir miktar âçarak telâffuz olunur: görmek, söz, ölmek.

Žamme-i hafife-i maqbûza

14- Dudaqları bir miktar büzerek telâffuz olunur: gülmek, üzme, üç, büzmek, üzüm gibi.

5

Žamme-i şakîle-i mebsûta

15- Dudaqları bir miktar açmakla beraber şekil olarak telâffuz olunur: ok, tok, olmak gibi.

Žamme-i şakîle-i maqbûza

16- Dudaqları bir miktar büzmekle beraber şakîl olarak telâffuz olunur: şu, kuca, yurd, buz gibi.

17- Yukarıdan beri söylediğimiz şu hareketler harflerin altına, üstüne resm olunur.

Fethanın resmi şöyle [˘] dir. Harflerin üstüne konur: aba gibi.

Kesrenin resmi [_] dir. Harflerin altına konur: sırtık gibi.

Žammenin resmi şöyle ['] dir. Harflerin üstüne konur: sorguç gibi. Bunlara [hareke-i resmî] denir.

Hareke-i harfiye

18- Bir de hareke-i harfiye vardır. Bunlar bildiğimiz bir harften ‘ibârettir. Türkçe kelimeleri [üstün, esre, ötrü] okutmağa yarar. Onlar da [elif, vav, he, ye] harfleridir. Bunlara [harf-i imlâ] da denir. Kendilerinden evvel gelen harfin üstün, esre, ötrü okunacağını gösterir. Bunlardan [elif-he] üstüne [ye] esreye [vav] ötrüye mahşuşdur:

6

[çaķı, ebe, toz] gibi. [çaķı]daki [elif], çe harfini üstün; [ye], [ķaf] harfini esre okutmuşdur.

[ebe]daki “he”, “be” harfini üstün [toz]daki “vav”, “te” harfini ötrü okutmuşdur.

[elif] kendinden evvelki harfi ķalın üstün okudur ya‘ni fetha‘-i şakîleye mahşuşdur. ķargı gibi.

[he] kendinden evvelki harfi ba‘zen hafif üstün, ba‘zen ķalın üstün okudur: gece, eke, ada, oda gibi.

[ye] kendinden evvelki harfi hem hafif hem şakîl okudur: gece, yalı, ķalgı gibi.

[vav] zamme-i hafife-i mebsûta, zamme-i hafife-i makbûza, zamme-i şakîle-i mebsûta, zamme-i şakîle-i makbûzaya mahşuşdur: ķoķu, kütük, bunar gibi.

Hurûf-ı muttasıla - Hurûf-u münfasıla

19- Harfler -yazılış cihetiyle- iki türlüdür: biri muttasıla diğeri münfasıla’dır.

Hurûf-ı muttasıla: Kendinden sonra gelen harflere bitişebilendir. Onlar da şunlardır: [be, pe, te, şe, cim, çe, ha, hı, sin, şın, şad, ķat, tı, zı, ‘ayn, ğayın, fe,ķaf, kef, lam, mim, vav, he, ye]dir.

7

Hurûf-ı münfasıla: Kendinden sonra gelen harflere bitişmeyenlerdir: Onlar da şunlardır: [elif, dal, zel, ra, ze, je, vav].

Hece

20- Ağzımızdan birden çıkan sesdir. Ya‘ni bir veya birkaç harfin bir hareke ile birden okunmasıdır: ev, kat gibi.

Kelimelerin aralarına şu[-] işareti koyarak hecelerini ayırmak mümkündür. : [pencere, atlamak, çayır] kelimeleri birincisinde üç hece, ikincisinde kezâ üç hece, üçüncüsünde ise iki hece vardır. Bunlar, aşağıda olduğu vech ile hecelere ayrılır:

[pen-ce-re], [at-la-mak], [ça-yır].

Âhenk

21- Türkçede bir kelimenin ilk hecesi nasıl bir hareke ile başlarsa ondan sonra gelen heceler de öyle olur. Buña [âhenk] derler. Meşelâ: [tilki] kelimesinin ilk hecesi hafif olduğu gibi ikinci hecesi de hafiftir.

[Çardak] kelimesinin ilk hecesi şaķil olduğu gibi ikinci hecesi de şaķıldır. “Elma, limon, kimyon” gibi birkaç kelime müsteşna olduğu hâlde bu hâl Türkçeye mahşuşdur.

8

İsim

22- İsim gözle görünen veya hâtra gelen şey’i bildiren kelimeye derler. Çiçek, karınca, kapı, zihin, laķırdı gibi.

23- İsim iki türlüdür: İsm-i ‘âm, ism-i hâş.

İsm-i ‘âm

24- Bir şey’iñ her biri için denilebilen adlardır: çiçek, deve, şandalye gibi.

Dünyada ne kadar çiçek var ise cümlesine çiçek, ne kadar deve var ise cümlesine deve, ne kadar şandalye var ise cümlesine şandalye denir. Bunların hepsi ism-i ‘âmdır.

Vazife

Aşağıdaki kelimelerden üzerleri çizililerin hangisi hafif, hangisi şaķil ise gösterilecek ve heceleri ayrılacaktır:

Ben dersime çalışıyorum.- Bu hafta evde dört defter yazı yazdım.-Daha çok çalışırsam babam baña bir yazı hokķası alacak. -Şarf-ı Türkî dersinden birçok aferin aldım. - Uşlu oturduğumdan dolayı da bir aferin varaķası verdiler. - Gemi denizde gider. -Gökde güneş parlar. -Bu adamıñ du‘â ederken eli titriyor.

İsm-i hâş

25- ‘Umum şeyler içinden belli olan yalnız bir şey’e söylenip başkalarına söylenmeyen kelimelerdir: [İzmir, Şâlih] gibi.

[İzmir] den başka bir şehre [İzmir], [Şâlih] isminde bulunan bir kimseden başkasına [Şâlih] denilmez.

Müfred - Cem‘

26- İsimler şayıcı iki türlüdür: Biri müfred, diğeri cem‘ dir.

27- İsimlerin beyân ettikleri şey, bir ve yalnız olursa oña [müfred] denir: desti, bardak, cam gibi.

28- İsimlerin beyân ettikleri şey, bir ve yalnız olmayıp da iki veya daha ziyâde ise oña [cem‘] denir. Türkçede cem‘ ‘alâmeti [ler] dir, müfredlerin sonuna getirilir: destiler, bardaklar, camlar gibi.

Kâ‘ide

29- İsm-i hâşlar bir şey’e mahşuş olduğundan “ler” getirilerek cem‘ edilemez:

[İstanbullar, Bursalar, Şâlihler] denmez.

İdi - Göz görür, gönül ister - Öğrenmek iyidir -Bir gün yirmi dört sa‘attir -Bir ay otuz gündür -On iki ay bir senedir.

10

30- İsm-i ‘âmlardan birinin evveline [bu, şu, o] getirilecek olursa o ism-i ‘âm, ism-i hâş olur:

Bu bardak, şu çocuk , o defter gibi.

Müzekker- Mü’enneş

31- Türkçe kelimelerde müzekkerlik, mü’enneşlik için bir ‘alâmet yoktur. Bir şey’in müzekker olduğu gösterilmek istenilirse evveline “erkek” mü’enneş olduğu gösterilmek istenilirse evveline “dişi” kelimesi getirilir:

Erkek kuş- dişi kuş, erkek kedi- dişi kedi, gibi. Ba‘zı isimlerde yalnız dişi veya erkek için söylenir:

at, kısrak, aygır gibi.

Ahvâl-i isim

32- İsimler dört hâl üzere bulunur, buña [ahvâl-i isim] denir. Onlar da:

[mücerred, mef' ûlü'n-bih, mef' ûlü'n-ileyh, muzâfü'n-ileyh] dir.

Mücerred

33- İsim bulunduğu hâl üzere kullanılırsa ona [mücerred]denir:

Adam+ı, çocuk+u, mum+u gibi.

11

Mef' ûlü'n- bih

34-İsmiñ soñu esre okunur, ya' ni hurûf-ı imlâdan bir “ye” getirilir ise [mef' ûlü'n- bih] olur: adamı, mumu gibi.

Eğer isim meçhul ya' ni bilinmeyen bir şey olur ise “ye” getirilmez:

“Ekmek aldım, kiraz yedim, şu içtim.” gibi.

Kâ' ide- 1

İsmiñ âhîrinde hurûf-ı imlâ [elif, vav, he, ye] bulunursa mef' ûlü'n- bih (ya) sondan evvel bir (ye) getirilir:

Elma-elma+yı, kutu- kutu+yu, yalı-yalı+yı, pencere-pencere+yi gibi.

Kâ' ide-2

Mef' ûlü'n- bin olacak kelimeniñ soñunda (kaf) var ise (ğayın) olur:

ayağ- ayağ+ı, çocuğ- çocuğ+u gibi.

Mef' ûlü'n- ileyh

35- İsmiñ soñu meftûh kılınır ya' ni hurûf-ı imlâdan bir “he” getirilirse [mef' ûlü'n- ileyh] olur: adam+a, mum+a gibi.

12

Kâ' ide- 1

İsmiñ soñunda hurûf [elif, vav, he, ye] bulunursa mef' ûlü'n ise “he” sinden evvel bir “ye” getirilir:

Elma-elma+ya, kutu-kutu+ya, yalı-yalı+ya, pencere-pencere+ye gibi.

Ḳâ‘ ide-2

Mef‘ûlü’n- ileyh olacak kelimenin sonunda (ḳaf) var ise (ğayın)olur:

Ayak-ayağa, çocuk-çocuğa gibi.

Muzâfû’n- İleyh

36- İzâfet, bir ismi diğer isme rabṭ etmek ya‘ni bağlamakdır. İzâfetiñ iki tarafı vardır birine [muzâfû’n- ileyh], diğerine [muzâf] denir.

[Ḳalemin ucu], [ḳoyuñ taşması] terkiplerinde [ḳalemin-ḳoyuñ] kelimeleri muzâfû’n- ileyh [ucu- taşması] kelimeleri muzâfdır. İşte bu şüretle yekdiğerine rabṭ edilen iki isim bir terkîb olur. Bu terkîbe de[terkîb-i izâfi] denir.

37- İzâfet iki kısımdır: biri “lâfziye” diğeri “ma‘neviye” dir.

İzâfet-i lâfziye

38- İzâfet-i lâfziye, terkîb edilen o iki kelime arasında izâfet harfleri

13

[mim, kef, ile, için, he, de, deḳ, ...] melfûz olandır ki temlik ve ihtişâş beyân eder:

Benim kitâbım, seniñ atıñ, Aḫmet’iñ fesi gibi.

39- Türkçede dâ‘ima muzâfû’n-ileyh evvel söylenip, muzâf sonra söylenir. Muzafıñ âhirinde [mim, kef, ze, ñiz, ye] den biri bulunur. İşte yukarıdaki misâllerde [kitâbım] da (mim) ,[atıñ] da (ñ) [fesi] de (ye) bulunmuşdur.

Ḳâ‘ ide- 1

Muzâfû’n-ileyh evveline kelimenin sonundaki ḥurûf-ı imlâdan biri bulunursa muzâfû’n- ileyh ‘alâmeti evveline [ñ] den evvel bir “n” getirilir.

Öḳçeniñ ucu, ovanıñ örtüsü, burğunuñ şapı, arınıñ balı gibi.

Ḳâ‘ ide- 2

Muzâfıñ âhirinde ḥurûf-ı imlâdan biri bulunursa muzâf ‘alâmeti evveline (ye) den evvel bir (sin) getirilir:

kâğıdıñ şarı+sı, bağçeniñ elma+sı, mektebiñ ḳapı+sı, ḳışlanıñ pencere+si gibi.

Ḳâ' ide-3

Eğer muzâfın âhîrinde (ḳaf) var ise (ğayın) olur:

efendinin ḳonağı, askerin bayrağı, ḳoyunun bacağı gibi.

14

İzâfet-i ma'neviye

40- İzâfet-i ma'neviye terkîb edilen iki kelime arasında ḥuruf-u izâfe melfûz olmayıp muḳadder (gizli) bulunandır. Bu da ihtîşâş, beyân, zarf ma'nâlarını şâmindir.

[ḳoyun tasmaı, altın ḥoḳḳa, câmi' ḳandili] gibi.

Bu mişâllerden “ ḳoyun tasmaı” ḳoyunun tasmaı demek olup ihtîşâş ma'nâsını ifade eder.

[altın ḥoḳḳa] altından altın ḥoḳḳa demek olup altın ḥoḳḳanın neden ma'mul olduğunu ya'ni yapıldığını bildirdiği cihetle ma'nâyı beyânı ifade eder.

[câmi' ḳandili] câmi' ide yanan ḳandil demek olup zarf ma'nâsını ifâde eder.

Ḥulâşa

İsimlerin aḥvâl-i erba'sı

Mücerred	Meḥ' ulü'n- Bih	Meḥ' ulü'n- İleyh	Muzâfü'n- İleyh	Muzâf
Ḳalem	ḳalemi	ḳaleme	ḳalemin	ucu
Baca	bacayı	bacaya	bacanın	kiremidi
Ḳutu	ḳutuyu	ḳutuya	ḳutunun	ḳapağı
Bağçe	bağçeyi	bağçeye	bağçenin	çiçeği
Saḳsı	saḳsıyı	saḳsıya	saḳsının	toprağı

15

Vazife - 2

Aşağıda üzerleri çizilmiş olan isimlerin ne hâlde bulunduğı söylenecektir.

Bu bağçenin ağaçları yeşildir. Bu dolap ḳapağı kırıktdır. Ben babamı severim. Anneme yalvardım. Deftere güzel şeyler yazdım. Ellerimi yıkadım. Temiz çocukları herkes sever. Dersimi ezberledim. Kitâbın ḳapağı yırtılmış. Gülü pek severim. Bu yasemin

çiçeği bağçenin dîvâr-ı kenarına dikilmiş. Bu ağacın elması büyüktür. Pantolonumu çamura sürdüm. Mürkkebi hokkaya koydum. Kalemi kırdım.

16

İkinci Bâb

Şıfat

41- İsimlerin hâllerini ve nasıl olduklarını bildirmek için yanlarına getirilen lafızlardır. Yanlarına geldikleri isimlere [mevşûf] denir. Böyle bir isim ile bir şıfat bir yere getirilirse bir terkîb olur. Bu terkîbe de [terkîb-i vaşfi] denir: [güzel bağçe] gibi.

Burada “güzel” [şıfat] “bağçe” [mevşûf] dur. İkisi birlikte [terkîb-i vaşfi] olmuştur.

42-Böyle Türkçe terkîb-i vaşfilerde dâ'imâ şıfat evvel mevşûf sonra gelir. [Mâ'i mürekkebe, şarı konağ, güzel âdam] gibi.

43-Mevşûf ister müfred olsun ister cem' bulunsun şıfat dâ'imâ müfred olur. Meşâla: [temiz odalar, çirkin âdam] denilip hiçbir vakit [temizler odalar, çirkinler âdam] denilmez.

44- Şıfatlar -lâfz cihetiyle- iki kısımdır: biri semâ'î diğeri gıyâsîdir.

Şıfat-ı semâ'îye

45- Kâ'ide ile yapılmayıp işidilip bilinilen esmâ-i vaşfiyeden 'ibârettir:

[büyük, alçak, kötü, dar, çirkin, şarı, kısa, uzun, geniş, bol, eğri ile âhire]

17

Şıfat-ı kıyâsîye

46- Kâ'ide ile yapılan şıfatlardır. Onlar da şunlardır:

1- Şonlarına ba'zı edevât 'ilâvesiyle isimlerden yapılan şıfatlar;

2- Fi'l cihetinde beyân edilecek olan [ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, şıfat-ı müşebbehe];

3- 'Adâtların isimleri ile onların teferu'âtı;

Şonlarına ba'zı edevât getirilerek isimlerden yapılan şıfatlar.

lı- lü

47- İsimlerin âhîrine [lı-lü] getirilerek şıfat yapılır.

İzmir+lı, süs+lü gibi.

Bunlara [ism-i mensûb] denir.

[lu] ötrüden ‘ibâret bir harekesi olan kelimelerle şon harekesi ötrü olan kelimelere maşuşdur:

Köy+lü, İstanbul+lu gibi.

[li] ise [lu] nuñ gelemediğı kelimelerin kâffesine dâhil olur:

Oşmân+lı, şehir+li, aba+lı, gebe+li gibi.

48- Âhirinde [lı-lu] olan kelimâtı menfî yapmak lâzım gelince [lı-lu] kaldırılır; yerine [sız] getirilir: tatlı-ţatsız, gümüşlü-gümüşsüz gibi.

18

ca

49- İsimlerin şonuna [ca] ‘ilâve edilerek liyâkat ma‘nâsına gelir. Şıfatlar yapılır:

İnsân+ca, mert+ce gibi.

50- Bu [ca] ba‘zen şıfatların şonuna getirilir; mevşûflarda şıfat ma‘nâsının azlığını gösterir: sarı+ca kuru+ca, eğri+ce, kara+ca gibi

cı

51- İsimlerin şonuna [cı] getirilerek mevşûfuñ bir iş ve şan‘at ile meşğul olduğunu bildirir, şıfat yapılır:

Yoğurt+cu, kömür+cü, kundura+cı gibi.

sı- msı

52- Ba‘zı isimlerin şonuna [sı-msı] getirilerek teşbîh ya‘ni benzetmek ma‘nâsına şıfat yapılır:

Sitem+si, ormanı+msı gibi.

Bu [sı-msı] ba‘zı şıfatların da şonuna getirilir; yine teşbîh ma‘nâsına olur:

Ekşi+msi, abdâl+sı gibi.

19

daha- eñ

53- Şıfatlarda tafzîl ya‘ni mevşûfuñ daha iyi veya daha kötü ve çirkin olduğu gösterilmek istenilir ise şıfatların evveline [daha-eñ] edâtlarından biri getirir.

Şu daha güzeldir. Bu en büyüktür. O daha çirkindir. Şu en kötüdür gibi.

Vazife -3

Aşağıdaki vazife şâkirdana yazdırılacak ve şıfatlarla mevşuflar tefrîk ettirilecektir.

Gece uyuduğum vakit başucuma gelip beni kim öper? Uyandığım vakit yüzüme bakarak kim tebessüm eder?

Güzel anneciğim sen!

Beni kim büyüdür? Kim terbiye eder? Beni kim düşünür? Kim mektebe gönderir? Mektepten gelince kim öper?

Sevgili anneciğim sen!

Bir kabâhatim olduğu vakit tatlı bir ses ile beni kim takdir eder? Gücendirmemek için hemen kabâhatime tövbe ettiğim vakit beni kim okşar?

Şefkatli anneciğim sen!

20

pek- çok- ziyâde

54- Şıfat ma' nâsının mübâlağalı ya' ni kuvvet ve şiddet üzere olduğunu bildirmek için şıfatlardan evvel [pek-çok-ziyâde] edâtlarından biri getirilir:

Çok güzel, pek beyaz, ziyâda kara gibi.

Tafzîl ma' nâsına gelen [en] edâtı ba' zı yerde mübâlağa ma' nâsına da gelir:

En alcağ gibi.

cik-cık

Ba' zı şıfatların sonuna [cik-cık] getirilerek mevşûflarda şıfat ma' nâsının azlığını gösterir, şıfat teşkil olunur: Kısa+cık- ince+cik gibi.

Başa şefkati, merhameti öğreten kimdir? Büyüklere itâ'at, küçüklere ri'âyet, arkadaşlarıyla hüsn-ü mu'âşeret et diye nasihat eyleyen kimdir?

Mini mini anneciğim sen.

İhtiyar olduğun vakit bu kadar lâtif ve muhabbeti unutmayacak sana şefkat ve muhabbetle bakacak kimdir?

Güzel, sevgili, şefkatli, mini mini anneciğim o da ben!

Bu [cik-cık] ufağ, büyük, yüksek, şıfatlarının sonuna gelince âhirlerindeki [k-k] hâzıf olunur:

Ufa+cık, büyü+cek, yükse+cek gibi.

mtrak- mtrağ

56-Ba' zı şıfatların sonuna [mtrak-mtrağ] getirilerek mevşûflarda şıfat ma' nâsının azlığını gösterir şıfat teşkîl olunur:

Ekşi-ekşimtrak, acı- acımtrak gibi ki [az ekşi, az acı] demektir.

rek- rağ

57- [Küçük- ufağ] gibi ba' zı şıfatların sonundaki [k-k]ler hâzıf edilecek ve âhirlerine [rek-rağ] getirilerek mevşûflarda şıfat ma' nâsının azlığı gösterir şıfat yapılır:

Küçük+rek- ufa+rağ gibi.

Esmâ-i a' dâd

58- Esmâ-i a' dâd, a' dâdların isimleri demektir. A' dâdlar bir şey'in miktarını gösterdiğinden şıfat olarak kullanılır:

Beş kalem, on ördek, beş at gibi.

Burada [beş] ism-i 'aded [kalem] ism-i ma' dutdur. Böyle sayılardan sonra gelen isimler da'imâ müfred kalır; meşelâ:

[beş kalem] denilip [beş kalemler] denilmez.

Esmâ-i a' dâd, dört kısımdır: [a' dâd-ı aşlıyye, a' dâd-ı vaşfiyye, a' dâd-ı kesriyye, a' dâd-ı tevzi' iyye)dir.

A' dâd-ı aşlıyye

59- A' dâd-ı aşlıyye sayıların adlarıdır.[mürekkeb-basî] olmak üzere iki kısımdır. Basî olanlar birden doküza kadardır:

Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokü

Mürekkeb olanlar on ve ondan yukarısidir. Birden doküza kadar olan 'adedlere [ağâd] onlara ve ondan doksana kadar olan 'adedlere [aşarât] denir

‘Aşarât

On, yirmi, otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan

10 20 30 40 50 60 70 80 90

23

A‘dâd-ı vaşfiyye

60- ‘Adedlerin isimlerinin sonuna bir [nci] getirilerek yapılır:

Bir+inci, beş+inci, sek+zinci gibi.

nci

‘Adedlerin isimlerinin sonunda harf-i imlâ bulunursa hâzıf olunur:

İki- iki+nci, yedi-yedi+nci, altı-altı+ncı gibi.

[dört] kelimesin sonuna “nci” getirilince (te),(dal) olur:

Dört-dörd+üncü gibi.

Vazife- 4

Aşağıdaki cümlelerde şıfat-ı semâ‘iye ve kıyâsiyeler tefrîk olunacaktır:

Kitâplarımı yıtmayacağım; temiz tutacağım, resimli kitâbımı çok severim. İyi okuyup, güzel yazı yazan çocukları mu‘allim efendi çok sever. Mükâfât olarak süslü kitâblar, yıldızlı aferin varakaları verir. İnsâniyetli âdem, sefillere, kimsesizlere yardım eder. İnsaniyetsiz âdem kimseye iyilik etmez. Bu güzel kitâbı bu sabah kitâbcıdan aldım. Arkadaşım, biraderimden yaşça büyüktür. Pederim, Arapça, Fransızca bilir. Hânemiz ufacıktır. Mektebimiz yükserek bir binâdır. Bu âdem kırmızımtrak bir pantolon giymiş. Yâ Rabbî bizi günâhlardan uzak ve şevâp olan işlere yakın et!

24

A‘dâd-ı kesriyye

61-A‘dâd-ı aşliyyenin belli olan bir parçasını gösteriri; Kesrî ya‘ni parçası gösterilecek ‘aded-i aşliyenin sonuna bir [de] getirildikten sonra o belli olan parçayı gösteren ‘aded-i aşli getirilir.

[beş-de-bir] [sekiz-de-iki] gibi.

İki de bire [yarım yahud buçuk] dörtte bire [rub‘urub] denir.

A‘dâd-ı tevzi‘iyye

62- Bir şey’in müsavât üzere olduğunu olduğunu ifade eder. A‘dâd- ı aşlıyyeden sonuçları.

Vazife-5

Aşağıdaki cümlelerde esmâ-i a‘dâdın enva‘i ile sıfat te’kidleri gösterilecektir:

Yedi gün bir haftadır. Dört hafta ile iki veya üç gün bir ay eder. Muharrem’in onuncu günü ‘âşurâ pişirilir. Zilhiccenin onuncu günü de kurbân bayramının birinci günüdür. Biz mektebden ikişer ikişer çıkarız. Rebi‘ülevvelin on ikisinden sonra mevlüd okunur. Yüz sene bir ‘asırdır. Kitâbımızın üç de ikisini bitirdik. Kar otağı bembeyaz etti. Arkadaşım defterini simsiyah etmiş. İlkbaharda benefşeler, laleler, sünbüller vesâ’ir güzel çiçekler bağçelere süs verir. Çimenler yemyeşil göze çarpar. ‘Askerler dümdüz bir ovanın içinde yürüyordu.

25

Sâkin olanları üstün ile harekeledikten sonra bir [râ-i sâkin] ve sonuçları harekeli olanlara [râ]dan evvel bir üstün [şın]getirilerek yapılır.

Bir- birer, iki- ikişer, üç- üçer, altı- altışar gibi.

[dört] de ise [te] dal yapıldıktan sonra [râ]getirilir.

[dört- dörder] gibi.

Tembîh

A‘dâd-ı aşlıyye [tabî‘iyye]den ahâd ve ‘aşerâtı birlikte bulunanları bir kâlemde yazmamalıdır. Meşelâ:[üç yüz, iki yüz, dört yüz, yedi yüz] gibi.

Terkibât-ı ‘adediyyeyi [üçyüz, ikiyüz, dörtyüz, yediyüz] şuretinde yazmak hatâlıdır.

Şıfat-ı te’kidiyye

63- Şıfat ma‘nâsının tamamını ifâde eden kelimelerdir. Bunun için şıfatın evvelki harfi tekrar edilir ve mezkûr harfe [pe- sin- mim] harflerinden biri ‘ilâve olunur:

Kara- kapkara, siyah-simsiyah, beyaz- bembeyaz, doğru-dosdoğru gibi.

26

Üçüncü Bâb

Żamîr

64- Hükmen, ma' niyen lâfzen evvelce ismi geçen mütekellime, muhâtaba, gâ'ib e delâlet eden kelimedir.

“İki oğlum var idi. Büyüğü geçen muhârebeye sevgili padişâhı uğrunda şehid oldu. Küçüğü de dokuz ay evvel bir gece hastalandı; bir hafta içinde telef oldu gitti. Büyüğe acımadım. O şehid oldu. Ne mutlu ona ki yaradan mevlâsı durağını cennet etti.”
İbâresinde üzerleri çizilen [o- ona] kelimeleri zamirdir. Yukarıda geçen [büyük oğul] kelimesine delâlet eder.

Żamîrlerin delâlet ettiği ya' ni yerini tutduğu kelimeye [merci'] denir.

65- Żamîr beş kısımdır: żamîr-i şahsî, żamîr-i izâfî, żamîr-i nisbî, żamîr-i fi'li, żamîr-i vaşfidir.

Żamîr-i şahsî

66- Belli olan zâtı gösteren żamîrlerdir. Bu da üçdür: Mütekellim, muhâtab, gâ'ib.

Żamîr-i mütekellim, söz söyleyen şahşın żamîridir; müfredi “ben” cem' “biz” dir.

27

Żamîr-i muhâtab, kendine karşı söz söylenen şahşın żamîridir.

Müfredi “sen” cem' “siz” dir.

Żamîr-i gâ'ib, göze görünmeyen şahşın żamîridir; müfredi “o- ol” cem' “onlar- anlar” dır.

67- Ba' zen ta' zim maķâmında cem'-i mütekellim ve cem'-i muhâtab żamîrlerinden sonra “ler” getirilir: “bizler- sizler” gibi.

68- İsimlerde olduğu gibi żamîr-i şahşlarda da ahvâl-i erba' a vardır.

	Mücerred	Mef'ûlü'n- Bih	Mef'ûlü'n- İleyh	Muzâfû'n- İleyh
Mütekellim :	ben	beni	baņa	benim
Muhâtab :	sen	seni	saņa	senin
Gâ'ib :	o	onu	ona	onuņ
Mütekellim :	biz	bizi	bize	bizim

Muḥâtab	: siz	sizi	size	siziñ
Ġâ'ib	: onlar	onları	onlara	onlarıñ

69- Ekşeriyâ maḳâm-ı ta' zimde “sen” yerine “siz” kulllanılır.

Ẓamîr-i izâfî

70- Muẓâfların şonuna gelir; muẓâfû'n- ileyhleri gösterir; onlar da şonlarıdır:

28

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muḥâtab	Müfred-i ġâ'ib
m	ñ	ı-i
benim kitabım	seniñ kitabıñ	onuñ kitabı
Cem'-i mütekellim	Cem'-i muḥâtab	Cem'-i ġâ'ib
miz	ñiz	ı-i
bizim kitabımız	siziñ kitabıñız	onlarıñ kitablari

Burada [kitâbım, kitâbıñ, kitâbı, kitâbımız, kitâbıñız, kitâpları] kelimeleri muẓâfdır. Şonlarındaki [m, ñ, ı, mız, ñız, ı] ẓamîr-i izâfîdir. [ben, sen, o, biz, siz, onlar] kelimelerini gösterir.

71-Eğer muẓâflar cem' olursa evvelân edât-ı cem' olan “lar” şonrada ẓamîr-i izâfî getirilir:

Benim kalemlerim - siziñ kitâplarıñız gibi.

72- Âhirine ẓamîr-i izâfî getirilecek olan muẓâfıñ şonunda ḥarf-i imlâ var ise ḥazf edilmez:

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muḥâtab	Müfred-i ġâ'ib	Cem'-i mütekellim	Cem'-i muḥâtab	Cem'-i ġâ'ib
Babam	babañ	babası	babamız	babañız	babaları
Odam	odañ	odası	odamız	odañız	odaları
Ķuṭum	ḳuṭuñ	ḳuṭusu	ḳuṭumuz	ḳuṭuñuz	ḳuṭuları
Kedim	kediñ	kedisi	kedimiz	kediñiz	kedileri

29

73-Ẓamîr-i izâfîlerde de aḥvâl-i erba'a cârîdir.

Žamîr-i nisbî

74- Ba' zı fi' ller ile haberlerin sonuna gelir; [fi' llerin fâ' ilini beyân ve haberi müptedâ' rabt eder.]

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
m	sin-sin	...
ben kâtibim-gelmişim	sen kâtipsin-gelmişsin	...
Cem' -i mütekellim	Cem' i muhâtab	Cem' -i gâ'ib
z	siniz	...
Biz kâtibiz-gelmişiz	siz kâtipsiniz-gelmişsiniz	...

Žamîr-i nisbînin müfred-i gâ'ibi yoktur. Gâ'ib şuretinde [dır] edât haberi kullanılır:

O kâtipdir - gelmişsindir gibi.

75- Âhirine žamîr-i nisbî getirilen haberin son harfi harekeli ise müfred-i mütekellim ve cem' -i mütekellim hâllerinde o harf ile žamîr-i nisbînin arasına bir [y] getirilir:

30

Yayayım-yayayız, suçluyum-suçluyuz, efendiyim-efendiyiz, köleyim, köleyiz gibi.

Žamîr-i fi' li

76-Ba' zı fi' llerin sonlarına gelir; fâ' illerini beyân eder. Bunların da žamîr-i nisbîler gibi müfred-i gâ'ibi yoktur:

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
m	ŋ	...
geldim-yazdım	geldiŋ-yazdıŋ	...
Cem' -i mütekellim	Cem' -i muhâtab	Cem' -i gâ'ib
k-k	ŋiz	...
geldik-yazdık	geldiŋiz-yazdıŋız	...

&

Kendim şânırdım pejmürde bir gül

Ayinelerde görsem ' izârım

&

Beyitindeki [şânırdım-görsem] fi'llerinin şonlarındaki [m] ler zamîr-i fi'lidir.

77- Zamîr-i fi'lide aḥvâl-i erba'a câri olmaz.

31

Zamîr-i vaşfi

78- Zamîr-i vaşfi [ki] lâfzıdır. Bu lâfz hangi kelimenin şonuna gelirse o kelime şıfat olur. Ekşeriyâ zarfların şonuna gelir:

Beşikteki çocuk, meydandaki asker gibi ki beşikte olan çocuk, meydanda olan asker demektir.

79- Zarfların şonuna getirilen bu [ki] “ler” ile cem' edilemez.

Meşelâ: [beşiktekiler çocuk] denilmez.

80- [ki] zamîr-i vaşfiyesi ba'zen muzâfû'n-ileyh hâlinde olan [ben, sen, o, biz, siz, onlar] zamîr şahıslarının şonuna getirilir; yine şıfat olur. Fakat bu hâlde mevşuf ḥazf edilmiş şıfat ḥükmündedir. Bunlara edât-ı cem' dâhil olur.

Benimki, seninki, onunki, bizimki, sizinki, onlarınki gibi.

Cem' hâlinde:

Benimkiler, seninkiler, onunkiler, bizimkiler, sizinkiler, onlarınkilerdir.

81- Âhîrinde [ki] zamîr-i vaşfisi bulunan kelimat, muzâfû'n-ileyh hâline getirilince [ki]nin şonundaki [ye][nun] olur:

32

Benimkinin şecâ'ati, seninkinin mahâreti, onunkinin gayreti berabere geldi gibi.

82- Âhîrinde [ki] zamîr-i vaşfisi bulunan kelimât mef'ûlü'n- bih ve mef'ûlü'n- ileyh hâllerine girince [ki]nin âhîrindeki [ye] [nun] olur:

Benimkini - benimkine gibi.

Vazife- 6

Aşağıdaki cümlelerde bulunan zamîr-i şahşı, zamîr-i izâfî, zamîr-i nisbî, zamîr-i fi'li, zamîr-i vaşfiler gösterilecektir.

Ben peder ve validemi severim. Onlara hürmet ve ta'zîm ederim. Hocamız çalışkan bir zâtdır. Benim kitabım yâldızlıdır. Büyük birâderimle bağçede geziyorduk. Benim bir resimli kitâbım var. Senin de resimli kitâbın yok mu? Benimki gâ'ib oldu. Senin ki duruyor mu? Dolaptaki kitaplarımın hepsi duruyor. Çalışkân oğlum. Sen başa Allah'ın en büyük 'aî'ye-i kudretisin. Dersini öğrendin mi bakayım? Bugünkü dersimi öğrendim ama unuttum. Öteki dersimi söyleyeyim.

Oğlum üşümüştün! Babacığım, ben üşümedim. Biz sıcak odada yazı yazdık. Benim yazım ağâbeyimin yazısından güzel oldu. Sen gül ile karanfili pek seversin. Câhil kalmamak için tahsil ma'ârif etmeğe çalışıyoruz.

33

83- Âhirinde [ki] zamîr-i vaşfisi bulunan kelimâtta sonra [de-den] edâtlarından biri getirilir ise [ki]nin şoundaki [ye] yine [nun] olur:

Benimkinde - benimkinden gibi.

84- [ki] zamîr-i vaşfisi [evvel- ibtida] kelimelerinin şouna da gelir:

Evvelki-ibtidâki gibi.

85- [ki] Zamîr-i vaşfisi fi' llerin şouna da gelir; [şîga-i şıla] olur. Buğa dâ'ir tafşilat fi'l bahşinde verilecektir.

86- Zamîr-i vaşfilerde ahvâl-i erba' a câridir. Mef' ülü'n- bih ve ileyh hâllerinde [ki]den sonra [li-ye] gelmeyip [ni-ne] gelir

Mücerred	Mef' ülü'n- Bih	Mef' ülü'n- İleyh	Muzâfû'n- İleyh
Qalemdeki	qalemdekini	qalemdekine	qalemdekiniñ
Benimki	benimkini	benimkine	benimkiniñ

İsm-i işâret

87-Belli olan eşhâşa, eşyâya işâret etmek için kullanılan [bu, şu, o] lâfzlarıdır:

34

Bu kitâbdır her insana için dışın öğretene

Yerde, gökte, tende, cânda bir yârâdan sezdirene

&

Şu insânlar acımağ ne bilmeyecek iseler;

Yetimlerin gözyaşların silmeyecek iseler;

&

O mevsim-i sa‘ âdet hangi diyâra gitti?

Mişâllerinde üzerleri çizilen [bu, şu, o] lâfzları ism-i işârettir.

88-Her ism-i işâretin bir müşârün ileyhi vardır.[bu kitabdır, şu insânlar, o mevsim]ta‘abirlerinde [bu, şu, o] ism-i işâret [kitab, insanlar, mevsim] kelimeleri [müşârün-ileyh]tir.

89-[bu, şu, o] ism-i işâretlerinden [bu] yakın, [şu] hem yakın hem uzak, [o] uzak için müsta‘meldir:

Bu kalem, şu kağıt, o kitab gibi.

90- İsm-i işâretler [ler] ile cem‘lenir; fa‘at edât-ı cem‘den evvel [nun] getirilir: bunlar, şunlar, onlar gibi.

İsm-i işâretler cem‘ edilince müşârün-ileyhleri ile beraber bulunamaz. Meşelâ:

35

[bu kitâp, şu kâlem, o hokka] denilir ama [bunlar kitâp, şunlar kâlem, onlar hokka] denilmez.

91- [bu, şu, o] İsm-i işâretlerinin şonuna “râ” getirilerek mekâna ya‘ni bir yere işâret olunur: buraya gel, şuraya otur, oraya bak gibi.

92- İsm-i işâretlerinin şonuna edevâtan biri getirildikte – Âhenk-i selâseti muhâfaza için - o edât ile ism-i işâretinin arasına bir” nun” getirilir:

Bu-bundan, şu-şundan, o-ondan yahud ondan bu-bunda, şu-şunda, o-onda yahud anda gibi.

Bundan ne çıkar a nur-ı dîde.

Vazife- 7

Aşağıdaki ism-i işâretleri ve müşârün ileyhlerini gösteriniz; müfred ve cem‘lerini ayırınız!

Şu nâzenin çiçek dün henüz gönca idi; bu şabâh terü tâze açılmış. Birâderiniz bu yaşda, böyle bir liyâkat göstermiş idi, şu kuşlara bakınız! O ağaçtan o ağaca konarak, i‘lânı hengâme’i şevk ve mesâr ediyorlar. Morlu, sarılı, penbeli binlerce çayır çiçekleri üstünde sürü sürü gezen şu.

36

93- [bu, şu, o] ism-i işâretlerin şonuna [ile] getirilerek lâzım gelince [ile] niñ elifi kaldırılır. Meşelâ [bu ile, şu ile, o ile]denilmeyip [böyle, şöyle, öyle] denir.

Zan etme ki şöyle böyle bir söz

Gel sen dahi söyle böyle bir söz

Engüşt-i hatâ uzatma öyle

Beş beytine bir nazire söyle!

Kelebeklere de bakınız! Bu anasız, babasız öksüz çocuk arkadaşlarından ziyâde çalışıyordu. Bu kitabları buraya kim koydu? Şunları oradan kaldırınız. Çocuklar bu zaman şabâvet, ne mübârek bir mevsim sa‘âdeddir. Bundan böyle kemâl-i cedit ile çalışacağız. Biz de o çocuklar gibi uşlu, ‘akıllı olacağız. Buña ben de râzıyım, şunıa bak! Mini mini eline aldığı kâlem ile bu güzel yazıları yazmış! Şurâsı ne kadar güzel yer! Orâya gidip oturdum! “zavallı” öksüz gâlibâ rü’ya gördü. Rü’yada anasını gördü. Lâkin nasıl gördü? Anacığının kucağına nasıl atıldı? Anacığı da buña nasıl sarıldı? Şaçlarını ne türlü koqladı. Hâşılı aralarında ne geçti? Bunları zavallı öksüzle Allah’ından başka kim bilir?

Böyle fâ’ideli kitâpları okumalıyız sizin de şöyle güzel bir bahçeniz var mı? Hoca efendiye dersi şöyle böyle anlatabildi. Şonra oraya gitti oturdu.

37

94-İsm-i işâretler [buncağız, şuncağız, oncağız, buracıkta, şuracıkta, oracıkta] şuretinde taşgır olunur faķat [buncağız, şuncağız, oncağız] İstanbul ahâlisi şivesine muvâfık değildir.

95- Ba‘zen [bu] ism-i işâretinin evveline [isme] getirilerek [işbu] denilir.

İşbu, ile müşârün ileyh bir kât daha yakınlaştırlır:

İşbu kitâp, işbu kâlem gibi.

96- Edât-ı tenbîhe olan [işte] ba‘zen [bu, şu, o] isim işâretlerinin evveline getirilir; işte bu, işte şu, işte o gibi.

“İlahi! İşte bu da senin bir eser i‘câz merhametindir...” gibi.

97- İsm-i işâretler ba‘zen belli olan şeyleri ve şahısları göstermez kinâyât ve mübhamâta dâhil olur. Müşârün ileyhleri miktar [gizli] kalır:

‘Âdet budur. Hamiyet odur gibi.

İsm-i işâretlerde ahvâl-i erba‘a cârîdir:

Mücerred	Mef‘ûlü’n- bih	Mef‘ûlü’n- ileyh	Muzâfû’n- ileyh
Bu	bunu	buña	buğun
Şu	şunu	şuña	şunun
O	onu-ana	oña	onun

38

Cem‘ âları:

Mücerred	Mef‘ûlü’n- bih	Mef‘ûlü’n- ileyh	Muzâfû’n- ileyh
Bunlar	bunları	bunlara	bunların
Şunlar	şunları	şunlara	şunların
Onlar-anlar	onları-anları	onlara-anlara	onların- anların

Mübhemât

99-Eşhâş ve eşyayı belli[ta‘yin]etmeyerek anlatan kelimelerdir. Meşhur olanları: [kendi, kimi, ne, kaç, hani, hangisi, ne, ne aşıl, nasıl, nerde, nerede, nice, hayli, ne vakit, o kadar, bu kadar, şu kadar]dır.

Kendi

100- Kendi, yalnız başına demektir; başkası karışmaksızın bir şahış beyân eder:

Kendi düşen ağlamaz gibi.

101-Kendi, kelimesi “ler” ile cem‘ lenerek[kendileri]olur.

102- Kendi kelimesinin şonuna zamîr-i izâfî getirilerek:

[kendim, kendin, “kendi-kendisi”, kendimiz, kendiniz, kendileri] diye taşrîf olunur. İhtişâr için [kendim- kendin], [kendim, kendin] şuretinde yazılır.

103- Kendi kelimesinin ahvâl-i erba‘ sı vardır.

39

Kim?

104- Bir şahıştan su ‘âl içindir:

Kim geldi? Kim gitti? Gibi.

105-Kim, istiğrâk içinde olur. ‘ Âlî u‘ mum şahısları ifâde eder:

Bu işi kim olsa görebilir gibi.

Bu mişâllerdeki [kim] herkes ma‘ nâsındadır.

106- Kim ibhâm içinde olur. Ya‘ ni belli etmeyerek bir şey’i anlatır:

“Kime söylersin ah! ...Dalmışlar !..” gibi

107- Kim, tekrar edilirse “ba‘ zen” ma‘ nâsına gelir. Bu halde hem eşhâş hem eşyâyı ifâde eder:

Kimi sükût etti, kimi cevâp verdi gibi.

&

Ölmüş kimi, kimi bükülmüş

Şolmuş kimi, kimi dökülmüş

Kaçmış kimisiñ safâyi buya

Uçmuş kiminiñ de reng-i rüya gibi ki:

“Ba‘ zısı ölmüş, ba‘ zısı bükülmüş, ba‘ zısı şolmuş, ba‘ zısı dökülmüş, ba‘ zısının safâyi buya kaçmış, ba‘ zısının da reng-i rüya uçmuş!” demektir.

40

108- Kim, “ler” ile cem‘ edilir:

Bu dünyaya kimler gelmiş, kimler geçmiş gibi.

109- [kim]iñ evveline ba‘ zen [her] gelir; [kim]iñ ma‘ nâsını te‘kîd eder:

Her kim okuyacaksa okusun! gibi.

110-[kim]iň şoňuna ba‘ zen [si] getirilir. “kim” ile ma‘ nâca bir fark yokdur

Ölmüş kimisi ... Kimi bükülmüş.

Solmuş kimisi... Kimi dökülmüş gibi.

111-[kim]de aḥvâl-i erba‘ a câridir.

Ne

112- Eşḡâşın vaşflarından, eşyânın zâtlarından bahşeder; ism-i mübhemdir. Su’âl için kullanılır:

Aḥmed ne oldu? Aradığın nedir? Gibi.

Şu maşallardan bir nicesinde eşḡâstan Aḥmed’iň vaşfı, ikincisinde eşyâdan olan bir şey’iň zâtı şu’âl olunur.

41

Çiçekler! Ey zemin pirâ çiçekler!

Benim gönlüm ‘acep sizden ne bekler?..

113- [ne]ba‘ zen istiḡrâḡ ma‘ nâsını ifade eder:

Kişi ne ederse kendine eder gibi.

Kaç

114- Kaç, muḡâdderden su’âle maḡşuşdur:

Kaç tûlû‘ ve ḡurûp seyrettiň?

Kaç seḡer zinde kaldıň ey fâni? Gibi.

&

Bu kaç kuruşdur? Gibi.

115-[kaç] istiḡrâḡ da ifâde eyler:

Kaç günde gelirse gelsin gibi.

116- [kaç] ibḡâm da ifâde eder:

Kaç günde geldi bilmem gibi.

Hani

117- Mekândan su’âle maḡşuşdur:

Hani bizim bağımız bahçemiz gibi.

42

[hani]de “nerede?” ma‘nâsı da vardır. İşte [Hani bizim bağımız bahçemiz?] mişâlınden [bizim bağımız bahçemiz nerede?] ma‘nâsı da anlaşılır. Vaktiyle [hani] yerinde [kani] kullanılırmış, şimdi kullanılmaz olmuş.

Hangi

118- Eşhâş ve eşyâdan su’âl içindir:

Hangi adam? Hangi kitâb? Gibi.

&

Hangi cennetti doğduğun şâhra?

Hangi bağ ve bahar idi “yeriniz”?

119- Ba‘zen [hangi]ni evveline “her” getirilir, te‘kîd ma‘nâsına olur:

“Her hangi tarafa baksa cennet gibi olmuş!” Gibi.

120- Vaktile “hangi” yerine “kangı” kullanılırmış, şimdi kullanılmaz olmuştur.

Nesne

121- İbhâm için kullanılır:

Yiyecek bir nesnesi yokdu. Gibi.

43

Her nesne kılar varlığına hüsni-şehâdet

Her zerre eder vahdetine ‘arz güvâhi

Naşıl

122- Naşıl, istifhâm içindir:

“Naşıldır cenneti dâr beânı?”

123- Naşıl, istiğrâk için de olur:

Hava nasıl olursa olsun gidelim gibi.

124- Naşıl, ibhâm için de kullanılır:

Naşıl oldu bilmem! Gibi.

Vazife-8

Aşağıdaki cümlelerde bulunan mübhemât gösterilecek ve ne ma‘nâlara geldikleri beyân edilecektir.

Bir zamanlar kendi kendime düşündüm. Siziñ bu iyiliklerinize karşı nasıl teşekkür ettim? Hangi mektebe gidiyor iseniz bende o mektebe gideceğim. Nerede oturuyorsunuz? Kendi hakkımızda yapılan kuşurları afv etmeliyiz. Herkes kendine dost edeceği adamın namuslu bir adam olduğunu ister. Kitabcıdan birkaç kitab satın aldım. Bu zavâllı yetimin yiyecek bir nesnesi yok idi. Benim yazılarımı kim gördü ise pek beğendi.

44

125- Naşıl, teşbîh için de olur:

Naşıl ettiñse öylece bulduñ. Gibi ki,

Ettiğın gibi bulduñ demektir.

126- Naşıl, kelimesinin [ne aşı]dan menhût olması ihtimaline nazaran [naşıl] şureinde yazılması daha muvâfık gibi görünür.

Nerde- Nerede

127- [ne] İsm-i mübheminiñ sonuna Türkçede maḥâl göstermeğe maḥşuş olan [re-ra] harflerinden yalnız [re]niñ ‘ilâvesiyle [nere] yapılmıştır.

Hani o etrafında şevk ile uçuşan kelebekler nereye gitti? Hani o başı ucunda vecd ile ötüşen kuşlar neden şuşdu? Bu zavâllı çocuklar kim bilir kaç günler çıplak ayak yol yürüyerek, kim bilir kaç geceler ağaclar altında şabahı bekleyerek, kim bilir kaç günlerden beri devam eden açlıklarını teskine kim bilir ne şuretle çâre bularak buraya kadar gelmişler. O çocuğun ağlamasına hangi cân dayanır? Hangi yürek taḥammül eder? Arkadaşlarınız nerede kaldı? Nerde oturmuşlardı? ‘Acaba naşıl olursa olsun derse yetişemeyeceğiz diye mi gelmediler? Hâşılı zavâllı öksüz kabristândan çıktı. Hemen gözden gâ’ib oldu. ‘Acaba nereye gitti? Öyle bir yer ki orada ne ana var ne baba var ne kardaş var! Ya buña kim bakacak? Ya bunu kim besleyecek? Kim terbiye edecek? Kim kayıracak?

45

128- [nerede-nerde] istifhâm için kullanılır:

Şormuyorsun dâderim nerede?

Pederim nerde, maderim nerede?

Hemiser ħor peykerim nerede?

Oldular perde-pûş-ı seniñ ve turâb!

129-[nerede-nerde] istiğrâk ma‘ nâsına da gelir:

Nerde kalırsa kalsın gibi.

130-[nerede-nerde]ibhâm ma‘ nâsına da gelir:

Nerde olduğunu görmedim gibi.

131- Eskiden “nere” kelimesini [nera- nara] şuretinde yazanlar var imiş; şimdi kalmamıştır. Bu kelimenin aşlını [ne yerde]dir diyenler de vardır.

Nice

132- Nice kelimesi evvelleri “naşıl” ma‘âmında kullanılmış. Rumeli ve Anadolu’yu şahânenenin ba‘zı yerleri müsteşni olmak üzere artık bu şuretle istiğmâlden sâķıt olmuştur.

133- Nice, şimdi ma‘âm-ı ibhâmda istikşâr ma‘ nâsına gelir.

Nice günler mes‘ud yaşamış gibi.

46

134- Nice kelimesi ba‘zen tekrar edilir. O vakit mübâlâğa ma‘ nâsına gelir:

Nice nice seneler böyle mes‘udâne ‘ömür geçirirsiniz gibi.

135- Nice, hem müfred hem cem‘ kelimâta dâhil olur: “nice sene” denildiği gibi”nice seneler” de denir fakat dâhil olduğu kelimenin evvelinde isim-i ‘adâd bulunursa tabî‘-i cem‘ edilemez. Meşelâ:

[nice bin sene] denilir ama [nice bin seneler] denilmez.

136- [nice] kelimesini [ç] ile [niçe] yazılmamalıdır.

Ħayli

137- Ħayli, teksîr ma‘ nâsındadır. Bu âdem ħasenâta ħayli çalıştı gibi ki:

Çokça çalıştı demektir.

Hayli hem müfred hem cem‘ kelimeye dâhil olur. Meşelâ: müfred olan [gün] kelimesinin evveline “hayli” geldiği gibi cem‘ olan [günler] kelimesinin de evveline gelir:

Hayli gün - hayli günler gibi.

138- [hayli] kelimesini [haylü] yazmak hatây-ı fâhişdir.

Ne Vakit- Ne Zamân

139- [ne vakit- ne zamân] (ne) ile [vakit-zamân] kelimelerinden mürekkebirdir.

47

Mübhem ya‘ ni belli olmayan zamânlardan su‘âl için kullanılır:

Ne zamân yazdınız? Ne vakit geldiniz? Gibi.

140- [ne vakit-ne zamân] ibhâm ma‘ nâsına da gelir:

Ne vakit gelecekler bilinmez! Ne zamân okuyacaklar anlamam gibi.

Vazife- 6

Aşağıdaki cümlelerde bulunan mübhemâtta [nice, hayli, ne vakit- ne zamân] kelimelerinin ne ma‘ nâlara geldiği söylenecektir: Hayli düşündüm taşındım. Ne vakit olursa olsun ma‘ ârif ehli ragbet görmüştür. İnsanlar misâfir oldukları şu mihmânthane-i fenâda nice aşâ-ı ‘âlîye keşf ve icâd ettirilir. Her bir ‘ayb semâhatle örtülür, nice kuşur ve hatayât şehâ sayesinde mestur kalır. Ne zamân olsa meydân ma‘ ârifetinde o müsâbakât şerefi saña kalacaktır. O ni‘met zekâyâ mazhariyet için hayli çalıştılar. Şâ‘ irin biri kebutere bakıp demiş ki:

Bir beyza içinde hayli eyyâm

Tenhâca kapandın ettiñ ârâm

Nice insân-ı kâmiller vardır ki beni nev‘inin ma‘ âyıbını örtmeği ve zâ‘if-i insâniye cümlesinden ‘ad ederler. O zeki çocuk ne zamân gelecek? Haca efendi takrîre ne vakit başlayacak?

48

141- [ne vakit- ne zamân] istiğrâk ma‘ nâsını da ifâde eder:

Ne zamân giderlerse gitsinler! Ne vakit gelirlerse gelsinler gibi.

142- Vaktiyle [ne vakit- ne zamân] yerinde [kaçan] kullanılırmış, şimdi kullanılmaz olmuştur.

Bu Kadar - Şu Kadar - O Kadar - Ne Kadar

143- Bunlardan [Bu kadar-şu kadar-o kadar] belli olmayan miqtârlara mahşuşdur, ibhâm için kullanılır:

“ Bu kadar merâk ile beraber yine okumayı, yazmayı layığıyla öğrenememiş!” gibi.

&

“Şu kadar kimsenin feyz ve terak্কisine sebep olmuş!”

&

Evşâf-ı melekene ve kıymet-i ma‘ aneviyesi o kadar çok idi. Gibi

144- Ne kadar, istifham ma’nâsına gelir:

Ne kadar para verdiniz? Gibi

Ne kadar, istiğrak ma’nâsını da ifâde eder:

Ne kadar arzusu, ne kadar merâkı var ise cümlesi tahşil ma‘ arife maşruf idi. Gibi.

49

Ne kadar, ba‘ zen ibhâm ma’nâsına da gelir:

Ne kadar zaman oldu bilmem! Gibi.

Maşdar

145- Kimin tarafından ve ne zamân işlendiği gösterilmeyerek bir işi yâhud bir hâli bildiren kelimeye [maşdar] denir.

[maşdar] kendinden fi‘ l-i müştak olan isimdir, diye de ta‘ rif etmişlerdir.

Oğumak- gitmek gibi.

Burada okuyan, giden bilinmediği gibi ne zamân okunduğu ve gidildiği de anlaşılmıyor.

[okumak-gitmek] maşdarlarında [oku-git]kelimelerine [mâdde-i aşliyye] ve [mek-mak]a da [edât-ı maşdar] denir.

146- Maşdarın on türlü ‘ itibârı vardır:

Birinci: Maşdar, lafzı ya‘ ni söyleniş ‘ itibârıyla iki türlüdür:

Biri, [maşdar-ı hafif] der ki nihâyetinde [mek] bulunur:

Gölmek-sevmek-süslemek gibi.

Diğeri, [maşdar-ı şakîl] der ki nihâyetinde [mak] bulunur:

Kaçmak- kalmak-uyumak gibi.

50

Harekesi hafif olan mâtde-i aşliyyeler [-mek] ile şakîl olanlar [-mak] ile nihayetlenir.

[-mak / -mek]iñ ise üst tarafı ya müteharrik ya sâkindir.

[gelmek - örmek] maşdarlarında [mek]iñ üst tarafı ya'ni [lam] sâkin olduğı gibi[mak]iñ üst tarafı bulunan [ra]da sâkindir.

[-mek /-mak]iñ üst tarafı müteharrik olur ise onda da harekeniñ nev' i üç olduğundan üç harekeniñ biriyle müteharrik bulunur, ya'ni[mek-mak]dan evvelki harfiñ harekesi ya üstün, ya esre, ya ötrü olur.

Fetha ile yâ'ni üstün ile harekeli ise o da iki türlüdür:

Ya hafif ya şakîldir. Hafif ise [he] ile, şakîl ise [elif] ile yazılır:

[oynamak- türemek] maşdarlarında [mak]iñ üst tarafı fetha-i şakîle ile müteharrik olduğundan [elif] ile [mek]iñ üst tarafı fetha' i hafife ile müteharrik olduğundan [he]ile yazılmışdır.

[mak- mek]iñ üst tarafı esre ile müteharrik ise mâtde-i aşliyye ile edât-ı maşdar arasına bir (ye) yazılır:

Erimek - kızımak gibi.

51

[-mak-/ mek]iñ üst tarafı ötrü ile müteharrik ise mâtde-i aşliyye ile edât-ı maşdar arasına bir [vav] yazılır:

Çürümek - kırumak gibi.

İkincisi: Maşdar, mâtde-i aşliyyesi ' itibariyle de üç türlüdür:

Biri: Maşdar-ı ismidir ki mâtde-i aşliyyesi isim olur. O ismiñ âhirine [-mek/- mak] getirilerek maşdar yapılır:

Dişlemek- süslemek- kağıtlamak gibi.

Burada [diş- süs - kağıt] kelimeleri isimdir.

Bu da ba‘zen ism-i âmların âhîrine [-lam,-lamelif] getirdikten sonra edât-ı maşdar ilavesiyle yapılır.

Diğeri, maşdar fi‘lidir ki mâtde-i aşliyyesi fi‘l olur:

Şatmak -sevmek gibi.

Burada [şat-,sev-] mâtde-i aşliyyeleri fi‘lidir.

Diğeri de maşdar-ı vaşfidir ki mâtde-i aşliyyesi şıfat olur:

Şon hareketleri şakîl olan şıfatların âhîrine [-la,-laş] şon hareketi hafif olan şıfatların şonuna da [-le,-leş] getirdikten sonra edât-ı maşdarın ‘ilâvesiyle yapılır:

52

Topal-la-mak, fena-laş-mak, kötü-leş-mek, züğürt-le-mek gibi.

Ba‘zı şıfat-ı semâ‘iyeden şon hareketi hafif olanların âhîrine [-let,-len] ve şon hareketi şakîl olanların âhîrine de [lat-len] ‘ilâvesinden sonra edât-ı maşdar getirilerek [maşdar-ı vasfî] yapılır:

Beyâz - beyâzlatmak, ekşi – ekşilenmek, semiz – semizlenmek, acı – acılatmak gibi.

Üçüncüsü: Mesâdir-i türkî, mâtde-i aşliyyesindeki harfler ‘itibâriyle iki türlüdür:

Biri, mücerredir; maşdarın mâtde-i aşliyyesinde haruf-u zâ‘ide bulunmaz. Ya‘ni şonradan katılma harf yoktur.

Bu da ya bir, ya iki, ya üç, ya dört, ya beş harfli olur.

Bir harfli olanlara [fürâdî], iki harfli olanlar [şünaî], üç harfli olanlar [şülasî], dört harfli olanlar [rubâ‘î], beş harfli olanlar [humâsî] denir.

Fürâdî Olanlar

Dimek-koamak-yemek-yüme

Şünaî Olanlar

Oamak- üşüme- yazmak- seçmek

53

Şülasî Olanlar

Beslemek- bırakmak- birikmek-ağrımak

Rubâ'î Olanlar

Esirgemek-aķşırmaķ-öksürmek-bağışlamak

Humâsî Olanlar

İşmarlamak, imzağnamaķ, inçıkarmaķ

Vazife -10

Aşğıdaki cümlelerde bulunan maşdarların hafiflerini, şaķillerini, ism-i vaşfi, fi'î olanlarını, fûrâdî, şünayî, şülasî, rubâ'î, humâsî bulunanları ayırınız:

Çocuklar için derse çalışmak, anaya babaya 'ita'at etmek, hocasına hürmet eylemek lâzımdır. Kitâplarımı koymak ve taşımak için bir çantaya ihtiyacım var. Ders eşnasında laķırdı etmek şağa, şola bakmak büyük bir kabâhaddir. 'Askerlerimizin çamaşırlarını dâ'ima temiz koyup çıkarmak sık sık hamama girdikleri hâlde yine her gün başlarını, ellerini, yüzelerini şabunlarla yıkamak 'âdetleridir. Bir çocuk için okuduķça 'aķıllanmak, iyileşmek icap eder. Mektepten hâneñize gelir iken rast geldiğiniz şunun bunun bahçelerine girmek, meyveli ağaçları taşlamak ayıbdır. Her nerede olursa olsun uşlu oturmak vazifemizdir. Kardeşinize güzel bir kitâb işmarlaķ istedimse de şonra vazgeçtim.

54

Yukarıdan beri gösterilen [fûrâdî, şünayî, şülasî, rubâ'î, humasî] maşdarlarında görülen [elif,vav,he,ye] gibi hûruf-ı zâ'ide meķabllerinde bulunan harfleri [esre, üstün, ötrü]okumak için konulmuş hûruf-ı imladır.

Diğeri: "mezûdün fih" der ki maşdarın mâdde-i aşliyyesine şonradan harf katılır, bunlara dâ'ir tafşilât aşğıda gelecektir.

Dördüncüsü: Mesâdir-i türkî, terkîb cihetiyle iki türlüdür:

Biri: Basîttir. Zât maşdara başka bir şey katılmaz:

Kesmek - olmak gibi.

Diğeri: mürekkebdir. Zât-ı masdara başka bir kelime veya lafız katılandır. Bu da dört nev'idir:

Nev' -i evvel

Maşdar iktidâridir. Bir maşdarın edat-ı maşdarı “he”ye tebdîl edilirken sonra âhirine [bilmek] maşdarı getirilir:

Kesmek-kesebilmek, başmak-başabilmek gibi.

Eğer mâtde-i aşliyyesinin şon harfî harekeli ise [he]den evvel bir [ya] getirilir:

Ağlamak-ağlayabilmek, kekelemek-kekeleyebilmek.

55

Doğramak-doğrayabilmek, söylemek-söyleyebilmek, okumak-okuyabilmek, kızmak-kızabilmek gibi.

Nev' -i şânî

Masdar-ı ta' cîli: Bir maşdarın edât-ı maşdarı [ya]ya yâhud [vav] tebdil edildikten sonra âhirine [vermek] maşdarı getirilir:

Görmek-görüvermek, yapmak-yapıvermek, bozmak- bozuvermek, kesmek-kesivermek gibi.

Eğer mâtde-i aşliyyenin şon harfî müteharrik ise iki [ya] getirilir:

Beklemek- bekleyivermek, anlamak- anlayıvermek, okumak-okuyuvermek gibi

Vazife- 11

Aşağıdaki cümlelerde bulunan maşdarlardan fûrâdî, şünayî, şûlasî, rubâ'î, humâsî olanlarla maşdar-ı iktidârî, ta' cîli, istimrârî, muḳârebe gösterilecektir.

Bir şey'i [bilmek]ten ise[yapabilmek] elbette evladır.[okumak],[yazmak] insanın şeref ve ziynetidir. Çobanlar yazın ekşeriyâ kaval [çalmak] çayırlar üzerinde [uyumak] ile 'ömürlerinin şafâlarını sürereler. Birkaç arkadaş [gezmek]e gitmiş. Yorgunluk [almak] için çay kenarlarında... Büyük

56

Nev' -i şâliş

Masdar-ı istimrârîdir: Bir maşdarın edât-ı maşdarı [ha]ya tebdîl olunduktan sonra âhirine [gelmek] maşdarı getirilir:

Binâ'en' aleyh bu maşdarın yalnız fi' l-i mâzî şıfatları müsta' mildir:

Çıkmağ - çıkagelmek, okumağ - okuyagelmek, olmak - olageldi, çekilmek- çekilegelmiş gibi.

Çıkmağ maşdarından teşkîl edilen if'âl-i istimrâriye müfâcât [aşızın]ma' nâsını da müfiddir; meşelâ:

Çıkageldi, ansızın geldi ma' nâsı ifâde eder.

Nev'-i râbi'

Maşdar-ı muğârebedir: Bir maşdarın edât-ı maşdarı [ha]ya tebdil olunduktan

Meşe ağaçlarının sâye-i şafâ medârından saatlerce oturduk, aniden akşama doğru Mustafa Efendi karşımıza (çıkageldi). Genç, zeki çocuklar için bu kadar çok bir dersi [anlayabilmek]güç bir şey değildir. Zavallı çocuk ayağı kayınca (düşeyazdı). Küçükler için kabâhatlerinin 'affını [ricâ etmek] büyükler için de 'af ile [mu'âmele eylemek] lazımdır. İnsân için büyükleri yanında [suçlu olmak]tan büyük mahcubiyet yoktur. Düşünmeksizin [söz söylemek] tedbirsiz [iş görmek] 'akıllı adamların işi değildir.

57

Şonra âhirine [yazmak] maşdarı getirilir. Fakat bu maşdarın fi'l-i mâzisinden gayrı sîğası müsta'mel değildir.

Düşmek- düşeyazdı, okumağ- okuyayazdı gibi.

Nev'-i hâmisî

Bir isim ya bir sıfat ve yâhud fi'l ile maşdar-ı basîttten terkîb edilir:

Yemek yemek, okumuş olmak, çıplak gezmek gibi.

Bu nev'-i maşdarları iki türlüdür:

Birincisi, isim ve sıfat ile if'âl-i 'âmmeden terkîb ider:

Niyâz etmek, suçlu olmak, şabır eylemek, okumuş olmak, şâtâr olmak gibi.

İkincisi: isim ve sıfat ile if'âl hâşşadan terkîb eder:

Yemek yemek, şu içmek, toprak kazmak, ağaç dikmek, güzel düşünmek gibi.

[yapmak]maşdarı da if'âl 'âmdan şayılır. Fakat yalnız isimler ile terkîb eder:

Kâğıt yapmak, kitap yapmak, mürekkebe yapmak gibi.

[buyurmak] ta'zîm mâkâmında [etmek] ma' nâsına if'âl-i 'âmmeden olur:

‘inâyet buyurmak, ihsân buyurmak gibi.

58

[bulunmak]ta [olmak] ma‘nâsına if‘âl ‘âmmeden ad edilir:

Kederli bulunmak, ğafil bulunmak gibi.

Beşincisi: meşâdir-i türkî- ma‘ni cihetiyle iki kısımdır: Meşâdir-i ‘âmm, meşâdir-i hâşşadır.

Meşâdir-i ‘âmm: etmek, eylemek kılmak, olmak, yapmak, bulunmak, buyurmakdır.

İf‘âl-i ‘âmmeden olan [olmak-bulunmak] maşdarları lâzım, diğerleri müte‘addîdir.

Meşâdir-i hâşşa: yukarıda saydığımız maşdar ‘âmmeden ğayrısı:[meşâdir-i hâşşa]dır:

Yazmak, gitmek, satmak, gelmek gibi.

Altıncısı: meşâdir-i türkî mef‘ûlü’n- bihe nazârân üç türdür:

Lâzım, müte‘addî, muţâva‘atdır.

Lâzım

Bir iş tekmi-i a‘zâ ile yapılırsa, yâhud yapılan bir iş, o işi yapanın hâli olup da başkasına dokunmazsa [lâzım]dır.

Koşmak, düşmek gibi.

59

Müte‘addî

Bir iş tekmi-i a‘zâ ile yapılmayıp da ba‘zı a‘za ile yâhud kâlb ile: has ile yapılırsa, yâhud o işi işeyenin hâli olmayıp da başkasına dokunursa [müte‘addî]dir:

Kazmak, kesmek, bilmek, tutmak gibi.

Fi‘l-i lâzımlar mef‘ûlü’n- bih almaz:

Yere düşmek, çocuk vâlidesine koşmak gibi.

Fi‘l müte‘addîler mef‘ûlü’n- bih alır:

Bahçeyi kazmak, ipi kesmek gibi.

Lâzım ve müte‘addîden her biri iki kısımdır: biri, [semâ‘î] diğeri [kıyâsî] dir.

Vazife- 12

Aşağıda if'âl-i 'âmme ile if'âl-i hâşşadan tereküb etmiş maşdarlar ile meşadir-ı lâzıma ve müte'addîyeyi ayırınız:

Koklamak üzere gelivermez misiniz? Gül gibi yâhud gülüverir misiniz? A çocuk şimdi sen beni aldatmak istiyorsun! Ben öğünmeyi sevmem. İyilik etmek vazife-i insâniyettendir. Sizi hayli zamandır görmek müyesser olmadı. Gezmek diledik tenezzüh ettik. Şahrâlara... Kûhsâra gittik. Çalışmak olmasa tenbel de vazgeçmez terak্কiden. Tâ'emelsiz lağırdı söylemek de bir hamâkatdır.

60

Lâzım-ı semâ'î

Aşlında lâzım olan maşdarlardır: uyumak, yatmak gibi.

Lâzım-ı kıyâsî

Kıyâsî olan meşâdir lâzıma, bir veche âtî yapılır:

1

Ba'zı isimlerden harekesi hafîf olanların şonuna “le” harekesi şakîl olanların şonuna “la”getirdikten sonra edât-ı maşdar 'ilavesiyle yapılır.

Gece- geceleme, yıl- yıllama gibi.

2

Elfâza-ı şavtiyyeden şon harekesi şakîl olan kelimelerin âhîrine [la- da]

Gittim esrâr eylemek ferğ ferâsetden gelir. Gözlerim bakmakla doymaz böyle 'âlî dağlara koşmak, yürümek, ata binmek vücuda fâ'ide verir.

Bir adım ileri atıp da düşman toprağında bir mezara [malik olmak] geri çekilip de düşmanı memleketine şokmak ve bil âhire mahcubiyetle yüz sene daha ['ömür sürmek]ten biğ kât hayırlıdır. Bu güzel kitabı beğenip almak istedi. İnsan bilmediğini şormak, öğrenmek ister.

Çocuklar için iyi kalpli olmak lâzımdır. Kimsesizlere, biçârelere mu'âvenet eylemek lâzım 'ı insâniyettir. Luğf ve 'inâyet buyurmak büyüklerin şânıdır.

61

Ve hafif olanların sonunda [la-da] getirilerek edât-ı maşdarın ‘ilâvesiyle yapılır:

Çağlamak- çatırdamak- inildemek gibi.

Müte‘ addî-i semâ‘î

Aşlında müte‘ addî olan maşdarlardır:

Kırmağ- dökmek gibi.

Müte‘ addî-i kıyâsî

Aşağıdaki kâ‘ idelerle yapılır:

1

Fi‘ l-i lâzımlarda mâtde-i aşıyeleri iki heceli olanların, yâhud mâtde-i aşıyeleri hareke-i harfi ile nihâyetlenenlerin sonuna bir [te] getirmek ve edât-ı maşdarı ‘ilave etmekle teşkîl olunur:

Oynamak-oylatmak, çevirmek-çevirtmek, acımağ-acıtmak, okumağ-okutmak gibi.

2

Fi‘ l-i lâzımlarda mâtde-î aşıyeleri bir heceyi geçmeyelenlerin, yâhud mâtde-î aşıyelerin sonu sâkin olanların sonuna bir [dir] getirilmek ve edât-ı maşdar ‘ilave edilmek ile teşkîl olunur:

Gezmek-gezdirmek, dolmağ-doldurmağ gibi.

62

Tehbîh

Bu kâ‘ idenin şâzları çoktur.

3

Ba‘ zı isimlerin âhirine hafiflerde “le” şakîllerde “la” getirilerek ve edât-ı maşdar ‘ilâve edilerek teşkîl olunur:

Göz-gözlemek, iş-işlemek, pul-pullamak, şu-şulamak gibi.

[sızlamak, koçlamak maşdarları sızlamak, koçulamak muhaffefidir.

[Uyuqlamak ise uykulamak bozuntusudur.]

Mu‘âva‘ at

147- Fâ‘ illerin bir şey’i veya te’siri kabul etmesine mu‘âva‘ at denir:

Sevinmek gibi.

Meşelâ “sevinirim” denilmiş olsa “sevinmek” bir işdir. Fâ‘ili “benim” o işi de kabul ediyorum. Bu sebeple “sevinmek” muţâva‘ at olur.

Maşdar-ı Muţâva‘ anıñ Teşkîli

148- Müte‘addî olan maşdarlarda mâtde-î aşlıyeleriniñ şonuna bir nun-u sâkin getirilmek ve şonu sâkin ise müteharrik kılınmaqla olur:

63

Sevmek-sevinmek, görmek-görünmek, aramak-aranmak, kaçımak-kaçınmak gibi.

[yutmak] maşdarınıñ muţâva‘ atı şâz olarak [yutkunmak] gelir.

149- Ba‘zı maşdarlarda nun-u sâkine yerine [lam] getirilir:

Dikmek - dikilmek gibi.

[dağıtmak –kurtarmak] maşdarlarınıñ muţâva‘ atı şâz olarak-[dağılmak-kurtulmak] gelir.

150- Ba‘zı maşdarlarda da nun-u sâkin yerine [ş] gelir:

Burmak- buruşmak, gelmek- gelişmek, katmak-katışmak gibi.

151- Ba‘zı isimlerin âhirine lâm-ı meftûha ile nun-u sâkine getirildikten sonra edât-ı maşdarıñ ‘ilâvesiyle ma‘nâ-i muţâva‘ atı şâmil maşdar yapılır:

Ev- evlenmek, keder-kederlenmek, huy-huyulanmak gibi.

Bölüm-ü meftûha ile nun-u sâkine bañen şıfatların şonuna da konur:

Haset- hasetlenmek gibi.

152- Ba‘zı maşdarların şonuna [leş-laş] ‘ilâvesinden sonra edât-ı maşdarıñ getirilmesiyle maşdar muţâva‘ at teşkîl olunur.

64

(laş) şon harekesi sakîl olanlara, (leş) şon harekesi hafîf olanlara dâhil olur:

İyi- iyileşmek, hoş - hoşlaşmak, sık- sıklaşmak, kötü- kötüleşmek gibi.

153- [kurtarmak- dağıtmak] maşdarlarınıñ muţâva‘ atı şâz olarak [kurtulmak – dağılmak] gelir.

Tenbîh

Ma‘nâ-ı mu‘tâva‘t için maşdarlara getirilen [lam- şın- vav] ba‘zı maḥâllerde tekellûf ya‘ni külfetli iş tutmak ve kendisinde bulunmayan bir şey’i meydâna koymağa yeltenmek, ma‘nâlarına geldiği gibi teşebbüh ya‘ni taklit ma‘nâlarına da gelir.

Frenkleşmek - şâ‘irlenmek gibi.

Ba‘zı yerde de [şın] bir işin tekrar edildiğini gösterir:

Alışmak- gelişmek gibi ki

Ala ala ‘âdet edinmek, gele gele ‘âdet edinmek demektir.

Müşâreket Ma‘nâlarına Gelen Maşdarlar

154- Bir işte iki veya dahâ ziyâde fâ‘illerin müşterek [ortak] olduğunu bildiren şîğalara[şîğa-i şirket] denir.

65

Mâdde-î aşlıyelerinin şonuna bir [şın] sâkine ‘ilâvesiyle hem müte‘addî hem lâzım olan fi‘lerden yapılır:

çıkma- çıkışma, gelmek-gelişmek, koçma- koçuşma , gülmek-gülüşmek gibi.

Bunlardan [çıkma- gülmek] lâzım [koçma-görmek] müte‘addîdir.

155- [doğunma-şarma] maşdarlarının müşâreket ma‘nâsına maşdar-ı şâz olarak [toçuşma- şarmaşma] gelir.

156- Ba‘zı isimlerinin şonuna [lam-şın] getirilerek de müşâreket ma‘nâsına maşdar yapılır:

Söz- sözleşmek, uz- uzlaşma gibi.

Tenbîh

[yan] isminin âḥirine [laş] ile [mak] edât-ı maşdarı ‘ilâve edilerek [yanlaşma] şuretinde müşâreket ma‘nâsına maşdar teşkil edilmesi muvâffaḳ kâ‘ide ise de bundan şâz olarak [yanaşma] şuretinde teşkîl olunur.

66

Ma‘lûm-Mechûl

156- Müte‘addî olan fi‘ller ya ma‘lûm ya mechûldür. Eğer fi‘l fâ‘iline isnâd olunursa ma‘lûmdur. Meşelâ:

Sen ‘âdetâ adam olmağa isti‘dât gösteriyorsun!

Dinlemiş olsa burada “gösteriyorsun” fi‘linin fâ‘ili “sen” zâmîridir.

Bu fi‘lde fâ‘iline isnâd olunuyor, bundan dolayı [gösteriyor] fi‘li ma‘lûmdur.

Eğer fi‘l fâ‘ili söylenmeyip de müte‘addî olan fi‘lin mef‘ûlü’n- bih fâ‘il yerine kâ’im olursa mechûldür. O hâlde mef‘ûlü’n- bihiñ kesresi bulunmaz:

“Bu eşer ne kadar değersiz olsa hoş görülür.”

Denilmiş olsa burada [görülür]fi‘l-i mechûldür. Fâ‘il gösterilmemiş ve söylenmemiştir.

Fi‘l, mef‘ûl olan [eşer] kelimesine isnâd edilmiştir. Bunu fi‘l ma‘lûm ile ifâde etmek istesek:

“ Bu adam, bu eşeri ne kadar değersiz olsa hoş gördü.”deriz.

Burada [bu adam] fâ‘il [eşeri] mef‘ûlü’n- bihtir.

67

Meşâdir-i mechûl

158- Fi‘l-i ma‘lûm mechûl yapmak için edât-ı maşdardan evvelki harf lamdan başka bir harf-i sâkin ise harekelenir ve bir lam ‘ilâve olunur:

Dökmek- dökülmek, satmak- satılmak gibi.

Eğer mâdde-i aşlîyenin son harfî lam, yâhud müteharrik bir harf ise nun ‘ilâve olunur: aramak- aranmak, ödemek- ödenmek, okumak- okunmak, bilmek-bilinmek, bulmak- bulunmak gibi.

159- [demek-istemek] maşdarlarından [denmek-istenmek] şuretinde mechûl geldiği gibi, şâz olarak [denilmek-istenilmek] şuretinde de gelir.

160-[eylemek] maşdarlarından lafzından mechûlü yoktur. Onun mechûlü yerine [olunmak] lafzı kullanılır.

Meşâdir-i Muţâva‘a ile Meşâdir-i Mechûlün Farkı

161- Mâdde-i aşlîyeniñ şon ħarfî ħarekeli olduğu ħâlde ef‘âl-i muţâva‘a ile ef‘âl-i lâzıma yekdiğerinden ħarîne ile ayrılır:

Aranmak-söylenmek-yıķanmak gibi.

Meşelâ: Bir kimse ötesini berisini aradı makâmında [arandı] denilecek olsa bu fi‘l, muţâva‘at olur.

68

Falân şey‘i veya öteyi beriyi aradılar makâmında [arandı] denilecek olursa fi‘l-i mechûldür.

Kendi kendine [söylenmek] muţâva‘at, söz söylenmek mechûldür.

Kendi kendine [yıķanmak] muţâva‘at, çamaşır [yıķanmak] mechûldür.

162- Lam ile teşkîl edilen if‘âl-i muţâva‘a lafzan yine mechûle müşâbihtir, ħarîne ile tefrîķ olunur: dikilmek gibi.

[AĞaç dikildi.] cümlesinde [dikildi] mechûldür. “Bu çocuk ħarşımda dikildi, durdu.” Cümlesinde “dikildi” fi‘l-i muţâva‘atdır.

163- Ba‘zen ‘aynı maddeden hem nun hem lam ile muţâva‘at yapılır. Faķat ma‘nâca ikisiniñ arasında fark vardır:

Çekilmek - çekinmek gibi.

“çekilmek” geri çekilmek ma‘nâsına olunca muţâva‘atdır.

[çekinmek] ihtirâz etmek, şaķınmak ma‘nâsına olunca muţâva‘atdır.

164- Lam ile müte‘addî yapılan kelimâtın muţâva‘at ve mechûlü birdir:

Süs	-süslemek-	-süslenmek-	yol	-yollamak-	yollanmak	gibi
-Müte‘addî-	-muţâva‘at-	meçhul-	-müte‘addî-	-muţâva‘at-	mechûl-	

69

Ėâ‘ide

Ma‘lûm ve mechûl maşdarlarda müte‘addî edâtı olan [tâ]ların edevât-ı sâireye bitiştikdikleri ħâlde [de]ye ħalb edilmesi ħâ‘idedir:

Ėorķutmak- ħorķutulmak, oķutmak- oķutulmak, söyletmek- söyletilmek gibi.

Bu kâ'idenin cevher-i kelimedede- kelimelerin aslında-olan [tâlara] şümülü yoktur:

Çatmak çatılmak gibi.

Şu kadar ki: [işitmek, unutmak, avutmak, ditmek, gütmek, gitmek]maşdarlarının tâları harekelendikte – müsteşni olarak-dille kalb olunur:

İşitmek-işitilmek, okutmak-okutulmak, avutmak-avutulmak, ditmek-didilmek, gütmek-güdülme, gitmek-gidilmek gibi.

[etmek] maşdarı devretmek ve kıtmak ma'nâsına geldiği gibi [eylemek] mürâdifi de olduğundan birbirine karıştırılmak için kıtmak ma'nâsına kullanılan [etmek]in mechûlü "tâ" ile [itelemek] ve [itmek] ma'nâsına isti'mâl edilen [etmek]in mechûlü (dal) ile [itmek]dir. [yutmak] da [itmek] gibi iki ma'nâyâ gelir. Eğer belîğ ma'nâsına ise

70

Meçhulü [yudulmak] eğer oyunda kazanmak ma'nâsına ise mechûlü [yutulmak]dır.

[etmek-ditmek] maşdarlarının mutâva' atı ise [edinmek-didirmek] gelir.

165- Ba' zı meşâdir-i aşlıyenin sonuna (k) getirilir. ' illet ma'nâsı istihsâl olunur:

Olmak- olmağan, itmek-itmeğin gibi.

Bu şuret artık isti'mâl olunmaz olmuştur.

166- Maşdarlar edât ' itibâriyle üç kısımdır: aslî, te'kîdî, taḥfîfidir.

Maşdar-ı aslî:

167-Maşdar-ı aslî âhîrinde ' alâmet maşdar olan (mak-mek) bulunup ḥadis-i mutlaka delâlet eder:

Görmek- şatmak gibi.

Masdar-ı te'kîdî

168- Maşdar-ı aşlıyeye- ma'nâsını te'kid ya' ni kuvvetlendirmek için ḥafiflerde (-lek) şakîllerde (-lak) getirilir:

Almaklık- gitmeklik gibi.

71

Maşdar-ı taḥfîfî

169- Bu da ḥadîş-i mutlaka delâlet eder. Maşdar-ı aşlıyeyenin sonunda bulunan (mek-mak)tan (k-k) kaldırılarak yerlerine (elif-he) getirilir:

(oṭurmak-gitmek)ten(oṭurma- gitme)gibi.

Geçmişe bakmamız revâ olmaz

Şonunu baksak fenâ olmaz.

170- Maşdar-ı taḥfîfilere “ler” edât-ı cem‘ gelmez.

171-Maşdar-ı taḥfîfî ekşeriyâ maşdar-ı te’kîdî makâmında kullanılır.

Meşelâ: “Semadan inmekde olan ve envârın bir liyâi meḳharede za‘if za‘if parlaması tabi‘i olan bir necm tâbdârın ḥande gibi taḥayül olunması doğru olması gerekir.” Gibi ki burada (parlamaklığı) ve (olunmaklığı) yerine (parlaması- olunması) denilmiştir.

172- Maşdar-ı taḥfîfiden sonra bir edât gelince âḥirindeki (elif-he) ekşeriyâ ḥazf olunur:

Olunması - olunması, gelmesi- gelmesi gibi.

173- Maşdar-ı taḥfîfîler, mütekellim, muḥâtap, ḡâ’ib şuretlerinde bir veche âti yapılır:

72

Etmem, etmen, etmesi gibi.

Bunları: etmem, etmen şuretinde yazmak ḥatây-ı fâḥişdir:

174- Maşdarlar, isti‘ mâli ya‘ni kullanılması ‘itibâriyle üç türlüdür:

Aşlî maşdar, ism-i maşdar, hâsıl maştar.

Aşlî Maşdar

175- Aşlî maşdar âḥirinde (mak-mek) edâtı bulunan maşdarlardaki bunlara dâ’ir tafsilât yukarıda geçmiştir.

Hâsıl Maştar

176- Kendisinden maşdar ma‘nâsı çıkmakla beraber o ma‘ni maşdarın dışındaki ḥaline delâlet ederse oḡa (hâsıl maştar) derler.

Edât-ı maşdar olan (mek-mak)ın (şın)a tebdiliyle yapılır:

Gelmek- şatmak, geliş- satış gibi.

Mâdde-i aşliyyenin şon harfi sâkin ve o sâkin harfin üst tarafındaki harf fethâ ve yâhud esre ise mâdde-i aşliyyeye (şın)dan evvel bir (ye) yazılır:

Etmek- yazmak, ediş- yazış gibi.

Mâdde-i aşliyyenin şon harfi sâkin ve o sâkin harfin üst tarafındaki harf ötrü ise bu ötrü zamme-i maqbûza olarak telâffuz olunur:

73

Görmek- olmak, görüş- oluş gibi.

Eğer mâdde-i aşliyyenin şon harfi mütaharrik ise bir (ye) ‘ ilâve olunur.

‘ İlâve edilen (ye)den evvelki harfin harekesi fethâ veya kesre ise kesreyle zamme ise zamme-i maqbûza ile telâffuz olunur:

(okumak- ellemek- erimek)ten (okuyuş-elleyiş- eriyiş) gibi.

177- Hâşılı maşdarlar (ler) edât cem‘ ini alır.

Gelişler, süzüşler, yapışlar gibi.

İsm-i maşdar

178- İsm-i maşdar, zamândan ‘ arıdır; hâdis-i muhlâka delâlet eder. Ma‘ nâsı maşdarların ismi olarak bulunan birtakım elfâz-ı semâ‘ iyyedir:

Yardım, sevgi, karartı, fısıltı, çatırtı, kuruntu, sevinç, kazanç, sürünceme, barışık, ilişik alım, satım, ölüm, dirim... gibi.

179- İsm-i maşdar ile maşdar beyânındaki fark, maşdarın mef‘ üle keyfiyet ta‘ alluku vardır. İsm-i maşdarda mef‘ üle kaşiiyen ta‘ alluk bulunmaz.

74

Meşâdir-i menfiyye

180-Kendilerinde edât-ı nefy bulunmayan maşdarlara [müsbet] denir.

Gelmek, bulmak gibi.

Kendilerinde edât-ı nefy bulunan maşdarlara [menfi] denir, maşdarlarda fi‘ llerde edât-ı nefy [mim] harfidir.

Buğa [mim-i nâfiye] denir. Maşdarlarda edât-ı maşdar ile mâdde-i aşliyye arasına girer:

Gelmek- gelmemek, bulmak- bulmamak gibi.

‘Îlâvem (mim-i nâfiye) maşdar-ı hafifte (me), maşdar-ı şakilde (ma) şuretinde yazılmaktadır:

İşitmemek- şormamak gibi.

İstiktâb

Aşağıdaki manzume şakirdana imlâ tarzında yazdırılacak ve şimdiye kadar geçen kavâ‘ id tatbik ettirilmekle beraber ezberletdirilecektir:

Ƙuzu

Bilsem şü Ƙuzu neden ğam almış

Her nâlesi Ƙalbe dağzendir

Feryâd ederek Ƙoşar nedendir?

Sütsüz mü refihsiz mı Ƙalmış?

Ey süt Ƙuzusu nedir bu nâliş?

Kim oldu sebep bu infi‘ale ?

75

Ma‘ mâfih maşdar-ı hafife de (me)niñ (ma) şuretinde yazıldığı da vardır:

Mümkün değıl ħüdâyî bilmek de bilmemek de

Bilmek de bilmemek de mümkün değıl ħüdâyî gibi.

Mâder vererek saña nevâle

Pehlûsunu etmiyor mu bâliş?

Yoksa sürüden cüdâ mı Ƙaldıñ?

FirƘat mi bu ıztırâbı dâî

Ƙalmışlara bakmıyor mu râ‘î?

Bî-hem-reh ü bî-nevâ mı Ƙaldıñ?

Bî-hûde mi böyle türk-tâzıñ

Vardır bu melâl içinde ümmîd

Mâderdir eden ümidi tevlîd
Geçmez mi o mihr-bâna nâzın
Ümmîd iledir bükâ-yı etfâl
Süt vermede bî-emel mi mâder?
Herkes bir ümîde hizmet eyler
Ümmîd iledir cihanda her hâl
Sen olmasan ey hayâl-i ümmîd
Kâbil midir izdiyâd-ı ömrüm?
Sayendedir imtidâd-ı ömrüm
Binler yaşa ey nihâl-i ümmîd
Gel gel! Kucağında eyle arâm
Âmmâ seni valideñ de bekler
Bî-hûde mi çektiği emekler
Koş koş! Anı bâri eyle hoş-kâm
Zannım memeyi dehâna âldı
Zirâ işitilmez oldu efgân
Şâd eyledi derd-mendi derman
Feryâd edecek daha ne kaldı?
Zânûların eylemiş nihâde
Teshîl-i rızâ^c için zemîne.

76

Fi‘l

181- Fi‘l, bir işin geçmiş veya gelecek yâhud şimdiki zamânda vuku‘a geldiğini bildiren kelimedir.

Geçmiş zamana [mâzî] gelecek zamana [istikbâl] şimdiki zamana da [hâl] denir.

Geldim, geleceğim, geliyorum gibi.

Mâzî istikbâl hâl

Fistândaki şîr-i şekkerîne
Fıtrât anı eylemiş fütâde
Eyler memeyi başıyla tehzîz
Dünbâle ise hemîşe cünbân
Doymaz bunu seyre çeşm-i insân
Yâ Rab bu ne vaz' -ı hikmet-amîz
Seyr et şu telâş, bak şu şevke
Şâdî-yi dem-i vişâldir bu
Ey körpe kuzu! Ne hâldir bu
El-gıbta şu hâlete, şu zevke
Lâkin! Bu za' if pâk-zâda
Kaşşâb nasıl kıyar bilinmez
Esrâr-ı hafîyye var bilinmez
Etvâr-ı taşarruf-i Hüdâ'da
İnsan gibi var mı hîç gaddâr
Gaddarlık ölse eyler ihyâ
Dem urmada merhametten amma
Yanında rahîm gürk-i hun-hâr
Bil kadrin: ey garîb ma' şûm
Ömründe bu en güzel zamandı

77

Şîğa - Taşrîf

182- Aşıl vâhid i'tibâr edilen kelimenin aldığı heyet-i muhtelifeye (şîğa) denir. Bununla fi'llerin hem vuku' bulacağı zamanlara münasebeti anlatılır hem de nasıl vuku' bulacağı bildirilir.

183- Aşıl vâhid i‘tibâr olunan kelimeyi şîğalamağa (taşrîf) denilir. Taşrîf, şîğaların değiştirilmesinden ibarettir ki , şîğanın (mütekellim, muhâtab, gâ’ib) şuretleri gösterilir.

Şîğa ile taşrîf hakkındaki şu ta‘rifât bir nev‘ tafşilât demek olduğundan icmalen ta‘rifleri bir veche atîdir:

Taşrîf, aşıl olan bir kelimeyi birtakım kelimelere döndürmektir.

Şîğa, fi‘lî aldığı muhtelif heye’lerden her biridir.

184- Şîğalar iki kısımdır: biri basîf diğeri mürekkebdir.

Kaşşâb-ı felek ‘adu-yi cândır

Eyler seni ‘an-ķarîb ma‘dûm

Bilmem kim olur benim şefîkim

Ben şimdi senin şefîkin oldum

El-ķışsa senin refîkin oldum

Kûy-i ‘ademe çıkar tîriķim

ķurbân-geh-i köhnedir bu âlem

ķan içmediği zamânı göster

Kim yaptı bu hâk-dânı göster

ķayret-zede olmasın mı adem

Düşmez bu kuyûda ķalb-i âgâh

Mâdâm ki âķıbet fenadır

İndimde Ĥüdâ bilir fedâdır

Bir lâhza şefâya mâ-sivâllah

78

Şîğa-i basîf

185- Basîf şîgalarda, aşıl vâhid denilen mâdde-i aşliyyenin şekli bozulmaz. Yalnız mâdde-i aşliyye mezbûreye ba‘zen edât ve zamîr ilâve edilerek teşkîl olunur.

Basîf şîğalar dokuz türlüdür:

(Emr-i hâzır, emr-i gâ'ib, fi'l-i iltizâmi, fi'l-i vücûbî, mâzî-i şühûdî, mâzî-i naklî, muzâr', hâl, istikbâl)dir.

Emr-i hâzır

186- Emr-i hâzır, mütেকellimin, muhâştaptan bir şey'i istemesine delâlet eden şîğadır. Hafîf maşdarlarda (mek)i şakîl maşdarlarda (mağ)ı kaldırmalı kalan mâtde-i aşliyye emr-i hâzırın müfred-i mütেকellimidir.

Hafîf maşdarlar	Emr-i hâzır	Şakîl maşdarlar	Emr-i hâzır
Gör-mek	gör	kal-mak	kal
Gül-mek	gül	şat-mak	şat
Çöz-mek	çöz	kır-mak	kır
Erit-mek	erit	boz-mak	boz

187- Emr-i hâzırın müfredinden şonu harekeli olanlara (yın) sâkin olanlara yalnız (ın) 'ilâvesiyle cem'-mütেকellim şîğası teşkil olunur:

79

Mâtde-i aşliyyenin şonu		Mâtde-i aşliyyenin şonu	
Müteharrik olanlar		Sâkin olanlar	
Müfred	Cem'	Müfred	Cem'
Ara	arayın	koş	koşun
Tanı	tanıyın	bil	bilin
Ele	eleyin	yân	yânın

188- Ta'zim için ba'zen bu (ın-ve yın)a bir (ze) 'ilâve olunur:

Bırakmak: bırak- bırakın- bırakınız

Gelmek: gel- gelin- geliniz

Çabalamak: çabala- çabalayın- çabalayınız

189- Mâtde-i aşliyyenin sonunda sâkin bir (tâ) var ise harekelenince dal olur:

Gitmek: git- gidin- gidiniz gibi.

Süt mü istek edersiniz hepiniz

Gidiñiz. Şimdi nerede var yağmâ!

Tenbîh

Fakat her mâdde-i aşliyyeniñ şoñundaki (tâ) dal olmaz.

80

Şatmak: şat-şatıñ-şatıñız gibi.

190- Mâdde-i aşliyyeniñ şoñuna getirilen (ñiz) ħurûf-u mufaşşâladan şoñra gelirse kendinden evvel bir(ye) getirilir:

Şormak: şor- şoruñ- şoruñuz gibi.

Nehy-i ħâzır

Yâĥud

Emr-i ħâzır-ı menfi

191- Emr-i ħâzırıñ menfîsine (Nehy-i ħâzır) denir. Emr-i ħâzırıñ şoñuna bir mim-i nâfiye getirilmekle olur:

Bozmağ: boz- bozma gibi.

Süzmeğ: süz-süzme gibi.

192- Nehy-i ħâzırıñ cem‘ i emr-i ħâzırıñ cem‘ i gibi yapılır:

Bozma- bozmayıñ- bozmayıñız

Süzme-süzmeýiñ-süzmeýiñiz

Emr-i ġâ‘ib

193-Emr-i ġâ‘ib, mütekellim ve muĥâtabıñ ġayrisinden maşdar ma‘ nâsını istemektedir. Mâdde-i aşliyyeniñ şoñuna (sün- sin) ilâvesiyle emr-i ġâ‘ib müfred teşkîl olunur: cem‘ i buña (ler) ‘ ilâvesiyledir.

81

Maşdar

Müfred

Cem‘

Gelmek

gelsün- gelsin

gelsünler-gelsinler

Bulmak

bulsun

bulsunlar

Uçsun demem isterim ki insin!

İnsâna ferîştâ indi densin!

Nehy-i ğâ'ib

Yâhud

Emr-i ğâ'ib -i menfî

194- Emr-i ğâ'ib menfîye (Nehy-i Ğâ'ib) de denir. Emr-i ğâ'ib 'alâmeti olan (sün-sin) iñ evveline bir mim-i nâfiye getirilmekle olur:

Maşdar	Emr-i ğâ'ib	Nehy-i ğâ'ib
Gelmek :	gelsün-gelsin	gelmesin
Oğumağ:	oğusun	oğumasın

Bunların şonuna (ler) gelince cem' olur:

Gelmesin-gelmesinler, oğumasın-oğumasınlar gibi.

195- Ba'zı kerre emr-i ğâ'ib müşbetiñ evveline (ne) edâtı getirilir. Muzâr' menfî ma' nâsı çıkar.

82

Ne bilsin! Ne yapsın gibi ki bilmez, yapmaz ma' nâsındadır.

Fi' l-i iltizâmi

196- Bir kimseniñ maşdar ma' nâsınıñ olmasını arzu ettiğine delâlet eden şîğadır. Mâdde-i aşliyyeniñ şonu sâkin ise bir (he) müteharrik ise bir (ye) ziyâdesiyle olur. Bu müfred-i ğâibdir. Müfred-i ğâ'ibiñ şonuna zamîr-i nisbîler ilâvesiyle sa'ir şîğalar teşkîl olunur:

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i ğâ'ib
Yazayım	yazasın-yazasıñ	yaza
Geleyim	gelesin-gelesiñ	gele
Arayayım	arayasın-ārayasıñ	araya
Sürüyeyim	sürüyesin-sürüyesiñ	sürüye

Cem' - Mütেকellim	Cem' - Muḥâṭab	Cem' Ğâ'ib
Yazalım	yazasınız	yazalar
Geleyim	gelesiniz	geleler
Arayalım	arayasınız	arayalar
Sürüyelim	sürüyesiniz	sürüyeler

197- Mâdde-i aşliyyenin şonu tâ-i sâkin ise ḳâ' ide vechiyle-dal ḳâlb olunur:

83

Müfred-i mütেকellim	Müfred-i muḥâṭab	Müfred-i ğâ'ib
Edeyim	edesin-edesin	ede
Gideyim	gidesin-gidesin	gide
Cem' -i mütেকellim	Cem' -i muḥâṭab	Cem' -i ğâ'ib
Edelim	edesiniz	edeler
Gidelim	gidesiniz	gideler

198- Fi'l-i iltizâminin müfred-i ğâ'ibi ba'zen du'â ve ba'zen bir du'â maḳâmında isti' mâl olunur:

Her günü bir 'ayrı eyleye gibi.

199- Fi'l-i iltizâminin müfred-i ğâ'ibi pek nâdir olarak şıfat maḳâmında isti' mâl olunur:

Şapa yol gibi.

200- Fi'l-i iltizâminin müfred-i ğâ'ibi şîğasının âḥirine ba'zen “sı” ' ilâve olunur:

Fi'lin mutlakâ yapılmasını beyân eder şıfat olur:

Veresi alış veresiye gibi.

Hâl Terkîbî

201- Bir fi'l işlenirken fâ' ilin hâlini gösteren şîğadır. Fi'l-i iltizâminin müfred-i ğâ'ibinin şonuna ḥaḫiflerde (rek) şakîllerde (rak) ' ilâve olunarak yapılır:

84

Sevinerek gitti gibi.

Ba'zen hâl terkîbi tekrar olunur:

Çocuklar gülerek, oynayarak mektebe gidiyorlardı gibi.

Fi‘l-i iltizâmi-i menfî

202- Mâdde-i aşliyyenin şonuna ister müteharrik olsun ister olmasın (maya) ‘ilâvesiyle fi‘l-i iltizâmi menfî yapılır:

Ola- olmaya, yapa-yapmaya, söyleye-söylemeye, gide-gitmeye gibi.

Âdem odur ki itmeye tağyir vazı‘nı

İkbâl ve baht kendine yâr olmuş olmamış!

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ‘ib
Görmeyeyim	görmeyesin-görmeyesin	görmeye
Bilmeyeyim	bilmeyesin-bilmeyesin	bilmeye
Çalmayayım	çalmayasın-çalmayasın	çalmaya
Anlamayayım	anlamayasın-anlamayasın	anlamaya
Cem‘-i mütekellim	Cem‘-i muhâtab	Cem‘-i gâ‘ib
Görmeyelim	görmeyesiniz	görmeyeler
Bilmeyelim	bilmeyesiniz	bilmeyeler
Çalmayalım	çalmayasınız	çalmayalar
Anlamayalım	anlamayasınız	anlamayalar

85

Fi‘l-i vücûbî

203- Bir işin her hâlde olması arzu edildiğini bildiren şîğadır. Mâdde-i aşliyyenin şonu ister harekeli olsun ister sâkin bulunsun (malı) ‘ilâvesiyle müfred-i gâ‘ib şîğası teşkîl ve zamîr-i nisbîler ‘ilâvesiyle de diğer şîğaları taşrîf olunur:

Ol- olmalı, yap- yapmalı, söyle- söylemeli, git- gitmeli gibi.

&

Nerde hikmet görürse ehl-i hüda

Ânı almak vazifedir ammâ

Fârk hikmet olmalı evvel

Şonra aḥz etmeli ânı ne güzel!

&

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muḥâṭab	Müfred-i ḡâ'ib
Gitmeliyim	gitmelisiñ-gitmelisin	gitmeli
Ḳorḳmalıyım	ḳorḳmalısıñ-ḳorḳmalısın	ḳorḳmalı
Cem' -i mütekellim	Cem' -i muḥâṭab	Cem' -i ḡâ'ib
Gelmeliyiz	gelmelisiñiz	gelmeliler
ḳorḳmalıyız	ḳorḳmalısıñız	ḳorḳmalılar

86

204- Fi'l-i vüçûbîniñ müfred ve cem' ḡâ'ibiniñ şonuna fi'l ma'nâsını te'kîd için (dir) 'ilâve olunur:

Sevmelidir-yazmalıdır, sevmelidirler-yazmalıdırılar gibi.

Ba'zen de (ha) 'ilâve olunur:

Sevmeli ha! Yazmalı he gibi.

Fi'l-i vüçûbî' -i menfî

205- Mâdde-i aşliyye ile fi'l-i vüçûbî 'alâmeti olan (malı) arasına bir mim-i nâfiyeyi getirilmekle olur:

Müşbet	Menfî
Gülmeli	gülmemeli
Ağlamalı	ağlamamlı gibi.

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muḥâṭab	Müfred-i ḡâ'ib
Gülmemeliyim	gülmemelisiñ-gülmemelisin	gülmemeli
Ağlamamalıyım	ağlamamalısıñ- ağlamamalısın	ağlamamalı
Cem' -i mütekellim	Cem' -i muḥâṭab	Cem' -i ḡâ'ib
Gülmemeliyiz	gülmemelisiñiz	gülmemeliler
Ağlamamalıyız	ağlamamalısıñız	ağlamamalılar

87

Mâzî-i şühûdî

206- Lisân-ı Türkîde mâzî iki nev' idir. Biri mâzî-i şuhudi diğeri mâzî-i naklidir.

Mâzî-i şühûdî: Bir işin geçmiş zamanda yapıldığını ve mütekellimin de gördüğünü haber veren şîgadır.

Mâdde-i aşliyyenin sonuna (di) ' ilâvesiyle müfred-i gâ'ib şîgası hâsıl olur. Muḥâṭab ve mütekellimleri zamîr fi'li ' ilâvesiyle taşrîf olunur:

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muḥâṭab	Müfred-i gâ'ib
Sevdim	sevdiḡ-sevdin	sevdi
Ağladım	ağladıḡ-âğladın	ağladı
Cem' -i mütekellim	Cem' -i muḥâṭab	Cem' -i gâ'ib
Sevdik	sevdiḡiz	sevdiler
Ağladık	ağladıḡız	ağladılar

(Sevdik, sevdiḡ, sevdi, ağladık, ağladıḡ, ağladık) şahısları ḥazf (ya) ile:

(sevdim, sevdiḡ, sevdik ve ağladım, ağladıḡ, ağladık) şuretinde yazılır.

88

Bunda kâ'ide cem' muḥâṭab (kef ve kâf)ları ḥarekelenmedikçe (ya)lar maḥzûfdur. Ammâ ḥarekelenince ḥazf edilir. (ya)lar yazılır:

Sevdiḡi ağladıḡını gibi.

Mâzî'î şühûdîye bir iki mişâl:

Şu zemin üzre etti feth-i kelâm

Bârekallah ne hoş liḳânız var!

&

İnmele çâhe buldular yol

Nûş ittiler âbı ânda bol bol

&

Mâzî-i şühûdi-i menfi

207- Mâdde-i aşliyye ile mâzî-i şühûdî ‘alâmeti olan (di) arasına (mim-i nâfiye) getirilmekle olur:

Gitmedi, kalmadı gibi.

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ’ib
Gelmedim	gelmediñ	gelmedi
Bulmadım	bulmadıñ	bulmadı
Cem‘ -i mütekellim	Cem‘ -i muhâtab	Cem‘ -i gâ’ib
Gelmedik	gelmediñiz	gelmediler
Bulmadık	bulmadıñız	bulmadılar

89

Mâzî-i naklî

208- Mâzî-i naklî, mütekellimin bir işin olduğunu görmeyip işittiğini beyân etmesine mahşuş şîğadır.

Mâdde-i aşliyyenin şonuna (miş) ‘ilâvesiyle müfred-i gâ’ib şîğası hâşıl olur. Bunun nihâyetinde zamîr-i nisbîler getirilerek sâ’ir şîğaları teşkîl olunur:

Görmüş, kalmış gibi.

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ’ib
Gelmişim	gelmişin-gelmişin	gelmiş
Bulmuşum	bulmuşun-bulmuşun	bulmuş
Cem‘ -i mütekellim	Cem‘ -i muhâtab	Cem‘ -i gâ’ib
Gelmişiz	gelmişsiniz	gelmişler
Bulmuşuz	bulmuşunuz	bulmuşlar

209- Mâzî-i naklîyenin müfred ve cem‘ -i gâ’ib şahıslarının şonuna te’kîd-i ma‘ nî için “dir” ‘ilâve olunur:

Gitmemiştir, olmamıştır gibi.

&

Gelmemiştir sanâ hâl şâni

Ümmetin mefharisinin hâkânı

&

90

Tenbîh

Mâzî-i naklîniñ meçhûlüyle ism-i mef'ûl şîğası birdir. Meşelâ : [şoruṭmuş] kelimesi [şormak] maşdarınıñ ism-i mef'ûlu olduğı gibi. [şoruṭmak] maşdarınıñ da mâzî-i naklîsidir.

Mâzî-i nakl-i menfî

210- Mâdde-i aşliyye ile mâzî-i naklî 'alâmeti olan (mıṣ) arasına bir mim-i nâfiye getirilmekle olur:

Gelmemiş, olmamış gibi.

Müfred-i mütekellim

Müfred-i muḥâṭab

Müfred-i ğâ'ib

Gelmemişim

gelmemişin-gelmemişsin

gelmemiş

Olmamış

olmamışın-olmamışsın

olmamış

Cem'-i mütekellim

Cem'-i muḥâṭab

Cem' -i ğâ'ib

Gelmemişiz

gelmemişsiniz

gelmemişler

Olmamışız

olmamışsınız

olmamışlar

İhtâr

Gerek mâzî-i şühûdî menfiniñ gerek mâzî-i naklî menfiniñ evveline ba'zen te'kid ma'nî için "hiç" getirilir:

Hiç gelmemiş, hiç görmedi gibi.

91

Hâl

211- Bir işiñ bulunduğumuz zamân içinde olduğunu veya olmadığını bildirmek için kullanılır şîğadır. Mâdde-i aşliyyeniñ şonuna (yor) 'ilâvesiyle müfred-i ğâ'ib şîğası hâsıl olur. Eğer mâdde-i aşliyyeniñ şonuna sâkin ise esre ile harekelendikten sonra (yor) getirilir. Diğer şahısları da zâmîr-i nisbîler 'ilâvesiyle taşrîf olunur:

Geliyorum, okuyorum gibi.

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
Seviyorum	seviyorsun-seviyorsun	seviyor
Oğuyorum	oğuyorsun-oğuyorsun	oğuyor
Cem' -i mütekellim	Cem' -i muhâtab	Cem' -i gâ'ib
Seviyoruz	seviyorsunuz	seviyorlar
Oğuyoruz	oğuyorsunuz	oğuyorlar

&

İstinâd eyleriz elbette o şeyhin şâha

İstinâd eyliyor Allah'a Resulullah'a

&

Hâl-i menfi

212- Mâdde-i aşliyye ile edât-ı hâl olan (yor) arasına bir mim-i nâfiye getirilmekle olur.

Müfred-i gâ'ibinin şonuna zamîr-i nisbîler ' ilâvesiyle taşrîf olunur:

92

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
Sevmiyorum	sevmiyorsun-sevmiyorsun	sevmiyor
Oğumuyorum	oğumuyorsun-oğumuyorsun	oğumuyor
Cem' -i mütekellim	Cem' -i muhâtab	Cem' -i gâ'ib
Sevmiyoruz	sevmiyorsunuz	sevmiyorlar
Oğumuyoruz	oğumuyorsunuz	oğumuyorlar

İstikbâl

213- Bir işin gelecek zamânda olacağını beyân etmek için kullanılan şîğadır. Fi'li iltizâmînin müfred-i gâ'ib şonuna hafiflerde (cek) şakîllerde (cağ) ' ilâvesiyle müfred-i gâ'ibi yapılır. Diğer şîğaları bu müfred-i gâ'ib şonuna zamîr-i nisbîler getirilerek taşrîf olunur:

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
Seveceğim	seveceksin-seveceksin	sevecek

Yazacağım	yazacaksın-yazacaksın	yazacak
Cem‘ -i mütekellim	Cem‘ -i muhâtab	Cem‘ -i gâ‘ib
Seveceğiz	seveceksiniz	sevecekler
Yazacağız	yazacaksınız	yazacaklar

93

Ey ruhi ‘ervâh fûrûzun lem‘ atı
Yânsan da seni hâfızalar şaklayacaklar
Gönlüm gibi ‘ âlemde hezârân dal rûşen
Her beytiñi bir lem‘ a-i hikmet şâyacaktır.

Nefy-i istikbâl

214- İstikbâl ‘alâmeti olan (cek-cağ)tan evvel (maya) getirilmekle nefy-i istikbâl yapılır:

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ‘ib
Sevmeyeceğim	sevmeyeceksin-sevmeyeceksin	sevmeyecek
Yazamayacağım	yazmayacaksın-yazmayacaksın	yazmayacak

Cem‘ -i mütekellim	Cem‘ -i muhâtab	Cem‘ -i gâ‘ib
Sevmeyeceğiz	sevmeyeceksiniz	sevmeyecekler
Yazmayacağız	yazmayacaksınız	yazmayacaklar

&

Hâl ve müstağbeli ne olsa gerek!
Sevmedi, sevmemişti, sevmeyecek!

Muzâr‘

215-Hem hâl hem istikbâle delâlet eden şîğadır. Mâdde-i aşliyyenin sonu müteharrik bir sâkin (ra) getirilir. Bu müfred-i gâ‘ibdir. Sâ‘ir şîğaları zamîr-i nisbîlerle taşrîf olunur:

Benzer- arar gibi.

94

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
Benzerim	benzersin- benzersin	benzer
Oğurum	oğursun-oğursun	oğur
Cem' -i mütekellim	Cem' -i muhâtab	Cem' -i gâ'ib
Benzeriz	benzersiniz	benzerler
Oğuruz	oğursunuz	oğurlar

Eğer mâdde-i aşliyyenin şonu sâkin ise harekelendikten sonra (râ-i sâkine) getirilir. Bunda da kava' id-i atîyeye dikkat etmelidir:

Îâ' ide- 1

Eğer mâdde'i aşliyye iki harfli ise şon harf üstün ile harekelendikten sonra sâkin bir (ra) getirilir:

(göl-göler, kır-kırar gibi.)

“urur, alır, bulur, şânır, kalır, görür, verir, bilir, gelir.” Muzâr' leri şâzdır.

Îâ' ide- 2

Eğer mâdde-i aşliyyesi üç harfli fağat bir heceli ise şon harf yine üstün ile harekelenir:

Ört-örter, şark-şarkar gibi.

95

Îâ' ide- 3

Mâdde-i aşliyyesi üç harfli fağat bir heceli olmayanlarda, şon harf harekesi o şon harften evvelki harfin harekesine göre olur:

Eğer şon harften evvelki harfin harekesi ötrü ise şon harfin harekesi de ötrü olur:

Buyur-buyurur, sürün-sürünür gibi.

Eğer şon harften evvelki harfin harekesi üstün veya esre ise şon harfin harekesi esre olur:

Uşan-uşanır, geçin-geçinir gibi.

Ḳâ'ide- 4

Mâdde-i aşliyyesi dört, beş harfli olanlar içinde yukarıdaki Ḳâ'idelere göre son harfin harekesi verilir. Meşelâ:

“imrenmek- püskürmek- akşırmaḳ” fi'l-i muzâr'leri: “imrenir-püskürür-akşırır” olur. Bu mâşdarların kâfesi, bir heceli olmadığından ve mâdde-i aşliyyenin son harfi de sâkin olduğundan harf-i sâkin ikinci harfin harekesine teb'ân harekelenmiştir.

Muzâr'-i menfi

216- Maşdar-ı hafife de mâdde-i aşliyyenin sonuna “mez” şakîllerde “maz” 'ilâvesiyle muzâr'-i menfisinin müfred-i ġâ'ibi hâşıl olur. Zâmâir-i nisbiye 'ilâvesiyle sâ'ir şîğaları teşkil olunur.

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muḥâṭab	Müfred-i ġâ'ib
Gelmem	gelmezsiḡ-gelmezsin	gelmez
Oḡumam	oḡumazsiḡ- oḡumazsın	oḡumaz
Cem'-i mütekellim	Cem'-i muḥâṭab	Cem'-i ġâ'ib
Gelmeyiz	gelmezsiḡiz	gelmezler
Oḡumayız	oḡumazsiḡiz	oḡumazlar

96

&

Şu uyur, düşman uyumaz; haste-i hicrân uyumaz.

&

217- Mâdde-i asliyeye (mez-maz) 'ilâvesiyle muzâr'-i menfinin müfred-i ġâ'ibi teşkil ve sâ'ir şîğaları zâmîr-i nisbîlerle taşrîf olunuyorsa da müfred ve cem'-i mütekellim taḥfîf için ufacık bir taḡyir yapılıyor. O da müfred-i mütekellimde “ze” harfinin ḥazfî ve cem'-i mütekellimde “ya” ya tebdilidir. Meşelâ: [oḡumazam-gelmezam] yerine de “ze”nin ḥazfîyle [oḡumam-gelmem] ve [oḡumazız-gelmeziz] yerine de “ze”nin “ya”ya ḳalbi ile [oḡumayız-gelmeyiz] deriz.

Tenbîh

Mim-i nâfiyeden sonra harf-i imlâdan olan (elif-he)niñ irâdi muvâffak ve (etmeyiz-bulmayız) gibi muzâr'-i menfileriniñ cem'-i mütেকellimlerini bu şurette yazmak imlânıñ kolayladılması hususuna muṭâbıkdır.

Ba'zen muzâr' müşbet ve menfinin evveline-te'kid için- elbette getirilir:

“Elbette gider gelen cihâna!” gibi.

97

Ef'âl-i basîtanıñ tasrîfi

Maşdar-ı hafiften şîğa-i muhtelif

Gelmek- maşdar

	müşbet	menfi	
Emr-i hâzır :	gel	gelme	(nehy-i hâzır)
Emr-i gâ'ib :	gelsin	gelmesin	(nehy-i gâ'ib)
Fi'l-i iltizâmî :	gele	gelmeye	
Fi'l-i vücûbî :	gelmeli	gelmemeli	
Mâzî-i şuhûdî :	geldi	gelmedi	
Mâzî-i naklî :	gelmiş	gelmemiş	
Hâl :	geliyor	gelmiyor	(nehy-i hâl)
İstiḳbâl :	gelecek	gelmeyecek	
Muzâr' :	gelir	gelmez	

98

Maşdar-ı şakîlden şîğa-i muhtelif

Almak- maşdar

	müşbet	menfi	
Emr-i hâzır :	al	alma	(nehy-i hâzır)
Emr-i gâ'ib :	alsın	almasın	(nehy-i gâ'ib)
Fi'l-i iltizâmî :	ala	almaya	
Fi'l-i vücûbî :	almalı	almamalı	

Mâzî-i şuhûdî :	aldı	almadı
Mâzî-i naklî :	almış	almamış
Hâl :	alıyor	almıyor (nehy-i hâl)
İstikbâl :	alacak	almayacak
Muzâr' :	alır	almaz

(1) Fi'l-i iltizâmîniñ müfred-i gâ'iblerini hafîfe ve şakîlede mâdde-i aşliyyenin şonuna (he) getirilmekle teşkîl etmek tabî'at-ı lisâna daha muvaffağdır. Binâ'en'aleyh lisânımızda hûruf-u imlâdan olan (he) evâhîr kelimâtı hem şakîl hem hafîf okunur.

99

Mevâddan 'arza (ya'ni) Ef'âlîñ Müntehâları

Emr-i hâzır	Emr-i gâ'ib	Fi'l-i iltizâmî	Fi'l-i vücübî	Mâzî-i şuhûdî		Mâzî-i naklî	Ş	İstikbâl		Muzâr'	
		(a-e)-yım	Malıyım	Şakîl dım	Ĥafîf dım	mışım	yorum	Şakîl çağım	Ĥafîf Cegim	Rım	Müfred-i mütekellim
		(a-e)-sın	Malısın	dın	din	mışsın-mışsın	Yorsun-yorsun	Cağsın	Çeksın	Rsın-rsın	Müfred-i muhâtab
	sun	(a-e)	Malı	dı	di	mış	yor	Cağ	Cek	R	Müfred-i gâ'ib
D-ñız		(a-e)-lım	Malıyız	dık	dik	mışız	yoruz	Cağız	Cegiz	Rız	Cem'i mütekellim
		(a-e)-sınız	Malısnız	dınız	diniz	mışsınız	yorsunuz	Cağsınız	ceksiniz	rsınız	Cem'i muhâtab
	sunlar	(a-e)-lar	Malılar	dılar	diler	mışlar	yorlar	cağlar	Cekler	rlar	Cem'i gâ'ib

100

Ef'âl-i Basîtanñ Şîga-i İstifhâmiyesi

İstifhâm

110

218- İstifhâm, öğrenmek için şormak ma' nâsındadır. Türkçede istifhâm edâtı (mı) dır. Zâmâir fi'iliyle taşrîf edilen fi'illerde zâmâir fi' linden sonra ve zâmâir-i nisbîye ile taşrîf edilenlerde zâmâir-i nisbîden evvel getirilir

Emr-i gâ'ibîni istifhâmı

Müfred	Cem'
Gelsin mi	gelsinler mi
Olsun mu	olsunlar mı

Nehy-i gâ'ibîni istifhâmı

Müfred	Cem'
Gelmesin mi	gelmesinler mi
Olmasın mı	olmasınlar mı

Fi' l-i iltizâmîni istifhâmı

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
Yazayım mı		
Geleyim mi		
Cem' i mütekellim	Cem' i muhâtab	Cem' i gâ'ib
Yazalım mı		
Gelelim mi		

101

Yukarıdaki taşrîften anlaşıldığı üzere fi' i-i iltizâmîni yalnız müfred ve cem' i mütekelliminin istifhâmı vardır.

Fi' l-i iltizâmî-i menfîni istifhâmı

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
Görmeyeyim mi		
Qalmayayım mı		
Cem' i mütekellim	Cem' i muhâtab	Cem' i gâ'ib
Görmeyelim mi		

Qalmayalım mı

.....

.....

Fi' l-i vücûbîniñ istifhâmı

Müfred-i mütekellim

Müfred-i muhâtab

Müfred-i gâ'ib

Gelmeli miyim

gelmeli misin

gelmeli mi

Ağlamalı mıyım

ağlamalı mısın

ağlamalı mı

Cem' i mütekellim

Cem' i muhâtab

Cem' i gâ'ib

Gelmeli miyiz

gelmeli misiniz

gelmeliler mi

Ağlamalı mıyız

ağlamalı mısınız

ağlamalılar mı

102

Fi' l-i vücûbî-i menfîniñ istifhâmı

Müfred-i mütekellim

Müfred-i muhâtab

Müfred-i gâ'ib

Ağlamamalı mıyım

ağlamamalı mısın

ağlamamalı mı

Gülmemeli miyim

gülmemeli misin

gülmemeli mi

Cem' i mütekellim

Cem' i muhâtab

Cem' i gâ'ib

Ağlamamlı mıyız

ağlamamalı mısınız

ağlamamlılar mı

Gülmemeli miyiz

gülmemeli misiniz

gülmemeliler mi

Mâzî-i şuhûdîniñ istifhâmı

Müfred-i mütekellim

Müfred-i muhâtab

Müfred-i gâ'ib

Sevdim mi

sevdiñ mi

sevdi mi

Ağladı mı

ağladıñ mı

ağladı mı

Cem' i mütekellim

Cem' i muhâtab

Cem' i gâ'ib

Sevdik mi

sevdiñiz mi

sevdiler mi

Ağladık mı

ağladınız mı

ağladılar mı

Mâzî-i şuhûdî-i menfîniñ istifhâmı

Müfred-i mütekellim

Müfred-i muhâtab

Müfred-i gâ'ib

Gelmedim mi

gelmediñ mi

gelmedi mi

Ağlamadım mı	ağlamadın mı	ağlamadı mı
Cem' i mütekellim	Cem' i muhâtab	Cem' i gâ'ib
Gelmedik mi	gelmediniz mi	gelmediler mi
Ağlamadık mı	ağlamadınız mı	ağlamadılar mı

103

Mâzî-i naklîniñ istifhâmı

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
Gelmiş miyim	gelmiş misin	gelmiş mi
Ağlamış mıyım	ağlamış mısın	ağlamış mı
Cem' i mütekellim	Cem' i muhâtab	Cem' i gâ'ib
Gelmiş miyiz	gelmiş misiniz	gelmişler mi
Ağlamış mıyız	alamış mısınız	ağlamışlar mı

Mâzî-i naklî-i menfiniñ istifhâmı

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
Gelmemiş miyim	gelmemiş misiniz	gelmemişler mi
Ağlamamış mıyım	ağlamamış mısınız	ağlamamışlar mı
Cem' i mütekellim	Cem' i muhâtab	Cem' i gâ'ib
Gelmemiş miyiz	gelmemiş misiniz	gelmemişler mi
Ağlamamış mıyız	ağlamamış mısınız	ağlamamışlar mı

104

Şîga-i hâliñ istifhâmı

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
Geliyor muyum	geliyor musun	geliyor mu
Ağlıyor muyum	ağlıyor musun	ağlıyor mu
Cem' i mütekellim	Cem' i muhâtab	Cem' i gâ'ib
Geliyor muyuz	geliyor musunuz	geliyorlar mı

Ağlıyor muyuz

ağlıyor musunuz

ağlıyorlar mı

Ĥâl-i menfîniğ istifhâmı

Müfred-i mütekellim

Müfred-i muĥâtab

Müfred-i ġâ'ib

Gelmiyor muyum

gelmiyor musunuz

gelmiyor mu

Ağlamıyor muyum

ağlamıyor musunuz

ağlamıyor mu

Cem' i mütekellim

Cem' i muĥâtab

Cem' i ġâ'ib

Gelmiyor muyuz

gelmiyor musunuz

gelmiyorlar mı

Ağlamıyor muyuz

ağlamıyor musunuz

ağlamıyorlar mı

Şîġa-i İstikbâliğ İstifhâmı

Müfred-i mütekellim

Müfred-i Muĥâtab

Müfred-i Ġâ'ib

Gelecek miyim

gelecek misiğiz

gelecek mi

Ağlayacak mıyım

ağlayacak mısığız

ağlayacak mı

Cem' i Mütekellim

Cem' i Muĥâtab

Cem' i Ġâ'ib

Gelecek miyiz

gelecek misiğiz

gelecekler mi

Ağlayacak mıyız

ağlayacak mısığız

ağlayacaklar mı

105

İstikbâl-i Menfîniğ İstifhâmı

Müfred-i Mütekellim

Müfred-i Muĥâtab

Müfred-i Ġâ'ib

Gelmeyecek miyim

gelmeyecek misiğiz

gelmeyecek mi

Ağlamayacak mıyım

ağlamayacak mısığız

ağlamayacak mı

Cem' i Mütekellim

Cem' i Muĥâtab

Cem' i Ġâ'ib

Gelmeyecek miyiz

gelmeyecek misiğiz

gelmeyecekler mi

Ağlamayacak mıyım

ağlamayacak mısığız

ağlamayacaklar mı

Muzâr' i Müşbetiğ İstifhâmı

Müfred-i mütekellim

Müfred-i Muĥâtab

Müfred-i Ġâ'ib

Gelir miyim	gelir misin	gelir mi
Ağlar mıyım	ağlar mısın	ağlar mı
Cem' i mütekellim	Cem' i Muḥâṭab	Cem' i Ġâ'ib
Gelir miyiz	gelir misiniz	gelirler mi
Ağlar mıyız	ağlar mısınız	ağlarlar mı
106		

Muzâr' i Menfîniñ İstifhâmı

Müfred-i mütekellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ġâ'ib
Gelmez miyim	gelmez misin	gelmez mi
Ağlamaz mıyım	ağlamaz mısın	ağlamaz mı
Cem' i mütekellim	Cem' i Muḥâṭab	Cem' i Ġâ'ib
Gelmez miyiz	gelmez misiniz	gelmezler mi
Ağlamaz mıyız	ağlamaz mısınız	ağlamazlar mı

İstiktâb

Aşağıdaki manzume şâkirdâna imlâ ettirilecek, ezberletdirilecek ve ef' âle ait şimdiye kadar geçen kava' id taṭbîk ettirilecektir:

Ƙarga ile Tilki

İş idip kendine âhenk ile zevk eylemeyi
Yâzı beyhude geçirmişti ağustos böceği
Geldi birden bire vaktâ ki zamân-i serma;
Başladı kâḥt ü ve ġalâ olmığa dehşet fermâ
Ne örümcek Ƙurusu var ne de bir sivrisinek,
Yok idi ḥâşılı bir ḥabbecik olsun yiyecek
Şiddet cû' ile bîçâre ezildi bitti.
Ƙomşusu mûra gidip ḥâlini il' lâm etti

Sâl-i âtiye kader eylemeyi sadd-i ramak,
Bir iki hâbbe ödünç istedi, pek yalvararak.
Dedi ki: hem de hûlûl etmeden evvel mevsim
Ma‘ fazla ödemek üzere size söz veririm.
Etmemiş ‘âdet ödünç vermeyi bir kimseyi bir kimseye mûr
Kendisinde bu idi var ise bir parça kuşûr
O cihetle böceğe şordu ki: vaqt-i germâ
Ne idi meşgâleniz bilsek olur mu ‘acaba?

107

Ef‘âl-i Mürekkebe

218- İki maşdardan veya bir fi‘l-i basîf ile bir fi‘l-i i‘ânenen mürekkeb olan if‘âl (if‘âl-i mürekkebe)denir.

Bu suretle yapılan fi‘ller üç türlüdür:

Fi‘l-i İsti‘câl

219- Mâdde-i aşliyyenin şonuna bir (ye) getirildikten sonra (vermek) maşdarıyla terkîb ve taşrîf olunur. Taşrîf edilirken zamâ‘ir-i nisbîyye ve fi‘liyye (vermek) maşdarına getirilir.

Böcek

Bâri ma‘zur görün eylediniz çünkü su‘âl / Şevk ile türkî çağırmağıtî işim rûz leyâl.

Qârınca

İşiniz çünkü tegannîmiş efendim o zamân /Gidişiniz şimdi de rakş eyleyiniz bâri hemân

108

Fi‘l-i İsti‘câlin Şîga-i Muhtelif ve Muhtaridesi

	Mâzî-i şuhûdî	Mâzî-i naklî	hâl
Müfred-i mütekellim	: alıverdim	alıvermişim	alıveriyorum
Müfred-i Muḥâṭab	: alıverdin	alıvermişsin	alıveriyorsun
Müfred-i Gâ‘ib	: alıverdi	alıvermiş	alıveriyor

Cem' i mütেকellim	: alıverdik	alıvermişiz	alıveriyoruz
Cem' i Muḥâṭab	: alıverdiñiz	alıvermişsiñiz	alıveriyorsuñuz
Cem' i Ğâ'ib	: alıverdiler	alıvermişler	alıveriyorlar
	: Muẓâr'	İstikbâl	Fi' l-i vücûbî
Müfred-i mütেকellim	: alıveririm	alıvereceğim	alıvermeliyim
Müfred-i Muḥâṭab	: alıverirsñ	alıvereceksiñ	alıvermelisiñ
Müfred-i Ğâ'ib	: alıverir	alıverecek	alıvermeli
Cem' i mütেকellim	: alıveririz	alıvereceğiz	alıvermeliyiz
Cem' i Muḥâṭab	: alıveririsñiz	alıvereceksiñiz	alıvermelisiñiz
Cem' i Ğâ'ib	: alıverirler	alıverecekler	alıvermeliler
	: Fi' l-i iltizâmî	Emr-i ḥâzır	Emr-i ğâ'ib
Müfred-i mütেকellim	: alıvereyim	...	...
Müfred-i Muḥâṭab	: alıveresñ	alıver	...
Müfred-i Ğâ'ib	: alıvere	...	alıverirsın
Cem' i mütেকellim	: alıverelim	...	...
Cem' i Muḥâṭab	: alıveresñiz	alıveriñ-alıverirsñiz	...
Cem' i Ğâ'ib	: alıvereler	...	alıversinler

109

220- Fi' l-i ta' cîliniñ (İsti' câliñ) şuret-i menfisi de bir veche atî taşrîf olunur:

	Mâzî-i şuhûdî	Mâzî-i naklî	ḥâl
Müfred-i mütেকellim	: alıvermedim	alıvermemişim	alıvermiyorum
Müfred-i Muḥâṭab	: alıvermediñ	alıvermemişsiñ	alıvermiyorsuñ
Müfred-i Ğâ'ib	: alıvermedi	alıvermemiş	alıvermiyor
Cem' i mütেকellim	: alıvermedik	alıvermemişiz	alıvermiyoruz
Cem' i Muḥâṭab	: alıvermediñiz	alıvermemişsiñiz	alıvermiyorsuñuz
Cem' i Ğâ'ib	: alıvermediler	alıvermemişler	alıvermiyorlar

	Muzârʿ	İstikbâl	Fiʿl-i vücûbî
Müfred-i mütekellim	: alıveremedim	alıveremeyeceğim	alıvermemeliyim
Müfred-i Muḥâṭab	: alıverememişsin	alıvermeyeceksin	alıvermemelisin
Müfred-i Ğâʿib	: alıvermesin	alıvermeyecek	alıvermemeli

110

	Muzârʿ	İstikbâl	Fiʿl-i vücûbî
Cemʿi mütekellim	: alıvermeyiz	alıvermeyeceğiz	alıvermemeliyiz
Cemʿi Muḥâṭab	: alıvermeyesisiniz	alıvermeyeceksiniz	alıvermemelisiniz
Cemʿi Ğâʿib	: alıverirler	alıverecekler	alıvermeliler
	Fiʿl-i iltizâmî	Emr-i ḥâzır	Emr-i ğâʿib
Müfred-i mütekellim	: alıvermeyeyim	...	...
Müfred-i Muḥâṭab	: alıvermeyesisin	alıverme	...
Müfred-i Ğâʿib	: alıvermeye	...	alıvermesin
Cemʿi mütekellim	: alıvermeyelim	...	...
Cemʿi muḥâṭab	: alıvermeyesisiniz	alıvermeyin-alıvermeyesisiniz	...
Cemʿi Ğâʿib	: alıvermeyeler	...	alıvermeyesinler

Şîyağ-ı istifhâmiye

221- Bunda edât-ı istifhâm olan (mı) zamâʿir-i fiʿliyye ile taşrîf edilenlerde mezkûr zamîrlerin şoḡuna gelir:

Alıverdim mi? Alıverdiğiniz mi? Alıverdi mi? Gibi.

Zamâʿir-i nisbiyye ile taşrîf edilenlerde (mı) edât-ı istifhâmı (vermek) mâddesiyle mezkûr zamîrlerin arasına konur:

Alıvermiş miyim? Alıveriyor musun? Alıverir misiniz? Gibi.

111

Fiʿl-i iktidâri

222- Fâʿilin bir işi işlemekte kudretli olduğunu ifâdeye yarar. Bu da fiʿl-i iltizâmînin müfred-i ğâʿibinin (bilmek) mâddesiyle terkîbinden yapılır.

Bunda zamâ'ir-i fiiliyye ve nisbiyye (bil) mâdde-i aşliyyesine gelir; o şuretle şîğa-i muhtelif ve muhtâridesi taşrîf olunur:

	Mâzî-i şuhûdî	Mâzî-i naklî	hâl
Müfred-i mütekellim	alabildim	alabilmişim	alabiliyorum
Müfred-i Muḥâṭab	alabildiñ	alabilmişsin	alabiliyorsun
Müfred-i Ğâ'ib	alabildi	alabilmiş	alabiliyor
Cem' i mütekellim	alabildik	alabilmişiz	alabiliyoruz
Cem' i muḥâṭab	alabildiñiz	alabilmişsiniz	alabiliyorsunuz
Cem' i Ğâ'ib	alabildiler	alabilmişler	alabiliyorlar
	Muzâr'	İstikbâl	Fi' l-i vücûbî
Müfred-i mütekellim	alabilirim	alabileceğim	alabilmeliyim
Müfred-i	alabilirsin	alabileceksin	alabilmelisin
Müfred-i Ğâ'ib	alabilir	alabilecek	alabilmeli
Cem' i mütekellim	alabiliriz	alabileceğiz	alabilmeliyiz
Cem' i Muḥâṭab	alabilirsiniz	alabileceksiniz	alabilmelisiniz
Cem' i Ğâ'ib	alabilirler	alabilecekler	alabilmeliler

112

	Fi' l-i iltizâmî	Emr-i hâzır	Emr-i ğâ'ib
Müfred-i mütekellim	alabileyim	...	...
Müfred-i Muḥâṭab	alabilesin	alabil	...
Müfred-i Ğâ'ib	alabile	...	alabilesin
Cem' i mütekellim	alabilelim	...	...
Cem' i Muḥâṭab	alabilesiniz	alabiliñ-alabiliñiz	...
Cem' i Ğâ'ib	alabileler	...	alabilsinler

223- Fi' l- i iktidârîniñ şuret-i menfisi de bir veche taşrîf olunmuşdur. Şuret-i menfide de taḥfîf için (bil) mâddesi ḥazf olunur.

	Mâzî-i şuhûdî	Mâzî-i naklî	hâl
Müfred-i mütekellim	okuyamadım	okuyamamışım	okuyamıyorum
Müfred-i Muḥâṭab	okuyamadın	okuyamamışsın	okuyamıyorsun
Müfred-i Ğâ'ib	okuyamadı	okuyamamış	okuyamıyor
Cem' i mütekellim	okuyamadık	okuyamamışsınız	okuyamıyoruz
Cem' i Muḥâṭab	okuyamadınız	okuyamamışsınız	okuyamıyorsunuz
Cem' i Ğâ'ib	okuyamadılar	okuyamamışlar	okuyamıyorlar

113

	Muzâr'	İstikbâl	Fi' l-i vücûbî
Müfred-i mütekellim	okuyamam	okuyamacağım	okuyamamalıyım
Müfred-i Muḥâṭab	okuyamazsın	okuyamayacaksın	okuyamamalısın
Müfred-i Ğâ'ib	okuyamaz	okuyamayacak	okumamalı
Cem' i mütekellim	okuyamayız	okuyamayacağız	okuyamamalıyız
Cem' i Muḥâṭab	okuyamazsınız	okuyamayacaksınız	okuyamamalısınız
Cem' i Ğâ'ib	okuyamazlar	okuyamacaklar	okuyamamalılar

	Fi' l-i iltizâmî	Emr-i ḥâzır	Emr-i ğâ'ib
Müfred-i mütekellim	okuyamayayım	...	...
Müfred-i Muḥâṭab	okuyamayasın	okuyabilme	...
Müfred-i Ğâ'ib	okuyamaya	...	okuyamayabilmesin/okuyamayasın
Cem' i mütekellim	okuyamayalım	...	...
Cem' i Muḥâṭab	okuyamayasınız	okuyabilmeyin/okuyabilmeyiniz	...
Cem' i Ğâ'ib	okuyamayalar	...	okuyamayabilmesinler/okuyamayasınlar

Fi' l-i İ' âne

224- Fi' l-i i' âne (idi) mâddesinden ibâret bir fi' l-i nâkışdır. Bunun üç şîğası vardır; üç şuret ifade eyler:

1- “idi” Mâzî-i şuhûdîdir; hikâyeye delâlet eder.

2-“imiş” Mâzî-i naklîdir; rivâyete delâlet eder.

3-“ise” Şîga-i şartîyedir; şarta delâlet eder.

114

Hikâye-i Mâzî-i Şuhûdî

Müfred-i mütekellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ğâ'ib
İdim	idiñ	idi
Cem' -i mütekellim	Cem' -i Muḥâṭab	Cem' -i Ğâ'ib
İdik	idiñiz	idiler

Rivâyet-i Mâzî-i Naklî

Müfred-i mütekellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ğâ'ib
İmişim	imişsin	imiş
Cem' -i mütekellim	Cem' -i Muḥâṭab	Cem' -i Ğâ'ib
İmişiz	imişsiniz	imişler

Şîga-i Şartîye

225- Fi'l i'ânenniñ mâzî-i şuhûdîsi olan (idi) (fi' il iltizâmiye, fi' il vucûbiye, mâzî-i şuhûdîye, mâzî-i naklîye, hâle, istikbâle, muzâri'a) lâḥaḥ olur; yedi şîga vücûda getirir.

(idi)den ba' zen “elif” ba' zen de (ey) kaldırılır.

115

Hikâye-i Fi' l-i İltizâmî

Müfred-i mütekellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ğâ'ib
Bula idim-bulaydım	bula idiñ-bulaydın	bula idi-bulaydı
Gele idim-geleydim	gele idiñ-geleydin	gele idi-geleydi
Cem' -i mütekellim	Cem' -i Muḥâṭab	Cem' -i Ğâ'ib
Bula idik-bulaydık	bula idiñiz-bulaydınız	bula idiler-bulaydılar
Gele idik-geleydik	gele idiñiz-geleydiniz	gele idiler-geleydiler

Hikâye-i Fi' l-i Vücûbî

Müfred-i mütekellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ğâ'ib
Bulmalı idim-bulmalıydım	bulmalı idiñ-bulmalıydıñ	bulmalı idi-bulmalıydı
Gelmeli idim-gelmeliydim	gelmeli idiñ-gelmeliydiñ	gelmeli idi-gelmeliydi
Cem' -i mütekellim	Cem' -i Muḥâṭab	Cem' -i Ğâ'ib
Bulmalı idik-bulmalıydık	bulmalı idiñiz-bulmalıydıñiz	bulmalı idiler-bulmalıydılar
Gelmeli idik-gelmeliydik	gelmeli idiñiz-gelmeliydiñiz	gelmeli idiler-gelmeliydiler

Hikâye-i Mâzî-i Şuhûdî

Müfred-i mütekellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ğâ'ib
Buldu idim-bulduydım	buldu idiñ-bulduydıñ	buldu idi-bulduydu
Geldi idim-geldiydim	geldi idiñ-geldiydiñ	geldi idi-geldiydi

116

Cem' i mütekellim	Cem' i Muḥâṭab	Cem' i Ğâ'ib
Buldu idik-bulduyduk	buldu idiñiz-bulduydunuz	buldu idiler-bulduydular
Geldi idik-geldiydik	geldi idiñiz-geldiydiñiz	geldi idiler-geldiydiler

Hikâye-i Mâzî-i Naklî

Müfred-i mütekellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ğâ'ib
Bulmuş idim-bulmuşdum	bulmuş idiñ-bulmuşduñ	bulmuş idi-bulmuşdu
Gelmiş idim-gelmiştim	gelmiş idiñ-gelmiştiñ	gelmiş idi-gelmişti
Cem' -i mütekellim	Cem' -i Muḥâṭab	Cem' -i Ğâ'ib
Bulmuş idik-bulmuşduk	bulmuş idiñiz-bulmuşdunuz	bulmuş idiler-bulmuşdular
Gelmiş idik-gelmiştik	gelmiş idiñiz-gelmiştiñiz	gelmiş idiler-gelmiştiler

Hikâye-i Hâl

Müfred-i mütekellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ğâ'ib
Buluyor idim-buluyordum	buluyor idiñ-buluyorduñ	buluyor idi-buluyordu
Geliyor idim-geliyordum	geliyor idiñ-geliyorduñ	geliyor idi-geliyordu

Cem' -i mütekellim	Cem' -i Muḥâṭab	Cem' -i Ġâ'ib
Buluyor idik-buluyorduk	buluyor idiñiz-buluyordunuz	buluyor idiler-buluyordular
Geliyor idik-geliyorduk	geliyor idiñiz-geliyordunuz	geliyor idiler-geliyordular

117

Hikâye-i İstikbâl (Müstakbel)

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muḥâṭab	Müfred-i ġâ'ib
Bulacak idim-bulacağtım	bulacak idiñ-bulacağtın	bulacak idi-bulacağtı
Gelecek idim-gelecektim	gelecek idiñ-gelecektin	gelecek idi-gelecekti

Cem' -i mütekellim	Cem' -i muḥâṭab	Cem' -i ġâ'ib
Bulacak idik-bulacağtık	bulacak idiñiz-bulacağtınız	bulacağtılar-bulacatılar
Gelecek idik-gelecektik	gelecek idiñiz-gelecektiniz	gelecek idiler-gelecektiler

Hikâye-i Muzâr'

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muḥâṭab	Müfred-i ġâ'ib
Bulur idim-bulurdum	bulur idiñiz-bulurdunuz	bulur idiler-bulurdular
Gelir idim-gelirdim	gelir idiñiz-gelirdiler	gelir idiler-gelirdiler
Cem' -i mütekellim	Cem' -i muḥâṭab	Cem' -i ġâ'ib
Bulur idik-bulurduk	bulur idiñiz-bulurdunuz	bulur idiler-bulurdular
Gelir idik-gelirdik	gelir idiñiz-gelirdiñiz	gelir idiler-gelirdiler

Rivâyet

226- Geçmiş zamânda olup bitmiş faḫaṭ söyleyince yalnız işidilmiş bir şey'i gösterir. Bu da (imiş) fi'lidir. Fi'l-i iltizâmîniñ, fi'l-i vüçûbîniñ, mâzî-i naḫlîniñ, ḫâlîniñ, istikbâlîniñ, muzâr' niñ) şonuna gelir. Bažen "imiş" ten (elif- ve ye) ḫaldırılır (miş) ḫalır.

118

Rivâyet-i fi' l-i iltizâmî

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muḥâṭab	Müfred-i ġâ'ib
Bula imişim-bulaymışım	bula imişin-bulaymışın	bula imiş-bulaymış
Gele imişim-geleymişim	gele imişin-geleymişin	gele imiş- geleymiş

Müfred-i muhâtab	bulacak imişsin-bulacaktımsın	gelecek imişsin-gelecektimsin
Müfred-i gâ'ib	bulacak imiş-bulacaktımsı	gelecek imiş-gelecektimsi
Cem'-i mütekellim	bulacak imişiz-bulacaktımsız	gelecek imişiz-gelecektimsiz
Cem'-i muhâtab	bulacak imişsiniz-bulacaktımsınız	gelecek imişsiniz-gelecektimsiniz
Cem'-i gâ'ib	bulacak imişler-bulacaktımlar	gelecek imişler-gelecektimlari

120

Rivâyet-i muzâr'

Müfred-i mütekellim	bulur imişim-bulurmuşum	gelir imişim-gelirmişim
Müfred-i muhâtab	bulur imişsin-bulurmuştun	gelir imişsin-gelirmişsin
Müfred-i gâ'ib	bulur imiş-bulurmuş	gelir imiş-gelirmiş
Cem'-i mütekellim	bulur imişiz-bulurmuştuz	gelir imişiz-gelirmişiz
Cem'-i muhâtab	bulur imişsiniz-bulurmuştunuz	gelir imişsiniz-gelirmişsiniz
Cem'-i gâ'ib	bulur imişler-bulurmuşlar	gelir imişler-gelirmişler

Şart

227- Bir şey'in olmasını diğer şey'in olmasına bağlar:

Ahmed gelirse ben giderim gibi.

Burada benim gitmem Ahmed'in gelmesine bağlıdır.

Fi'l-i şartiyyede emri hâzır emrî gâ'ib yokdur. Edât-ı şart ancak (Fi'l-i iltizâmîniñ, fi'l-i vücûbîniñ, mâzî-i naklîniñ, hâliñ, istikbâlîñ, muzâr') dâhil olur. Yedi şîğa teşkîl eyler.

Fi'l-i iltizâmî-i şartî

228- İf'âl-i şartiyeniñ şîğa-i iltizâmîyesinde aşıl fi'liniñ (he) si hazf olunur. Edât-ı şart olan (ise)niñ de (elif ve ye)si hazf edilir. Meşelâ: (geze isem - gezesem) denilmeyip (gezsem)denilir. Bir de maşdar şakîllerden yapılan fi'l-i iltizâmîye-i şartîyeleriniñ cem'-i mütekellimleri (k) ile olmayıp (k) iledir. Meşelâ: (bulmak) maşdarından (bulsak) denilmeyip (bulsak) denilir.

121

Müfred-i mütekellim	Müfred-i muhâtab	Müfred-i gâ'ib
Bulsam	bulsan	bulsa

Gelsem	gelseñ	gelse
Cem ^ç -i mütekellim	Cem ^ç -i muhâtab	Cem ^ç -i gâ'ib
Bulsağ	bulsañız	bulsa
Gelsek	gelseñiz	gelseler

Fi'l-i vücûbî-i şartî

Müfred-i mütekellim	bulmalı isem-bulmalıysam	gelmeli isem-gelmeliysem
Müfred-i muhâtab	bulmalı iseñ-bulmalıysañ	gelmeli iseñ-gelmeliyseñ
Müfred-i gâ'ib	bulmalı ise-bulmalıysa	gelmeli ise-gelmeliyse
Cem ^ç -i mütekellim	bulmalı isek-bulmalıysak	gelmeli isek-gelmeliyse
Cem ^ç -i muhâtab	bulmalı iseñiz-bulmalıysañız	gelmeli iseñiz-gelmeliyseñiz
Cem ^ç -i gâ'ib	bulmalı iseler-bulmalıysalar	gelmeli iseler-gelmeliseler

Mâzî-i şuhudî-i şartî

Müfred-i mütekellim	buldu isem-bulduysam	geldi isem-geldiysem
Müfred-i muhâtab	buldu iseñ-bulduysañ	geldi iseñ-geldiyseñiz
Müfred-i gâ'ib	buldu ise-bulduysa	geldi ise-geldiyse

122

Cem ^ç -i mütekellim	buldu isek-bulduysak	geldi isek-geldiysek
Cem ^ç -i muhâtab	buldu iseñiz-bulduysañız	geldi iseñiz-geldiyseñiz
Cem ^ç -i gâ'ib	buldu iseler-bulduysalar	geldi iseler-geldiyse

Mâzî-i naklî-i şartî

Müfred-i mütekellim	bulmuş isem-bulmuşsam	gelmiş isem-gelmişsem
Müfred-i muhâtab	bulmuş iseñ-bulmuşsañ	gelmiş iseñ-gelmişseñiz
Müfred-i gâ'ib	bulmuş ise-bulmuşsa	gelmiş ise-gelmişse
Cem ^ç -i mütekellim	bulmuş isek-bulmuşsak	gelmiş isek-gelmişsek
Cem ^ç -i muhâtab	bulmuş iseñiz-bulmuşsañız	gelmiş iseñiz-gelmişseñiz
Cem ^ç -i gâ'ib	bulmuş iseler-bulmuşsalar	gelmiş iseler-gelmişseler

Hâl-i şartî

Müfred-i mütekellim	buluyor isem-buluyorsam	geliyor isem-geliyorsam
Müfred-i muhâtab	buluyor isen-buluyorsa	geliyor isen-geliyorsanız
Müfred-i gâ'ib	buluyor ise-buluyorsa	geliyor ise-geliyorsa
Cem'-i mütekellim	buluyor isek-buluyorsak	geliyor isek-geliyorsak
Cem'-i muhâtab	buluyor iseniz-buluyorsanız	geliyor iseniz-geliyorsanız
Cem'-i gâ'ib	buluyor iseler-buluyorsalar	geliyor iseler-geliyorsalar

İstikbâl-i şartî

Müfred-i mütekellim	bulacak isem-bulacağsam	gelecek isem-geleceksem
Müfred-i muhâtab	bulacak isen-bulacağsa	gelecek isen-gelecekse
Müfred-i gâ'ib	bulacak ise-bulacağsa	gelecek ise-gelecekse
123		
Cem'-i mütekellim	bulacak isek-bulacağsak	gelecek isek-geleceksek
Cem'-i muhâtab	bulacak iseniz-bulacağsınız	gelecek iseniz-gelecekse
Cem'-i gâ'ib	bulacak iseler-bulacağsalar	gelecek iseler-gelecekse

Muzâr'-i şartî

Müfred-i mütekellim	bulur isem-bulursam	gelir isem-gelirsem
Müfred-i muhâtab	bulur isen-bulursa	gelir isen-gelirseniz
Müfred-i gâ'ib	bulur ise-bulursa	gelir ise-gelirse
Cem'-i mütekellim	bulur isek-bulursak	gelir isek-gelirsek
Cem'-i muhâtab	bulur iseniz-bulursanız	gelir iseniz-gelirseniz
Cem'-i gâ'ib	bulur iseler-bulursalar	gelir iseler-gelirseler

İhtâr

Şart şîgalarının cem'-i gâ'iblerindeki “ler” edât-ı cem' şon zamânlarda fi'llerin şonuna getirilerek bir şive-i diğr vücda getirilmiştir:

Buldu iseler, bulmuş iseler, bulur iseler, gelecek iseler, gelir iseler yerine:

Buldular ise, bulmuşlar ise, bulurlar ise, gelecekler ise, gelirler ise diyorlar.

124

Ef'âl-i istimrârîye

229- Fi'l-i istimrârî, fâ'iliñ bir işi işlemekte devam ettiğini gösteririr. Bu da fi'l-i iltizâmîniñ müfred-i gâ'ibiniñ şonuna (durmak) maşdarını getirmek ve maşdar-ı mezbûri taşrîf etmekle teşkîl olunur:

Kesmek- kesedurmak, yazmak-yazadurmak gibi.

Fi'l-i istimrârîniñ taşrîfi

230- (kesedurmak) maşdarından numune olarak bir veche âtî fi'l-i istimrârî taşrîf olunmuşdur:

	Mâzî-i şuhûdî	Mâzî-i naklî	hâl
Müfred-i mütekellim	kesedurdum	kesedurmuşum	keseduruyorum
Müfred-i muhâtab	kesedurduñ	kesedurmuşsuñ	keseduruyorsuñ
Müfred-i gâ'ib	kesedurdu	kesedurmuş	keseduruyor
Cem'-i mütekellim	kesedurduk	kesedurmuşuz	keseduruyoruz
Cem'-i muhâtab	kesedurduñuz	kesedurmuşsuñuz	keseduruyorsuñuz
Cem'-i gâ'ib	kesedurdular	kesedurmuşlar	keseduruyorlar
	Muzâr'	İstikbâl	
Müfred-i mütekellim	kesedururum	keseduracağım	
Müfred-i muhâtab	kesedurursuñ	keseduacağsuñ	
Müfred-i gâ'ib	kesedurur	keseduracak	
Cem'-i mütekellim	kesedururuz	keseduracağız	
Cem'-i muhâtab	kesedurursuñuz	keseduracağsuñuz	
Cem'-i gâ'ib	kesedururlar	keseduracaklar	

125

	Fi' l-i vücûbî	Fi' l-i iltizâmî
Müfred-i mütekellim	kesedurmalıyım	kesedurayım
Müfred-i muhâtab	kesedurmalısın	kesedurasın
Müfred-i gâ'ib	kesedurmalı	kesedura
Cem'-i mütekellim	kesedurmalıyız	keseduralım
Cem'-i muhâtab	kesedurmalısınız	kesedurasınız
Cem'-i gâ'ib	kesedurmalılar	keseduralar

Emr-i hâzır ve nehy-i hâzır

Emr-i:	Nehy-i:
Kesedur	kesedurma
Emr-i gâ'ib	Nehy-i gâ'ib
Emri:	Nehy-i:
Müfred: kesedursun	kesedurmasın
Cem': kesedursunlar	kesedurmasınlar

Fi' l-i istimrârî-i menfî

231- Fi' l-i istimrârîniñ menfisinde (mim-i nafiye) (durmak) mâddesine konarak taşrîf olunur:

Kesedurmadım, kesedurmamışsın, kesedurmuyor, kesedurmayacağız, kesedurmamalısınız, kesedurmayalar ile âhire gibi.

126

Fer'-i fi'l

232- Kendilerinde fi' l ma' nâsı olmadığı hâlde fi' lden yapılan bir takım kelimeler vardır ki onlara (fer'-i fi'l) denir. Onlar da şunlardır:

(İsm-i fâ' il, ism-i mef'ûl, şıfat-ı müşebbehe, mübâlâğa-i ism-i fâ' il)dir.

İsm-i fâ' il

233- İsm-i fâ' il ma' lum olan fi' llerden yapılır. Bir işi işleyenin ismidir. Nihâyetlerinde hareke-i harfiye olan ya' ni: (elif,vav,he,ye) bulunan mâtde-i aşliyyelerin hafiflerinde (-yen) şakîllerde (-yan) getirilerek ve yahud hem hafif hem şakîl mâtde-i aşliyyelerden her ikisine de (-yıcı) ' ilâve edilerek yapılır:

Maşdar	İsm-i fâ' il
Ödemek	ödeyen-ödeyici
Şallamak	şallayan-şallayıcı

Eğer mâtde-i aşliyyenin sonu sakîn ise hafiflerde (k) şakîllerde (ak) ' ilâve olunur. Yâhud her ikisinin sonuna (-yıcı) konur.

Maşdar	İsm-i fâ' il
Kesmek	kesen-kesici
Bulmak	bulan-bulucu

127

Oraya cü' iydi ânı getiren

Naşıl olmaz bahâne cü' fitân

Mâtde-i aşliyyenin sonuna (ta) ise (ra) olur.

Maşdar	İsm-i fâ' il
Gitmek	giden-gidici
Dağıtmak	dağıtan-dağıtıcı

Binâ 'en' aleyh yukarıda mu'ttaride değildir.

Türkçede bir harften ' ibâret mâtde-i aşliyye yoktur. Bunun için (yemek) maşdarının ism-i fâ' ilini birçok kimselerin yazdığı gibi (yin- yiyici) şuretinde yazmayıp (yiyin-yiyici) şeklinde yazmalıdır.

Ķâ' ide- 1

(yıcı-yici) ile yapılan ism-i fâ' il şîgası fâ' ilin bir fi' li kâr ve şan' at edindiğine delâlet eyler:

Oğuyucu- şatıcı- bileyici gibi.

Ḳâ'ide- 2

İsm-i fâ' iller isimler gibi (ler) ile cem' âlanır:

Gelenler- yazarlar- geziciler- satıcılar gibi.

128

Ḳâ'ide- 3

İsm-i fâ' iller sâ'ir fi' llere fâ' il ve mef' ûl olur:

Gören söyledi. Teraḳḳi edeni gördüm gibi ki birincide “gören” söyledi fi' liniḡ fâ' ilidir. İkincide “edeni” gördüm fi' liniḡ mef' ûludur.

Ḳâ'ide -4

İsm-i fâ' illerde de aḥvâ-i isim vardır.

Mücerred	mef' ûlü'n- bih	mef' ûlü'n- ileyh	muẕâfü'n-ileyh	muẕâf
Ḳazanan	kazananı	ḳazanana	ḳazananıḡ	ḳazananı
Gelen	geleni	gelene	geleniḡ	geleni

gibi.

Ḳâ'ide- 5

İsm-i fâ' illere (mim-i nâfiye) getirilerek menfî yapılır. Bunda ḳâ'ide mâdde-i aşliyyeye (en-an) getirilerek yapılan ism-i fâ' illerde, mim-i nâfiyeyi mâdde-i aşliyye ile (en- an) arasına koymaḡdır; buḡunla beraber (mim-i nâfiye) ile (en-an) arasına bir “ye” getirilir:

Gören-görmeyen, yazar-yazmayan gibi.

129

Ḳâ'ide- 6

Ma' lum fi' lleriḡ mâẕî-i şuhudi-i menfileriniḡ cem' -i mütekellimleri ba' zen isim fâ' il gibi ḳullanılır:

Bizim içimizde çalışmadıḡ kimse yoḡdur gibi.

Burada (çalışmadıḡ) çalışmak maşdarınıḡ mâẕî-i şuhudi-i menfisiniḡ cem' -i mütekellimidir. (çalışmayan) yerinde ḳullanılmışdır.

İḥtâr

Ba' zı ism-i cinsleriḡ şoḡuna (cı) getirilerek ism-i fâ' il yapılır.

Aşçı - kitabcı - avcı gibi.

İsm-i mef'ûl

234- Maşdar ma' nâsının te'sirini gören şey'in ismidir. Meçhûl maşdarlardan yapılır. Hafif maşdarlarda mâtde-i aşliyyenin şonuna (en) şakillerde (an) yâhud hem şakîl hem hafif maşdarlardan her ikisinin de mâtde-i aşliyyeleri nihayetine (mış) 'ilâvesiyle yapılır.

Maşdar	İsm-i mef'ûl
Bilenmek	bilen-bilenmiş
Şatılmak	şatılan-şatılmış

130

Şu yıkılmış gönlüm abâd olmuyor,
Çâreler yok hatırım şâd olmuyor.

Kâ'ide- 1

Ba' zı maşdarlardan (mağ-mek) kaldırılmak ve mâtde-i aşliyyenin şonuna (lı-lu) getirilmek şuretinde ism-i mef'ûl yapılır:

Döşemek- döşeli, boyamak-boyalı - gömmek- gömülü gibi.

Mâtde-i aşliyyelerin şonu ya sakîn ya da müteharrikdir.

Sâkin harften evvelki harf üstün veya esre ise (lı-lu) yerine (ılı) 'ilâve edilir:

Şarmak-şarılı, dizmek-dizili gibi.

Eğer sâkin harften evvelki harf ötrü ise (ulu) 'ilâve olunur:

Gömmek-gömülü, korkmak- korkulu gibi.

Eğer mâtde-i aşliyyenin şonuna bir müteharrik (lam) ile bitiyor ise ise mezkûr lâmin harekesi esre okunur. Ya' ni mezkûr (lam) [lı] şuretime konur:

Gizlemek - gizli gibi.

131

Eğer mâtde-i aşliyyenin şonu sâkin lâm ile bitiyorsa mezkûr lâma bir (vav) maзмuma 'ilâve olunarak [lu] şuretime konur:

Dolmak- dolu gibi.

Ba' zı maşdar-ı hafife ism-i mef'ûl ile maşdar beyanında müşterekdir.

Başma kelimeler kadim gibi.

Kâ'ide- 2

Meçhûl fi'illerin mâzî-i suhudî-i menfilerinin şîğa-i mütekellimleri de ba'zen ism-i mef'ûl makâmında kullanılır.

Görülmedik hâl, işitilmedik söz gibi.

235- İsm-i mef'ûller "ler" ile cem' edilir:

Alınanlar - satılanlar gibi.

236- İsm-i mef'ûller ba'zı isimlerle beraber bulunur; sıfat ve mevşûf şuretinde de kullanılır:

Satılan şey- görülen hâne gibi.

237- İsm-i mef'ûllerde de ahvâl-i isim vardır:

Mücerred	mef'ûlü'n- bin	mef'ûlü'n- ileyh	mużâfû'n- ileyh	mużâf
Görülen	görüleni	görülene	görüleniñ	görüleni
Satılan	satılanı	satılana	satılanıñ	satılanı

132

238- İsm-i mef'ûllere mim-i nâfiye getirilerek menfi yapılır. Bunda kâ'ide mim-i nâfiye mâdde-i aşliyyenin sonuna getirildikten sonra (yen – yan) yâhud (mış) getirilir:

Bulunmayan – solmayan- görülmemiş – bulunmamış gibi.

Şıfat-ı müşebbehe

239- Fâ'iliñ veya mef'ûlün vaşfı için kullanılan bir nev' şıfatlar vardır ki bunlara (Şıfat-ı müşebbehe) denir.

Fâ'iliñ vaşfı için ism-i fâ' ile müşebbih olarak fi'l-i lâzımdan: Mef'ûlün vaşfı için isim-i mef'ûle müşebbih olarak fi'l-i müte'addiden teşkil olunur. Şıfat-ı müşebbehe semâ'ıdır. Her mâddeden gelmez. Gelebildiği maddelerden teşkîli bir veche atidir:

Mâdde-i aşliyyenin sonu sâkîn ise edât-ı maşdarıñ (mim)i (ye)ye yâhud (vav)a kâlb olunur.

Açmak- açık- boğmak- boğuk- çizmek- çizik gibi.

(Ürkmek)ten (ürkek), (dönmek)ten (dönek) bu kâ'ideniñ şâzlarıdır.

Mâdde-i aşliyyenin şonu harekeli ise edât-ı maşdarın (mim)i ba' zen büsbütün kaldırılır:

Titremek- titrek, bunâmak- bunâk gibi.

133

(durak),(durmak)dan bu kâ'ide ile yapılmış ise de şıfat-ı müşebbehe olmayıp ism-i âletdir.

(ölçmek)ten (ölçek) de böyledir.

Mâdde-i aşliyyeye hafif hareketlilerde (gin- gün) şakıl hareketlilerde (ğin-ğün) ilâvesiyle de şıfat-ı müşebbehe yapılır.

Dolmak- dolgun- şolmak-şolgun, girmek- girgin, süzmek- süzgün gibi.

(kesmek-keskin)bu kâ'ide ile yapılmış ise de şıfat-ı müşebbehe olmayıp mübâlâğa-i isim fâ' ilidir.

Taşmak-taşkın, tutmak-tutkun, çatmak-çatkın gibi.(*)

(*) Şıfat-ı müşebbehe şâbite delâlet ettiklerinden şıfat-ı şâbite müstemirredir. İsm-i fâ' il ve ismi-i mef'ûl gibi hadüse delâlet etmez. Meşela: (düşen adam) ile (düşkün adam) beyânında fark vardır. (düşen) düşmek işinin belli bir zamanda vuk'unu bildirir. (düşkün) ise şâbit bir şıfat ma' nâsını verir.

Buralarının ma' lumin kirâm tarafından şâkirdana onların anlayabilecekleri bir tarzda izahı ricâ olunur.

134

Mübâlâğa-i ism-i fâ' il

240- Bir şey'in devâm ittisâfını gösteren bir takım kelimât vardır ki bunlara (Mübâlâğa-i ism-i fâ' il) denir. Bu ism-i fâ' iller semâ' idir ya' ni işidib bilinmeye mahşuşdur.

Ba' zıları mâdde-i aşliyyeye ağır hareketlerde (ğan) ve hafif hareketlerde (gen) ' ilâvesiyle yapılır:

şolmak- şoluğan, çekişmek- çekişken gibi.

Ba' zıları ağır hareketli olan fa'at âhîrinde (ta) ve yâhud (şın) bulunan mâdde-i aşliyyeye k(ğan) yerine (қан) getirilmekle yapılır.

Çalışmak- çalışkan, unutmak-unutқан gibi.

Ba' zen de mâdde-i aşliyyeye hafif hareketli olduğu halde (ken-kin) konmakla yapılır.

Kesmek – keskin, üşenmek – üşengin gibi.

Âhiri (za) olan mâdde-i aşliyeylerden ba‘ zılarında (geç) getirilerek yapılır:

Yüzmek – yüzgeç gibi.

135

Âhiri (lam) olan mâdde-i aşliyelerden ba‘ zılarına da (giç) getirilerek yapılır:

Bilmek- bilgiç, dalmaç- dalgıç gibi.

Ba‘ zen bir mâdde-i aşliye hem (gen) hem (giç) ‘ilâve edilerek mübâlâğa ile ism-i fâ‘ il yapılır.

Üşenmek- üşengeç - üşengen gibi.

(utanmak) tan ise (utangâç - utangân) şuretlerinde mübâlâğa-i ism-i fâ‘ il gelir.

Şîğa-i şıla- ef‘ â-i vasfiyye

241- Mâzî-i şuhudîniñ müfred-i gaibiniñ sonuna hafiflerde [gi] şakillerde [gı] ve fi‘ l-i istikbâliñ müfred-i gâ‘ ibiniñ âhirine yalnız bir (-ı/-i/-u/-ü) ‘ilâvesiyle yapılan şîğalara (Şîğa-i şıla) denir:

Sevdiği adam - göreceği iltifât gibi.

Şîğa-i şılalarda bir nev‘ ve şıfat ma‘ nâsı da olduğundan bunlara: (ef‘ âl-i vasfiyye) de denilmiştir.

Şîğa-i şılalar fi‘ l-i mazîden fi‘ l-i istikbâlden yapıldıklarından bunlarla münâsebet lafzıyye ve ma‘ neviyeleri vardır. Bu sebeple fi‘ ller gibi zamâna da delâlet ederler:

Ahmed Efendi geldiği gün yağmur yağdı.

136

Cümlesinde (geldiği) şîğa-i şılasınıñ mazîye;

Hüseyin Efendi çalışacağı zamân başa haber verdi cümlesinde (çalışacağı) şîğa-i şılasınıñ istikbâle delâleti muhakkaktır.

242- Şıla-i şîğaları ma‘ ni hayşiyetiyle şıfat şuret-i hasbiyle isim hükümünde olduğundan kendilerinde ahvâl-i isim câridir:

Geldiğim, geldiğin, geldiği, geldiğimiz, geldiğiniz, geldikleri, yazacağın, yazacağı, yazacağımız, yazacağınız, yazacakları

(sevdiği-yazdığı) gibi müfred-i gâ'ib halindeki şîğa-i şılalara (lar) gelince hafiflerde dal keften sonraki [ya]lar hafif olunur [lar]edât-ı cem' iniñ sonuna bir (ye) getirilir:

Sevdiği - sevdikleri gibi.

Sakıllerde (ğ) aşlına red edilmek ya' ni (k) olmak şuretiyle bu kâ' ideye tab' idir:

Yazdığı-yazdıkları gibi.

(sevdikleri-yazdıkları) kâ' ide (sevdikleri-yazdıkları) şuretinde yazılmağ icâbet eder ise de erbâb-ı kâlem (kef-kaf) harekelenince mezkûr (ya)yı işabet, sâkin kalındıkça iskât etmektedirler.

137

Şîğa-i rabtiyye

243- Ma' naları beyânında münâsebet ve ta' alluğ bulunan cümleleri diğerine rabt için kullanılan şîğalara (Şîğa-i rabtiyye) denir. Bu şîğaların emsâl-i muttarideleri yokdur. Beş nev' idir:

1- Şîğa-i 'atfiye

244- İki fi' liñ bir biri ardınca vuku' unu ifâde eder. Mâdde-i aşliyeyeniñ âhirine sâkin ise(up) müteharrik ise (bub) ' ilâvesiyle yapılır.:

Gelip gitti- okuyup yazdı gibi.

Burada (gelip-okuyup) ma' tuf-u ' âleyh (gitti-yazdı) ma' tufdur.

2- Şîğa-i tevkitiye

245- Mâzî-i şuhûdîniñ cem' -i mütekelliminin sonuna (çe) ' ilâvesiyle yapılır:

Güldükçe güller açılır gibi.

Burada (güldükce) (her ne zaman gülerse yâhud güldüğü vakit) ma' nâsını ifâde eder.

3- Şîğa-i ta' kibiye

246- Şîğa-i ta' kibiye mâdde-i aşliyeyeniñ sonuna sâkin ise (ınca) müteharrik ise (ince) ' ilâvesiyle yapılır:

Ahmed gelince ben gittim - Hüseyin söz söyleyince ben şuşarım gibi.

138

Eylemek için biraz nağmekarî/Eyleyince küşâde minkârî

Etti peynir zemin hudâyıcâ/Tilki maksuda erdi bad-ı hevâ

4- Şîğa-i intihâiye

247- Şîğa-i ta'kibiye'nin nihayetine edât-ı intihâiye olan (yerdik- yeğdir- yedin)in 'ilâvesiyle yapılır:

Yazdığı kâğıdı okuyup bitirince yakdır, bekledik, o gelinceye değin biz bekledik gibi.

5- Şîğa-i ibtidâiye

248- Fi'l-i iltizâmînin müfred-i gâ'ibinin şonuna (lı) 'ilâvesiyle yapılır:

Sizi görelî sevincim arttı gibi.

Ba'zen bu şîğanın şonuna (beri) yâhud (den beri) 'ilâvesiyle olunur:

Buraya geleli beri görüşemedik.

Derse çalışıdan beri hâlim iyileşti gibi.

139

Edevât

249- Edevât, edâtın cem'idir.

Edât, başlı başına ma'nâsı olmayan lafızdır. Türkçemizde en ziyâde kullanılan edevât harf hece üzere bir veche âtî tertîb ta'rif olunmuştur.

A

250- İsimlerin ve isim hükmünde olan kelimelerin evveline gelir: edât-ı nîdâ olur.

A çocuk, niçin çalışmıyorsun! Gibi.

Terkîblerin, isimlerin şonuna gelirse edât-ı te'kîd olur:

Arkadaşın da çocuk değil a! Gibi.

Âhırine geldiği kelimenin şonuna hûruf-ı imlâ bulunursa (a) (ya) olur:

Anda da çok kabâhat var idi ya gibi.

Âhırine geldiği kelimenin şonunda hûruf-ı imlâ bulunmaz ise (a) da gelir; (ya) da gelir:

[Sen dersine çalışdın a!] denildiği gibi [sen dersine çalışdın ya!] da denir.

140

Artık

251- Artık edât-ı iktifâdır:

Çünkü o görünmüşün artık adı neymiş söyle!

Âhımı almaz isem neyleyeyim ben böyle.

Ancak

252- Ancak edât-ı haşrdır. Bir şey'in bir şey'e mahşuş olduğunu bildirir:

Etfâlde sensin veren ancak görmeñden

Ol ruh lutfû ki ola 'ârif zâtın

İstiktâb

Aşağıdaki 'ibâre şâkirdâna yazdırılacak ve ef'âl üzerine tatbikât yaptırılacaktır:

Bir A' ma Çocuğun Tağassürü

İşidiyorum ki güneş pek güzel çay kenârında suyun üzerine doğru şarkın çiçeklerin manazarası pek latîf miş. Nazik nazik öten kuşların heva'i böceklerin uçuşu da görülecek şeylerden imiş.

İşidiyorum ki geceleri gökyüzünde gizli ışıklar görünmüş.

141

Âh

253- Edât-ı tağassürdür:

Âh! Bir kere anacığımı göreydim gibi.

Edât-ı şikâyet de olur:

Âh! İnsân ne sebâtsiz mağlûk imiş! Gibi.

Ay

254- Ay edât-ı taa' cübdür:

Ay! Sen insân olmağı o kadar kolay mı zannediyordun? Gibi.

Edât- ı te'sirde olur:

Ay! İçim sıkılıyor gibi.

Dalgaları gibi hâzin olan deniz içinde dağı beyâz yelkenli gemiler akıp giderlermiş! İşidiyordum ki çiçeklerin renkleri râyihâlarından letâfetçe dahâ bâlâ imiş. Dereler, dalgalar, çayırırlar, sular, olmanlar husuşıyle fecir zamânları o kadar lâtif o kadar şirin

imişler ki bu kadar ‘azâmet ve ihtîşama kıârşî insân zâ-nüzade-i zemîn hayret olmak lâzım gelir imiş. Lâkin ben ne o gürültüsünü işitmekte olduğum denizi ne o rengin çiçekleri ne gökyüzünü ne güneşi ne ormanları ne o güzel meyveleri ne kuşları ne aydınlığı göremediğimden dolayı müte’esif değilim. Hâyır Allahım! Hâyır! Şu fânî ‘âlemin lefâ’ifinden hiçbirini arzu etmem. İlla heyhât.... Bir kere anâcığımı göreydim.

142

Aşlâ

255- Nefye maşşuş edât-ı te’kiddir.

Aşlâ yalan söylemez gibi.

Eñ

256- Şıfatlara gelir tafzîl edâtıdır:

Eñ güzel eñ ‘âkılane hareket, sa‘î gayrettir gibi.

Elbet- Elbbete

256- Edât-ı te’kiddir.

Bu oraya gitmeli elbette! Gibi.

&

Bilmek elbette değil mi ahsen

Şorsalar ben anı bilmem demeden!

Etme âr öğren oku ehlinden

Her şey’in ‘ilmi güzel cehlinden

Eğer

257- İzân, şart edâtıdır. Kendinden sonra (isem, isen, ise, isek, iseniz, iseler) gibi şîga-i şartıyye bulunur:

Eğer çalışır isen adam olursun gibi.

143

&

Eğer ehl-i başıretsen hüner ‘arz etme nâdâna

Anâdan doğma amâlar değildir vâkf olmana

Eğer edâtı ba' zen şî' irde (ger) şuretinde kullanılır.

Ger bulunsaydınız himâyemde

Her kederden olurduñuz me'mun

Herhâlde (eğer-ger) edâtı (isem, isen, ise, isek, iseniz, iseler)şîğa-i şatıyelerinden evvel getirilmelidir.

Amân

Edât-ı istimdâddır:

Amân gel yetiş! Gibi.

Amân amânımı kesdiñ nebî amânsıñ amân!

Evet

Edât-ı taşdıktır:

Ahmed Efendi geldi değil mi? Evet, geldi gibi.

Oğ

Edât-ı telezzüzdür:

Oğ ne güzel olmuş gibi.

Ba' zen tekrar edilir:

Oğ, oğ ne güzel gibi.

144

Of- Öf

262- Birincisi edât-ı ızdırâp ve te' eşir ikincisi edât-ı teneffürdür. Biri vavlı diğeri vavsız yazılır:

Birinciye mişâl:

Of! Bu hayatın şefâsında da ba' zen vicdân azâbları bulunuyor gibi.

İkinciye mişâl

Öf! Ne kadar fenâ koğu gibi.

Her ikisi birlikte olarak da kullanılır:

Of! İçim şıkıldı, öf çekil gibi.

Üzere

263- Edât-ı isti'âlâdır.

Benden şikâyet üzere ıalma eline aldı gibi.

&

Hep 'ayş ve safâde 'âdet üzere

Geçsin gününüz sa'âdet üzere

Ey

264- Edât-ı nidâdır:

Ey muğaddes mezârlar! Gibi.

145

&

Ey günü binâ eden mühendis

Sensin bu manâzara mü'esses

İçin

265- Edât-ı ta'îlîdir:

Yemek için yaşamamalıdır, belki yaşamak için yemelidir.

İşte

266- Edât-ı tenbîhdir:

İşte böyle oturup durma! Gibi.

Edât-ı işâret de olur:

İ' timâd etmez isen o mehek tecrübeye

İşte levha işte kalem işte kitab işte fuhûl gibi.

İken

267- Edât-ı hâldir:

Mektebe gider iken hânenize uğradım gibi.

(iken) ba‘ zen (ken) şuretinde yazılır:

Giderken gördüm gibi.

146

İle

İki şey’i birbirine yâkın gösterirse edâtı-ı muḳârenddir:

Aḥmed ile Ḥasan gezmeye gittiler gibi.

Bir şey’i diğerk şey’e vâşıta gösterirse edât-ı vâşıta olur:

Ḳâlem ile yazdım. Ḳılınç ile kesdim gibi.

Bir şey’i diğerk şey’e sebep gösterirse edât-ı ‘illetdir:

Ne nesl iledir ne sâl iledir

Ne câh iledir ne mâl iledir

Beyim ululuk kemâl iledir.

(ile) ba‘ zen (le) şuretinde yazılır:

Edeble ‘ilm ve ma‘ rifeti severim gibi.

Öyle

269- Edât-ı temsil ve taşdikdir:

Öyle güzel ki güzelliik onun yanında nokşân kalır gibi.

Gördüğümüz gibi öyle güzel mi? Evet, öyle güzel gibi.

147

&

Bir öyle enis cân bulunmaz

Amâ o da her zamân bulunmaz!

Eyvâh

270- Edât-ı taḥassürdür:

Eyvâh! Bundan sonra dünyâ baña zindân oldu gibi.

Bâri

271- Edât-ı iktifâdır: Hiç olmazsa ma‘ nâsına gelir:

Coğrafyaya, tarihe çalışmıyor bâri imlâya çalışsa gibi.

İrzâ‘ ına çâre yoksa bâri

Hemşireñ olup seniñle gezsem

Bütün

272- Edât-ı te‘ mimdir:

Bütün dünya bu esrar-ı lemyezeliñ hayrânıdır gibi.

Ba‘ zen te‘kid ma‘ ni için (bütün) edâtı ya tekrar edilir yâhud (büsbütün) denir:

148

Bütün bütün câhil olmadan ise biraz bir şey öğrenmelidir gibi.

&

Büsbütün kendini kedere verme!

Beraber

273- Edât- teşriktir:

Beraber mektebe gittik. Beraber okuduk. Beraber büyüdük gibi.

Beri

274- Edât-ı istimrârdır. İstimrâr, bir şey ‘iñ bir düzeye uzayıp gitmesinden ‘ ibârettir:

Üç günden beri derse çalışıyorum gibi.

Belki

275- Edât-ı ihtimâldir:

Belki gelir, sizi burada bulur gibi.

&

Olur hümka tedâvi belki kâbil

Ma‘ âzallah bunun yokdur devası

Hasüdün fazl-ı maḥsude muḳâbil

Ne rütbe olsa ‘âcizdir zekâsı

149

Belki edât-ı (izrâb) da olur. İzrâb, sözün aşıl hükümlüsü alt tarafta olduğunu göstermek demektir. Bu hâlde (belki)den evvel ya (değil) gelir yâhud (belki)den sonra (de) edâtı konur:

Bu söylediğimiz şey haḳıḳate muvâffak değil belki pek uzâḳdır.

&

Bu söz doğru sayılır belki de sayılmaz.

Bile

276- ‘Aṭıf tenbîhi edâtıdır: Ma‘ṭufu nazâr diḳḳate ‘arz eder. ‘Aṭıf, meyl ettirmek ma‘nâsındadır:

Bu kadar iyiliği ḳardeşim bile yapmaz! Gibi.

Gelir avcı işte sür‘at ile

Dahâ yok çantasında serçe bile

Tek durur mu elinde çiftesi var

Rahmi yokdur sizi görürse kıyâr

Pek

277- Edât-ı mübâlağadır:

Peder beyiniz pek zeki bir adam idi gibi.

150

Ba‘zen fi‘ller ile beraber gelir. Taḳlîl ma‘nâsını ifâde eder:

Pek düşünme pek konuşma gibi ki az düşün, az konuş demektir

Tek

278- Temenni-i iltizâmi edâtıdır. Temenni-i iltizâm bir şey’in olmasını istemek demektir.

Tek okumayı yazmayı öğrensin de benden mükafât nâmına ne kadar akçe giderse gitsin gibi

(tek) (çift) mukâbili olunca edât olmaz.

Çünkü

279- Edât-ı ta‘lîldir. Ta‘lîl, bir şey’e sebep olmak demektir.

Bu mukâfâta siz müsteħaksınız çünkü çalışmışsınız.

Bu kadına hürmet ediniz çünkü vâlideñizdir gibi.

Çünkü ba‘zen edât-ı tevķıt olur. Tevķıt vakitlemek ma‘nâsındadır.

Çünkü maħsul tahsil bize göre şî‘ir ve inşâ cihetindedir. Öyle ise esbâb tahsili de anâ tevķik etmelidir gibi.

Çünkü edât-ı tevķıt olduğu hâlde kaldırılıp yerine [mâdemki] konabilmektedir.

151

Hâşâ

280- Edât-ı tenzîhdir. Tenzîh kuşurlardan berî kalmak ma‘nâsıdır.

Hâşâ irâde-i ilahiyeye karşı bir şey söyleyemeyiz.

&

Beni af eylemekle fazlı ilahisi yeter

Şanma hâşâ kerem nâmütenâhisi yeter

Hayli

281- Edât-ı tekşirdir:

Hayli emek şarf etti, hayli düşündü gibi.

Daħi

282- Edât-ı ‘atıf ve iştirâkdır:

Benim ile beraber biraderim daħi handân idi gibi.

“Daħi” ba‘zen “de” şuretinde tahķif olunur. Bu hâlde zarfıyyet ma‘nâsına olan “de” den ayırmak için ħuruf-u muttaşıla ile beraber gelince münfaşıl [ayrı] yazılır:

“... bir vakitler sen de baña bu tatlı ümitleri vermiş sen de benim dilpezîr hîslerle yüreğimi doldurmuş idin ...” gibi

152

Edât-ı ‘atîf ile iştirâk beyânında fark vardır. Cem‘ edilen şeyler beyânında iştirâk var ise [de-daği] iştirâk olunur:

O da sen de çalışdın gibi.

Burada seniñ ile onun “çalışmışsınız” da iştirâk vardır.

Sen çalışdığın gibi o da zekâvet gösterdi cümlesinde edât-ı ‘atîf olur.

Dek

283- Edât-ı intihâdır:

Şabaha dek çalıştı gibi.

Şimdilerde neşirde isti‘ mâlden sâkıf olmuş gider şi‘irde kullanılır. “dek” hâyli ma‘ nâsına olunca edât olmaz.

Değil

284- Edât-ı selbdir. Selb, nefî ma‘ nâsınadır.

Bu söylediğiniz şeyler doğru değildir gibi.

&

Adam değilim sende eğer adam olursan

Değın

Edât-ı intihâdır:

Bu âna değın bekledik gelmediğiniz gibi.

153

Dahâ

285- Edât-ı tafzîldir. Bu hâlde şıfatlarla gelir:

Elbette Avrupa kıt‘ası Asya’dan dahâ küçüktür gibi.

Ba‘zen cümlelere dâhil olur edât-ı tevķıt olur. (henüz, şimdi, ileri, hâla) ma‘nâlarına gelir:

Dahâ ağzını açmadan ne diyeceğini anladım gibi.

Edât-ı istizâde olur; o zamân talep ve temenni ma‘nâsını ifâde eden cümlelere dâhil olur:

Bu kadar kifâyet etmez dahâ çalışmalı dahâ okumalı gibi.

Edât-ı tezyîd ve tekşîr olur:

Dahâ söyleyecek çok sözlerim var gibi.

Sız

286- Edât-ı nefydir:

Vefâsız mürüvvetsiz kimselerden olmayınız gibi

&

Bilsem şu kuzu neden gam almış

Her nâlesi kalbe dağ-zendir.

Feryâd ederek koşar nedendir

Südsüz mü refîkasız mı kalmış?

154

Sızın

287- Maşdarlara gelir, edât-ı nefy ve hâldir:

Beni görmeksizin gitme gibi.

Sul

288- İsme mensup edâtdır:

Aç idi bir kara kuş yavrusu bir gün yuvada

Anası yoksul onunçün yem arardı ovada

Şimdi

290- Edât-ı hâldir:

Çalışmamızın fâ‘idesini şimdi gösteririz gibi.

&

Bunu ben şimdi itmedim idrâk

Şimdi gelmesinin şonuna ba‘ zen (ki) getirilir:

Şimdiki kadar hiçbiriniz çalışmamış idiniz gibi.

Şın

291- Şarı kelimesinin şonuna getirilir edât-ı teşbîhdir:

Gördüğüm şarışın bir çocuk idi gibi.

Bu ses ki bir şarışın dilrubâ çocuk sesidir.

155

Şânki

292-Edât-ı temşîldir. [şanmak] maşdarından [şan] emr-i hâzırıyla [ken]den mürekkebirdir:

Bu çocuk şânki büyümüş de sonra küçülmüş gibi.

Şonra- Şonra

293- Şonranın [şon-ra] dan mürekkeb yaḥud [şon kerre] den veyâ [şonrak]dan menḥut olduğu zan edilmektedir.

Zarf-ı zamân edâtıdır:

Şemere-i sa‘ y sonra toplanır gibi.

&

Nice pâkîze suḥandan sonra

Faḥr-ı ‘ âlem didi benden sonra

Ḥilye-i pâkimi kim görse benim

Ola görmüş gibi vech-i ḥasenimi

Ba‘ zen [şonra] nın evveline [en] getirilir, edât-ı intihâ olur:

En sonra söyleyeceğini en evvel söyledi gibi.

156

Ba ‘zen şonuna “ki” gelir; bunda da edât-ı intihâ olur:

Soñraki sözüme diğğat ettiñiz mi? Gibi.

Doğru

294-Edât-ı tevcihdir; tevcih, bir şey ’iñ yüzeyini bir tarafa çevirmek ma‘ nâsınadır.

Çocuklar mektebe doğru gidiyorlardı gibi.

“eğri” muğâbili olan “doğru” şıfat olup edât değildir.

Dolâyı

295- Edât-ı ta‘ lildir; “ötürü” ma‘ nâsınadır. Dolaşmak maşdarından alınmışdır:

Çalışdığımndan dolâyı mükafâta lâıyık görüldüm gibi.

Ğâyet

296- Edât-ı mübâlagadır.

Gezdiğimiz bağçe ğâyet güzel idi gibi.

Ğadar

297- Edât-ı intihâdır:

İstanbul’a ğadar gittik gibi.

Ğadar edât-ı muğadder de olur.

İnsân çalışdığı ğadar ğazanabilir gibi.

157

&

Edib olur kişi sermaye-i ğayâsı ğadar.

“ğadar” ıñ evveline ba‘ zen “o” getirilir. Müba‘ lağa ma‘ nâsına olur.

O ğadar küçük idi ki ta‘ rife gelmez gibi.

“ğadar” ğükm-ü ezeli ma‘ nâsına gelirse tab‘ -i edât olmaz.

Gibi

298- Edât-ı teşbîhdir. Teşbîh, bir şey ’i diğere şe’ye benzetmek demektir.

Çehresi ay gibi parlak idi gibi.

Göre

299- Edât-ı nisbeddir:

Başa göre havâ hoşdur gibi.

“göre” edât-ı muṭâbakat da olur:

Bu kab elinizdeki kitâba göredir gibi.

“görmek” maṣdarından gelen “göre” fi‘l-i iltizâmi olup edât değildir.

Ki

300- Edât-ı beyândır:

İnsâniyett bir şahısdır ki ruḥu edepdir gibi.

158

Edât-ı tefri‘ de olur:

‘Aḳıl bir kuvve-i ma‘neviye-i mevdu‘ dır ki insân onunla güzel çirkini anlar gibi.

Edât-ı ta‘lîl de olur:

Bu sözüme iyi diḳḳat et ki saña her zamân lâzım olacaḳdır gibi.

Mi

301- Edât-ı istifhâmdır:

Buraya ḳadar geldiniz mi gibi. Nitekim

302- Edât-ı temsîldir

Birçoḳlarımızı ta‘lim ve terbiyesine i‘tinâ edelim. Nitekim babalarımız da bizim ta‘lim ve terbiyemize i‘tinâ etmişlerdir gibi.

[nitekim]iñ aṣlı [ne] ile eski Türkçede gibi ma‘nâsına olan [tek] ve [kim] den mürekkeb olduḡu ḳân olunmaktadır.

Nice

303- Edât-ı tekşîrdir.

Bu dünyaya bizim gibi nice kimseler gelip gıtmışdır gibi.

Buña dâ’ir tafşîlât mübhemât bahsinde verilmişdir.

159

Ve

304- Edât-ı ‘atıfıdır. Müfredleri, terkîbleri, cümleleri birbirine ‘atfeder:

Ahmed ve Hüseyin kağıtcıdan kalem ve defter aldılar.

Cümlesindeki vavlar müfredleri:

Qadr insâniyet ve şeref nâmus nâzarımızda pek büyüktür. Cümlesindeki vavlar terkibleri;

Vazifede şadâkat herkesçe müstaşsen ve irtikâb ve irtişâ ise nâmusperverler için müstehcendir.

Cümlesindeki vavlar cümleleri birbirine ‘atfetmiştir.

Vay

305- Edât-ı ta‘accüb te‘eşşürdür:

Vay! Buraya ne zaman geldiniz gibi.

Vay! Çalışmayan kimselerin hâline gibi.

&

Geldim baba! Açın kapıyı; vay, gözüm Nejad!

Gel şöhetliye hâtrı şâdan eden çocuk

“vay” ba‘zen tekrar edilir. Te‘kîd ma‘nî eder.

Vay vay! Ne düşüncesiz çocuklar gibi.

160

Hâ

306- Edât-ı tenbîhdır. Tenbîh, uyandırmak gözünü açdırmak ma‘nâsınadır: bak mektebe gidiyorsun dersine güzelce çalış hâ! Gibi.

&

İmam du‘â okumuş cenge hâ selâm ediyor.

Çâkır selâm ediyor, Mustafa selâm ediyor.

Ba‘zen icâbet için olur. İcâbet, kabul etmek ma‘nâsınadır.

Biraderiñiz hiç çalışmamış! Hoca efendi de tekdîr etmiş duyduñuz mu? Hâ öyle mi? Hâ bak oña bir şey diyemem gibi.

Hâydi

317- Edât-ı teşvîkdir.

Hâydi kalkıñız, mektebe kadar gidelim gibi.

Ba‘ zen te‘kîd için tekrar olunur.

Hâydi hâydi mektebe gibi

[haydi] muhâvere etmez de [hâdi] telâffuz olunur.

Hây-Hây

318- Edât-ı taşdîkdir:

Siz de benim gibi geceleri çalışır mısınız? Hây hây çalışırım gibi.

161

Hep

319- Edât-ı ta‘ mîmdir:

Hep ‘ ağıllı çocuklar bu mektebe toplanmışlar gibi.

“hep” kısr ma‘ nâsına da gelir:

Ben bilmez idim gizli ‘ ayân hep sen imişsin!

Cânlarda tenlerde nihân hep sen imişsin!

‘ Âlemde nişân ister idim ben saña senden

Bildim ki dü‘ âlîmda nişân hep sen imişsin

“hep” edât-ı ta‘ mîm olmakla beraber cem‘ kelimeye dâhil olur:

Hep çocuklar giyinmişti çünkü bâyrâm olmuşdu gibi.

Hele

310- Edât-ı tahzîrdir. Tahzîr, şâkındırmağ ma‘ nâsınadır.

Elini oraya hele sür bak ben saña neler yaparım gibi.

Ba‘ zen tavzîh için olur:

Hele o mektubun içindeki neşâyıh, hâfızalar tezyîn etmeğe şâyeste idi gibi.

[hele] edâtının [ha öyle]den menhûut olması zân olunur.

162

Hiç

311- Nefy ve nehye maḥşûş edât-ı te'kîddir:

Bu çocuk hiç dersine çalışmıyor, bu adam hiç söz dinlemiyor gibi.

Luğatce, nefî bir şey'i yerinden ayırmak nehy birini bir şeyden alıkoymak ma' nâlarınadır.

“hiç” ba' zen [bir şey değil] ma' nâsına isim olarak da kullanılır:

O benim ' idimde hiçdir gibi.

Yâ

312- Edât-ı nidâdır:

Yâ erḥamerrâhîmin gibi.

Yâhud

313- Edât-ı terdîddir. Terdîd, ya şöyle ya böyle diye ihtimâlli söz söylemektir.

Birâderim yâ bugün gelecek yâhud yarın gelecek gibi.

Yâ bu dersi izlersiniz yâhud yüzünden birçok def'a okuyunuz gibi.

[yâhud] tahfîf edilerek [yâ] şuretine konur:

Kardeşiniz mektebe ya girdi ya girecek gibi.

163

Yâzık

314- Edât-ı te'eşür ve te'essüfdür:

Çocuklar ' ömrünüz oyunla geçiyor bu zamânlarınıza yazık değil mi? Gibi.

Yalnız

315- Edât-ı ḥaşrdır:

Bu gayret bu zekâvet yâhlız size mahşûşdur gibi.

Yine

316- Edât-ı ‘atıfdir:

Haylazlık etmemeğe söz verdi de yine haylazlık ediyor gibi.

[yine] ba‘ zen tevbîh için olur:

Yine yaramazlık yine haylazlık değil mi?

Temme bi‘ avni fâlıkı’l- ebâh

Fi-3 rebi‘ ulâhir sene: 325 ve fi 3 Mâyıs 323- Pençşenbe

164

Zeyl

Zevâbat-i kitâbet

Yâhud

Uşûl-u tenkît

1-[‘] Fâsıladır ki bulunduğı yerde bir nefes alacak kadar tevaqquf olunur.

2-[‘] Müfrezedir ki bulunduğı yerde genişçe bir nefes alacak kadar tevaqquf olunur:

3-[.] Noktadır ki bulunduğı yerde genişçe bir nefes alıp verecek kadar tevaqquf olunur.

4-[:] Noktayndır ki mevzu‘ bulunduğı mahâlde noktada olduğı kadar tevaqquf olunur.

5-[—] Hatt-ı vaşıldır vücûd ve ‘ademi ma‘nâ-i kelâma hâl vermeyen küçük ve büyük fıkraların hey’et-i mecmu‘ asını tefrîk eyler.

6-[(O)] Kılame [‘] dir ki kâ’ili başka olan fıkârâtı tefrîk eyler.

7-[{O}] Mu‘tarizâdır ki izâhât i‘tası için söz arasında irâd edilen fıkârât-ı zâ’ide bunun dâhiline konur.

[‘] Kılame, tırnâk kesintisine denir ki Fransızcası olan [küme]niñ bundan alınmış olması maznundur.

165

8-[!] Ta‘accüb işâretidir. Şâyâ-ı ta‘accüb veyâ sezâver hiddet fıkârât ve terkîbât nihâyetlerine konur.

9-['] İstfihâm işâretidir. İstihbâr, istifsâr, istintâk için irâd olunan bir kelime veyâ cümle veyâhud kelâmı kaṭ' eder.

10-[.....] Nokta-i takdiriyledir. 'ibâre arasında dahâ sözler söylenmek icâb ederken edebân veyâ ba'zı müṭâla'ât-ı husûsiyeye binâen, söylenemeyen veyâ yazılamayan kelime, terkîb, 'ibâre yerine važ' olunur.

11-[§] Tefrîka işâretidir. Ayrı ayrı yazılan bahişler arasına girdiği gibi raḡam şırasıyla yazılan fıkraların 'adedî değışdikce satır başına da yazılır.

166

Şarf-ı Türkî Programıdır

Şahife Su'âl

2-3 1- Şarf-ı Türkî neye derler? Lafz, ḡarf, kelime, ḡareke, sükûn neye derler?

3-5 2- Ḥareke kaçdır? Fetha-i ḡafife ve şakîle kesre-i ḡafife ve sakîle zamme-i ḡafife ve şakîle ile zammenin maḡbuž ve mebsuṭ kısımlarının birer mişâl ile izâhı?

5-7 3- Ḥareke-i ḡarfıye kaçdır? Hangileri üstün, esre, ötrü, içindir? Birer mişâl ile izâhı? Ḥurûf-ı muttşıla ve münfaşıla neye derler? Her biri kaç tânedir?

7-9 4- Hece ve âhenk neye derler? Birer mişâl ile izâhı?

9-10 5- İsim neye derler? Kaç türlüdür? İsm-i 'âmm ile isim-i ḡaşın birer mişâl ile beyânı? Müfred ve cem' neye derler? Türkçede cem' 'alâmeti nedir? İsm-i ḡaşlar cem' 'alâmeti alır mı? Türkçede müzekker ve mü'enneşlik var mıdır? Bir şey'in müzekker veya mü'enneş olduğu nâşıl gösterilir?

10-11 6-Aḡvâl-i isim neye denir? Mücerred neye derler? Mef'ûlü'n- bih nâşıl yapılır? Âḡirinde ḡuruf-u imla olan veya "ḡ" bulunan kelimât nasıl mef'ûlü'n- bih yapılır?

11-12 7- Mef'ûlü'n- ileyh nâşıl yapılır? Şonunda ḡuruf-u imla bulunan kelimât ile "ḡ" bulunan kelimât nasıl mef'ûlü'n-ileyh yapılır?

12-13 8- İzâfet neye derler? "muzâf" ve "muzâfü'n- ileyh" nedir? Birer mişâl ile izâhı? İzâfet kaç kısımdır? İzâfet-i lâfziyye ne beyân eder? Türkçe terkîb izâfilerde muzâfü'n- ileyh veya muzâfdan hangisi evvel gelir? Muzâfü'n- ileyh yapılacak

işâretlerden sonra edavâtından biri getirilirse ne yapılır? “bu, şu, o” ism-i işâretlerinin sonuna “ile” getirilince ne yapılır? İsm-i işâretler nasıl taşğir edilir? İsm-i işâretlerde ahvâl-i erba‘a var mıdır?

38-40 18- Mübhemât neye derler? Nelerdir? “kendi” ne ma‘nâsınadır? Kendi kelimesinin sonuna zamîr-i izâfî getirilir mi? Ahvâl-i erba‘ası var mıdır? “kim” ne ma‘nâlara gelir? Mufaşşâlan beyânı? “kim”iñ evveline “he” sonuna “s” gelir mi? Ahvâl-i erba‘ası var mıdır?

40-42 19-“ne” ne ma‘nâlara gelir? “kaç, hani, hangi” ne ma‘nâları müfîddir? Bunlarda ahvâl-i erba‘a câri midir?

42-45 20- “nesne, nasıl, nerde yâhud nerede” ne ma‘nâları müfîddir?

45-47 21- “nice, hayli, ne zamân ve ne vâkit, bu kadar, şu kadar, o kadar, ne kadar” ne ma‘nâlara gelir? Tafşilen beyânı?

49-51 22- Maşdar neye derler? “madde-i aşlıye, edât-ı maşdar” neye derler? “maşdar-ı hafîf ve şakîl” nedir? Edât-ı maşdarıñ üst tarafı üç nev‘ hareke ile olduğuna göre madde-i aşlıyenin sonuna nasıl yazılır? Tafşilen beyânı?

169

51-52 23- Maşdar mâdde-i aşlıyesi i‘tibâriyle kaç türlüdür? Maşdar-ı ismi, maşdar-ı fi‘li, maşdar-ı vaşfî neye derler? Ve nasıl yapılır?

52- 54 24- Meşâdir-i türkîyye mâdde-i aşlıyesindeki harfler i‘tibâriyle kaç türlüdür? Bir mişâl ile izâhı?

54-57 25- Meşâdir-i türkîyye terkîb cihetiyle kaç türlüdür? Maşdar-ı iktidârî, maşdar-ı ta‘cîlî, maşdar-ı istimrârî, maşdar-ı mukarabe nasıl yapılır tafşilen beyânı?

57-58 26- Bir isim bir şıfat bir fi‘l ile maşdar-ı basîttan terekkeb eden maşdar kaç nev‘idir? Her nev‘inin birer mişâl ile izâhı?

58-62 27- Meşâdir-i türkîyye ma‘ni cihetiyle kaç kısımdır? Lâzım, müte‘addî’ neye derler? Birer mişâl ile izâhı? Lâzım-ı semâ‘î lâzım-ı kıyâsî, müte‘addî’ semâ‘î, müte‘addî’ kıyâsî nasıl bilinir ve nasıl yapılır? Birer mişâl ile beyânı?

28- Muţâva‘at neye derler? Maşdar-ı muţâva‘a nasıl teşkîl olunur?

62-66 29- “şîğa’i şirket” neye derler? Nasıl yapılır? Bunların şâzlarıyla beraber beyânı?

66-69 30- Ma‘lûm ve meçhûl nedir? Birer mişâl ile beyânı? Ef‘âl-i ma‘lûme nasıl meçhûl yapılır? Meşâdir-i meçhûle ile muţâva‘anın farkı nedir?

69-70 31- Ma‘lûm ve meçhûl maşdarlarda müte‘addî edâtı olan “ta”lar harekelenince ne olur? Bu bâbda şâz var mıdır?

70-72 32- Maşdarlar edât ‘itibâriyle kaç kısımdır? Maşdar-ı aşlî, maşdar-ı te’kîdi, maşdar-ı tahfîfi nasıl yapılır bir tafşil beyânı? Maşdar-ı tahfîfi nasıl cem‘ edilir? Maşdar-ı tahfîfi maşdar-ı te’kîdi makâmında isti‘mâl olunur mu? Maşdar-ı tahfîfilerin mütekellim ve muhâtab şuretleri nasıl yazılır?

170

172-76 33- Maşdarlar isti‘mâli i‘tibârî ile kaç türlüdür? Aşlî maşdar, ism-i maşdar, hâşıl-ı maşdar neye derler? Ve nasıl teşkîl olunur? Tafşilen beyânı? Müsbet ve menfî maşdar neye derler? Masdar- menfiyye nasıl yapılır? Mişâl ile izâhı?

76-80 34- Fi‘l neye derler? Mâzî, hâl, müstakbel nedir? Şîğa ve taşrîf nedir? Şîğalar kaç kısımdır? Şîğa-i basîta neye derler? Kaç türlüdür? Emr-i hâzır neye derler? Nasıl yapılır? Emşâl-i münâsebe ile izâhı?

80-82 35- Nehy-i hâzır neye denir? Mişâl ile izâhı? Emr-i gâ‘ib neye derler? Nasıl yapılır? Nehy-i gâ‘ib neye denir? Nasıl yapılır? Bir mişâl ile izâhı? Emr-i gâ‘ibin evveline “ne” getirilir ise ne ma‘nâsı çıkar?

82- 85 36- Fi‘l-i iltizâmî neye denir? Nasıl yapılır? Nasıl taşrîf olunur? Fi‘l-i iltizâmînin müfred-i gâ‘ibi şîfat ve du‘â ve beddu‘â makâmında isti‘mâl olunur mu? Hâl terkîbi neye denir? Nasıl yapılır? Hâl terkîbi tekrar olunur mu? Fi‘l iltizâmî-i menfî nasıl yapılır birer mişâl ile izâh ve taşrîfi?

85-87 37- Fi‘l-i vücûbi neye denir? Nasıl yapılır? Nasıl taşrîf olunur? Fi‘l-i vücûbiye “du ve ha” edâtı getirilir mi? Fi‘l-i vücûbi-i menfî nasıl yapılır? Bir mişâl ile izâh ve taşrîfi?

87-89 38- Lisân-ı Türkîde mâzî kaç nev‘idir? Mâzî-i şuhudî neye derler? Nasıl yapılır? Bir mişâl ile izâh ve taşrîfi? Mâzî-i şuhudî-i menfî nasıl yapılır? Bir mişâl ile taşrîf ve izâhı?

89-91 39- Mâzî’i naklî neye derler? Nasıl teşkîl olunur? Bir mişâl ile izâh ve taşrîfi? Mâzî-i naklînin müfred ve cem-i gâ‘ib şahıslarının şoşuna “dir” ilâve olunur mu? Mâzî-i naklînin meçhûlüyle ism-i mef‘ûl şîğası beyânında fark var mıdır? Mâzî-i

naqlî-i menfî nasıl yapılır? Birer mişâl ile izâh ve taşrîfî? Mâzî-i şuhudî-i menfînin mâzî-i naqlî-i menfînin evveline “hiç” getirilir mi?

171

91-92 40- Fi‘l-i hâl neye derler? Hâl nasıl teşkîl olunur? Hâl-i menfî nasıl yapılır? Bir mişâl ile izâh ve taşrîfî?

92-93 41- Fi‘l-i istikbâl neye derler? Nasıl teşkîl olunur? Bir mişâl ile izâh ve taşrîfî? Nefî-i istikbâl nasıl teşkîl olunur? Bir mişâl ile izâh ve taşrîfî?

93-100 42- Muzâr‘ neye derler? Nasıl teşkîl olunur? Bir mişâl ile izâh ve taşrîfî? Muzâr‘ teşkîlinde dikkat edilmesi lâzım gelen dört kâ‘idenin beyânı? Muzâr‘-i menfî nasıl yapılır? Bir mişâl ile izâh ve taşrîfî? Muzâr‘-i menfînin müfred ve cem‘-i mütakelliminin teşkilinde vuku‘a getirilen tağyirin beyânı? Ef‘âl-i basîttan şîga-i muhtelifenin taşrîfî?

100-107 43- İstifhâm ne demektir? Edât-ı istifhâm nedir? Edât-ı istifhâm ef‘âlin neresine konur? Emr-i gâ‘ibin, nehy-i gâ‘ibin, fi‘l-i iltizâminin, fi‘l-i iltizâmi-i menfînin, fi‘l-i vücûbînin fi‘l-i vücûbî-i menfînin, mâz-‘i şühûdînin, mâzî-i şühûdî-i menfînin, mâzî‘i naqlînin, mâzî-i naqlî-i menfînin, şîga-i hâlin, şîga-i hâl-i menfînin, şîga-i istikbâl, şîga-i istikbâl-i menfînin muşâra‘anın muzâr‘-i menfînin istifhâmlarını taşrîf ediniz?

107-108 44- Ef‘âl-i mürekkebe neye denir? Ef‘âl-i mürekkebe kaç türdür? Fi‘l-i isti‘câl nasıl terkîb ve taşrîf olunur? Fi‘l-i isti‘câlin şîga-i muhtelif ve muhtridesinin şûret-i menfînin taşrîfî? Fi‘l-i isti‘câlin şîga-i istifhâmiyesi nasıl terkîb ve taşrîf olunur?

172

111-113 45- Fi‘l-i iktidârî neyi ifâde eder? Nasıl terkîb ve teşkîl olunur? Şîga-i muhtelif ve muhtaridesinden müsbet ve menfisinin taşrîfî?

113-114 46- Fi‘l-i i‘ânînin kaç şîgası vardır? Kaç şûret ifâde eder? Nelerdir? Hikâye-i mâzî-i şühûdî ve rivâyet-i mâzî-i naqlî şîga-i şartıyenin taşrîfî?

114-117 47- Fi‘l-i i‘ânînin mâzî-i şühûdîsi olan “idi” hangi fi‘llere lâhâk olur? Kaç şîga vücuda gelir? Vücuda gelen şîgaların taşrîfî?

117-120 48- “rivâyet” neye derler? Bu ne fi‘lidir? Hangi fi‘llere lâhâk olur? Kaç şîga vücuda gelir? Vücuda gelen şîgaların taşrîfî?

120-123 49- Şart neye derler? Fi‘l-i şatiye de emir şîğaları var mıdır? Edât-ı şart hangi fi‘llere dâhil olur? Kaç şîğa teşkîl olunur? Fi‘l-i iltizâmî-i şartî nasıl teşkîl olunur? Vücuda gelen şîğa-i şartiyelerin taşrîfi ? Şîğa‘i şartiyelerin cem‘-i gâ‘iblerindeki “lar” edât-ı cem‘ fi‘llerin sonuna getirilebilir mi?

123-126 50- Fi‘l-i istimrârî neye denir? Nasıl teşkîl olunur? Fi‘l-i istimrârînin taşrîfi? Fi‘l-i istimrârînin menfisi nasıl yapılır?

126-129 51- Fer‘-i fi‘l neye derler? Nelerdir? İsm-i fâ‘il kaç şüretle teşkîl olunur? İsm-i fâ‘iller nasıl cem‘ edilir? İsm-i fâ‘iller fâ‘il ve mef‘ûl olur mu? İsm-i fâ‘illerde ahvâl-i isim var mıdır? İsm-i fâ‘iller nasıl menfî yapılır? Ef‘âl-i mâ‘lûma-i mâzî-i şühûdî-i menfilerinin cem‘-i müttekellimleri ism-i fâ‘il gibi kullanılır mı? İsm-i cinslerden ism-i fâ‘il yapılabilir mi?

173

129-132 52- İsm-i mef‘ûl neye derler? Nasıl yapılır? Mâdde-i aşlıyelere”lı-lu” ‘ilâvesiyle ism-i mef‘ûl yapılır mı? İf‘âl-i meçhûle mâzî-i şühûdî-i menfilerinin cem‘-i müttekellimleri ism-i mef‘ûl makâmında kullanılabilir mi? İsm-i mef‘ûllerde ahvâl-i isim var mıdır? İsm-i mef‘ûller nasıl menfî yapılır?

132-134 53- Şıfat-ı müşebbehe neye denir? Ef‘âl müt‘addîye ve lâzıma da mı teşkîl olunur? Şıfat-ı müşebbehe semâ‘iye midir kıyâsiye midir? Mâdde-i aşlıyenin sonuna sâkin müteharrik olduğuna göre nasıl teşkîl olunur? Mâdde-i aşlıyesi “ş-t” ile nihâyet bulan meşâdiriden şıfat-ı müşebbehe nasıl teşkîl olunur?

134-135 54- Mübâlâğa-i ism-i fâ‘il neye denir? Semâ‘iye midir kıyâsiye midir? Mâdde-i aşlıyeleri ağır ve hafîf olanlar ile âhîri “za” bulunanlardan mübâlâğa-i ism-i fâ‘il nasıl teşkîl olunur? Âhîri “lâm” ile biten mâdde-i aşlıyelerden mübâlâğa-i ism-i fâ‘il nasıl teşkîl olunur?

135-137 55- Şîğa-i şıla neye denir? Şîğa-i şılalar hangi if‘âllerden teşkîl olunur? Zamâna delâletleri var mıdır? Bunların birer mişâl ile izâhı? Şîğa‘i şılalar ne ile cem‘ edilir? Cem‘ edilirken bir tağassir hûşule gelir mi?

137-139 56- Şîğa-i rabtiye neye denir? Bu şîğalarının emsile-i muttarideleri var mıdır? Kaç nev‘idir? Şîğa‘i ‘atfiye, şîğa-i tevkıtiye, şîğa-i ta‘kibiye, şîğa-i intihâ‘iye, şîğa-i ibtidâiye nasıl yapılır? Mişâlleriyle ile izâhı?

174

139-142 57- Edât neye derler? “A” hangi kelimelerin evveline gelir? Ne ma‘ nâyadır? Hangi kelimelerin şonuna gelir? Ne edâtı olur? “A” ne vakit “ya” olur? “artık, ancak, âh, ây, aşlâ” edâtları ne ma‘ nâlara gelir? Birer mişâl ile izâhı?

142-145 58- “eñ, elbet, elbette, eğer, aman, evet, oh, of, üf, üzere, ay” edâtları ne ma‘ nâlara gelir? Birer mişâl ile izâhı?

145-147 59- “için, işte, iken, ile, öyle, eyvah,” edâtları ne ma‘ nâlara gelir? Birer mişâl ile izâhı?

147-150 60- “bâri, bütün, beraber, beri, belki, böyle, pek” edâtları ne ma‘ nâlara gelir? Birer mişâl ile izâhı?

150-152 61- “tek, çünkü, hâşâ, hâyli, dañi” edâtları ne ma‘ nâlara gelir? Birer mişâl ile izâhı?

152-153 62-“ dek, değil, deñin, dahâ” edâtları ne ma‘ nâlara gelir? Birer mişâl ile izâhı?

153-157 63- “sız, sızın, sul, şimdi, şey’in, şanki, şonra, doğru, dolâyı, gâyet, kadar” edâtları ne ma‘ nâlara gelir? Birer mişâl ile izâhı?

157-161 64- “gibi, göre, ki, nitekim, nice, ve, vây, hâ, hâydi, hây hây” edâtları ne ma‘ nâlara gelir? Birer mişâl ile izâhı?

161- 163- 65-“ hep, hele, hiç, ya, yâhud, yâzık, yalnız, yine” edâtları ne ma‘ nâlara gelir? Birer mişâl ile izâhı?

2. MEHMED EMİN’İN ŞARF-I TÜRKÎ ADLI ESERİNİN BÖLÜMLERİ

Şarf-ı Türkî, Mekteb-i Rüşdiye-i Askeriye birinci sene okutulmak üzere hazırlanmış, Türkçe gramer kitabıdır. 1904 yılında basılmış olan eserde incelediğimiz kitap birinci baskıdır.

Şarf-ı Türkî, gramer terimlerinin açıklandığı giriş bölümü ve altı ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler: isim, sıfat, zamir, masdar, fiil ve edevât bölümüdür. Eserin giriş bölümünde, gramer terimlerinin tanımları ve örneklerine yer verilmiştir. Eserde ilk olarak *Şarf-ı Türkî*’nin tanımı yapılmıştır. “*Şarf-ı Türkî*, Türkçeyi doğru söyleyip yazmak için kelimelerin asıllarını, imlâlarını bildiren bir ‘ilmdir.” (ST, 1322: 1). Devamında lafız ve sarf-ı kelam kavramlarının tanımı yapılmış ve bu tanımları örnekle desteklemiştir. “Ağızdan bu şuretle çıkan ses ya ma‘ nâlıdır ya ma‘ nâsızdır. Ma‘ nâlıysa

[kelime], ma‘nâsızsa [şarf] denir.” (ST, 1322: 1). Tanımı yapılmış, bu tanıma örnek olarak “tel, saç, sakal, yüz” örneklerini vererek bir manâ ifade ettiği için “kelime” olduğunu belirtmiştir.

Türkçe lisanında 34 harf bulunduğunu belirterek harfleri sıralamıştır. Hareke ve sukûn terimlerinin tanımı yapılmış ve bu terimlere ait harfler verilerek örneklerle bilgi somutlaştırılmıştır. “Otuz dört harften ‘b, s, z, s, ‘, k, ɳ’ harfleri daima hafif hareke ile kullanılır: Tel, şevâp, zam, sinek...” (ST, 1322: 2). “h, ş, d, t, z, ğ, k” harfleri şakîl ya‘ni ağır hareke ile kullanılır: “horlamak, şavurmak, kazı, tavuk, zirzob, ğaga, kaldırım” (ST, 1322: 2). Osmanlıcanın yazı diline ait Arapça gramer terimlerinden fetħa, kesre, zamme terimlerin tanımlarını yaparak devam etmiştir. Bu hareketlerin resimlerini de kitapta görsel olarak belirtmiştir. Türkçe gramer terimlerinden hecenin tanımını yapıp kelimeleri hecelerine ayırırken hangi noktalama işareti getirileceği de belirtilmiştir. “Ağzımızdan birden çıkan sesdir. Ya‘ni bir veya birkaç harfin bir hareke ile birden okunmasıdır. Kelimelerin aralarına şu[-] işareti koyarak heceleri ayırmak mümkündür.” (ST, 1322: 6). Giriş bölümünde son olarak Türkçeye özgü olan âhenk teriminin tanımı yapılmış, örneklerle desteklenmiştir. Ahenk unsurunun bulunmadığı birkaç kelime de örnek verilerek konu ayrıntılarına inilerek anlatılmıştır. “Türkçede bir kelimenin ilk hecesi nasıl bir hareke ile başlarsa ondan sonra gelen heceler de öyle olur. Buña [âhenk] derler. Mişâl :[takı] kelimesinin ilk hecesi hafif olduğu gibi ikinci hecesi de hafifdir.” (ST, 1322: 6)

2.1. İSİM BÖLÜMÜ

İsim bölümünün içinde: isim, ism-i ‘âm, ism-i hâş, müfred, cem‘, müzekker, mü‘ennes, ahvâl-i isim konuları bulunmaktadır. Ahvâl-i isim konu başlığını da mücerred, mef‘ûlü’n-bih, mef‘ûlü’n-ileyh, muzâfu’n-ileyh, izâfet-i lâfziye, izâfet-i ma‘neviye alt konu başlıklarıyla anlatmıştır.

“İsim gözle görünen veya hâtra gelen şeyi bildiren kelimeye derler. Çiçek, karınca, kapı, zihin, lağırdı” (ST, 1322: 7). İsmi tanımı ve isme ait örneklerle bölüme başlanmıştır. Devamında ism-i ‘âmın tanımı yapıp örnekler verilmiştir. Bu kısımda konuyla bağlantılı olarak “İsm-i Hâş” bölümüne geçilmesi beklenirken bir önceki kısımda tanımı ve örnekleri verilen hafif, şakîl ve heceye yönelik alıştırma uygulamasına yer verilmiştir.

“Aşağıdaki kelimelerden üzerleri çizilileriñ hangisi hafif, hangisi şakıl ise gösterilecek ve heceleri ayrılacaktır:

Ben dersime çalışıyorum.- Bu hafta evde dört defter yazı yazdım.-Daha çok çalışırsam babam bana bir yazı hoşkası alacak. -Şarf-ı Türkî dersinden birçok aferin aldım. - Uşlu oturduğumdan dolayı da bir aferin varakası verdiler. -Kimi denizde gider. -Gölgede güneş parlar. -Bu adamın du‘â ederken eli titriyor.” (ST, 1322: 7).

Yukarıda verilen alıştırma sonrasında ism-i haşın (özel isimler) tanımı yapıp örnekler verilmiştir. Devamında isim konusunun muhtevasında bulunan müfred, cem‘ (tekil, çoğul) konusuna geçmiştir. Müfred, cem‘nin tanımı yapıp örnekler verilmiştir. Burada konuya ait bir kuralı ayrıca “Kaide” başlığı altında değinilmiştir. “İsm-i hâslar bir şeye mahşuş olduğundan “ler” getirilerek cem‘ edilemez: [İstanbul, Bursalar, Şâlihler] denmez.” (ST, 1322: 8).

İsim bölümü içinde “Müzekker-Mü’enneş” alt başlığına yer verilmiştir. Türkçede karşılığı olmayan bu kural açıklanmıştır. “Türkçe kelimelerde müzekkeriñ, mü’enneşiñ için bir ‘alâmet yokdur. Bir şeyiñ müzekker olduğu gösterilmek istenilirse evveline “erkek” mü’enneş olduğu gösterilmek istenirse evveline “dişi” kelimesi getirilir: erkek kuş- dişi kuş, erkek kedi- dişi kedi, gibi. Ba‘zı isimlerde yalnız dişi veya erkek için söylenir: at, kışrak, aygır gibi.” (ST, 1322: 9). Arapçaya ait gramer kuralının Türkçe karşılığını belirtmiştir.

İsim bölümünün son alt başlığı “Aḥvâl-i İsim” başlığı altında verilmiştir. İsmiñ hâlleri dört başlık altında işlenmiştir. Bu başlıklar: mücerred, mef‘ûlü’n- bih, mef‘ûlü’n-ileyh, muzâfü’n-ileyhtir. Sırasıyla bu başlıkların tanımları yapılmıştır. Örneklerle konu somutlaştırılmış, konuya ait önemli görülen yerler kaidelerle açıklanmıştır. “İsim bulunduğu hâl üzere kullanılırsa ona [mücerred] denir: âdem, çocuk, mum gibi.” (ST, 1322: 9). İsmiñ yalın hâli, mücerred açıklandıktan sonra ikinci olarak mef‘ûlü’n-bih yani ismiñ belirtme hâli tanımlanıp örneklendirilmiştir. İki önemli kural üzerinde durulmuştur. “İsmiñ âḥirinde ḥarf-i imlâ [elif, vav, he, ye] bulunursa mef‘ûlü’n-bih (ya) sondan evvel bir (ye) getirilir: Elma-elmayı, kutu- kutuyu, yalı-yalıyı, pencere-pencereyi gibi. Mef‘ûlü’n-bih olacak kelimeniñ sonunda (ḳaf) var ise (ḡayın) olur: ayak- ayağı, çocuk- çocuğı gibi.” (ST, 1322: 10).

Aḥvâl-i isim başlığı altında olan mef‘ûlü’n-ileyh tanımı ve örnekleri verilip yine aynı şekilde kaidelerle konunun önemli kısımları da belirtilmiştir. Bu kısma kadar ismiñ yalın hâli, belirtme hâli ve yönelme hâli verilmiştir.

Ahṡâl-i isim başlığının son alt başlığı “Muṡâfû’n-İleyh” başlığı altında verilmiştir. Konu genelden özele doğru tanımlar ve kurallarla ilerlemiştir. “İṡâfet, bir ismi diğeri isme rabṡ etmek ya’ni bağlamaqdır. İṡâfetiñ iki tarafı vardır birine [muṡâfû’n- ileyh], diğeri [muṡâf] denir.[Kâlemiñ ucu], [koyuñ ṡması] terkiplerinde [kâlemiñ -koyuñ] kelimeleri muṡâfû’n- ileyh [ucu- ṡması] kelimeleri muṡâfdır. İṡte bu ṡuretle diğeri rabṡ edilen iki isim bir terkîb olur. Bu terkîbe de[terkîb-i iṡâfi] denir.” (ST, 1322: 11). Burada tamlayan ve tamlananın tanımları verilmiş, örneklendirilmiştir. Devamında muṡâfû’n-ileyhe dair önemli bilgilere yer verilmiştir. Tamlama oluşturulurken kullanılan harfler, ekler gibi. Konu, “İṡâfet-i Lâfziye-İṡâfet-i Ma’neviye” başlıklarıyla yani belirtili ve belirtisiz isim tamlamaların tanım ve örnekleriyle devam etmiştir.

Ahṡâl-i isim konusu son olarak “Ḥulâṡa” başlığı ile genel bir tekrar yapılmıştır. Bu tekrarda birçok kelimenin yalın hâli, belirtme hâl eki almış hâli, yönelme hâl eki almış hâli ve belirtili isim tamlaması örnekleri verilmiştir. Devamında da “Vazife 2” başlığı altında öğrencinin alıştırma yapması, konuyu pekiştirmesi için verilen metinde ahṡâl-i isim konusunda öğrendikleri gramerlerin bulunmasını istemiştir.

İsim bölümünü; isim ana başlığı ve isme dair alt başlıklar belirleyerek tanımlar, örnekler, kurallar açıklayarak anlatmıştır. Bu bölümde dikkat çeken husus ismin hâllerinde yalın hâl, belirtme hâli, yönelme hâli verilip bulunma ve ayrılma hâlleri bulunmamaktadır. Bunun yerine isim tamlaması, ismin hâlleri başlığı altında işlenmiştir. Verilen kaidelerde konuya ait bilgiler verilmiş fakat verilen kuralın içinde bulunan başka bir gramer terimi açıklanmamıştır. Mef’ûlû’n ileyh konusunda “Mef’ûlûn ileyh olacak kelimeniñ sonunda (ḡaf) var ise (ḡayn)olur: ayak-ayaḡa, çocuk-çocuḡa gibi.” (ST, 1322: 11) kaidesi verilmiş fakat burada ünsüz yumuşamasına dair bir bilgi verilmemiştir. Konular genelden özele doğru sıralanmış, verilen her gramer teriminin tanımı yapıp örneklerle somutlaştırılmıştır. Konuya dair kurallar verilerek ayrıntıya inilmiştir. Konular anlatıldıktan sonra vazife başlıkları altında alışırmalarla öğrencinin konuyu pekiştirmesi amaçlanmıştır.

2.2. ŞİFAT BÖLÜMÜ

Şıfat bölümünde ilk olarak sıfatın tanımıyla konuya başlanmıştır. “İsimleriñ ḡâllerini ve naşıl olduklarını bildirmek için yanlarına getirilen lafızlardır. Yanlarına geldikleri isimlere [mevşûf] denir. Böyle bir isim ile bir şıfat bir yere getirilirse bir

terkîb olur. Bu terkîbe de [terkîb-i vaşfî] denir: [güzel bağçe] gibi.” (ST, 1322: 15) devamında sıfatın daima isimden önce geldiğini ve daima müfred olarak bulunduğunu belirtmiştir. Sıfatları semâ‘î ve kıyâsî olarak ikiye ayırmıştır.

Sıfat-ı semâ‘îye “Kâ‘ide ile yapılmayıp işidilip, bilinilen esmâ-i vaşfiyeden ‘ibârettir: [büyük, alçak, kötü, dar, çirkin, sarı, kısa, uzun, geniş, bol, eğri ile âhire]” (ST, 1322: 16) şeklinde tanımlanmıştır. Sıfat-ı kıyâsîye kısmını üç kaide olarak işlemiştir. Birincisi: “Şonlarına ba‘zı edevât ilâvesiyle isimlerden yapılan şıfatlar” (ST, 1322: 16). Bu kaideye ait ek ve kelimeleri tek tek verip örneklerle desteklemiştir. Bu eklerin eklendiği kelimelere hangi anlamlar kazandırdığını da açıklamıştır: “İsimlerin sonuna [cı] getirilerek mevşûfuñ bir iş ve sanat ile meşgul olduğunu bildirir, şıfat yapılır: yogurtçu, kömürcü, kunduracı gibi.” (ST, 1322: 17). Bu kısımda verilen ekler : -lı/-lu, -cı, -ca,-sı/-msı, -cık/-cik, -mtrak/-mtraç, -rek/-raç; kelimeler daha, en, pek, çok, ziyadedir. Devamında tanımlar, kaideler, örnekler verildikten sonra “Vazife” başlığı altında konuyu pekiştirme amaçlı alıştırma metnine yer verilmiştir. Metinde sıfatlar ve isimlerin ayırt edilmesi öğrencilerden istenmiştir.

“Aşağıdaki vazife şâkirdana yazdırılacak ve şıfatlarla mevşuflar tefriğ ettirilecektir.

Gece uyuduğum vakit başucuma gelip beni kim öper? Uyandığım vakit yüzüme bakarak kim tebessüm eder?
Güzel anneciğim sen!
Beni kim büyütür? Kim terbiye eder? Beni kim düşünür? Kim mektebe gönderir?
Mektepten gelince kim öper?
Sevgili anneciğim sen!
Bir kabâhatim olduğu vakit tatlı bir ses ile beni kim takdir eder? Gücendirmemek için hemen kabâhatime tövbe ettiğim vakit beni kim okşar?
Şefkatli anneciğim sen!” (ST, 1322: 18).

Sıfat-ı kıyâsîye başlığının üçüncü alt başlığı “Esmâ-i A‘dâd” yani sayı sıfatlarıdır. Kendi içinde dört başlık altında işlenmiştir. Konuya ait tanımlama ve örnekler verilerek gramer terimleri açıklanmıştır. “Esmâ-i a‘dâd, a‘dâdların isimleri demektir. A‘dâdlar bir şey’in miktarını gösterdiğinden şıfat olarak kullanılır: beş kalem, on ördek, beş at gibi. Esmâ-i a‘dâd, dört kısımdır: [a‘dâd-ı aşıyye , a‘dâd-ı vaşfiyye, a‘dâd-ı kesriyye , a‘dâd-ı tevzi‘iyye]dir.” (ST, 1322: 21).

A‘dâd-ı aşıyye, a‘dâd-ı vaşfiyye tanımları ve örnekleri verildikten sonra vazife başlığı altında bir metin verilmiş, sıfat-ı semâ‘îye ve kıyâsîlerin ayrılması çalışmasına yer verilmiştir. Devamında a‘dâd-ı kesriyye, a‘dâd-ı tevzi‘iyye tanımları ve örnekleri bulunmaktadır. Sayı sıfatları konu olarak tamamlandıktan sonra vazife başlığı altında sıfat konusunun tamamını pekiştirmek için alıştırma metni verilmiştir.

“Aşağıdaki cümlelerde esmâ-i a‘dâdın enva‘i ile sıfat te’kidleri gösterilecektir: Yedi gün bir haftadır. Dört hafta ile iki veya üç gün bir ay eder. Muharremiñ onuncu günü ‘âşurâ pişirilir. Zilhiccenin onuncu günü de kurbân bayramının birinci günüdür. Biz mektebten ikişer ikişer çıkarız. Rebi‘ülevvelin on ikisinden sonra mevlüd okunur. Yüz sene bir ‘asırdır. Kitâbımızın üç de ikisini bitirdik. Kar otlağı bembeyaz etti . Arkadaşım defterini simsiyah etmiş. İlk baharda benefşeler, laleler, sünbüller vesâ’ir güzel çiçekler bağçelere süs verir. Çimenler yemyeşil göze çarpar. ‘Askerler dümdüz bir ovanın içinde yürüyordu.” (ST 1322: 23).

Alıştırma metninde ölçülmek istenen konu sıfatlar konusudur. Alıştırma metni sıfatlar konusuna dair anlatılan kazanımların tümünü ölçen nitelikte bir metindir.

Tembihi başlığı altında a‘dâd-ı aşlıyyeye dair bir uyarı verilmiştir. Burada yüz ve yüzün katları sayıların sıfat olarak kullanıldıkları durumlarda ayrı yazılması gerektiği bildirilmiştir. “A‘dâd-ı aşlıyye[tabî‘iyye] den ahâd ve ‘işareti birlikte bulunanları kâlemde yazmamalıdır. Meşelâ:[üç yüz, iki yüz, dört yüz, yedi yüz] gibi. Terkibât-ı ‘adediyyeyi [üçyüz, ikiyüz, dörtyüz, yediyüz] şuretinde yazmak hatâlıdır.” (ST, 1322: 23).

2.3. ZAMÎR BÖLÜMÜ

Kitabın üçüncü bölümünde zamîr konusuna yer verilmiştir. “Hükmen, ma‘ni lâfzâ evvelce ismi geçen mütekellime, muhâtaba, gâ’ibe delâlet eden kelimedir.” (ST, 1322: 25). Zamîrin tanımıyla giriş yapıldıktan sonra kısa bir metin verilmiş, bu metinde zamîrlerin altı çizilmiştir. Zamîri beş kısma ayırmıştır: zamîr-i şahsî, zamîr-i izâfî, zamîr-i nisbî, zamîr-i fi’li, zamîr-i vaşfidir. Bu kısımları tek tek başlıklar hâlinde işlemiştir.

İlk olarak zamîr-i şahsîyle yani kişi zamiriyle başlamıştır. Tanımı yapıp zamîr-i şahsîyi üçe ayırmıştır. Bunlar: mütekellim, muhâtab, gâ’ib(1. 2. ve 3. tekil ve çoğul şahıs)dir. Bu terimlerin de tanımları yapmış, örneklerle açıklanmıştır. İsimlerde olduğu gibi zamîr-i şahsîlerde de dört hâl olduğunu belirtmiştir. Burada kişi zamirlerinden bahsederken “ben” zamirinden başlaması dikkat çekicidir. Dönemin diğer kitaplarında Arapçanın etkisiyle genellikle kişi zamirlerine “o” zamiriyle başlanmaktadır. Bu noktada *Şarf-ı Türkî* Türkçeye özgü bir şekilde kişi zamirlerini işlemiştir.

“Mücerred	Mef’ûlü’n-Bih	Mef’ûlü’n-İleyh	Muzâfû’n-İleyh	
Mütekellim :	ben	beni	başa	benim
Muhâtab :	sen	seni	saşa	senin
Gâ’ib :	o	onu	oşa	onun
Mütekellim :	biz	bizi	bize	bizim
Muhâtab :	siz	sizi	size	sizin
Gâ’ib :	onlar	onları	onlara	onların

(ST, 1322: 26)

Žamîr-i izâfî kısmında žamîr-i izâfînin hangi tür kelimelere eklendiğini belirtmiş eklendikleri kelimelere göre değişen harfleri göstermiştir.

“Muzâfların şonuna gelir; muzâfû'n-ileyhleri gösterir; onlar da şunlarıdır:

Müfred-i Mütেকellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ġâ'ib
m	ḡ	ı-i
benim kitabım	senin kitabın	onun kitabı
Cem'-i Mütেকellim	Cem'-i Muḥâṭab	Cem'-i Ġâ'ib
miz	ḡız	ı-i
bizim kitabımız	sizin kitabınız	onların kitabları” (ST, 1322: 27).

“m, ḡ, ı, mız, ḡız, ı” seslerinin žamîr-i izâfînin göstergesi olduğunu belirtmiştir. Günümüz Türkçe gramer öğretiminde bu ekler iyelik ekleri olarak öğretilmektedir.

Žamîr-i nisbî kısmında da diğer žamîr bölümlerinde olduğu gibi hangi kelime türlerine eklendiğini belirtmiştir. Diğer kısımlardan farklı olarak ek bilgilere yer vermiştir. “Âḡirinde žamîr-i nisbî getirilen ḡaberin şon ḡarfı ḡarekeli ise müfred-i mütেকellim ve cem'-i mütেকellim ḡâllerinde o ḡarf ile žamîr-i nisbînin arasına bir [y] getirilir: yayayım, yayayız- şuçluyum, şuçluyuz- efendiyim, efendiyiz- köylüyüm, köylüyüz gibi.” (ST, 1322: 28) Bu kuralda da kaynaştırma ünsüzü olan “y” sesinin bazı kelimelerde žamîr-i nisbîyi belirten eklerden önce kullanıldığını belirtmiştir. Burada dikkat çeken husus Türkçeye ait dil bilgisi konusu olan ses olaylarından “kaynaştırma” ses olayını doğrudan bir başlık altında işlemese de konuyla ilintili olduğu için kural olarak belirtmiştir.

Žamîr-i fi'li kısmında da açıklama ve örnekler verilmiştir. Žamîr-i fi'linin žamîr-i nisbîyle benzer özellikler gösterdiğini belirtmiş, her ikisinin de müfred-i ġâibinin bulunmadığını belirtmiştir. “Kendim şânırdım pejmürde bir gül/Ayinelerde görsem 'izârım beyitindeki [şânırdım-görsem] fi'llerinin şonlarındaki [m] ler žamîr-i fi'lidir.” (ST, 1322: 29). Açıklamasında da görülüyor ki fiillere gelen şahıs eklerini žamîr-i fi'li olarak belirtmiştir.

Žamîr-i vaşfî kısmında “Žamîr-i vaşfî [ki] lâfzıdır. Bu lâfız hangi kelimenin şonuna gelirse o kelime şıfat olur.” (ST, 1322: 30) şeklinde açıklama yapılmıştır. Bu kısma ait birkaç kural verildikten sonra bir metin verilmiş ve bu metin üzerinde daha önce işlenen žamîr türlerinin bulunması istenmiştir.

Zamîr konusuna başlarken bir tanım yapılmış ardından kısa bir metin üzerinde örnek zamîrler gösterilmiştir. Burada öğrenciyi bilgiyi aramaya ya da konuyu sezdirmeye yönlendirmeyip doğrudan bilgi verilmiştir. Öğretmenin aktif olduğu konu anlatımında zamîr konusu belli başlıklar hâlinde işlenmiş, açıklamalar ve örneklerle bilgi somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Verilen alıştırmada konunun işlenen kısmının genelini kapsayan bir çalışma yapılmıştır. Metin üzerinden öğrenciler dil bilgisi öğretiminde aktif hâle getirilmiştir. Sunuş yoluyla öğrendikleri bilgiler yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Zamîr bölümünün bir diğer başlığı da İsm-i İşâret (İşaret zamiri) bölümüdür. “Belli olan eşhâşa, eşyâya işâret etmek için kullanılan [bu, şu, o] lâfızlarıdır.” (ST, 1322: 32). Cümlesiyle tanımlı yapılmıştır. Ardından beyitler üzerinden ism-i işaretler işaretlenerek örnek verilmiştir. Bu, şu, o kelimelerinin hangi durumlarda kullanıldığına dair ayrıntılı tafsilat verilmiştir. Bu, yakın; şu, hem yakın hem uzak; o, uzak için kullanılmaktadır şeklinde belirtmiştir. İsm-i işâret hakkında tafsilat verildikten sonra bir metin üzerinde ism-i işaretleri ve müşârün ileyhlerini bulup müfred ve cem‘lerini ayırmaları öğrenciden istenmiştir. “İsm-i işâretlerin bazı kullanımların İstanbul şivesine uygun olmadığını belirtmiştir. İsm-i işâretler [buncağız, şuncağız, oncağız, buracıkta, şuracıkta, oracıkta] şuretinde taşğır olunur fakat [buncağız, şuncağız, oncağız] İstanbul ahâlisi şivesine muvâfık değildir.” (ST, 1322: 35). Her türlü yerel, bölgesel şiveden arınmış ve o şivelerin hiçbir şekilde etkisinde kalmayan, kibar, nezih bir Türkçenin konuşulduğu şive olarak kabul edilen İstanbul şivesinde bu kelimelerin kullanımına uygun olmadığını belirtmiştir. Burada ağız yerine şive sözcüğünü kullanması da dikkat çekicidir.

Şarf-ı Türkî kitabı, gramer konularını maddelendirerek anlatmıştır. Zamîr konusu içinde 99. Maddede “Eşhâş ve eşyayı belli [ta‘yin] etmeyerek anlatan kelimelerdir. Meşhur olanları: [kendi, kimi, ne, kaç, hani, hangisi, ne, ne aşıl, nasıl, nerde, nerede, nice, hayli, ne vakit, o kadar, bu kadar, şu kadar]dır.” (ST, 1322: 37). Bu maddede verilen açıklamadan hareketle “mübhemât” kastedilmiştir. Mübhemâtta sadece zamîrleri değil sıfat ve zarfları da kapsamıştır. Bu kısım bir başlık altında işlenmeyip sadece maddede belirtilmiştir. 99. Maddece verilen kelimeler sırasıyla başlık hâlinde işlenmiştir. Her başlık altında yukarıda belirtilen kelimelerin tanımları, cümle içinde hangi anlamlarda kullanıldıkları örnekler verilerek açıklanmıştır. “Kim? Bir şahısdan su‘âl içindir: Kim geldi? Kim gitti? Gibi. Kim, istigrâk içinde olur. ‘Âlî u‘mum

şahırları ifâde eder: Bu işi kim olsa görebilir gibi. Bu mişâllerdeki [kim] herkes ma' nâsındadır.” (ST, 1322: 39).

“Kim” zahirinde görüldüğü üzere Türkçede bir kelime içinde bulunduğu cümleye göre birçok anlama gelebilir. Bu kısımda Türkçenin zenginliği olan “çok anlamlılık” yönü de vurgulanmıştır. Ayrıca bazı kelimelerin etimolojilerine de yer verilmiştir. “Hani” başlığı altında verilen açıklamada: “Vaķitle [hani] yerinde [ķani] kullanılırmış, şimdi kullanılmaz olmuş.”, “hangi” başlığı altındaki açıklamada “Vaķitle [hangi] yerine [ķangi] kullanılırmış, şimdi kullanılmaz olmuştur.” açıklamalarından hareketle kelimelerin ses bakımından geçirdikleri dönüşümlere de yer verilmiştir. “kendi, kimi, ne, kaç, hani, hangisi, ne, ne asıl, nasıl” kelimelerini başlıklar hâlinde işledikten sonra bir metin verilip metin üzerinde mübhemâtın gösterilip hangi anlamlarda kullanıldığının açıklanması istenmiştir.

“Aşağıdaki cümlelerde bulunan mübhemât gösterilecek ve ne ma' nâlara geldikleri beyân edilecektir.

Bir zamanlar kendi kendine düşündüm. Siziñ bu iyilikleriñize karşı nasıl teşekkür ettim? Hangi mektebe gidiyor iseniz bende o mektebe gideceğim. Nerede oturuyorsunuz? Kendi hakkımızda yapılan kuşurları affetmeliyiz. Herkes kendine dost edeceği adamıñ namuslu bir adam olduğunu ister. Kitabcıdan birkaç kitab satın aldım. Bu zavâllı yetimiñ yiyecek bir nesnesi yok idi. Benim yazılarımla kim gördü ise pek beğendi.” (ST, 1322: 42).

Alıştırmasında öğrenci, öğrendiği konuyu pekiştirdikten sonra sözlü olarak açıklamaktadır. Gramer konularında öğrencinin konuşma becerisi, kendini sözlü ifade etme yeteneği de bu alıştırmayla kazandırılmıştır.

“Nerede” başlığı altında açıklama ve örneklere yer verilmiştir. Bu kısımda farklı olarak örnekler bir şiir üzerinde verilmiştir. Edebi metinler üzerinden dil bilgisi öğretimi; hem öğrencinin edebi yönünün kuvvetlenmesini hem de hayatın içinde konuşurken, okurken kullanıldığını fark etmesi yönünden etkili bir yöntem olmuştur.

“Şormuyorsun dâderim nerede?

Pederim nerde, maderim nerede?

Hemiser hór peykerim nerede?

Oldular perde-pûş-ı seniñ ve turâb!” (ST, 1322: 44).

2.4. MAŞDAR BÖLÜMÜ

Masdar, eserde uzunca anlatılan konulardan biridir. Masdarın tanımı yapılarak konuya giriş yapılmıştır. “Kimiñ tarafından ve ne zamân işlendiği göstermeyerek bir işi yâhud bir hâli bildiren kelimeye [maşdar] denir.” (ST, 1322: 48). Masdar konusunu

bölgümlere hâlinde işlemiştir. Birinci olarak söyleniş itibariyle ele almıştır. Söyleniş itibariyle ikiye ayırmıştır: maşdar-ı hafîf, maşdar-ı şakîl. –mek /-mak hangi kelimelere gelir bu kuralları örneklerle belirtmiştir.

İkinci olarak masdarı fiil kökü olarak incelemiştir. Bunu da üç kısma ayırmıştır. Birinci olarak isim kökünden türeyen fiillere yer vermiştir. “Maşdar-ı ismidir ki mâtde-i aşliyyesi isim olur. O ismin âhirine [-mek/- mak] getirilerek maşdar yapılır: Dişlemek- süslemek- kağıtlamak gibi. Burada [diş- süs -kağıt] kelimeleri isimdir.” (ST, 1322: 50). Bu kısımda isimden türeyen fiillere yer verilmiş fakat yapım eki ya da türemiş kelimeyle ilgili herhangi bir bilgilendirme yapılmamıştır. İkinci olarak kökü fiil olan fiillere yer verilmiş, üçüncü olarak da kökü sıfat olan fiiller açıklanıp örneklenmiştir.

Üçüncüsü, fiil kökündeki harflerin sayısına göre masdarları ayırdıktan sonra fiilleri basît ve mürekkeb olarak ayırmıştır. Basît olan fiillerin özellikleri açıklanmış, örnekler verilmiştir. Mürekkeb masdarları da dört kısma ayırmıştır. Nev‘-i evvel, ve nev‘-i şânî, masdarlarını açıklayıp ne anlamalara geldiğini belirtmiş, örnekler vermiştir. Daha sonra bir metin üzerinden konuyla ilgili alıştırma yapılmıştır.

“Aşağıdaki cümlelerde bulunan maşdarlardan fûrâdî, şünayî, şûlasî, rubâ‘î, humâsî olanlarla maşdar-ı iktidârî, ta‘cîlî, istimrârî, muşârebe gösterilecektir. Bir şeyi [bilmek]ten ise[yapabilmek] elbette evladır.[okumak],[yazmak] insanın şeref ve zinetidir. Çobanlar yazın ekşeriyâ kaval [çalmak] çayırlar üzerinde [uyumak] ile ‘ömürlerinin şafâlarını sürereler. Birkaç arkadaş [gezmek]e gitmiş. Yorgunluk [almak] için çay kenarlarında...(ST, 1322: 54) Bu alıştırmada mürekkeb masdarlardan istimrârî, muşârebe ve fiil kökündeki harflere göre farklı olan masdarların bulunması istenmiştir. Nev‘-i şûlâsî, nev‘-i rubâ‘î açıklanmış örneklerle konu somutlaştırmıştır. Devamında masdar-ı âmm ve masdar-ı hastan bahsedilmektedir. Masdar-ı âmm yardımcı fiildir. İsim ve yardımcı fiil birleşerek mürekkeb fiil oluşturmuştur.

“Altıncısı: maşdar terki mef‘ûl-u bihe nazârân üç türlüdür: Lâzım, müte‘addî, muşâva‘atdır.” (ST, 1322: 57). Lâzım ve müte‘addî masdarlar tanımlanıp örnekleri verilmiştir. Lâzım ve müte‘addîyi iki kısma ayırmıştır: semâ‘î, kıyâsî. Ardından masdarla ilgili bu kısma kadar öğrendikleri kazanımlardan alıştırma metnine yer verilmiştir. Devamında lâzım-ı sema‘î sadece örnek verilerek geçilmiştir. Lâzım-ı kıyâsî açıklanmıştır. Örnekler verilmiş, isimlere gelen bazı eklerle fiil oluşturdıkları belirtilmiştir.

Müte‘addî-i semâ‘î ve müte‘addî-i kıyâsî ile ilgili kısaca kaidelere ve örneklere yer verildikten sonra bu kuralların dışında kalan fiillere yer vermiştir. Bu müstesna kelimeleri “Tenbih” başlığı altında vermiştir “Bu kâ‘idelerin şâzları çoktur. Ba‘zı isimlerin âhirine hafiflerde “le” şakillerde “la” getirilerek ve edât-ı maşdar ‘ilâve edilerek teşkîl olunur: Göz-gözlemek, iş-işlemek, pul-pullamak, şu-şulamak gibi.” (ST, 1322: 61).

Lâzım ve kıyâsî masdarlardan sonra son olarak mutâva‘atı açıklamıştır. Mutâva‘at yani dönüşlülük fiilinin tanımı yapıldıktan sonra “Mutâva‘at Teşkili” başlığı altında fiillerin nasıl mutâva‘at yapıldığı anlatılmıştır. “Müte‘addî olan maşdarlarda mâtde-î aşıyelerinin şonuna bir nun-u sâkin getirilmek ve şonu sâkin ise müteharrik kılınmakla olur.” (ST, 1322: 61). Mutâva‘at yapmak için getirilen ekler ve sözcük türleri maddeler hâlinde açıklandıktan sonra “Tenbih” başlığı altında konuyla ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Mutâva‘at konusu anlatıldıktan sonra “Müşâreket Ma‘nâlarına Gelen Maşdarlar” başlığı verilmiştir. Tanımı yapıldıktan sonra müşâreket yani işteşlik manası bulunan masdarlara gelen ekler belirtilmiştir. “Bir işte iki veya dahâ ziyâde fâ‘illerin müşterek [ortak] olduğunu bildiren şîğalara[şîğa-i şirket] denir. Mâtde-î aşıyelerinin şonuna bir [şın] sâkine ‘ilâvesiyle hem müte‘addî hem lâzım olan fi‘lerden yapılır: çıkma- çıkışma, gelmek-gelişmek, koçma- koçuşma, gülmek-gülüşmek gibi.” (ST, 1322: 64). Birlikte ya da karşılıklı olarak yapılan müşâreket fiilin örnekleri verildikten sonra ma‘lûm-mechûle geçilmiştir.

Ma‘lûm ve mechûl başlığı altında fiilin fâilinin belli olup olmaması açıklanmıştır. Ma‘lûm: “Eğer fi‘l fâ‘iline isnâd olunursa ma‘lûmdur. Meşelâ: Sen ‘âdetâ adam olmağa isti‘dât gösteriyorsun!” (ST, 1322: 65). Örneğinde fiilde bildirilen işi yapan belli olduğu için ma‘lûmdur. Mechûl: “Fi‘l-i ma‘lûm mechûl yapmak için edât-ı maşdardan evvelki harf lameliften başka bir harf-i sâkin ise harekelenir ve bir lamelif ‘ilâve olunur: Dökmek- dökülmek, şatma- şatılma gibi. Eğer mâtde-i aşıyyenin şon harfî lamelif, yâhud müteharrik bir harf ise nun ‘ilâve olunur: arama- aranma, ödemek- ödenmek, okuma- okunma, bilmek-bilinmek, bulma- bulunma gibi.” (ST, 1322: 66). Mechûl açıklanıp örnek fiiller verildikten sonra bazı fiillerin -l ve -n ekini alsalar da mechûl olmadığı örnekler verilerek açıklanmıştır.

Ma‘lûm ve mechûl bölümünden sonra “Meşâdir-i Muţâva‘a ile Meşâdir-i Mechûlün Farkı” başlığı altında karıştırılması muhtemel iki kelime yapısına açıklık getirilmiştir. “Kendi kendine [söylenmek] muţâva‘at, söz söylenmek mechûldür. Kendi kendine [yıkanmak] muţâva‘at çamaşır [yıkanmak] mechûldür” (ST, 1322: 67) gibi örnekler verilmiştir. Karıştırılması muhtemel fiilleri cümle içinde kullanarak somut hâle getirmiştir. Böylece konu daha açık, anlaşılır bir hâle gelmiştir. “Ba‘zen ‘aynı maddeden hem nun hem lam ile muţâva‘at yapılır. Fakat ma‘nâca ikisinin arasında fark vardır: [çekilmek –çekinmek] gibi. çekilmek” geri çekilmek ma‘nâsına olunca muţâva‘atdır. [çekinmek] ihtirâz etmek, şakınmak ma‘nâsına olunca muţâva‘atdır.” (ST, 1322: 67). Örneğinde de aynı kelimenin aldığı masdar-ı mechûl ekiyle iki farklı anlama geleceği belirtilmiştir. Bu kaidelerden hareketle anlatılan konu yüzeysel bilgilendirme ile değil ayrıntılar gözetilerek anlatılmıştır. Devamında masdarlar edât itibariyle üç kısımda anlatılmıştır.

Maşdarları edât itibariyle üç kısımdır: aslî, te‘kîdî, tahfîfidir. Bu kısımlar tanımlanarak örnek fiiller verilmiştir. “Maşdar-ı aslî âhîrinde ‘alâmet maşdar olan (maşmek)bulunup hadîs muţlaka delâlet eder: Görmek- satmak gibi. Masdar-ı te‘kîdî, maşdar-ı aşlıyeye- ma‘nâsını te‘kid ya‘ni kuvvetlendirmek için hafiflerde (-lek) şakîllerde (-lak) getirilir: Almaklık- gitmeklik gibi. Maşdar-ı tahfîfî, bu da hadîs-i muţlaka delâlet eder. Maşdar-ı aşlıyeyenin sonunda bulunan (mek-maş)tan (k-k) kaldırılarak yerlerine (elif-he) getirilir: (oturmak-gitmek)ten(oturma- gitme)gibi.” (ST, 1322: 70). Masdar-ı tahfîfî açıklanıp örneklendikten sonra bir beyit içinde bu fiile örnek verilmiştir:

“Geçmişe bakmamız revâ olmaz

Şoğunu baksak fenâ olmaz.” (ST, 1322: 70).

Masdarları edât itibariyle inceledikten sonra kullanılması itibariyle üç kısımda incelemiştir: Aşlî maşdar, ism-i maşdar, hâsıl maştar. Asli maşdar hakkında daha önce tafsilat verildiği için tekrar bir açıklama yapılmamıştır. Hâsıl maşdar: “Kendisinden maşdar ma‘nâsı çıkmakla beraber o ma‘ni maşdarın dışarıdaki hâline delâlet ederse ona (hâsıl maştar) derler. Edât-ı maşdar olan (mek-maş)ın (şın)a tebdiliyle yapılır: Gelmek-satmak, geliş- satış gibi.” (ST, 1322: 72) devamında ism-i masdar yani fiilden isim yapan, yapım ekini alan masdar açıklanmıştır.

“Meşâdir-i Menfiye” başlığı altında fiillerin olumsuz hâlleri açıklanmıştır. “Kendilerinde edât-ı nefy bulunmayan maşdarlara [müsbet] denir. Gelmek, bulmak gibi. Kendilerinde edât-ı nefy bulunan maşdarlara [menfi] denir. Gelmek- gelmemek, bulmak- bulmamak gibi” (ST, 1322: 73) örneklendirilmiştir. Fiiller olumsuz yapılırken “mim” harfinin masdardan sonra kullanıldığı belirtilmiştir. Hafîf ve sakillerde kullanımları örneklendirilmiştir.

Masdar konusunun sonunda “İstiktâb” başlığı altında Muallim Naci’nin “Kuzu” şiirinin bir kısmı verilmiştir. Bu şiirin öğrencilere imlaya dikkat ederek yazdırılması ve bu kısma kadar geçen gramer konularının şiir üzerinde tatbik edilmesi ayrıca şiirin ezberletilmesi şiir üzerinde alıştırma olarak verilmiştir.

2.5. Fİ‘L BÖLÜMÜ

Fiil, konusu kitapta hacim olarak geniş bir yere sahiptir. Fiiller ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Konunun kapsamına giren bütün Türkçe gramer bilgileri verilmiştir. İlk olarak fiilin tanımı yapılarak fiil bölümüne giriş yapılmıştır. “Fi‘l, bir işin geçmiş veya gelecek yâhud şimdiki zamânda vuku‘a geldiğini bildiren kelimedir.” (ST, 1322: 75). Fiilin tanımı yapıldıktan sonra şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zamana kısaca değinildikten sonra masdar konusunun sonunda verilen Muallim Naci’nin “Kuzu” şiirinin bir kısmı metin olarak verilmiştir fakat metin üzerinde herhangi bir alıştırma vs. yönergesi bulunmamaktadır.

Fiil bölümünde giriş bölümü niteliğinde tanım ve haber kipleriyle ilgili kısaca açıklama yapıldıktan sonra “Şîga ve Taşrîf” kavramlarının tanımlarına yer vermiştir. Sîganın iki kısma ayrıldığını belirttikten sonra “Kuzu” şiirinin son kalan kısmını metin olarak vermiştir. Şiir üzerinde yine herhangi bir yönerge bulunmamaktadır.

Sîgaları iki kısma ayırmış biri basît diğeri mürekkeptir. Basît sîganın tanımıyla başlayıp basît sîgaları dokuz kısımda incelemiştir. Bu sîgalar: emr-i hâzır, emr-i gâ’ib, fi‘l-i iltizâmî, fi‘l-i vücûbî, mâzî-i şühûdî, mâzî-i naklî, muzâr‘, hâl, istikbâldir. Basît sîgalar dokuz kısma ayrılıp her bir kısmı bir başlık altında incelenmiştir. Tanımlama yapıp örnekler verilerek konu daha anlaşılır hâle getirilmiştir.

“Emr-i hâzır, mütekellimin, muhâştaptan bir şeyi istemesine delâlet eden şîgadır. Hafîf maşdarlarda (mek)i şakîl maşdarlarda (mağ)ı kaldırmalı kalan mâtde-i aşliyye emr-i hâzırın müfred-i mütekellimidir.

Hâfif maşdarlar	Emr-i Hâzır	Şaķil Maşdarlar	Emr-i Hâzır
Gör-mek	gör	ķal-maķ	ķal
Gül-mek	göl	şat-maķ	şat
Çöz-mek	çöz	ķır-maķ	ķır
Erit-mek	erit	boz-maķ	boz” (ST, 1322: 77).

Emr-i hâzır anlatılırken şahıs ekleriyle ilgili bilgi verilirken kaynaştırma ünsüzü olan “y” sesi ayrıca belirtilmeden şahıs ekleriyle birleşik alınmıştır. “Emr-i hâzırın müfredinden şoņu hareketli olanlara (yıņ) sâkin olanlara yalnız (ņ) ‘ilâvesiyle cem’ mütakellim şîğası teşkil olunur.” (ST, 1322: 77). Ayrıca bir başka maddede de ünsüz yumuşamasıyla ilgili bilgi verilmiş fakat açıklama yapılmamıştır. “Mâdde-i aslıyeniņ şoņunda sâkin bir (tâ) var ise hareketlenince dal olur: Girmek: git- gidiņ- gidiņiz gibi.” (ST, 1322: 78). Devamında ünsüz yumuşaması ile ilgili bir uyarı yapılmıştır. Bu uyarıda her mâdde-i aslıyeniņ sonunda bulunan “ta”nın “dal” olamayacağını belirtmiş fakat ünsüz yumuşamasına dair herhangi bir bilgilendirme yapılmamıştır.

Emr-i hâzır (emir kipi ikinci şahıs), emr-i gâib (emir kipi üçüncü şahıs), fi‘l-i iltizâmi (istek kipi) kavramları ve emr-i hâzır ve emr-i gâibin olumsuz hâlleri hakkında tafsilât verildikten sonra hâl terkibi (rek/rak zarf fiil) kavramına geçilmiştir. Hâl terkîbî, açıklanmış hâl terkîbî ekleri verilerek cümle içinde örnekleri gösterilmiştir. Devamında “Fi‘l-i İltizâmi Menfi” başlığı altında fi‘l-i iltizâminin (istek kipi) olumsuzu anlatılmıştır.

Basît sîgalardan fi‘l-i vücûbîn (gereklilik kipi) tanımı yapıp fi‘l-i vücûbîn eklerine yer verildikten sonra örnekler verilmiştir. Bu örneklere ek olarak içinde fi‘l-i vücûbî bulunan bir şiir dörtlüğüne de yer verilmiştir.

“Nerde hikmet görse ehil hüdai

Onu almak vazifedir ammâ

Fârķ hikmet olmalı evvel

Şoņra aķz etmeli âni ne güzel!”

(ST, 1322: 84).

Fi‘l-i vücûbî açıklandıktan sonra “Fi‘l-i Vücûbî’ Menfi” başlığı altında gereklilik kipinin olumsuzu açıklanmıştır. Basît sîgalardan mâzî-i şühûdîyle devam eden kitapta öncelikle mâzî-i şühûdîn (görülen geçmiş zaman) tanımıyla başlanmış,

mâzî-i şühûdî ekleri belirtilmiştir. Tekil ve çoğul şahıs ekleriyle sev- ve ağla- fiilleri örnek olarak çekimlenmiştir.

Müfred-i Mütেকellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ġâ'ib
Sevdim	sevdiñ-sevdin	sevdi
Ağladım	ağladın-ağladın	ağladı
Cem' Mütেকellim	Cem' Muḥâṭab	Cem' Ġâ'ib
Sevdik	sevdiñiz	sevdiler
Ağladık	ağladınız	ağladılar

Mâzî-i şuhudi eki alan bir fiil ünlüyle başlayan bir ek aldığında ünsüz yumuşamasına uğrar. Bu kural kaide olarak kitapta belirtilmiştir. “Bunda kâ'ide cem' muḥâṭab (kef ve kâf)ları harekelenmedikçe (ya)lar maḥzûfdur. Ammâ harekelenince ḥazf edilir. (ya)lar yazılır: Sevdiği ağladığını gibi.” (ST, 1322: 87). Diğer fiil kiplerinde olduğu gibi mâzî-i şühûdî şîğası başlığı altında olumsuzunu açıklamıştır. Mâzî-i naklî (öğrenilen geçmiş zaman), ḥâl (şimdiki zaman), istikbâl (gelecek zaman) kiplerinde de açıklama yapıldıktan sonra ekleri belirtilmiş tekil ve çoğul eklerine göre bir fiil üzerinde çekimlenmiştir.

Muzâr'(geniş zaman)da da aynı yönerge uygulanmıştır. Bu kipte farklı olarak birçok kaideye ve uyarıya yer verilmiştir. “Eğer mâdde'î aşliyye iki harfli ise son harf üstün ile harekelendikten sonra sâkin bir (r) getirilir: gül-güler, kır-kırar gibi.” (ST, 1322: 93). “Mevâddan 'arza ya'ni Ef'âlîñ Müntehâları” başlığı altında bir tablo içinde emr-i ḥâzır, emr-i gâib, fi'l-i iltizâmî, fi'l-i vücûbî, mâzî-i şühûdî, mâzî-i naklî, muzâr', ḥâl, istikbâli ekleri ve şahıslara göre çekimlerini tabloda belirtmiştir. Şimdiye kadar işlenen fiil kiplerini genel olarak tabloda göstererek konu tekrar edilmiştir.

Basît sîgalardan sonra “İstifhâm” başlığı altında önce istifhâmın tanımı yapılmış daha sonra emr-i ḥâzır, emr-i gâib, fi'l-i iltizâmî, fi'l-i vücûbî, mâzî-i şühûdî, mâzî-i naklî, muzâr', ḥâl, istikbâlin olumlu ve olumsuz sorularını tek tek fiiller üzerinden şahıslara göre çekimlerini belirtmiştir.

Basît sîga ve bunların olumlusu, olumsuzu, sorusu, olumlu soru ve olumsuz soru şekilleri tek tek belirtildikten sonra “İstiktâb” başlığı altında “Karga ile Tilki” fabl türünde bir metin üzerinde “Aşağıdaki manzume şâkirdana imlâ ettirilecek ezberlettirilecek ve if'âl'e ait şimdiye kadar geçen kava'id tatbîk ettirilecektir” (ST, 1322: 106). Şeklinde bir yönerge verilmiştir. If'âl'e ait şimdiye kadar öğretilen konular pekiştirilmek için fabl türünde bir metin kullanılmıştır.

Basît sîgalardan sonra if'âl-i mürekkebeye geçilmiştir. If'âl-i mürekkebe tanımlandıktan sonra üç kısma ayrılmıştır. İlk olarak fi'l-i isti'cal (kurallı birleşik

fiillerden tezlik fiili) açıklanmıştır. “Mâdde-i aşliyyenin şoḡuna bir (ye) getirildikten sonra (vermek) maşdarıyla terkîb ve taşrîf olunur. Taşrîf edilirken zamâ‘îr-i nisbîyye ve fi‘liyye (vermek) maşdarına getirilir.” (ST, 1322: 106). Devamında fi‘l-i isti‘calin tekil ve çoḡul şahıslara göre çekimi emr-i ḥâzır, emr-i gâib, fi‘l-i iltizâmî, fi‘l-i vücûbî, mâzî-i şühûdî, mâzî-i naklî, muzâr‘, ḥâl, istiḡbâlin olumlu ve olumsuz sorularını tek tek fiiller üzerinden örneklendirerek belirtilmiştir. İkinci olarak fi‘li iḡtidârî (kurallı birleşik fiillerden yeterlik fiili) açıklanarak aynı yönerge uygulanmıştır. Devamında kurallı birleşik fiillere ara verip “Fi‘l-i İ‘âne” başlığı altında ek fiillere geçmiştir.

“Fi‘l-i i‘âne (idi) mâddesinden ibâret bir fi‘l nâkışdır. Bunun üç şîḡası vardır; üç şuret ifade eyler:

- 1- “idi” Mâzî-i şuhûdîdir; hikâyeye delâlet eder.
- 2-“imiş” Mâzî-i naklîdir; rivâyete delâlet eder.
- 3-“ise” Şîḡa-i şartîyedir; şarta delâlet eder.” (ST, 1322: 112).

Fi‘l-i i‘âneyi bu şekilde üç kısımda belirttikten sonra hikâye-i fi‘il iltizâmî, hikâye-i fi‘il vücûbî, hikâye-i mâzî-i şuhûdî, hikâye-i mâzî-i naklî, hikâye-i ḥâl, hikâye-i istiḡbâl, hikâye-i muzârî‘; rivâyet-i fi‘il iltizâmî, rivâyet -i fi‘il vücûbî, rivâyet -i mâzî-i şuhûdî, rivâyet -i mâzî-i naklî, rivâyet -i ḥâl, rivâyet -i istiḡbâl, rivâyet -i muzârî‘; fi‘il iltizâmî-i şartî, fi‘il vücûbî-i şartî, mâzî-i şuhûdî-i şartî, mâzî-i naklî-i şartî, ḥâl-i şartî, istiḡbâl-i şartî, muzârî‘-i şartî başlıkları altında ayrı ayrı fiiller üzerinden aşağıdaki hikâye-i fi‘il iltizâmî örneği gibi fiiller çekimlemiştir.

“Hikâye-i Fi‘l-i İltizâmî

Müfred-i Mütেকellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ġâ‘ib
Bula idim-bulaydım	bula idiḡ-bulaydḡ	bula idi-bulaydı
Gele idim-geleydim	gele idiḡ-geleydiḡ	gele idi-geleydi
Cem‘-i Mütেকellim	Cem‘-i Muḥâṭab	Cem‘-i Ġâ‘ib
Bula idik-bulaydık	bula idiḡiz-bulaydḡız	bula idiler-bulaydılar
Gele idik-geleydik	gele idiḡiz-geleydiḡiz	gele idiler-geleydiler” (ST, 1322: 114).

Basit zamanlı fiilleri birleşik zamanlı yapan ek fiili üç kısımda, ayrıntılara inerek belirttikten sonra if‘âl-i istimrârîye (kurallı birleşik fiillerden sürerlilik) fiiline geçmiştir. Aslında bu konu bir önceki konuyla bağlantılıdır fakat fi‘l-i i‘ânenen sonra işlenmiştir. Burada konu bütünlüğü bozulduğu için konular karmaşık hâle gelmiştir. Diğerleri gibi tanımı yapıldıktan sonra “Fi‘l-i istimrârî, fâ‘iliḡ bir işi işlemekte devam ettiḡini gösteririr. Bu da fi‘l-i iltizâmîniḡ müfred-i ġâ‘ibiniḡ şoḡuna (durmaḡ) maşdarını

getirmek ve maşdar-ı mezbûre taşrîf etmekle teşkîl olunur: kesmek- kesedurmak, yazmak-yazadurmak gibi.” (ST, 1322: 123) tekil ve çoğul şahıslara göre çekimi emr-i hâzır, emr-i gâib, fi‘l-i iltizâmi, fi‘l-i vücûbî, mâzî-i şühûdî, mâzî-i naklî, muzâr‘, hâl, istikbâlin olumlu ve olumsuz sorularını tek tek fiiller üzerinden örneklendirerek belirtilmiştir.

Fiiller konusunu “Fer‘ -i Fi‘l” alt başlığıyla devam ettirmiştir. “Kendilerinde fi‘l ma‘ nâsı olmadığı hâlde fi‘lden yapılan bir takım kelimeler vardır ki onlara (Fer‘ -i fi‘l) denir. Onlar da şunlardır: ism-i fâ‘il, ism-i mef‘ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlâğa-i ism-i fâ‘ildir.” (ST, 1322: 125). Fer‘ -i fi‘l, ism-i fâ‘il ile başlamıştır. İsm-i fâ‘il, ism-i mef‘ûl, sıfat-ı müşebbehe ve mübâlâğa-i ism-i fâ‘il tanımlanmış hangi manâlara geldiği belirtilmiştir.

Şîğa-i şıla (sıfat fiil) başlığı altında bazı sıfat fiil eklerine –ecek/-acak ve –dık/-dik gibi; şîğa-i rabtiyye başlığı altında da bazı zarf fiillere yer vermiştir. “Ma‘ nâları beyânında münâsebet ve ta‘âlluğ bulunan cümleleri diğerine rabt için kullanılan şîğalara (şîğa-i rabtiyye) denir. Bu şîğaların emşâl-i muttarideleri yokdur. Beş nev‘idir.” (ST, 1322: 136). Şeklinde bir açıklama yapmış ve beş kısma ayırmıştır. Birinci Şîğa-i ‘atfiye (ıp/ip/up/üp), ikincisi şîğa-i tevkitiye(dıkça/dikçe)dir. Bu kısımda dikkat çeken husus şîğa-i tevkitiyenin tanımıdır “Mâzî-i şühûdînin cem‘ -i mütekelliminin şoşuna (çe) ‘ilâvesiyle yapılır: Güldükçe güller âçılır gibi.” (ST, 1322: 136). Bu tanımda zarf fiil eki olan (dıkça/dikçe)yi görülen geçmiş zamanın birinci çoğul şahıs ekinin sonuna bir “-çe” ekinin getirilmesiyle yapıldığını belirtmiştir. Şîğa-i ta‘kibiye (ınca/ince), şîğa-i intihâiye, şîğa-i ibtidâiye (alı/eli) tanım ve örnekleriyle fiil konusunu sonlandırmıştır.

2.6. EDEVÂT BÖLÜMÜ

Edevât bölümüne edevât ve edâtın tanımı yapılarak başlanmıştır. “Edevât, edâtın cem‘idir. Edât, başlı başına ma‘ nâsı olmayan lafızdır. Türkçemizde en ziyâde kullanılan edevât harf hece üzere bir veche âtî tertîb ta‘rif olunmuştur.” (ST, 1322: 138). Sonrasında sıklıkla kullanılan edatları başlıklar hâlinde belirtmiştir. A, artık, ancak edatlarının nerede kullanıldıklarını belirttikten sonra kullanıldığı cümleye göre farklı anlamlar kazandığını da cümle örnekleri üzerinde göstermiştir. Bu edâtlardan sonra “İstiktâb” başlığı altında bir çalışmaya yer verilmiştir fakat bu çalışma bir önceki konu olan fiillerle ilgili bir çalışmadır. Edât konusu içinde bir önceki konuya ait bir çalışma bulunmaktadır.

Âh, ây, aslâ, en, elbet, elbette, eğer, amân, evet, oğ, of, ef, üzere, ey, için, işte, iken, öyle, eyvâh, bâri, bütün, beraber, beri, belki, bile, pek, tek, çünkü, hâşâ, hayli, dahi, dek, değil, değin, daha, siz, sizin, sul, şimdi, şın, şanki, sonra, şanra, doğru, dolay, gayet, kadar, gibi, göre, ki, mi, nitekim, nice, ve, vay, hâ, hâydi, hây hây, hep, hele, hiç, yâ, yâhud, yâzık, yâlnız, yine edâtlarını başlık altında işlemiştir. Hangi anlamlara geldiğini ayrıntılı bir şekilde açıklamış cümleler ve bazen de beyitler üzerinden örneklendirmiştir. “Daği, edât-ı ‘aţif ve iştirâkdır: Benim ile beraber biraderim daği handân idi gibi.[Daği] ba‘zen [de] şuretinde tahfif olunur. Bu hâlde zarfiyyet ma‘nâsına olan [de]den ayırmak için harf-i muttaşıla ile beraber gelince munfaşıl [ayrı] yazılır.”(ST, 1322: 150) gibi ayrıntılı bir şekilde bütün edâtları tek tek belirtmiştir.

Edât bölümünden sonra ek olarak noktalama işaretlerine yer verilmiştir. Noktalama işaretlerinin resmi ve nerede kullanıldığına dair bilgilendirme yapılmış fakat kullanım yerleri örneklendirilmemiştir. “[‘] Fasiledir ki bulunduğu yerde bir nefes alacak kadar tevekkûf olunur.” (ST, 1322: 62). Belirtilen noktalama işaretleri: virgöl, nokta, iki nokta, noktalı virgöl, kısa çizgi, yay ayraç, köşeli parantez, ünlem, soru işareti, üç nokta ve tefrika işaretidir.

En son olarak “Şarf-ı Türkî Programıdır” başlığı altında bütün konuları sayfa numarası ve suâl olarak iki kategoriye ayırarak fihrist bölümü oluşturmuştur.

3. ŞARF-I TÜRKÎ GRAMER TERİMLERİ

A‘ dâd-ı aşlıyye: Asıl sayı sıfatı.

A‘ dâd-ı kesriyye: Kesir sayı sıfatı.

A‘ dâd-ı tevzi‘ iyye: Üleştirme sayı sıfatı.

A‘ dâd-ı vaşfiyye: Sıra sayı sıfatı.

Ahâd: Birden dokuza kadar olan sayılar.

Âhenk: Uygunluk, düzen.

Ahvâl-i İsim: İsmin hâlleri.

‘Aşarât: Ondan doksana kadar olan on ve katları sayılar.

Beyân: Anlatma, açık söyleme, bildirme.

Cem‘: Çoğul.

Edât : Tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelime türü.

Edât-ı hâl: Zaman bildiren edât.

Emr-i gâ'ib: Üçüncü şahıs emir kipi almış fiil.

Edât-ı haşr: Bir şeyin bir şeye mahsus olduğunu bildiren edât.

Emr-i hâzır: İkinci şahıs emir kipi almış fiil.

Edât-ı ızdırâp: Üzülme edâtı

Edât-ı iktifâ: Yeterli bulma edâtı.

Edât-ı istifhâm: Soru edatı.

Edât-ı istimdâd: Medet, yardım isteme edâtı.

Edât-ı mübâlağa: Abartma edâtı.

Edât-ı nefy: Olumsuzluk eki olan edât.

Edât-ı nefy: Mim harfî.

Edât-ı nîdâ: Seslenme edâtı.

Edât-ı taḥassür: Çok istenilen ve ele geçirilemeyen şeye üzülmeye edâtı.

Edât-ı taa'cüb: Şaşırtma edâtı.

Edât-ı ta' lîl: Sebeb gösterme, bahane bulma edâtı.

Edât-ı taşdik: Onaylama edâtı.

Edât-ı te'kid: Pekiştirme edâtı.

Edât- teşrik: Ortak, birlikte anlamı veren edât.

Edât-ı telezzüz: Beğenme edâtı.

Edât-ı tenbîh: Anımsatma edâtı.

Edât-ı tenbîye: Bu-, şu, o zamirlerinin ve isimlerin önüne getirilen [işte] kelimesi.

Edât-ı tenzîh: Ayırma, ayırıştıma edâtı.

Edevât: Edatın çoğulu.

Ef'âl: Fiiller.

Esmâ-i a' dâd: Sayıların isimleri, sayı sıfatları.

Fer' -i fi' l: Fiil kökünden türetilen kelime.

Fetha: Arapça kelimelerin üstüne konulan üstün işareti.

Fetha-i ḥaffife: Okutan üstün.

Fetha-i şaḳîle: Okutan üstün.

Fi' l: Bir eylemi, bir durumu veya bir oluşu anlatan sözcüklere denir.

Fi' l-i i' âne: Ek fiil.

Fi' li iḳtidârî: Fiile getirelen –bil yeterlilik birleşik fiili.

Fi‘l-i iltizâmi: İstek kipi.
Fi‘l-i iltizâmî-i Şartî: İstek kipinin şartı.
Fi‘l-i istimrârî: Süreklilik fiili.
Fi‘l-i isti‘cali: Tezlik fiili.
Fi‘l-i vücûbî: Gereklilik kipi.
Fi‘l-i vücûbî-menfî: Gereklilik kipinin olumsuzu.
Fi‘l-i vücûbî-i şartî: Gereklilik kipinin şartı.
Fürâdî: Fiil kökündeki harfin tek olması.
Ġâ’ib: Üçüncü şahıs.
Ĥafîf: İnce herfler.
Ĥâl: Şimdiki zaman.
Ĥâl-i menfî: Şimdiki zamanın olumsuzu.
Ĥâl-i şartî: Şimdiki zamanın şartı.
Ĥumâsî: Fiil kökündeki harfin beş adet olması.
Hareke: Arapça ve Osmanlıca bir harfin nasıl okunacağını gösteren ve “üstün: fetha=e “;,”esre: kesre= ı,i “;,” ötre: zamme= o,ö,u,ü” denilen işaretlerden her biri, vokal.
Hareke-i ĥarfîye: Hareke harfleri.
Hareke-i resmî: Hareke şekilleri.
Ĥarf-i izâfe: Tamlayan ve tamlanan harfleri.
Ĥarf-i münfaşıl: Kendisinden sonra gelen harflerle bitişmeyen harfler.
Ĥarf-i muttaşıl: Kendisinden sonra gelen harflerle bitişen harfler.
Hâsıl maşdar: Fiil köke –ış/-iş/-uş/üş yapım eki gelen masdar.
Hikâye-i ĥâl: Şimdiki zamanın hikâyesi.
Hikâye-i fi‘l-i iltizâmî: İstek kipinin hikâyesi.
Hikâye-i istikbâl: Gelecek zamanın hikâyesi.
Hikâye-i mâzî-i şühûdî: Görülen geçmiş zamanın hikâyesi.
Hikâye-i muzâr: Geniş zamanın hikâyesi.
Hikâye-i fi‘l-i vücûbî: Gereklilik kipinin hikâyesi.
Ĥurûf-u mufaşşâla: Ayrı yazılan harfler
Ef‘âl-i mürekkebe: Birleşik fiiller.
İĥtâr: Uyarı.
İĥtişâş: Bir ilim veya san‘at üzerinde fazla çalışarak onda derinleşmiş olma, uzmanlık.

İsm-i ‘âm: Cins isim, bir cinsten bir neviden olan şeylerin hepsine verebilen bir ad.

İsm-i fâ‘il: Bir işi işleyen ismidir.

İsm-i hâş: Has isim, özel ad; yalnız bir kimse, bir hayvan veya bir şeye has olan isim.

İsm-i işâret: İsim işaretleri.

İsm-i mef‘ûl: Masdar manâsının tesirini gören şeyin ismidir.

İsm-i maşdar: Fiilden isim yapan yapım ekini alan masdar.

İsm-i mensûb: İsimlerin âhirine [lî-lu] getirilerek sıfat yapılır. İzmirli, süslü gibi.

Bunlara denir.

İstifhâm: Soru sorma.

İstikbâl: Gelecek zaman.

stikbâl-i şartî: Gelecek zamanın şartı.

İstiktâb: Dikte etme, yazdırma, yazdırılma.

İzâfet: İsim tamlaması, isim takımı.

İzâfet-i lâfziyye: Terkîb edilen o iki kelime arasında izâfet harfleri. Tamlayan ve tamlanan ekleri.

İzâfet-i ma‘neviyye: Terkîb edilen iki kelime arasında harf-i izâfe mâfûz olmayıp mukadder (gizli)bulunmasıdır.

İzân: Anlayış, kavrayış.

Khâ‘ide: Esas, temel, kural Kelâm: Söz lâkırdı.

Kesre: Esre harfi okutan hareke.

Kesre-i hafîfe: İ ünlüsünü okutan hareke.

Kesre-i şaķîle: I ünlüsünü okutan hareke.

Kinâyât: Kinayeler.

Lafız: Söz.

Lâfziyye: Kelimenin söylenişine ve yapısına ait, onlarla ilgili.

Lâzım: Nesne almayan, geçişsiz fiil.

Lâzım-ı Kıyâsî: Kökü isim olan kelimelerin yapım eki alarak fiil olmasıdır.

Lâzım-ı Semâ‘î: Aslında lâzım olan masdarlardır.

Maşdar: Fiillerin şahıs ve zaman göstermeyen fakat müspet ve menfî hâllleri bulunabilen ismi şekli, isimfiil: gelmek, gelmemek, geliş... gibi.

Mâdde-i aşliyye: Fiil kökü.

Ma‘lûm: Belirli, etken fiil.

Maşdar-ı aslî: Ahirinde –mek/-mak eki bulunan fiil.

Maşdar-ı fi‘l: Kökü fiil olan masdar.

Maşdar-ı hafîf: Nihayetinden “-mek” bulunan fiiller.

Maşdar-ı isim: Kökü isim olan masdar.

Maşdar-ı şakîl: Nihayetinden “-mak” bulunan fiiller.

Maşdar-ı mechûl: Fiile –l ve –n eki getirilerek edilgen yapılması.

Maşdar-ı menfî: –ma/-me/-maz/-mez olumsuzluk eki alan masdar.

Maşdar-ı muķârebe: Yaklaşma, yakınlık.

Maşdar-ı muţâva‘a: Fiile –l ve –n eki getirilerek dönüşlü fiil yapılması.

Maşdar-ı tahfîfî: Fiil köküne –me/-ma isim fiil ekinin getirilmesi.

Maşdar-ı te’kîdî: Fiil köklerine anlamı kuvvetlendirmek için –lek/-lak ekinin getirilmesi.

Maşdar-ı vaşfî: Kökü sıfat olan masdar.

Mâzî: Geçmiş zaman.

Mâzî-i şuhudî-i şartî: Görülen geçmiş zamanın şartı.

Mâzî-i şühûdî-i menfî: Görülen geçmiş zamanın olumsuzu

Mâzî-i naklî: Öğrenilen geçmiş zaman.

Mâzî-i naklî-i menfî: Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuzu.

Mâzî-i naklî-i şartî: Öğrenilen geçmiş zamanın şartı.

Me‘ûlû’n- bih: İ hâli. Belirtme hâl eki.

Me‘ûlû’n- ileyh: E hali. Yönelme hâl eki.

Mechûl: Belirsiz, edilgen fiil.

Merci‘: Mürâcaat olunacak, başvurulacak yer, kimse.

Mezid-i fih: Fiil köküne sonradan harf katılması.

Mim-i nâfiye: -me/-ma olumsuzluk eki.

Mübâlâğa-i ism-i fâ‘il: Bir şeyin ittisâfini gösteren bir takım kelimelere denir.

Mücerred: Yalın.

Müfâcât: Oluverme, anıssın erişme.

Müfred: Tekil.

Mü‘enneş: Dişi. Hakikî itibârî veya söyleniş itibârıyla dişi olan kelime.

Müşbet: Olumlu.

Müşâreket: İsteş fiil.

Müşârû’n- ileyh: Bu kitaptır, şu insânlar, o mevsim ta‘abirlerinde [bu, şu, o] ism-i işâret [kitap, insanlar, mevsim] kelimeleri [müşârûn-ileyh]tir.

Müteharrik: Harekeli.

Mütekellim: Birinci şahıs.

Müte' addî: Geçişli fiil.

Müte' addî-i kıyâsî: Ettirgen fiil.

Müte' addî-i semâ' î: Geçişli fiil.

Mevşûf: Belirtilen.

Müzekker: Erkek, eril kelimeyi erkek gösteren isim, zamir, sıfat, fiil.

Muḥâtab: Kendisine söz söylenilen.

Muṭâva' at: Dönüşlülük fiili.

Muzâfun ileyh: Belirten muzâfın bağlı bulunduğu isim [-in hâli muzâfunileyh hâlidir; Türkçede muzâfunileyh önce, muzaf sonra gelir.] Tamlayan eki.

Muzâr' : Geniş zaman.

Muzâr' -i menfi: Geniş zamanın olumsuzu.

Muzâr' -i şartî: Geniş zamanın şartı.

Nefy-i istiḳbâl: Gelecek zamanın olumsuzu.

Nev' -i evvel: Yeterlilik birleşik fiili. –ebil.

Nev' -i ḥâmisî: İsim, sıfat ya da fiilerin birleşik fiil oluşturması.

Nev' -i râbî' : Yaklaşma birleşik fiili. –yaz.

Nev' -i şânî: Tezlik birleşik fiili. –iver

Nev' -i şâliş: Sürerlilik birleşik fiili. –egel.

Rabt: Bağlaç.

Rubâ' î: Fiil kökündeki harfin dört adet olması.

Şakîl: Kalın harfler.

Şarf: Dil bilgisi.

Şarf-ı Türkî: Türkçe dil bilgisi.

Şıfat-ı kıyâsîye: Kaide ile yapılan sıfatlardır.

Şıfat-ı müşebbehe: Niteleme sıfatları.

Şıfat-ı semâ' iye: Kâide ile yapılmayıp yalnız ağızdan işitilip bilenen sıfatlardan ibarettir.

Şıfat-ı te'kîdiyye: Pekiştirme sıfatı.

Şîga: Kip eki.

Şîga-i ibtidâiye: -alı/-eli zarf fiil eki.

Şîga-i intihâiye: Zarf fiil eki.

Şîğa-i istifhâmı: Soru edatı alan fiil.
Şîğa-i ‘atfiye: Zarf fiil eki.
Şîğa-i rabṭiyye : Filimsi.
Şîğa-i şıla: Sıfat fiil eki.
Şîğa-i şartiye: Ek fiilin şartı.
Şîğa-i şirket: Ortaklık, işteşlik.
Şîğa-i ta‘ḳibiye: -ınca/-ince/-unca/-ünce zaman bildiren zarf fiil eki.
Şîğa-i tevḳitiye: -dıkça/-dikçe zarf fiil ki.
Şûlasî: Fiil kökündeki harfin üç adet olması.
Şünayî: Fiil kökündeki harfin iki adet olması.
Sukûn: Harekesi olmayan.
Şart: Ek fiilin şartı.
Şâz: Kaide dışı.
Rivâyet: Söylenti.
Rivâyet-i fi‘l-i iltizâmî: İstek kipinin rivayeti.
Rivâyet-i ḥâl: Şimdiki zamanın rivayeti.
Rivâyet-i fi‘l-i vücûbî: Gereklilik kipinin rivayeti.
Rivâyet-i mâzî-i naklî: Görülen geçmiş zamanın rivayeti.
Rivâyet-i müstakbel: Gelecek zamanın rivayeti.
Tafzîl: Mukayese ve üstünlük gösteren sıfat.
Taşrîf: Bir kelimenin çekimi.
Temrîn: Alıştırma.
Terkîb: Birleştirme.
Terkibât-ı ‘adediyeyi: Sayıların yazımı.
Terkîb-i izâfî: İsim tamlaması.
Terkîb-i vaşfi: Sıfat tamlaması.
Teşbîh: Benzetme.
Zamîr: İsmın yerine kullanılan kelimelerdir.
Zamîr-i fi‘lî: Fiillerin sonuna gelen şahıs ekleri.
Zamîr-i gâ‘ib: Üçüncü şahıs zamiri.
Zamîr-i izâfî: Tamlayana eklenen iyelik ekleri.
Zamîr-i muḥatâb: İkinci şahıs zamiri.
Zamîr-i nisbî: İsimlerin sonuna gelen zamir ekleri.

Žamîr-i şahsî: Kiři zamiri.

Žamîr-i vařfî: Sıfat yapan –ki eki.

Žamme: Ötre denilen ve : o, ö, u, ü okunan Arap harekesi.

Žamme-i ħafife-i maķbûza: Ö ünlüsünü okutan hareke.

Žamme-i ħafife’i mebsûta: Ü ünlüsünü okutan hareke.

Žamme-i şakîle-i maķbuza: O ünlüsünü okutan hareke.

Žamme-i şakîle-i mebsûta: U ünlüsünü okutan hareke.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞARF-I TÜRKÎ'DE KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

Tanzimat Dönemi'ne kadar Türkçenin ana dili olarak öğretimi konusunda formal bir sistem bulunmuyordu. Ana dili olan Türkçe günlük hayatta kullanılan ve anlaşmayı sağlayan dil olduğu için bunu formal bir düzende öğretmek ve öğrenmek ihtiyacı hissedilmemişti. Tanzimat Dönemi'nde çeşitli alanlarda yapılan yenilikler eğitimde de kendini göstermiştir. Türkçenin ana dili olarak okullarda öğretilmesi bu dönemde amaçlanmış ve gerçekleşmiştir. Eğitimde gerçekleşen bu yenilikler sonucu Türkçenin öğretilmesi için ders kitabı, plan, program, yöntem gibi Türkçe öğretimine yönelik ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçları gidermek amacıyla bu dönemde Türkçenin grameri üzerine birçok kitap yazılmıştır. Bu dönemde yazılan gramer kitaplarında genellikle Türk dilinin yapısı Arapça, Farsça ya da Fransızca dil bilgisi kalıplarına uygun yazılmıştır.

Şarf-ı Türkî, 1904 yılında Yarbay Mehmed Emin tarafından Askerî Rüşdiye Mektebi birinci sınıflar için yazılmıştır. Yazılma dönemine baktığımız zaman Tanzimat Dönemi'nin son dönemleri olduğunu söylemek mümkündür. *Şarf-ı Türkî*'den evvel birçok gramer kitabı yazılmıştır. Bunlar içinde Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa'nın birlikte yazdıkları *Kavâid-i Osmaniye* (1851) “Eser, Encümen-i Dâniş kararı ile okullarda 50 yıl kadar ders kitabı olarak okutulmuş, bu sırada kısa aralıklarla en az on defa basılmış, Almancaya, Arapçaya tercüme edilmiş ve Ahmet Cevdet Paşa'nın öteki dil bilgisi kitaplarına ve aynı dönemde yazılmış diğer dil bilgisi kitaplarına örnek teşkil etmiştir” (Özkan, 2000: 31). Türkçenin öğretiminde ilk gramer kitabı olması, aynı zamanda *Şarf-ı Türkî* gibi özellikle rüşdiye mekteplerinde okutulmak üzere yazılması cihetiyle önemlidir. Süleyman Hüsnü Paşa'nın askeri okullar için yazdığı *İlm-i Sarf-ı Türkî* (1878)sinin Tanzimat sonrası Meşrûtiyet'e (1908) kadar uzunca bir süre okutulması ve de “Türkî” ifadesine yer vermesi cihetiyle, Hüseyin Cahid'in *Türkçe Sarf-u Nahv* (1908) Tanzimat Dönemi'nde Arapça ve Farsça gramer metotlarına uygulanan Türkçenin yerine Türkçeyi Batı metotlarına uygun bir şekilde öğretmeyi hedeflemesi açısından önemli gramer kitaplarıdır. *Şarf-ı Türkî*; içerik, yöntem ve teknik olarak dönemin diğer kitaplarıyla benzer özellikler gösterdiği gibi farklı yönleri de bulunmaktadır.

Şarf-ı Türki, 1904 yılında yazılmıştır. Elimizdeki kitap ilk baskıdır. İlk olarak eserin adına baktığımızda “Türki” ifadesi dikkat çekmektedir. Türkçe gramer kitaplarının isimleri başlangıçta genellikle “Lisân-ı Osmânî” şeklinde ifade edilirken Süleyman Hüsnü Paşa “Osmânî” ifadesinin yerine özellikle “Türki” ifadesini kullanarak eserin adını *İlm-i Şarf-ı Türki* koyarak ilk kez Türkçenin de kendine has bir yapısının bulunduğunu vurgulamış, bu konu hakkındaki görüşlerini de şöyle açıklamıştır: “Osmanlı edebiyatı sözü yanlışır; dilimize Osmanlı dili, milletimize Osmanlı milleti denilemez, Osmanlı tabiri devletin adıdır; milletimizin adı sadece Türk’tür. Bu sebeple Lisânımıza Türk dili ve edebiyatımıza da Türk edebiyatı demek lazımdır.” (Gökalp, 2019: 6). Aynı dönemde Şemseddin Sami *Kamûs-ı Türki*’ye yazdığı ön sözde şunu dile getirmiştir: “Osmanlı adı bir devletin adıdır, dilin adı ise Türkçedir. Türkçe Osmanlı Devleti’nden önce de vardır ve kendisine özgü kuralları bulunmaktadır. O hâlde bu dil, kendi kuralları ile ortaya konulmalıdır.” (Korkmaz, 2014: 91). Mehmed Emin de eserin ismini *Şarf-ı Türki* koyarak üç lisandan mürekkep Lisân-ı Osmânî anlayışına karşı koymuş dilimizin adının Türkçe olduğunu, kendine özgü bir yapısının bulunduğunu vurgulamıştır.

Eserin ilk sayfasında bibliyografik künyesi (hitap ettiği sınıf ve okul, yazarı, basıldığı yer ve tarih) yer almaktadır. Devamında konuya hemen giriş yapılmış *Şarf-ı Türki*’nin tanımıyla başlanmıştır. *Kavâid-i Osmaniye*’de geleneksel eserlerin usulüne uygun olarak Şeyhülislam’ın Arapça takrizi, besmele, Allah’a şükür, Peygamberimiz ve ashabına dualarla başlamış olup devamında yazılan gramer kitaplarında da genel olarak bu şekilde başlangıç tercih edilmiştir. Hüseyin Cahid’in diğerlerinden farklı olarak öncü eser olarak kabul edilen *Türkçe Sarf-u Nahv* (1908)’ı klasik eserlerde olduğu gibi bir başlangıç ya da bir ön sözle başlamayıp direkt olarak konuya giriş yapmıştır. Bu noktada Mehmed Emin’in 1904’te yazmış olduğu *Şarf-ı Türki*’sinde de *Türkçe Sarf-u Nahv*’da olduğu gibi direk konuya giriş yapmıştır. Geleneksel gramer kitaplarında olduğu gibi bir mukaddime bölümü bulunmamaktadır. Bu şekilde Batı tarzı gramer metotlarını uygulayan Hüseyin Cahid’den evvel yazmış olması, klasik eserlerin usulüne uygun olarak başlangıç yapmaması dikkat çekicidir.

Tanzimat Dönemi gramer kitaplarında genellikle Türkçenin üç farklı dilin kurallarından oluştuğundan bahsedildikten sonra konulara giriş yapılmıştır fakat *Şarf-ı Türki*’de böyle bir açıklama yoktur. Eserin bibliyografik künyesi verildikten sonra Türkçede 34 ses bulunduğu belirtilmiştir. Daha sonra diğer gramer kitaplarında olduğu

gibi Arapçaya özgü; hareke, sukûn ve fetha, kesre, zammeyi açıklamış ardından Türkçeye has kural olan hece ve âhenk başlığı altında büyük ünlü uyumunu açıklamıştır.

Türkçeye ait yazı ve söyleniş kurallarından sonra konular altı ana kategoriye ayrılmıştır. Bu bölümler sırasıyla: isim, sıfat, zamir, masdar, fiil ve edevâtır. *Şarf-ı Türki*'de sözcük türlerinden bağlaç ve zarf konuları bulunmamaktadır. Zarf konusu Hüseyin Cahid'in *Türkçe Sarf-u Nahv* (1908)'ine kadar bilinen gramer kitaplarında geçmemiştir. O dönemde yazılan diğer kitaplarda Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa'nın birlikte yazdıkları *Kavâid-i Osmaniye*'si, Abdullah Ramiz Paşa'nın *Emsile-i Türkiyye*'si, Süleyman Hüsnü Paşa'nın *İlm-i Sarf-ı Türki*'si de aynı yöntem kullanılmış olup içerik olarak farklılıklar gösterse de genellikle konular bölümler hâlinde işlenmiştir.

Konuların bölümler hâlinde işlenmesi öğrencilerin konuyu kavramasında olumlu bir özelliktir. Kuralların aşamalı bir şekilde bölümler hâlinde verilmesi aynı zamanda bu bölümler oluşturulurken konuların birbiriyle olan ilişkilerinin gözetilmesi öğrencinin konuyu daha iyi kavramasını sağlamıştır. İsim bölümünün başta olması sıfat ve zamir konularına temel oluşturmuş, bilinenden bilinmeyene doğru bir yol izlenerek kuralların daha kolay kavranması sağlanmıştır. Eserde günümüz Türkçe öğretimiyle de örtüşen bir yöntemin kullanıldığı görülmektedir.

Konuları bölümlere ayırdıktan sonra ana başlık altında alt başlıklar ve bu başlıkların tanımlarına yer verilmiştir. Terimlerin tanımları verildikten sonra örneklerle tanımlar desteklenmiştir. “İsim gözle görünen veya hâtra gelen şeyi bildiren kelimeye derler. Çiçek, karınca, kapı, zihin, lağırdı gibi.” (ST, 1322: 7). Bu yöntem dönemin diğer gramer kitaplarında da aynı şekildedir. Terimin tanımı verilip örneklendirme yapılmıştır.

Şarf-ı Türki, diğer kitaplardan farklı olarak tek bir örnekle yetinmeyip birden çok örnek vermiştir. Sayıca çok ve çeşitlendirilmiş örnekler öğrencilerin konuyu kolay kavramasını sağlamıştır. Sadece soyut kuralları ezbere dayalı bir şekilde öğrencilere aktarmamış, kuralları metinler içinde uygulamalı bir şekilde örneklendirmiştir. Hangi konu işleniyorsa metinde o konu üzerine bolca örnek bulunmaktadır. Aynı zamanda kurala dair verilen örnekler sıradan cümleler değil edebî değeri bulunan metinlerdir. Örnekler edebî bir şiir, bir metin içinde verilmiştir. Böylece öğrencilerin edebiyat

zevkleri ve estetik olguları gelişmektedir. Örneğin *Şarf-ı Türkî*'de işaret sıfatı anlatılırken misâller beyitlerin içinde verilmiştir.

“Bu kitâptır her insana için dışın öğreten

Yerde, gökte, tende, cânda bir yârâdan sezdiren

&

Su insânlar acımağ ne bilmeyecek iseler;

Yetimlerin gözyaşları silmeyecek iseler;

&

O mevsim sa‘ âdet hangi diyâra gitti?

Misâllerinde üzerleri çizilen [bu, şu, o] lâfızları ism-i işârettir.” (ST, 1322: 33).

Şarf-ı Türkî'de konular yüzeysel olarak anlatılmamıştır. Anlatılmak istenen konunun bütün ayrıntıları “Tenbîh” ve ” Kâ’ide” başlıkları altında verilmiştir. Eserde dilin bütün kurallarının öğretilme kaygısı yaşandığından konunun bütün ayrıntıları belirtilmiştir. “A‘dâd-ı aşlıyye[tabî‘iyye] den ahâd ve ‘işareti birlikte bulunanları kâlemde yazmamalıdır. Meşelâ:[üç yüz, iki yüz, dört yüz, yedi yüz] gibi. Terkibât-ı ‘adediyye [üçyüz, ikiyüz, dörtyüz, yediyüz] şuretinde yazmağ hatâlıdır.” (ST, 1322: 24). Örneğinde olduğu gibi konuya dair her şey belirtilmeye çalışılmıştır.

Geleneksel dil bilgisi öğretiminde kurallara bağlı tanımlar ve terimler öğretilmesi eleştirilen bir öğretim biçimi olmuştur. Tanzimat Dönemi gramer kitapları da genellikle bu usûl üzerine yazılmıştır. O dönemde Tahir Kenan, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* (1983)de yöntem olarak konuya dair kuralların yanında yanlış kullanımları devamında da doğru kullanımları vererek öğrencinin konuyu kıyaslayarak anlamasını amaçlamıştır. *Şarf-ı Türkî*'de de kurallar, tanımlar ve bol örnekler sonrasında öğrencide bu kuralların birer beceri hâline gelmesi amacıyla alıştırmalar kullanılmıştır. Mevcut olan bilginin beceri hâline gelmesi, pekiştirilmesi alıştırmalara bağlıdır. *Şarf-ı Türkî*'de anlatılan konular sonunda genellikle konunun ne düzeyde anlaşıldığını ölçen alıştırmalar bulunmaktadır.

“Aşağıdaki ‘ibâre şâkirdâna yazdırılacak ve ef‘âl üzerine tatbikât yaptırılacaktır:

Bir Âmâ Çocuğuş Tahassürü

İşidiyorum ki güneşin güzel çay kenârında şuyuş üzerine doğru şarğan çiçeklerin münâzarası pek latîf miş. Nazik nazik öten kuşların havai böceklerin uçuşu da görülecek şeylerden imiş. İşidiyorum ki geceleri gökyüzünde gizli ışıklar görünmüş. Dalgaları gibi hâzin olan deniz içinde daği beyâz yelkenli gemiler akıp giderlermiş! İşidiyordum ki çiçeklerin renkleri râyiâlarından leâfette dahâ bâlâ imiş. Derele, dalgalar, çayırlar, şular,

olmanlar husuşıyle fecir zamânları o kadar lâtif o kadar şirin imişler ki bu kadar ‘azâmet ve ihtîşama kârşî insân zâ nevüzade-i zemîn hayret olmak lâzım gelir imiş. Lâkin ben ne gürültüsünü işitmekte olduğum değizi ne o rengin çiçekleri ne gökyüzünü ne güneşi ne ormanları ne o güzel meyveleri ne kuşları ne aydınlığı görmekten dolayı müte’esif değilim. Hâyır Allahım! Hâyır! Şu fânî ‘âlemin lefâ’ifinden hiçbirini arzu etmem. İlle heyhât....Bir kere anacığımı görse idim.” (ST, 1322: 140).

Bu şekilde ezbercilikten uzaklaşarak edebi metinler üzerinde kurallar kavratılmıştır. Aynı zamanda günümüzde geleneksel öğretimin aksine çağdaş gramer öğretiminde cümleler değil metinler ön plandadır. *Şarf-ı Türkî* de gramer öğretiminde günümüzde desteklenen öğretim anlayışına uygun yazılmıştır. Bu alıştırmalarla eğitim öğretmen merkezli olmaktan çıkmış, öğrencinin aktif olduğu bilgilerini kavrama ve pekiştirme yoluna gittiği bir öğretim ortamı oluşmuştur. Öğrenci, bu metinlerle bilgiyi zihninde yapılandırmıştır.

1. DİL VE ANLATIM

Şarf-ı Türkî, Askeri Rüşdiye Mektebi birinci sınıflarda okutulmak üzere yazılan gramer kitabıdır. Rüşdiyeler ilk kuruldukları dönemde sıbyân mektebinden çıkan yaklaşık 10 yaşlarındaki öğrencileri yüksekokullara hazırlayan bir ortaöğretim kurumu iken 1869 Nizamnamesi ile daha yüksek dereceli okulların da açılmasına karar verilmiştir. Bu nizamnameye göre ilköğretim sıbyan ve rüşdiye mekteplerinden ortaöğretim idadî ve sultanî mekteplerinden oluşmuştur. Bu bilgilerden hareketle *Şarf-ı Türkî* bugünün ilköğretimin ikinci kademesi sayılan beşinci ve altıncı sınıf düzeyi öğrenciler için yazılmış bir kitaptır. Dil ve anlatım yönünden düzey olarak kitapta verilen gramer, terim ve kavramlar açık ve anlaşılır bir şekilde verilmiştir. “Ağızdan bu şuretle çıkan ses ya ma‘nâlıdır ya ma‘nâsızdır. Ma‘nâlıysa [kelime], ma‘nâsızsa [şarf] denir.” (ST, 1322: 1) tanımı açık ve anlaşılırdır. Verilen örnek ve alıştırmalar öğrencilerin seviyesine ve hazır bulunuşluklarına uygun şekilde verilmiştir.

“Aşağıda üzerleri çizilmiş olan isimlerin ne hâlde bulunduğu söylenecektir.

Bu bağçenin ağaçları yeşildir. Bu dolap kapağı kırıktır. Ben babamı severim. Anneme yalvardım. Deftere güzel şeyler yazdım. Ellerimi yıkadım. Temiz cocukları herkes sever. Dersimi ezberledim. Kitâbımın kapağı yırtılmış. Güülü pek severim. Bu yasemin çiçeği bağçenin duvarları kenarına dikilmiş. Bu ağacın elması büyüktür. Pantolonumu çamura sürdüm. Merkebi Hakkı’ya koydum. Kalemi kırdım.” (S.T, 1322: 14).

Kitaptan alınan alıştırmadan hareketle verilen cümleler öğrencilerin anlayabileceği düzeyde olup cümleler de konuyu pekiştirir niteliktedir.

Şarf-ı Türkî’de üslup düzgündür. Dilin hem yazıda hem sözde doğru ve düzgün kullanılmasına önem verilmiştir. Verilen örneklerde İstanbul şivesi geçmektedir. Bu kısımda ağız yerine şive kavramını kullanmıştır. Her türlü yöresel şiveden arındırılmış

kibar, nezih dil olarak İstanbul şivesini göstermiş, kitapta da belirtmiştir. “İsm-i işaretler [buncağız, şuncağız, oncağız, buracıқта, şuracıқта, oracıқта] şuretinde taşğır olunur faқаt [buncağız, şuncağız, oncağız] İstanbul ahâlisi şivesine muvâfık değildir.” (ST, 1322: 36).

Şarf-ı Türkî, gerek anlatımı gerek içinde bulunan nazım ve nesirler bakımından öğrencilere ana dilin inceliklerini kavrayabilecek nitelikte bir kitaptır. Açık, anlaşılır bir dil kullanmış; bunu yaparken de ana dilin anlatım gücünü ve zenginliğini örneklerde göstermiştir. Örneğin fiil kiplerinden zaman eklerini anlatırken fiil çekimlerine yer vermiş, en sonunda da aşağıdaki şiiri örnek olarak kullanmıştır. Haber kiplerinin tümünü bir beyitte örneklendirmiştir.

“Hâl ve müstağbeli ne olsa gerek!

Sevmedi, sevmemişti, sevmeyecek!” (ST, 1322: 92).

2. İÇERİK

Şarf-ı Türkî’yi konu içeriği olarak incelemeyen önce dönemin diğer sarf kitaplarından *Kava’id-i Osmaniyye* (1851)’de “Birinci bölümde isimler, ikinci bölümde sıfat, üçüncü bölümde zamir, dördüncü bölümde fiil konusu işlenmiştir. Fiil konusunda fiil çatıları, türemiş ve birleşik fiiller, fiil çekimlerine yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise edatlar işlenmiş ve bunların yanında mukaddime ve hatime bölümleri de bulunmaktadır.” (Erkuş, 2014: 63). Manastırlı Mehmet Rıfat’ın *Mükemmel Osmanlı Sarfı*’nda “Eser üç bölümden oluşmaktadır: ilk bölümde isimler, ikinci bölümde fiiller, üçüncü bölümde ise edatlara yer verilmiştir.” (Erkuş, 2014: 64). İsim bölümünde isim, sıfat, zamir, masdar; fiil bölümünde fiil kipleri ve fiil yapısı; son olarak edatlar işlenmiştir. Şeyh Vasfî’nin *Nahv-i Osmânî* (1901) eseri yazılış yılı ve hitap ettiği kesim olarak eserimiz *Sarf-ı Türkî*’ye yakındır. *Nahv-i Osmânî* rüşdiye mektebi öğrencilerine yönelik hazırlanmıştır. “Türkçe, Arapça ve Farsçaya ait kurallar karşılaştırma yoluyla öğretilmeye çalışılmıştır. 128 sayfalık eserde tamlama, isim tamlaması, sıfat, sıfat tamlaması, cümle, cümle çeşitleri, cümlelerin öğeleri, fiil çatıları ve cümle konuları işlenmiştir. Bu konu anlatımlarının ardından cümle tahlilleri örneklerine yer verilmiştir. Eserin son kısmında ise noktalama işaretleri hakkında bilgiler ve kullanımına dair örnekler bulunmaktadır.” (Erkuş, 2014: 5). Hüseyin Cahit’in *Türkçe Sarf ve Nahv* (1908)’inin konu içeriğine baktığımızda “Yazar eserini on dört başlık altında toplamıştır.

Bunlar: âheng-i telaffuz, imlâ işaretleri, tenkit, elsine, kelimenin enva'ı, tahlil-i nahvi, isim, sıfat, zamir, fiil, edevât, zarf, nida ve tahlil-i sarfidir.” (Erkuş, 2014: 67).

Şarf-ı Türkî’yi konu içeriği bakımından incelediğimizde isim, sıfat, zamir, masdar, fiil ve edevât bölümlerinden oluşmaktadır. Son kısımda noktalama işaretlerinin görevleriyle ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Son olarak “Şarf-ı Türkî Programıdır” başlığı altında maddelendirerek anlattığı konuları sayfa numarası ve konu içeriklerini sual olarak sunmuştur. Dönemin diğer gramer kitaplarından farklı olarak Türkçe, Arapça, Farsça kurallar karşılaştırmalı bir şekilde öğretilmemiştir. Diğer eserlerde genellikle mukaddime bölümü bulunmaktadır fakat *Şarf-ı Türkî*’de böyle bir bölüm yoktur. Direkt olarak konuya geçiş yapılmıştır.

Şarf-ı Türkî konu içeriği olarak genel manada diğer gramer kitaplarıyla benzer özellikler gösterir. Farklı olarak konuyu işlerken bazı bilgilere yer vermiştir. Hece konusunda sözcükleri hecelere ayırırken “Kelimelerin aralarına şu[-] işareti koyarak heceleri ayırmak mümkündür.” (ST, 1322: 6). Bilgisinden hareketle noktalama işaretlerinden kısa çizginin kullanım alanlarından birinden bahsetmiştir. İsimler konusunu işlerken kaidelerin birinde “Mef’ûlün bin olacak kelimenin sonunda (kaf) var ise (ğayın) olur: ayak- ayağı, çocuk- çocuğu gibi.” (ST, 1322: 10). Mef’ûlün bih (ismin belirtme hâli) anlatılırken ünsüz yumuşaması kavramını kaide içinde vermiştir. Bir başka yerde de “Mâdde-i aşliyyenin sonunda sâkin bir (tâ) var ise harekelenince dal olur, Fakat her mâdde-i aşliyyenin şoundaki (tâ) dal olmaz.” (ST, 1322: 78). Şeklinde ünsüz yumuşaması kuralı belirtilmiş fakat nedeni açıklanmamıştır. Ünsüz yumuşamasına dair herhangi bir bilgilendirme yapılmamıştır.

Şarf-ı Türkî’de zamirler konusu işlenirken kişi zamirlerinden ilk “ben” zamiriyle başlamıştır. O dönemde genellikle gramer kitaplarında Arapçanın etkisiyle “o” zamiriyle kişi zamirlerine giriş yapılmaktadır. Bu noktada *Şarf-ı Türkî* Arapçanın etkisinden sıyrılıp Türkçenin kendi kurallarına göre konuyu işlemiştir.

Sözcük türlerinden zarf konu başlığı olarak *Şarf-ı Türkî*’de bulunmamaktadır. Dönemin diğer gramer kitaplarında da aynı şey söz konusudur. Hüseyin Cahit’in *Sarf ve Nahv* (1908)inde sözcük türü olarak ayrı bir şekilde öğretilmiştir. Tahsin Banguoğlu’nun “Sonraları mektep kitaplarında tedris usulleri ve vasıtaları bakımından bazı yenilikler yapıldı. Fakat ilk defa gramerin başka bir plâna göre te’lifi teşebbüsü Hüseyin Cahit Beye ait oldu. Vaktinde şiddetli itirazlarla karşılanan bu teşebbüs,

Aslında Türkçenin bu sefer de Fransız grameri kalıplarına zorlanması olmuştur. Gerçi bu suretle modern gramer telâkkisine ait bazı yeni mefhumlar dilimize girmiş oluyordu.” (Banguoğlu, 1987: 37). Burada bahsedilen yeni mefhumlardan biri zarfların bağımsız bir sözcük türü olarak görülmesi olabilir. *Şarf-ı Türki*’de zarf kelimesi eserin bazı yerlerinde geçmektedir. “Zamîr-i vaşî [ki] lâfızdır. Bu lâfız hangi kelimenin şonuna gelirse o kelime şıfat olur. Ekşeriyâ zarfların şonuna gelir” (ST, 1322: 30). Genellikle yer bildiren “de” bulunma hâl ekini almış isimleri zarf olarak nitelendirmiştir. Sadece edatlar konusunu anlatırken zaman bildiren bir kelimeyi zarf olarak nitelendirmiştir. “Zarf-ı zamân edâtıdır: Şemere-i se‘i şonra toplanır gibi.” (ST, 1322: 154).

Şarf-ı Türki’de “masdar” başlığı altında isimden, fiilden ve sıfattan türeyen masdarlar; kökündeki harflerin sayısı cihetiyle masdarlar; yapısına göre basit, türemiş, birleşik fiiller son olarak da çatısına göre fiiller işlenmiştir. Bu bölümde dönemin diğer kitaplarından ayrılan kısmı, fiil kökündeki harf sayısına göre ayrılan masdarlardır. “Biri, mecruddur; maşdarın mâdde-i aşliyyesinde hûruf-u zâ’ide bulunmaz. Ya‘ni şonradan katılma harf yoktur. Bu da ya bir, ya iki, ya üç, ya dört, ya beş harfli olur. Bir harfli olanlara [firâdî], iki harfli olanlar [şünayî], üç harfli olanlar [şülasî], dört harfli olanlar [rubâ‘î], beş harfli olanlar [hâmisî] denir.” (ST, 1322: 51). Fiilleri kökündeki harf sayısına göre değerlendirip örnekler vermiştir.

Fiiller kısmında kip ekleri, şahıs ekleri; fiil kiplerinin olumlu, olumsuz, soru hâlleri; ek fiiller ek fiil almış fiillerin olumlu, olumsuz, soru biçimleri tek tek fiiller üzerinde gösterilmiştir. Fiillerin son kısmında “Fer‘-i Fi‘l” başlığıyla fiilimsilere yer verilmiştir. Fiilimsiler anlatılırken günümüz fiilimsi eklerinden farklı bir şekilde anlatılmıştır. Örneğin sıfat fiil eklerinden –dık/-dik ekini görülen geçmiş zaman ekiyle birinci çoğul şahıs ekinin birleşimi olarak; –ecek/-acak ekini de gelecek zaman ekine eklenmiş bir “ye” harekesi olarak belirtmiştir. “Mâzî-i suhudînin müfred gâibinin şonuna hafiflerde [gi] şakîllerde [gı] ve fi‘l-i istikbâlin müfred-i gâibinin âhîrine âhîrine yalnız bir (-i/-i/-u/-ü) ‘ilâvesiyle yapılan şîğalara (Şîğa-i şıla) denir: Sevdîği adam-göreceği iltifât gibi.” (ST, 1322: 134). Yine aynı şekilde zarf fiil eki olan -dıkça/-dikçe ekini de görülen geçmiş zamana eklemiş bir “-çe”eki olarak belirtmiştir.

Edevât bölümünde, altmış sekiz adet edatı başlıklar hâlinde işlemiş cümleye kattığı anlamları ve nerede kullanıldıklarını örnekler üzerinde göstermiştir. Bağlaçları, bazı zarfları ve bazı ekleri edat olarak belirtmiştir. “Ve edât-ı ‘atıftır. Müfredleri,

terkîbleri, cümleleri birbirine ‘atfeder: Aḥmed ve Hasan kağıtçıdan kalem ve defter aldılar.” (ST, 1322: 158). Örneğinde olduğu gibi “ve” bağlacını edât olarak belirtmiştir. “-sızın maşdarlara gelir, edât-ı nefy ḥâldir: Beni görmeksizin gitme gibi.” (ST, 1322: 153). Örneğinde de –maksızın/-meksizin zarf fiil ekini edatın olumsuzu olarak belirtmiştir.

Noktalama işaretlerinde örnekler vermeden sadece nerede kullanıldığını belirtmiştir. “[§] Tefrika işâretidir. Ayrı ayrı yazılan bahışler arasına girdiği gibi rakam sırasıyla yazılan fıkraların ‘adedî değışdikçe satır başına yazılır.” (ST, 1322: 170). Noktalama işaretlerinden günümüzde kullanılmayan “tefrika işaretini” belirtmesi dikkat çekicidir.

Şarf-ı Türkî’de konular işlenirken gramer kuralları sadece cümle düzeyinde değil nazım ve nesirler üzerinde gösterilmiştir. Gerek seçilen cümleler gerek nazım ve nesirler öğrencilerin edebî zevkini geliştirecek, Türkçemizin zenginliğini gösterecek niteliktedir. Atasözü ve deyimlere de örneklerde yer vermiştir. Kendi zamirini anlatırken “Kendi düşen ağlamaz” (ST, 1322: 37). Atasözünü örnek olarak vermiştir. Başka bir gramer kavramını Ziya Paşa’nın beyitleri üzerinde göstermiştir. “Her nesne kılar varlığına ḥüsn-i şehâdet/ Her zerre eder vahdetine ‘arz güvâhi” (ST, 1322: 42) gibi birçok şairin şiirine ve yazarın nesirlerine yer vermiştir. Bu açıdan eser oldukça başarılıdır. Aynı zamanda örneklerdeki cümleler alelade söylenmiş cümleler değil öğüt verici, yol gösterici, değerler eğitimi çerçevesinde söylenmiş cümlelerdir. “Küçükler için kabâhatlerinin ‘affını [ricâ etmek] büyükler için de ‘af ile [mu‘âmele eylemek] lazımdır” (ST, 1322: 55), “Çocuklar için iyi kalpli olmak lâzımdır.” (ST, 1322: 59), “Kimsesizlere, biçârelere mu‘âvenet eylemek lâzım’ı insâniyettendir.” (ST, 1322: 59), Latîf ve ‘inâyet buyurmak büyüklerin şânıdır.” (ST, 1322: 59), “İyilik etmek vazife-i insâniyettendir.” (ST, 1322: 58), ““Akıl bir kuvve-i ma‘neviye-i mevdu‘attır ki insân onunla güzel çirkini anlar” (ST, 1322: 157), “Şu uyur, düşman uyumaz; ḥaste-i hicrân uyumaz.(ST, 1322: 96) gibi birçok öğüt verici nitelikte cümleler bulunmaktadır.

Şarf-ı Türkî kuralları ve terimleri nitelikli metinlerde gösterdiği gibi konu sonrası yaptığı alıştırmalarla da bilgileri öğrencilerin yapılandırmasına fırsat vermiştir. Örneğin masdar konusundan sonra Muallim Naci’nin “Kuzu” şiirini öğrencilere yazdırıp ezberletmiştir. “Aşağıdaki manzume şakirdana imlâ tarzında yazdırılacak ve şimdiye kadar geçen kavâ’id tatbîk ettirilmekle beraber ezberlettirilecektir” (ST, 1322: 73). Burada öğrencinin öğrendiklerini günlük hayatta tatbik etme, aynı zamanda sadece

bilgi düzeyinde kalmayıp beceriye dönüştürmesini sağlamıştır. Ayrıca eser içerisinde birden çok edebi türe de yer vermesi yönüyle de diğer eserlerden farklı bir yol izlemiştir. “Karga ile Tilki” fablâna örnek metin olarak yer vermiş üzerinde alıştırmayı yapılmasını istemiştir. Farklı farklı metin türlerine yer vermesi dönemin diğer gramer kitaplarından ayrılan başka bir özelliğidir.

“İstiktâb

Aşağıdaki manzume şâkirdane imlâ ettirilecek ezberlettirilecek ve if’ âle ait şimdiye kadar geçen kava’ id tatbîk ettirilecektir:

Karga ile Tilki

İş idip kendine âhenk ile zevk eylemeyi

Kendi birden bire vaktâ ki zamân serma;

Ne örümcek korusu var ne ne bir sivrisinek,

...” (ST, 1322: 105).

Şarf-ı Türkî, Türkçenin gramerinin yazımında farklı düşüncelerin bulunduğu bir zamanda yazılmış olması cihetiyle tam manasıyla Türkçenin gramerini tam ve doğru bir şekilde yansıtmaması mümkün değildir. Türkçenin bütün kaidelerini öğrencilere kazandırma ve öğretme amacı güttüğü için ağırlıklı olarak kurallar, kavramlar ve tanımlar bulunmaktadır ancak o dönemde yazılan gramer kitaplarında bulunan tek örnek hatasına düşmemiştir. Bol ve zengin örnekleriyle öne çıkan bir eser olmuş aynı zamanda gramer konularının örneklerini Türk dilinin bütün zenginliğini yansıtan nazım ve nesirlerden seçmesi yenilikçi aynı zamanda günümüz gramer öğretimi anlayışına da uygundur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkçe; kökü binlerce yıl öncesine uzanan, geniş bir coğrafyada konuşulan zengin bir dildir. Türkçeyi öğrenmek ve öğretmek maksadıyla tarihte birçok dil bilgisi kitabı yazılmıştır. Bunlardan ilki 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından *Kitâbü Cevâhiri'n-Nahv fi Lûgati't-Türk* adlı bir gramer kitabıdır. Bu kitap kayıp bir eser olsa da Kâşgarlı Mahmud'un *Divanü Lûgat-it Türk*'te böyle bir eser yazmayı planladığını belirtip ve muhtevâsından kısaca bahsetmiştir. Bir dil bilgisi kitabı olduğu bilinmektedir.

Türkiye Türkçesinin ilk dil bilgisi kitabı ise 16. yüzyılda Bergamalı Kadrî'nin *Müeyyessiretü'l-Ulûm* adlı eseridir. Bu eser, Anadolu sahasının bilinen ilk dil bilgisi kitabıdır. 16. yüzyıldan Tanzimat Dönemi'ne kadar Türkçenin öğretimine dair herhangi bir dil bilgisi kitabı yazılmamıştır. Tanzimat'a kadar geçen süreçte Türkçe öğretimi ihtiyacı hissedilmemiş, grameri yazılmamıştır.

Tanzimat Dönemi'nde Türkçenin öğretimine dair çalışmalar yapılmış, kitaplar yazılmaya başlanmış, Türkçe öğretim programları hazırlanmıştır. Yazılan gramer kitapları uzunca bir süre Arapça ve Farsça gramer ve kurallarına uygun yazılmıştır. Türkçenin kendine has yapısını yansıtan gramer kitaplarının yazılması uzunca bir süre sonra gerçekleşse de bu dönemde; ana dili öğretiminin bir zorunluluk olduğu, okullarda formal bir şekilde öğretilmesi gerektiği fikirlerinin doğması büyük bir adımdır.

İnceleyip günümüz alfabesine çevirdiğimiz *Şarf-ı Türkî*, 1904 yılında Yarbay Mehmed Emin tarafından Askerî Rüşdiye Mektebi birinci sınıflar için yazılmıştır. Tanzimat Dönemi'nin sonlarına doğru yazılan bu eserde Türkçe gramer kuralları yazılmıştır. Askerî Rüşdiye Mektebi'nde okutulmak üzere yazılan gramer kitabı *Şarf-ı Türkî* 'den evvel birçok gramer kitabı yazılmıştır. *Şarf-ı Türkî*'nin içeriği dönemin diğer kitaplarıyla benzerlik gösterse de farklı yönleri de bulunmaktadır.

Şarf-ı Türkî, isim yönüyle henüz Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtulamayan gramer yazımının önüne geçmiştir. Genellikle yazıldığı dönemde gramer kitapları *Lisân-ı Osmânî* şeklinde isimlendirilirken “Türkî” ifadesi Türkçenin kendine özgü dil yapısı olduğunu vurgular niteliktedir.

Şarf-ı Türkî, içerik olarak dönemin diğer kitaplarıyla aynı içeriğe sahip olsa da Türkçenin üç dilden mürekkep fikrinden sıyrılmaya başladığını gösterir nitelikte içeriğe de sahiptir. Geleneksel eserlerde bulunan mukaddime bölümü eserde bulunmamaktadır.

Eserde konuya doğrudan giriş yapılmıştır. Bu noktada klasik tarzda yazılmamış, geleneksel usulün dışına çıkmıştır.

Konu içeriği ve konu sıralanışı diğer sarf kitaplarıyla benzerlik göstermektedir. Konuları bölümler hâlinde işlemiş, dil bilgisi kurallarını tanım ve örneklerle anlatmıştır. Dönemin diğer kitaplardan ayrılan noktası tek bir örnek yetinmeyip birden çok örnek vererek konuyu öğrencinin pekiştirmesini sağlamıştır. Aynı zamanda anlatılan konuların altında alıştırma çalışmaları verilerek öğrencinin eğitim ortamına aktif katılımı sağlanmış, alışımlarla konuya dair eksikler giderilmeye çalışılmıştır.

Şarf-ı Türki'de konu sonrası alışımlar metinlerden oluşmaktadır. Aynı zamanda eserde birçok edebî türe de yer verilmiştir. Gerek seçilen cümleler gerek nazım ve nesirler öğrencilerin edebî zevkini geliştirecek, Türkçemizin zenginliğini gösterecek niteliktedir. Aynı zamanda dil bilgisi kurallarının örneklediği cümleler sıradan, basit cümleler olmayıp öğüt verici, yol gösterici niteliktedir. Bu noktada günümüz Türkçe öğretim amaçlarıyla da örtüşmektedir.

Eserde dil bilgisi öğretme amacı kaygısı güdüldüğünden kurallar ve tanımlar ağırlıklı olarak göze çarpsa da üslup olarak yazıldığı Rüşdiye Mektebi birinci sınıflar için açık ve anlaşılırdır. Konu içeriği günümüz Türkçe öğretim programlarına göre yoğun olsa da o dönem için normal düzeydedir. Türkçenin kendine has kurallarının anlatıldığı bölümler oldukça anlaşılırdır. Bununla birlikte Arapça ve Farsça kurallar verilmiş fakat bu kuralların verilmiş gayesi açıklanmadığı için öğrencinin zihinde konuyu kavrayıp öğrenmesi zorlaştırılmıştır.

Şarf-ı Türki'nin dönemin diğer eserleriyle benzer özellikleri bulunsa da benzerlerinden ayıran farklılıkları da bulunmaktadır. Türkçe öğretim tarihine ışık tutması açısından oldukça kıymetli bir eserdir. Mekteb-i 'Askeriye'i Şâhâne-i Müfettiş Umumiliği Ma'iyetine Me'mur Kâ'immağâm Mehmed Emin tarafından yazılan bu eser o dönemde okur-yazar kitleyi de temsil eden bir asker tarafından yazılmıştır. *Şarf-ı Türki*'nin içerisinde örnek olarak verilen metinler çok kıymetlidir. Dil bilgisi konuları anlatılırken alıştırma ve öğrencinin konuyu pekiştirmesi için nazım ve nesirlere yer verilmiştir. Dil bilgisi öğretirken aynı zamanda Türkçenin zenginliğini kavratacak nitelikte olan bu eserler tespit edilip üzerine çalışma yapılabilir. *Şarf-ı Türki*'nin içinde bulunan her bir cümle alalade söylenmiş cümle değildir. Öğüt verici, yol gösterici

nitelikte cümlelerdir. *Şarf-ı Türki*'nin içinde bulunan cümleler değerler eğitimi çerçevesinde incelenebilir.

Eserin içinde birçok şair ve yazarın birçok türde edebî metni yer almaktadır. Dil bilgisi öğretirken birden çok edebî türe yer vermesi açısından eser çok kıymetlidir. Bu metinler öğrencinin edebî zevkinin gelişmesini sağlayacaktır. *Şarf-ı Türki*'nin içinde bulunan metinler ve günümüz ders kitaplarında yer alan metinlerle mukayese edilerek bunun üzerinde çalışma yapılabilir.

Şarf-ı Türki'nin içeriğinde Türkçeye dair birçok terim ve kâidenin bulunduğu eser Latin alfabesine çevrilerek dönemin gramer öğretiminin tespit edilmesini sağlayacaktır. Türkçenin kendine has yapısının olduğunun ortaya koyulmaya başlandığı, ana dili öğretiminin bir ihtiyaç ve zorunluluk olduğu fikirlerinin oluştuğu dönemde yazılan bu eser Türkçe dil bilincini göstermesi açısından önemlidir. Bu şekilde yazılmış olan eserlerin günümüz alfabesine çevrilmesi Türkçe öğretiminin geçmişten günümüze geçirmiş olduğu safahatı anlamamızı sağlayacaktır. Araştırmacılara kaynaklık edecektir.

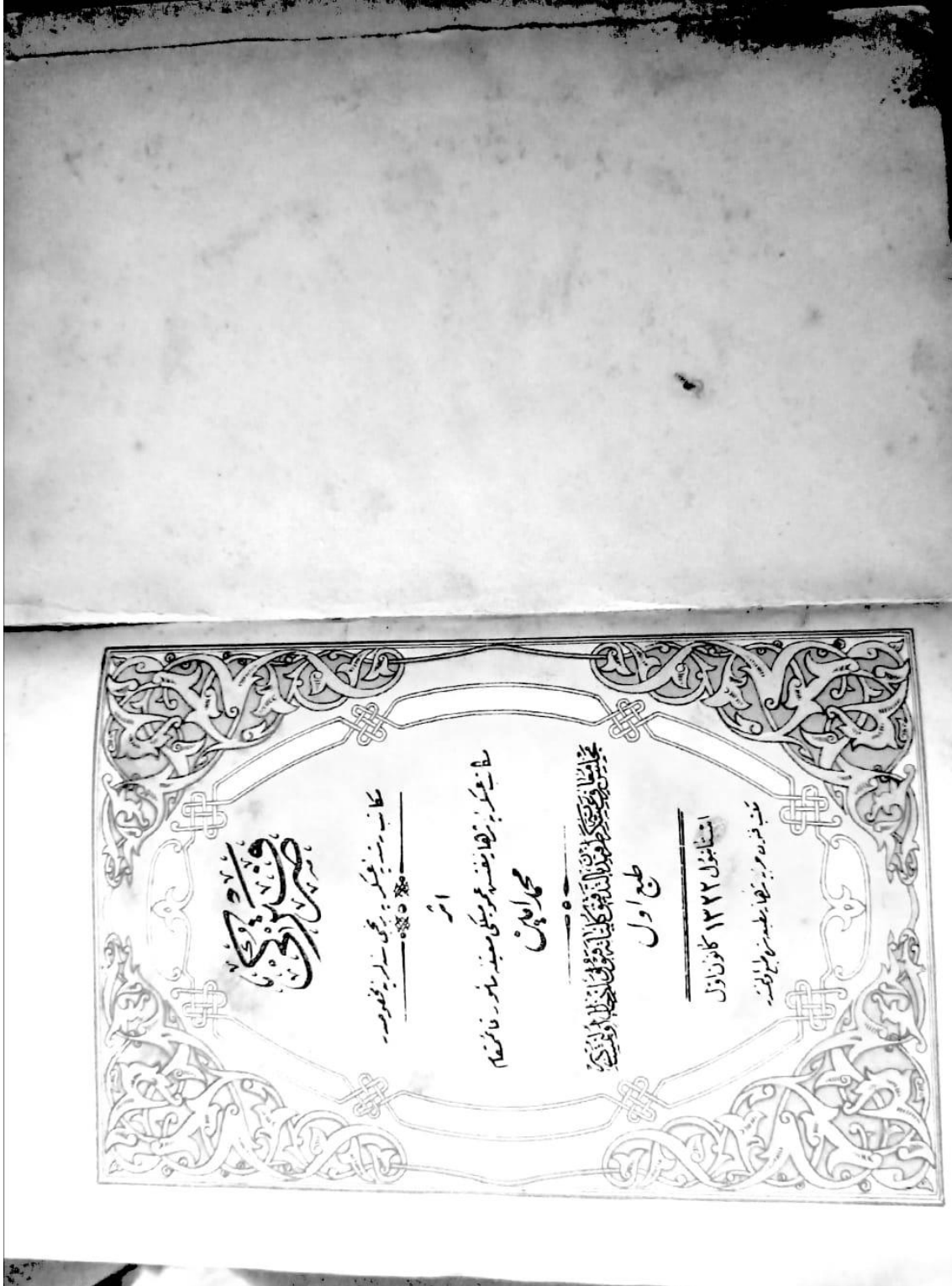
KAYNAKÇA

- Akboğa, T. A. (2020). *Cumhuriyet Dönemi (1924-2018) Türkçe Öğretim Programlarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Akkutay, Ü. (2001). *Cumhuriyet Dönemi'nde İzlenen Eğitim Programları, Gelişmeler, Sorunlar, Öneriler*. Ankara: Öğretmen Hüseyin Hüsnü Tekişik Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı Yayınları.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1975). Ana Dili. *Türk Dili*, 31(285), 423-434.
- Akyüz, Y. (1997). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Aşık, S. (2019). *Ali Şir Nevâî'nin Muhakemetü'l-Lugateyn Adlı Eserinin Sözdizimi Bakımından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi (I.Cilt)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1987). *Dil Bahisleri*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Balcı, A. (2014). Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi. İçinde; *Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programlarında Dil Bilgisi Öğretimi* (ss.1-44). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Berker, A. (1945). *Türkiye'de İlköğretim*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Biçer, N. (2012). Hunlardan Günümüze Yabancılarla Türkçe Öğretimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4),107-133.
- Bilim, C. Y. (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Binbaşoğlu, C. (2005). *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*. Ankara: Anı Yayınları.
- Çağlar, A. (1999). 75. Yılında Cumhuriyet'in İlköğretim Birikimi. İçinde; *75 Yılda Eğitim*. (ss. 125-144). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Dilaçar, A. (1989). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 338, 83-85.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi I-II*. İstanbul: Eser Kültür Yayınları.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Erkuş, E. (2014). *1839-1908 Yılları Arasındaki Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Çalışmalarında Alan Terminolojisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Gelişli, Y. (2006). Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü). *Türkler*, XV, 55.
- Girgin, Y. (2011). Cumhuriyet Dönemi (1929-1930, 1949,1981) Ortaokul Türkçe Öğretimi Programlarının İçerik, Genel ve Özel Amaçlarıyla Karşılaştırmalı Gelişim Düzeyi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 11-26.
- Gökarp, Z. (2019). *Türkçülüğün Esasları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Göğüş, B. (1970). Anadili Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 18, 123-154.
- Göğüş, B. (1978). *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Gül Yayınevi.

- Hengirmen, M. (1998), *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Işıksalan, N. (1998). II. Meşrutiyet Dönemi Sultanîlerinde Türkçe ve Edebiyat Öğretimi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9(9), 178- 223.
- Karabacak, E. (2002). *Bergamalı Kadri Müyessiretü'l-Ulûm*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karakuş, İ. (2006). *Atatürk Dönemi Eğitim Sisteminde Türkçe Öğretimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kırkkılıç A. ve Akyol H. (Ed.). (2007). *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kodaman, B. (1980). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Korkmaz, Z. (1981). Kaşgarlı Mahmud ve Divan-u Lügati't-Türk. *Milli Kültür*, 2(10), 15-19.
- Korkmaz, Z. (2002). Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Günümüzdeki Durumu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 50(1), 40-59.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Maarif Vekilliği, (1340). *İlmektep Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Maarif Vekâleti, (1340). *Lise Birinci Devre Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Maarif Vekâleti, (1924). *Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Maarif Vekâleti, (1929). *Ortamektep ve Liselerin Türkçe Müfredat Programı*. Ankara: Yeni Gün Matbaası.
- Maârif Vekâleti İlk Tedrisat Dairesi, (1340). *İptidai Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtlara Mahsus Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Ortaylı, İ. (2002). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Öksüz, Y. Z. (1995). *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Özkan, N. (2000). *Ahmet Cevdet Paşa- Fuat Paşa Kavâ'id-i Osmaniyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özodaşık, M. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları- 1923-1950-*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Öztürk, C. (2007). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şemsettin Sami. (1996). *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şahbaz, N. (2017). Tanzimat (1839-1876), I.Meşrutiyet (1876-1878) ve II. Abdülhamit (1878-1908) Dönemlerinde Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi. İçinde; *Türkçenin Eğitim-Öğretim Tarihi*. (Ed: A. Güzel), ss.225-298. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topuzkanamış, E. (2018). Osmanlı Dönemi İlk Modern İptidaiye ve Rüştîye Programlarında Türkçe Eğitimi: 1891 Yılı Örneği. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (43),247-280.
- Unat, R. F. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: MEB Basımevi.
- Yücel, H. A.(1994). *Türkiye'de Ortaöğretim*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

EKLER

Ek 1 : Şarf-ı Türkî Tıpkıbasım

صورتنامہ

۱- صرف ترکی، ترکیبی طوغری سویلہ یوب یازمق ایچون کلملرک اسلاملرینی، املا لرینی ییلدیون برعلمدور.

لفظ

۲- لفظ، آفرده بولونان غزجلره طایه‌ورق چیغان سیدور، افلاج، کدی، آرسلان کی:

صرف - کلمه

۳- آغزندن بوسورتله چیغان سن یاسنایلدور، یاسنایلدور. منایله [کلمه]، مناسرت [صرف] دبیر.

ترکیبه لسانده، اوتوز دوت حرف واردر؛ آفرده شولردور:

ا، ب، پ، ت، ث، ج، ح، خ، د، ر، ز، ن، ل، م، و، ه، ی [

بوخزفلرک ایکیسی ویا برقاچی بر پرده کلوبده بر معنی افاده ایدرسه اکا [کله] دبیر، که یوکا یوقاریده معنالی لفظده دیشیدک:

[تل، حاج، صقال، یوز، ال، طالش] کی.

بولنر بر معنی افاده ایدر لفظ اولدینندن مهربته [کله] دبیر.

حرف - کلمه

۴- حرکه وسکوندن مهربی حرفله غلغوس بر حالدور. [سن، ن] دیشلکیز زمان [سن] دهکی (سن) حرفک حاله (حرکه)، [ن] حرفک حاله ده (سکون) نو [ن] دهکی [ب] حرفک حاله (حرکه) [ز] حرفک حاله ده [کون] دبیر.

۵- حرکه اوچسدر: لوستوریه، لبره، لوزورور. بولنندن مهربی. یاخنیف، یاقیلدر.

۶- یوقاریده کوستوریکیز اوتوز دوت حرفدن: ب، ث، ن، س، ع، ل، گ، ل، حرفلی دالما خنیف حرکه ایله قوللایلیب:

تل، ثواب، ذم، سیدک، علی، کمر، کرک، اکری کی.

ا، خ، م، ص، ط، ظ، غ، و، [حرفلی قییل بیی آغز حرکه ایله قوللایلیب:

خورلامق، صااورومق، قاضی، طادوق، ظرظوب، غاشه، قالدیرم کی.

۷- بوخزفلرک باقی قالان حرفلرده هم آغیر هم خنیف حرکه ایله قوللایلیب. اوستونه (قحه)، لبریه (کسره)، لوزویه (شمه) دبیر.

قوتو قنیف

۸- تلفظی بیی سسی وسویلمه سی خنیف اولان اوستوندور: فس، بل،

کرهوت کی.

५

1

•

1

—

10

2

1

1

205

اسم

۲۲ — اسم کوزه کوروش و باختره کن شیش پیلورن کله درلر . چیچک ،
قارنجه ، قاپو ، ذهن ، لاقردی کی .

۲۳ — اسم یکی درلودر : اسم عام ، اسم خاص

اسم عام

۲۴ — برشینک مهری اینجورن دینه یار آلدرد : چیچک ، دوه ،
منداله کی .

دینه ده قدر چیچک وار ایبه جهسته چیچک ، نه قدر دوه

ولر ایبه جهست دوه ، نه قدر منداله وار ایبه جهسته منداله ،

دینه . بوتلک هیمی اسم عامدر .

چینچین و طیفه — ۱

اشافینسکی کلردن اوززلری چینچینک مانکیسی خفیف ، مانکیسی قیل
ایبه کوسه یه چک و عیاری آریله چقدر :

بن درسه چیشیزم — بوخت اوده درت دتر یازی یازم — دهسا چسوق

چالیزم یازم یکا ییازی حفسی آلمقی مد سرف ترکی درشدن برچوق

آفرین آلم — اولور ایلور دیندن شولایده بر آفرین ورقمی وریدیلر —

کمی دکرده کیدر — کورده کوش بارلار — بو آدمک دنا ایدرکن الی تیره بور

اسم خاص

۲۵ — عموم شیلر اینجندن بللی اولان بالکیر برشینک سو یه یوتوب بشتغاریه
سوشه بن کلردرد : [ازبیر ، صالح] کی .

[ازبیر] دن باشقه برشیره [ازبیر] ، [صالح] اسنده بوئندن

برکشدن باشقمنه [صالح] دینه یازم .

مفرد — جمع

۲۶ — اسملر صلیبه ایکی درلودر . بری مفرد ، دیکری جمدر .

۲۷ — اسملرک بیان اینتکری شی بر وئالکر اولورسه آکا [مفرد] دینه :

دستی ، بارداق ، جام کی .

۲۸ — اسملرک بیان اینتکری شی بر وئالکر اولایورده ایکی وئوها زیاده ایبه

آکا [جمع] دینه . ترکیده جمع علامتی [لر] در ؛ مفردک سوک

کیتیریلر :

دستیلر ، بارداقلر ، جاملر کی .

قاعده

۲۹ — اسم خاصل برشینک مخصوص اولدیندن لر ، کیتیریلرک جمع ایدیلر :

[استایوللر .. بروسار .. صالمر] دینه یازم .

ایدی — کوز کوردور ، ککل ایستر — اوکرتیک ایدر — برکون یکری

دورت ساعشدر — بر آئی اوور کوردور : اونانکی آئی برشدر .

منقول به

- ۳۴ - اسك سوک اسره اوفورور، یعنی حروف اسلان بر (ی)
کتیپیلر ایله [منقول به] اولور: آدمی، مومی کی.
اگر اسم مجهول یعنی پیشه‌ن برشی اولور ایله (ی) کتیلر:
ءاتمک آلام. کراز یلیم. صوا ایچیم، کی.

فاعله - ۱

اسك آخرنده حروف املا [ء، و، ه، ی] یولونورسه منقول به
(یا) سندن اولور بر (ی) کتیلیر:
الماء المانی، قوطو - قوطونی، یالی - یالی بی، پیخره -
پیخره بی کی.

فاعله - ۲

منقول به اوله‌حق کندان سوکنده (و) وار ایله (غ) اولور:
ایاق - ایاقی، چوچقی - چوچقی کی.

منقول الیه

- ۳۵ - اسك سوکی مفتوح قیلیر؛ یعنی حروف اسلان بر (ه) کتیلیرسه
[منقول الیه] اولور:
آدمه، مومه کی.

- ۳۰ - اسم غلیردن برشك اوله [بو، شو، او] کتیلیرلک اولورسه
او اسم عام، اسم خاص اولور:
یوراداق .. شوچوچقی .. اودقتو کی.

مذکر - مؤنث

- ۳۱ - زیکی کلیرده مذکرک و مؤنثک ایچون برعلامت یوقدر. برشیئک
مذکر اولدیی کیسئک ایله نیلیرسه اوله، ارکک، مؤنث اولدیی
کیسئک ایله نیلیرسه اوله، دیشی، کلمی کتیلیر:

ارکک قوش - دیشی قوش، ارکک کدی - دیشی کدی کی.
یعنی اسلرده، بالکیر دیشی و ارکک ایچون سولایتی:
آت، قیصراق، آیتیر کی.

اموال اسم

- ۳۲ - اسلر دوت حال اوزره یولونور؛ یوکا [احوال اسم] دینیر. آئزده:
[مجرد، منقول به، منقول الیه، معانی الیه] در.

مجرد

- ۳۳ - اسم یولونورسی حال اوزره قولاییلیرسه آکا [مجرد] دینیر:
آدم، چوچقی، موم کی.

تەرجىمە ۋە ئىلمىي ۲

ئاشىغە اوزۇرى چىزاش اولان اسىرك نەسەدە بولۇندىن سولەجىكەر .
 بولمايىك اناجىرى يىلىدەر . بودولاب قاتنى قوشىدەر . بىن باقى سوردوم .
 آتەمە يالواردم . دوقە كوزل شىلەر يازدم . الدىم يىقام . تىز چىزىلدى
 مەكس سورد . دوسى ازىرلەدم . كىتاپ قاتنى يىزىلدى . كىيىك سوردوم . بولساين
 چىچىك باغچىك دىوارى كىتاپ دىكەش . بولساينك لىسى يىكەر . باغچىنى
 چامورە سوردوم . مەككى ، حقە قويدم . قلى قويدم .

تەرجىمە

ئاشىغە مەنورە

۴۰ — ئاشىغە مەنورە ، تەكب ايدىن ايكى كە آرسەندە سروف اشانە مەنورە
 اولايوب مەنورە (كەچلى) بولمايدەر . بودە اختىلاس ، يان . ظرف
 مەنورەنى تاملەر .
 [قويون طاسمەسى .. آلتون حقە .. جامع قىدىلى] كى .
 بولسايندەن ، قويون طاسمەسى ، قويونك طاسمەسى دىك اولوب
 اختىلاس مەنورەنى ائەدە ايدەر .
 [آلتون حقە] آلتون حقە دىك اولوب حقەك نەدىن مەنورە اولدىنى
 يىنى يىلدىنى يىلدىرىكى جەتلە مەنورە يىنى ائەدە ايدەر .
 [جامع قىدىلى] جامىدە ، يان قىدىل دىك اولوب ظرف مەنورەنى
 ائەدە ايدەر .

مەنورە

اسىرك احوال ارمەسى

مەنورە	مەنورە	مەنورە	مەنورە	مەنورە	مەنورە
قلى	قلى	قلى	قلى	قلى	قلى
باغچى	باغچى	باغچى	باغچى	باغچى	باغچى
قويون	قويون	قويون	قويون	قويون	قويون
ساقى	ساقى	ساقى	ساقى	ساقى	ساقى

دها - ال

۵۳ - مستدره تغیل یقی موسولک دها ان و ادها کو تو و بیگی اولدی
کوستلک استیلیر ایه مستلک اوله [رها - ال] اولاندن
بری کتیلیر.
شو دها گزلدر . بواک بیوکر . ادها چیرکندر . شو
الک کو تودو . کی .

چیریلدی و ظیفه - ۳

اشاغیدمکی وظیفه شاکرانه یازدیله چی و مستلله موسولر ترقی
ایندیریلدی .
و کیب او بودیم وقت باش اوج کوب یی کی اور ؛ اولاندیم وقت
یوزجه باقرق کی تسم ایدر ؟
گوزل آنت بکم س !
یخی کی بو بودر ؟ کی تریب ایدر ؟ یی کی دوشونور ؟ کی مکتبه
کوندور ؟ مکتبدن گنج کی اور ؟
سویلی آنت بکم س !
برقیستم اولدی وقت طالی برس ایه یی حکم نکدر ایدر ؟
کوندور مملک ایون مان قیاضه توبه ایدیم وقت یی کی اوفشار ؟
مغنی آنت بکم س !

ص

۴۹ - اسلرک سولک [ص] علاوه ایدلرک یاقق مناسه کیم منسلر ییلیر .
انانیجه ، مرده کی .
۵۰ - بو [ص] یسنا مستلرک سولک کتیلیر ؛ موسولرده مفت مناسک
آزانی کوسور .
ساریجه ، قوریجه ، آگریجه ، قارهجه کی .

چی

۵۱ - اسلرک سولک [چی] کتیلرک موسولک برایش وضعت ایه
منسل اولدی ییلیر منسل ییلیر .
یوشونچی ، کومودچی ، قوندوره چی کی .

سی - سی

۵۲ - یسنا اسلرک سولک [سی - سی] کتیلرک تنیه یی بکونک
منسل منسل ییلیر .
سته سی ، اورمانسی کی .
بو [سی - سی] یسنا منسلرک سولک کتیلیر ؛ یه تنیه
منسل اولور .
اکتیمی ، ایدالی کی .

پلڪ - ميرو - زياده

٥٤ - مفت منسلڪ سڀلھل ٻئي قوت وشدت اوزرہ اولديني پيليرنڪ

ايجون متلزون اوڪل [پلڪ - ميرو - زياده] اداٿلرندن پري

ڪٽيريل:

چوق گوزل، پلڪ يياض، زياده ٿارہ ڪي.

تفصيل مناسبت ڪلن [اٿل | اداٿي ٻيڻ ٻرہ ٻالھه مناسبت ٺہ ڪلير:

الھ آلاچاق ڪي.

پلڪ - ميرو

٥٥ - ٻيڻ متلزون سوڪ [پلڪ - ميرو] ڪٽيريلھارڪ موسوللرہه مفت

منسلڪ آزلني ڪوسٽر منسلڪ تفصيل اولوزور:

قيصه حق - ايتھجڪ ڪي.

ٻا شفتي، مرحمتي اوگرہدين ڪيڊو؟ بيوڪلر، الماسيت، ڪوچڪلر،
وفايت، آرقه ٻاٿلر ڪھ حسن مناسبت ايت ٻہ نصيحت ايلھين ڪيڊو؟

ميتي ميٽي آٽھ جھڳم سن:

اختيار اولدينيڪ وقت بوقدر لطف وعيني اونويمه حق، سٽا شفت
وعينه ٻالھه حق ڪيڊو؟

گوزل، سوڪيل، شفتي، ميٽي ميٽي آٽھ جھڳم اوڙه پي:

ٻو [پلڪ - ميرو]، اوتوق، بيروڪ، پوڪلڪ متلزونلڪ سوڪل

ڪلڪ، آخريونديڪ [لڪ - ميرو] لڙ خنڊ اولوزور:

اوافاجق - بيوجڪ - پوڪه جڪ ڪي.

منزل - منزل

٥٦ - ٻيڻ متلزون سوڪ [منزل - منزل] ڪٽيريلھارڪ موسوللرہه

مفت منسلڪ آزلني ڪوسٽر منسلڪ تفصيل اولوزور:

اڪشي - اڪشيترڪ، آجي - آجيترق ڪي ڪا [آڙاڪشي،

آڙاڪشي] ڊيڪڊو.

رڪ - رو

٥٧ - [ڪوپلڪ - اوفان] ڪي ٻيڻ متلزون سوڪنديڪ [رو، لڪ، لڙ

خنڊ ايديلھارڪ و آخريونديڪ [رڪ - رو] ڪٽيريلھارڪ موسوللرہه

مفت منسلڪ آزلني ڪوسٽر منسلڪ تفصيل اولوزور:

ڪوچوڊوڪ - اوفارق ڪي.

اسماي اعداد

٥٨ - اسماي اعداد، عددلڪ اسلري ڊيڪڊو، عددل، پوٽنيڪ مقداري

ڪوسٽوڪنديڪ مفت اولوزور قوللايلير:

پش قلم، اوفان اوڙوڪ، پش آت ڪي.

اعداد و مصنف

۶۰ - عدد لک اسلریک سوکده بر (نجی) کتیبهارک یاییه:
برنجی، بشنجی، سکننجی کی.

شبه

عدد لک اسلریک سوکده حروف املا بو نو نوسه حذف اولونور:
ایکی - ایکنجی، یدی - یدنجی، آلتی - آلتنجی کی.
[دورت] کله سنک سوکده، نجی، کتیبلیجه (ت)، (دال) اولور:

دورت - دوردنجی کی.

تجرباتی وظیفه - ۴

اشاعیده کی جله لره صفت سابعه و قایمیه لری تقریق اولونه چقدر:
کتابلری یویمه چیم، تمیز طوبه چیم، رسلی کتابی جوق سوم.
ای او قویوب، کوزل یازی یازان چو چتلیری معلم اقدی جوق سور.
مکافات اولورق سوسلو کتابلر، یالیزلی آفرین ورق لری ویرر.
انسانیتل آدم، شیلره، کیسه سزله یاردم ایدر.
انسانیتلر آدم کیسه، ایلمک ایتر. بو کوزل کتابی بومصلح کتابچیدن
آلم. آرقه دایم، برادرمدن باشجه بیو کدر. یدرم، عربی فرانسه ییلر.
خانه من اوقا چقدر. مکتیبر بو کدرک بر بنادر. بو آدم فرسمنزلی بر بانفالون
کیش. یادی بزی کناهلردن اوزاقی کوتوب اولان ایترله یاقین ایت!

بورده [بسه] اسم عدد، [قلم] اسم سدود در. بویه سایلردن
سوکره کن اسلر داقا منور قایر، مثلاً:
[بسه قلم] دینلوب [بسه قلم] دینله من.
اسمی اعداد، دورت قسدر: [اعداد اسلی، اعداد و صنف، اعداد
کیره، اعداد توزیه] در.

اعداد اسلی

۵۹ - اعداد اسلی سایلرک آلدرد. [مرکب - بسیط] اولتی اوزده
ایکی قسدر. بسیط اولانلر بردن طنوزده قدر در:

بر ایکی لریج دورت بسه آلتی بری کز طنوز
۹ ۸ ۷ ۶ ۵ ۴ ۳ ۲ ۱

مرکب اولانلر. اون و اوندن یوقا یسیدر. بردن طنوزده قدر اولان
عددلره [آماه]. اولتره و اوندن طنوزده قدر اولان عددلره
[عشرلت] دینیه.

عشرلت

اون یکرمی اوتوز قرق الی آلتش یش سکنان طنوز
۹۰ ۸۰ ۷۰ ۶۰ ۵۰ ۴۰ ۳۰ ۲۰ ۱۰

ساکن اولانلری اوستون ايله حرکهله کدن سوکزه بر [رالی ساکن]
 و سوکلی حرکلی اولانلره [را] دن اول بر اوستون [سه]
 کتیرلارک بیلیر:
 بر - بر، ایلکی - ایکیکیش، اوچ - اوچر، آلتی -
 آلتیشر کی.
 [درت] ده ایه (ت) دال بیلدندن سوکزه [را] کتیرلیر.
 [درت - در در] کی.

نیم

اعداد اصل [طیب] دن آحاد و عشراتی برلکه، بولونانلری برقلده، یازمالیلیر.
 مثلا: [اوچ یوز .. ایلکی یوز .. درت یوز .. یینی یوز] کی.
 ترکیات عدیده یی [اوچ یوز .. ایلکیوز .. درت یوز .. یینیوز] سورتمه
 یازمق خطادر.

صفت ناکیر

۶۳ - صفت مناشک تمامی اقدام ایدن کلهردر. بونک ایسون صفتک اولکی
 حرفی تکرار ایدیلیر و مذکور حرف [ب، س، م] حرفلندن بری
 علاوه اولونور:
 قاره - قاب قاره، سیاه - سیم سیاه، بیاض - بم بیاض،
 طوغری - طوس طوغری کی.

صفت ناکیر

عداد کیره

۶۱ - اعداد اصلینک بلی اولان بر پارچه سی کوسوز، کیری یینی پارچه سی
 کوسوزلارک عدد اصلینک سوکزه بر [دم] کتیرلکدن سوکزه اوللی
 اولان پارچه سی کوسوز عدد اصل کتیریلیر:
 [بش - ده - بر] [سکز - ده - ایلکی] کی.
 ایلکه ره [یلیم یانور ییم]، ددنه ره [ریع - اوروب] دیتیر.

اعداد نوزیم

۶۲ - ریشک ساترات اوزره اولدینی اقدام ایدر. اعداد اصلیندن سوکلی

صفت ناکیر وظیفه - ۵

اصافینک جالورده اسی اعدادک اوللی ایه. صفت ناکیرلر
 کوسوزلارک:

بشی کون برهفتدر. درت هفت ایه ایلکی و یا اوچ کون بر آئی ایدر.
 عرمک اونجی کون یانور ایشیریلیر. نئی المجهتک اونجی کون ده قران پارامک
 برنجی کوسیدر. بزمکین ایلکیشر چخازر. ربیع الاونک اون ایلکیندن
 سوکزه مولود اولونور. یوز سه برهفتدر. کتابتق اوچده ایلکیشی بئردک.
 قهر اوللی بم بیاض ایدر. آره دایم دققی سیم سیاه ایش. ایلک هسارده
 بختنر، لایلر، سنلر و سائر کوزل چچکر باغچاره سوس وور. چنلر
 بم بیاض کوزه جالور. عسکرل دم دوز بر او وانث ایتمده پورسوردی.

۵۰- اوچنچی باب

بیرایه قدر اوردوم
۷۶۰۰۷ لغت ۷۶ لغت ۷۶

ضمیر

۶۴- حکماً، معنی، لفظاً اولجه اسی کچن منکلمه، مخاطبه، غائبه، دلالت

ایدن گلدور.
و ایکی اوغلم وار ایدی. بیوکی کچن عاریده سوگیل پادشاهی اوغرند.
شید اولدی. کوچکیه طنوز آی اول برکیجه خسته لندی؛ برهفت
ایچده تلف اولدی کیدی. بیوکه آچیدیم. اوشید اولدی. نه موطلو
۱۶۱ که یارادان مولاسی طورانی چن ایدی..... عباره سنده
اوزلری چیلین [لو - آکا] کلکاری شیدور. یوقاریده کچن

[بیرک اوغل] کلکته دلالت ایدر.
شیدرک دلالت ایندیکی بنی برنی طویدی کلکه [مرمع] دینیر.

۶۵- ضمیر بنی قسدر: ضمیر شخصی، ضمیر اضافی، ضمیر نسبی،

ضمیر فعلی، ضمیر وصفیه.

ضمیر شخصی

۸۶- بلی اولان ذاتی کوسدن ضمیرلدر. بوده اوچسدر: منکلم،

مخاطب، غائب.

ضمیر منکلم - سوز سولاین شخصک ضمیرلدر: مفردی: بن،

جمن: بیز، دوز.

۹۷

ضمیر مخاطب - کدینه قارشی سوز سولاین شخصک ضمیرلدر:

مفردی: سن، جمن، سز، دوز.

ضمیر غائب - کوزه کورونم، بن شخصک ضمیرلدر: مفردی:

و او - اول، جمن، دوز، اولدر - آندر، دوز.

۶۷- بسنا تنظیم قشاند جمع منکلم و جمع مخاطب شیدورندن سوزکر
و لر، کتیریلر: بوزل - سزل، کچی.

۶۸- اسلدره اولدینی کی ضمیر شخصلدرده احوال اریبه واردر.

مجرد مفعول به مفعول الیه مضان الیه

منکلم	بن	بی	بنا	نجم
مخاطب	سن	سنی	سنا	سناک
غائب	لو	آلی	آلا	آلک

منکلم	بیز	بزی	بزه	بزم
مخاطب	سز	سزی	سزه	سزک
غائب	آندر	آندری	آندره	آندرک

۶۹- اکثراً مقام تنظیمده سن، بیزه و سز، قولانیلیر.

ضمیر اضافی

۷۰- مضانلرک سوزکر کلیر: مضان الیه لری کوسدن: آندره شولدر:

شمبر و منى

۷۸- شمير و منى [كى] لفظ شمبر، بولسلا مانگ ڪان سوکڻ ڪيڙس
اوکڻ سٺ اولور. آکڙيا ظرلڙڙ سوکڻ ڪيڙس:

پشڪده ڪي چوچي، ميدانده ڪي عسڪر ڪي ڪي پشڪده اولان
چوچي، ميدانده اولان عسڪر ڊنگڊر.
۷۹- ظرلڙڙ سوکڻ ڪيڙين پو [كى] لاءِ جمع ايدباڻر.

مثلا: [پشڪده ڪيل چوچي] ڊڙباڻر.

۸۰- [كى] شمير و منى بستا متاف الہ حاسده اولان [بين، سن،
او، پڙ، سڙ، آئڻر] شمير شخصيل پڻ سوکڻ ڪيڙيل ۽ ٻه سٺ
اولور. فقط بوحالده موسوني حذف ايدلش سٺ ڪشندڙ. پوتره
ادات جمع داخل اولور.

پڻڪي، سٺڪي، آٺڪي، پڙڪي، سڙڪي، آٺرڪي ڪي.
جمع حالده:

پڻڪيل، سٺڪيل، آٺڪيل، پڙڪيل، سڙڪيل،
آٺرڪيل در.

۸۱- آئڙند [كى] شمير و منى بولتان ڪان، متاف الہ مان ڪيڙيل،
[كى] پڻ سوکڻ ڪي [ي] [نور] اولور:

پاڻم، پاڻڙ - سوچلڙم - سوچلڙ - اندي -
اندي پڙ - ڪولڙم، ڪولڙ ڪي.

شمبر فعل

۸۶- پڻ فعل سوکڻ ڪيڙ ۽ وڌلڙي بيان ايدو. بولڙده شمير
نيلڙ ڪي منور ٿڌي بولندڙ:

منور غائب منور غائب
.....
.....
ڪڙم - پڙدم ڪڙم - پڙدم

جمع غائب جمع غائب
.....
.....
ڪڙم - پڙدم ڪڙم - پڙدم

ڪڙم مانڊم پڙمڙده برڪل
آيت لڙده ڪڙدم غلام

پڻڪي [مانڊم - ڪڙدم] منور پڻ سوکڻ ڪي [م] لڙ
شمبر فعلدر.

۷۷- شمير فعلده احوال اوبه جاري اولان.

۸۳- آخړنده [ک] شپږ ومنيښي بولونان کلان مڼول به [وه - وه]

ادانړندن بری کړی ایه [ک] ټک سوکڼده [ی] ټ [نومه]

اولور:

ټنگڼده - ټنگڼدن کې.

۸۴- [ک] شپږ ومنيښي [اول - ایلر] کلانړینک سوکڼده کړی:

اولکي - ابتداکي کې.

۸۵- [ک] شپږ ومنيښي قلارک سوکڼده کړی؛ [میه صر] اولور.

یوگا داتر تفصیلات قل بختده وریایه جکړ.

۸۶- شپږ ومنيښلده احوال اویسه چاریدر. مڼول به وایه حاتړنده

[ک] دن صوکره [ی - ی] کلبیوب [ی - ی] کلبی:

مجرد	مڼول به	مڼول ایه	مضاف ایه
قلده کی	قلده کی	قلده کی	قلده کی
ټنگی	ټنگی	ټنگ	ټنگڼ

اسم اشارت

۸۷- بللی اولان اشخاصه، اشپیه انثارت اټک ایسون قولانړینان [بره،

شور، او] لغتلیږدر:

ټنگڼک شجاعی، سټنگڼک مهارتی، آټنگڼک غیرتی

بریره گلدی کې.

۸۲- آخړنده [ک] شپږ ومنيښي بولونان کلان مڼول به [نومه] اولور:

حاتړنه کړیځي [ک] ټک آخړندکي [ی] [نومه] اولور:

ټنگی - ټنگه کې.

ټنگڼک وظیفه - ټنگڼک

انانځده کی چهلره بولونان شپږ شخصي، شپږ اضافي، شپږ نسبي، شپږ فعل، شپږ ومنيښل کوشن په جکړ.

پن پند ووالده می سوم. آتله حرمت ونه منم ایدم. خواجیه من چالشان برذاند. ټم کلام بالیدلیدر. یوکه برادرینه اټکده کړیوردی. ټم بر ولسی کلام ولر. سټانده ولسی کلام یونی یا؟ .. ټنگی غالب اولدی. سټکی طورسیوری؟ .. مولایده کی کلام یوکه هبی طورسیور. چالشان اوغ؛ سن ټکا اټک ټیوکه عیبه قدرتین؟ درسکی اوکړندکی باقیم؟ یوکه ټکی درسکی اوکړندکي. اوتکی درسکی سولایم.

اولوم لوستونک؛ پانځم؛ پن لوستونک. بز میچاق اولده یازی یازدی. ټم یازم اټا ټک پانځم یازسندن کوزل اولدی. سن کل ایه قرضقل ټک سوسورسک. چهل قلائق ایون تحصیل مازف اټک، چالسیوردر.

بوكتابد هر انانه ايچين طيشين اوگروه دن
برده، گوگده، تنده، چانده بريارادان سزديرين

§

شو انانلر ايجيق نه ييلميه چك ايه لر؛
يتيلر كوكوزيا نلرين سيلميه چك ايه لر؛

§

او موسم سادات هانكي دياره گيتدي...
ماتلر نه اوزلري چيزلين [بر، شو، او] لفظلري اسم ائارتدو.
۸۸- ماسم ائارتيت برشارالهي واردو. [بوكتابدو.. شو انانلر..
او موسم] تيولر نه [بر، شو، او] اسم ائارتو. [كتاب،
انانلر، موسم] گيلري [مشار ايلر] در.
۸۹- [بر، شو، او] اسم ائارتلر دن [بر]، ياقين؛ [شو] هم ياقين

هم اوزاق [او] اوزاق ايچون مستمدير؛
بو قلم، شو كلفند، او كتاب كي.

۹۰- اسم ائارتو [سر] ايله جملانيير؛ فقط اادات جمدن اول [ه]
گيتيلير؛ بولر.. شولر.. آلر كي.
اسم ائارتو جمع ايديلميه مشارالهي ايله برابر بولونه ماز. مثلا:

[بوكتاب، شو قلم، اوحقه] دينلر اما [بولر كتاب.. شولر
قلم.. اولر حقه] دينلر من.

۹۱- [بر، شو، او] اسم ائارتلر نك موكنه... را، گيتيلير كنه
يني بريره اشارت اولونور؛ بورايه كل، شورا ده اولور،
اورايه باقي كي.

۹۲- اسم ائارتلر نك موكنه ادواتدن بري گيتيلر كنه — آهنگ سلاسي
عافقه ايچون — اودات ايله اسم ائارتلر نك آرمسته بره، گيتيلير؛
بو، بوندن — شو، شوندن — او، آندن باخود اوندن —
بو، بونده — شو، شونده — او، اونده باخود آنده كي.
بوندن نه چيقار آ نور ديده...؟

وظيفه — ۷

اشاغيدمكي اسم ائارتلري و مشارالهي كوستيكر؛ مفرد و جمللرين
آيويكر؛

شو نازين چيچك دون هنوز غنجه ايدى؛ بومباح ترو تازه آچلمش.
برادر يكر بوياشده، بويله برلساق كوستر مشيدى، شو قونلر، باقكر؛ او
آقاجدن او آقاجه قونلور، اعلان حكامه شوق و مسار ايديوورلر. موورلو،
ساريل، يئيلي يكلرجه چار چيچكلى اوستكده سوري سسوري كرن شو

۹۴- اسم اشارتر [بونجنز، شونجنز، اونجنز، پوراجنده،

شوراجنده، اوراجنده] سورتند، تهنه اولور. قنلا [بونجنز،

شونجنز، اونجنز] استانبول اعالیسی شیومت موافق دکلر.

۹۵- بستا [بر] اسم اشارتک اولک [اسه] کتیرلرک [شیر] دکلر.

اشیر، ایله مشار الیه برقات دما یاقینلشدیریلر.

اشبو کتاب .. اشبو قلم کی.

۹۶- ادات تیه اولان [ایشت] بستا [بر، شو، او] اسم اشارتک

اولک کتیریلر، ایشته بو، ایشته شو، ایشته او کی.

«الهی... ایشته بوده سنک بر اثر اعجاز حکتدر...» کی

۹۷- اسم اشارتر بستا بللی اولان شیرلی و نخللری کوستمز. کتابات

و سهما داخل اولور. مشارالیری مقدر [کیزلی] قنلر:

عادت بودر. حمیت اودر کی.

۹۸- اسم اشارتدره احوال اریه جایدز:

مشار الیه	مشار الیه	مشار الیه	مشار الیه
مشار الیه	مشار الیه	مشار الیه	مشار الیه
مشار الیه	مشار الیه	مشار الیه	مشار الیه
مشار الیه	مشار الیه	مشار الیه	مشار الیه

۹۳- [بر، شو، او] اسم اشارتک مسوکنه (ایر) کتیرک لازم

کتیرک [ایر] نث الی قالدیریلر. مثلا: [بویله، شویله، اولیله]

دینه میوب [بویله، شویله، اولیله] دینه.

ظن ایتمک شویله بویله برسوز

گل سن دخی بویله برسوز

انکشت خطا اوزاتمه اولیله

بش بیتنه بر نظیره سویله!

کچکرده یاقتر: بر آمانز، بلنر اوکسوز چوجنق آرقه داشلرندن زنده
چالشیوردی. بوکسایلی بویله کیم قویدی؟ شونلری اورادن قالدیریلر.
چونلر، بوزمان سبارت، نه سبارک بر موسم سماندر. بوندن بویله کال جدید
ایله چالسه چنر. زده اوچونلر کی اصلو، عقللی اوله چنر. بوکا بزده
رامی بی. شوکا لای: مینی مینی اله آلدینی قلم ایله بوکوزل یازیلری یازمش!
شوراسی قدر کوزل بر ۱۱ اورایه کیدوب اولوردم! زواللی اوکتر غایا
رؤیا کوردی. رؤیاه آمانی کوردی. لکن فصل کوردی؟ انجنتک قوجانغ
فصل آتدی؟ آناجده بوکا فصل سارلدی؟. ساجلرینی ندرلو قوقلادی؟.
حاصل آرلرند، نه کچدی؟. بولری زواللی اوکترله الهندن باشقه کیم بیله؟.
بویله فادمل کتابلری اوقوملر. سزکده شویله کوزل برانجه کتر واری؟
خواجه اتندی، درسی شویله بویله آکاده ییلدی. مسوکره اورایه کتیدی
اولوردی.

۱۰۸- کیم، و سر، ایلە جە ایدیلیر:

بودنیاه کیملر گلمش، کیملر گیتش کی.

۱۰۹- [کیم] ک ازله بئنا [هر] کید، [کیم] ک مناسنی ناکید ایدو:

هر کیم اوقوبه جقه اوقوسون! کی.

۱۱۰- [کیم] ک سوت بئنا [سی] کیدیلیر. و کیم، ایلە مناجه

بر فرق یوقدر:

اولش کیلی... کیلی بوسکولش

سولش کیلی... کیلی دوکولش کی.

۱۱۱- [کیم] ده احوال اریه جازیدر.

۱۱۲- اشخاصک ومقرندن، اشیاک ذابئندن بحث ایدر اسم مبهدر.

سؤال ایچون قوللایلیر:

احمد نه اولدی، آرادنک نهدر؟ کی.

شور ماللردن برنجینه اشخاصدن احمدک وصنی، اکتینینه

اشادن اولان بریشک زانی سؤال اولونبوز.

چیچکلر! ای زمین پیراچیچکلر!..

بم کوکلم عجب سزدن نه بکلر،..

۱۱۳- [نر] بئنا استراق مناسنی افاده ایدر:

کشی نه ایدره کندیته ایدر کی.

فاج

۱۱۴- فاج، مقدار دن سؤاله مخصوصدر:

فاج طلوع وغروب سیر ایتدک؛

فاج سحر زنده قالدک ای فانی؛.. کی.

§

بو فاج غر وشدو؟ کی.

۱۱۵- [فاج] استراق ده افاده ایلر:

فاج گونده گلیرسه کلسون کی.

۱۱۶- [فاج] ایلهم ده افاده ایدر:

فاج گونده گلدی بیلم کی.

هانی

۱۱۷- مکاندن سؤاله مخصوصدر:

هانی بزم باغمن باغچه من کی.

مەن ئە قىلار وارائىڭە حسن شەھادەت
مەن زەرە ایدەر وحدەتتە عەرش كواھى

نەسل

۱۲۲- نەسل ، استغمام ايجوندەر :

« نەسلدر جەتتى دار بىقانك ؟ .. »

۱۲۳- نەسل ، استغراق ايجوزدە اولور :

هوا نەسل اولورسە اولسون كىدەلم كى .

۱۲۴- نەسل ، اېلەم ايجون دە قوللايلىر :

نەسل اولدى بىلىم ! كى .

تەرجىمە ۸ -

اشاغىدەكى جەلەردە بولغان مېھنەت كۈستۈرۈلۈپ كەتكەن مەنە ئادەتلىرى
بىيان ايدىلەنمەكتە .

بۇ زامانلار كەندى كەندە دۈشۈندۈم . سىز ئۇ بۇ ايلەكلەردە قازىنى نەسل
تەكرار ايدىم ؟ ھانكى مەكتەپ كىيىمىز ايسە ئۇ بۇ زامانلار كەندە كەندە . نەزە
اولور بىرۈسۈرگۈ ؟ كەندى خەنزۇدە بايلاق قىزىل غەشۈ ايتىلۇر . مەركەز
كەندىدە دوست ايدەمگى آدمەك تامۇسلى بۇ آدم اولدىنى ايتىر . كىتابچىدىن بۇقلاچ
كىتاب ساتقۇن آدم . بۇ زواللى بىيەنەك بىيەنەك بىيەنەك بۇق ايدى . بىم
بازىلىرىم كىم كوردى ايسە پەك كەندى .

(ھانلى) دە ، زەرە دە ، مەنە دە وار دە . ايشە [ھانلى بىم
بۇغۇر باغۇر] مەنە [بىم باغۇر باغۇر زەرە دە] مەنە دە
تەرجىمە .

۱۲۵- ھانلى [ھانلى] بىز دە ، قىزى [قوللايلىرىش] شىندى قوللايلىرىش
اولدىر .

ھانلى

۱۱۸- اشغۇم وائىلەن سۇال ايجوندەر :

ھانلى آدم .. ھانلى كىتاب .. كى .

§

ھانلى جەتتى طوغۇندەك صىرا ..

ھانلى باغ وېھار ايدى « بىر كىز » ؟

۱۱۹- بىنا [ھانلى] ئۇك ، ھەر ، كىيىلىر ، ئايدە مەنەنە اولور :

« مەنە ھانلى طوغۇندەك جەتتى كى اولدىش ! .. » كى .

۱۲۰- دىقە ، ھانلى ، بىرە ، قىزى ، قوللايلىرىش : شىندى قوللايلىرىش
اولدىر .

نەسل

۱۲۱- اېلەم ايجون قوللايلىر :

بىيەنەك بىيەنەسى بۇق ايدى . كى .

§

۱۲۵- فصل، نښه ايجون ده اولور:

فصل ايتنگه اولهجه بولگه. کي ک،

ايزچنگه کي بولرک دنگر.

۱۲۶- فصل، گلنگ [نر اصل] دن منحوت اولمسي اختاله نظر

[نامل] سورتنده بازمسي دما موافق کي کوردنور.

نرده -- نرده ده

۱۲۷- [نر] اسم مېنگ سوکله ترکېده محل کوسترنگه مخصوص اولان

[ره - ره] حرفنندن يالگر [ره] نڅ علاوه سيله [نرده]

يالمشدر.

هاني او امر افسنده شوق ايه اوچوشان کلنگر نرېه کيندي؟ هاني
اوباشي اوچنده وځېد ايه اوتوش فوشل نهدن صومدي؟ يو زواللي چوچشل
کي بيلر قاچ کونلر حيالق آياق يول يور يېه رک، کي بيلر قاچ کيجار آقاچسلر
آلنده سايي بکيلرک، کي بيلر قاچ کونلر دن بري دوام ايدين اجلقلرني تشکيه
کي بيلر نه سورته چاره بولورق بورايقلر گلشدر. اوچوچنگ آغلامنه هانکي
چان يايير؟ هانکي يورک نعل ايدر؟... آرقداشلر کي نروده قالدي؟... نرده
اورمورمشدر؟... عياض اولورسا اولسون دوسه يېنه بکي ديمي گلديلر؟...
حامل زواللي اوکسر قيرتادن چيندي. مان گوزدن قايب اولدي. عيا نرېه
کيندي؟... اوله بر يورک اولده نه آوا وار... نه بيا وار... نه قارداش وار!...
يا بوکا کي باقيني؟... يايون کي بيله جک؟... کي تر يېه ايده جک؟...
کي قايريه حق؟...

۱۲۸- [نرده ده - نرده] استقام ايجون قوللايلير:

صومبورسين دادرم نرده ده؟...

يديم نرده، مادرم نرده ده؟...

همسر حور پيکرم نرده ده؟...

اولديلر پرده پوش سنک و تراب:

۱۲۹- [نرده ده - نرده] استراق مناشده گلير:

نرده قاليريه قالسون. کي.

۱۳۰- [نرده ده - نرده] اېلم مناشده گلير:

نرده اولديني گوردمدم. کي.

۱۳۱- اکليند نرده، گلنسي [نر - نر] سورتنده يازاتر وار ايتش:

شدي قاللمشدر. بوکله نڅ اسلني [نر برده] در ديتلرده واردر.

نيجه

۱۳۲- نيجه گلنسي اولري ده فصل، مقاشده قوللايليرش. روم ايلي

وانا طول شاهانه نڅ بغي برلري مستقي اولق اوزره آرتق بوسورتله

استمالدن ساقط اولمشدر.

۱۳۳- نيجه، شدي مقام اېلمده اسکلار مناشه گلير

نيجه کونلر مسعود ياشامش کي.

مرکبدر . مهم یعنی نالی اولیان زمانتون سؤال اییون قولایلیله :
نه زمان یازدیکیز ، نه وقت کلدیکیز ؛ کی .

۱۴۰- [نه وقت - نه زمان] اهام مناسه ده کلدیر :

نه وقت کله جکلریه یه یه ! نه زمان اوقویه جکلر آ کلامام کی .

چینلری و ظیفه - ۶

اشاغیمکی جهلرده بولغان مهملدن [نیجه ، خلی ، نه وقت - نه زمان]
کلدریک نه مناره کلدیکی سوله جکلدر :

خلی دوشوندم طانتدم . نه وقت اولورسه اولسون تمایزف اصل رغبت
کورمستدر .

اساتله مسافر اولدقلری شو مهملخانه فاده نیجه آتور علیکشف وایجاد
ایتیلر .

مر بر عیب ساخسه اورتولور ؛ نیجه قصور وخطیات سخا سایه منه
مستور قالیور . نه زمان اولسه میدان مرقنده اوسایقت شرفی سقا قه جقمدر .
اونصمت ذکابه مظهریت ایچسون خیل چالشدیلر . شاعرانه بری کیوتوره باقوب
دیشک :

بر ییضه ایچنده خلی ایل
تنهاجه قاباندک ایدل آرام

نیجه انسان کاملر واردرکه ، غنی نوعک منبغی اورنگی وفاق انسانیه
جهلشدن عد ایدرلر . او دکی جوجشق نه زمان که جکل ؛ خواجه اقدسی
تقریره نه وقت باشلاجه جقی ؟ ..

۱۳۴- نیجه ، کلمی یسفا تکرار ایدیلر . او وقت سالف مناسه کلدیر :
نیجه نیجه سنه لر بویه مسو دانه عمر کچیردسکیز کی .

۱۳۵- نیجه ، هم منبرده ، هم جمع کلاه داخل اولور ؛ نه نیجه سنه ، دینلیدی کی
نه نیجه سنه ، ده دینیر . فقط داخل اولدنی کله نیک اولده اسم عدد
بولورسه شیخ جمع ایدیلر . مثلاً :

[نیجه ییک سنه] دینیلر ؛ انا [نیجه ییک سنه لر] دینله مز .

۱۳۶- [نیجه] کلمی (ج) ایه [نیجه] یازمیلیدر .

خیل

۱۳۷- خیلی ، تکبیر مناسه در . بو آدم حسنه خلی چالیدی کی که :

مورق مالشری دینکدر .

خیلی هم منبرده ، هم جمع کله داخل اولور . مثلاً : منبره اولان [گورده]

کلمسنگ اولف ، خیلی ، کلدیکی کی جمع اولان [گورنلر] کلمسنگده

اولف کلدیر :

خیلی کورف - خیلی کورنلر کی .

۱۳۸- [خیلی] کلمی [خیلولر] یازشق خنای قاشندور .

نه وقت - نه زمان

۱۳۹- [نه وقت - نه زمان] ایه [وقت - زمان] کلدرندن

نۇقرە، بىسّا اېھام مىنانىدە كېلەر:

نەقدەر زىمان اولدى بىلىم... كېي.

مىسر

۱۴۵ - كىچىك طرقدىن ئۆز زىمان ايتلىكى كۆستىك رەك بىر ايتى باشود برىخالى

يىلدىن كېلەر [مىسر] دېيەر.

[مىسر] ى كىندىن فىسل مىشقى اولان اسىمىر؛ دېدە تىرىف

ايتىلردى.

اوقومىق - گىتىمىك كېي.

پورادە اوقۇمان، كىدىن بىلىدىكى كېي نەزىمان اوقۇندىنى كىچىكلىكىدە

آ كلاسلىيور.

[اوقومىق - گىتىمىك] مىسدىرلىندە [اوقۇر - گىتى] كىچىكلىرىب

[مادە اصلية] كۆ [مىك - مى] دە [ادات مىسدىر] دېيەر.

۱۴۶ - مىسدىر كۆ اون درلو اعتبارى وادىر:

بىر ئېھىسى: مىسدىر، نىظى بىنى سويلتى اعتبارىلە ايكى درلودىر:

برى، [مىسر مىنىف] دركە نەپەندە [مىك] بولۇنور:

گولمىك - سومىك - سولەلىمىك كېي.

دىكرى، [مىسر تىقىل] دركە نەپەندە [مى] بولۇنور:

قاچىق - قالىق - اويومىق كېي.

۷

۱۴۱ - [نەزىقت - نەزىما] اشتراق مىنانىدە ائدە ايدىر:

نەزىمان كىدەرلىكە گىتسولار! نەزىقت كىلورلىكە كلسولار كېي.

۱۴۲ - وىتە [نەزىقت - نەزىما] بىندە [قېدە] قوللايلىرىش؛ شىندى

قوللاشاز اولشود.

بوقۇر - سۇقۇر - لوقۇر - نەقۇر

۱۴۳ - بولۇندىن [بوقۇر - سۇقۇر - لوقۇر] بىللى اولمىان مىسدارلە

مىسومىر؛ اېھام ايجون قوللايلىر:

• بوقۇد مىراق ايله برابر يشە اوقومىق، يازمەنى لايىقىلە

اوكۇر نەمامش! كېي

§

• شوقۇد كىمە نىك فىض و ترقىتىنە سىبب اولش!

§

• اوصاف مىلكانە و قىمت مىنومىسى اوقۇد چوق ايدى، كېي.

۱۴۴ - نۇقرە، اشتىام مىنانى كېي:

نەقدەر پارە و يردىكەز؛ كېي.

نەقدەر، اشتىراق مىنانىدە ائدە ايدىر:

•... نەقدەر اروزى، نەقدەر مىراق وار ايسە جەلەسى تىخىل

مىلەنە مىسروف ايدى، كېي.

[من - ملك] ڏاڻا اوست طرفي اوترو ايله متحرك ايله ماده اصله ايله

اداء مصدر آروسته بر [وائو] ٻاڙيلير :

چور و ملڪ - قور و ملڪ ڪجي .

ايڪڻيئي : مصدر ماده اصله اوست اوج درلودر :

بري : مصدر اسمبر ڪه ماده اصله اسم اولور . او اسڻڻ آخريه

[ملك - من] ڪٽير بهارڪ مصدر ٻاڙيلير :

ديشاهه ملڪ - شيشاهه ملڪ - ڪاغذ لامق ڪجي .

پوراده [وڻسهر - شيسهر - ڦاڻر] ڪٽلري اسندر .

پوده ، پيش اسم عامرڪ آخريه [ر - و] ڪٽير ڪڍڻ سوڪر . اداء

مصدر علاوه سيله ٻاڙيلير :

ڊيگري ، مصدر فطير ڪه ماده اصله اوست فعل اولور :

صافتي - سومڪ ڪجي .

پوراده [صاڻ - سر] ماده اصله لري فندلور .

ڊيگر بري دهه : مصدر وصفير ڪه ماده اصله اوست صفت اولور :

صوڪ ڪرڪلري ڦيل اولان متعارڪ آخريه [و - لاسه] ، صوڪ

حڪمي خفيف اولان متعارڪ سوڪر دهه [ر - لسه] ڪٽير ڪڍڻ سوڪر .

اداء مصدرڪ علاوه سيله ٻاڙيلير :

حڪمي خفيف اولان ماده اصله لار [ملك | ايله] ڦيل اولانلر [من]

ايله ٻاڙيلير .

[من - ملك] ڏاڻا ايله اوست طرفي يا متحرك ، يا ساڪندر .

[گليل - اورمس] مصدر لڙند (ملك) ڏاڻا اوست طرفي يعني (ل)

ساڪڻ اولين ڪجي (من) ڏاڻا اوست طرفي پوئان [ر] ده ساڪندر .

[ملك - من] ڏاڻا اوست طرفي متحرك اولور ايله آنددهه حرڪاڻ

نوعي اوج اوليندن اوج حرڪاڻ ٻيه متحرك پوئوئو :

يعني [من - ملك] دن اولڪي حرڪاڻ حڪمي يا اوسنوه ، يا اسره ،

يا اوترو اولور .

فطر ايله يعني اوسنوه ايله حرڪل ايله اوده ايڪي درلودر :

يا ففيف ، يا ڦڦلور . خفيف ايله (ها) ايله ، ڦيل ايله (الف)

ايله ٻاڙيلير :

[اويئاق - تورمڪ] مصدر لڙند (من) ڏاڻا اوست طرفي ڦڦلور

ايله متحرك اوليندن (الف) ايله ، (ملك) ڏاڻا اوست طرفي ڦڦلور خفيفه ايله

متحرك اوليندن (ها) ايله ٻاڙيلير .

[من - ملك] ڏاڻا اوست طرفي اسره ايله متحرك ايله ، ماده اصله ايله

اداء مصدر آروسته بر (ي) ٻاڙيلير :

اريمڪ - ڦاڙي ڦڦل ڪجي .

طوغراق - طوغرايه يىلمك ، - سولايه مك - سولايه يىلمك ،
اوقومق - اوقويه يىلمك ، قازىق - قازيه يىلمك كى .

نوع تانى

مصدر تىپىلير : برصدرلڭ اداك مصدرى (با) ، ياخود (لاي) .

تېبىل ايدلكن صوكر . آخريته [ويرمك] مصدرى كىتيريلير :

گودمك - گودويرمك ، يايىق - ياپسويرمك ، بوزمق -
بودويرمك ، كىسمك - كىسويرمك كى .

اكر مادي اصيله تڭ صوكر حرنى متحرك ايه ايكى [با] كىتيريلير :

بگله مك - بگله يسيويرمك ، آكلامق - آكلايويرمك ،

اوقومق - اوقويويرمك كى .

چىيىلير وظيفه - ۱۱

اشافيدىكى چىلهرده بولغان مصدرلردن فرادى ، ثنائى ، ثلاثى ، رباعى ،
خامسى اولانلارله مصادر اقدار يه ، تىخييه ، استمرار يه ، مغايه كوستريله بىكدر .

برهنى [يىلمك] دن ايه [يايه يىلمك] البته اولادر . [اوقومق] ،
[يازمق] انسانلڭ شرف وز بئيدر . چىولانلر يازن اكونيا قوال [چىلىق]
چايرل اوزلرده [اويومق] ايه عمرلريىڭ سغالريى سوزلر . براقچ آرقداش
[كرمك] . كىندك . بوزغونلق [آلق] ايجسون جاي كىسارلرده .. بيوك

بوقة يىزى كوسترلن [كرامدى ، ثنائى ، ثلاثى ، رباعى ، خماسى]
مصدرله كوزلن [ا ، و ، ه ، ي] كى حروف زائده . ماقبلالرده
بوؤتت حرنلرى [لسره ، لوسره ، لوزو] اوقومق ايجسون قونولش

حروف اولادر .

ديگرى : . مزيير في ، دركه مصدرلڭ مادي اصيله تڭ صوكر دن حرن
تېيير ، بوغره ، داتر تىخييات اشافيدى بگله بىكدر .

دور قيسى : مصدر تزيكه ، تزيك جيتيه ايكى دولور :

برى ، بىيلير : ذات مصدره باشته برهنى قاتلامز :

كىسمك - اولقى كى .

ديگرى ، مركير : ذات مصدره باشته بركه كيا لفظ قاتلامدور .

بوده دورث نوسر :

نوع اول

مصدر ايتيرليرده : برصدرلڭ اداك مصدرى (ها) يه تېبىل
ايدلكن صوكره آخريته [يىلمك] مصدرى كىتيريلير :

كىسمك - كه يىلمك ، باسقى - بايه يىلمك كى .

اكر مادي اصيله تڭ صوكر حرنى مركلى ايه [ها] دن اول بر [با]
كىتيريلير :

آغلامق - آغلايه يىلمك ، ككه مك - ككهله يه يىلمك ،

صوکره آخریت [پازموس] مصدری کثیر یایر . فتنل بومصدرنک فعل مانینندن
غیری سینناسی مستعمل دکلدر .
دوشمک - دوشه یازدی ، اوقومق - اوقویه یازدی کی .

نوع خاص

براسم ، یارصفت کو یانخود فعل ایله مصدر بسلندن ترکیب ایلر :
یمک ییمک ، اوقومش اولمق ، چپلاق کزیمک کی .
بونوع مصدرلر ایکی درلودر :

برنجیسی ، اسم کو صفت ایله افعال عامندن ترکیب ایلر :
نیاز ایتک ، صوچلو اولمق ، صبر ایله مک ، اوقومش اولمق ،
صاتار اولمق کی .

ایکنجیسی ، اسم کو صفت ایله افعال خاصندن ترکیب ایلر :
یمک ییمک ، صو ایچمک ، طوبراق قازومق ، آغاج دیکمک
گوزل دوشونمک کی .

[پاموس] مصدری ده افعال عامندن صلییلر . فقط یالاکر اسلر ایله
ترکیب ایلر :
کاغد یایمق ، کتاب یایمق ، مرکب یایمق ... کی .
[پورموس] تعظیم مقامنده [بئیک] مناسه افعال عامندن اولور :
عنایت بیورومق ، احسان بیورومق کی .

نوع ناک

مصدر استمرار یلر : بومصدرنک اذات مصدری ، [ها] به تبدیل

اولوندن سوکره آخریت [گلرک] مصدری کثیر یایر :

بنایله بومصدرنکده یالاکر فعل مانق سینلری مستعملدر :

چیقمق - چیقه گلرک ، اوقومق - اوقویه گلرک ، اولمق -
اوله گلدی ، چکلمک چیکله گلش کی .

• چیقمق مصدرندن تنکیل اییلن افعال استمراریه مُنَاجَه [آکتریهه]

مناسقه منیدر ؛ مثلاً :

چیقه گلدی ، آکترین گلدی مناسقی افاده ایلر .

نوع رابع

مصدر مقام برادر : بومصدرنک اذات مصدری [ها] به تبدیل اولوندن

مینته آغاجلرینک سایه منفا مدارنده ساعترجه اوطوردق ، اکلدک . انقسامه
طوغری مصطفی اندی قوشیزه (چیقه گلدی) . گنج ، ذکی جوجقلر ایچون
بودرجش بردرسی [آکلیسورمک] کوچ برخی دکلدر . زواللی جوجش
ایلی قاتیه (دوشه یازدی) . کوچکار ایچون قباحترینک غفونی [رجا ایلک]
بیوکلر ایچسورده غنوله [مسابله ایلمک] لازمدر . انسان ایچون بیوکلری
پاشده [سوجلو اولمق] دن یسوک خجوبیت بودر . دوشونکترین [سوز
سویلمک] ، ندرمسر [ایش کورمک] غفللی آدلرک ایشی دکلدر .

شعری

برایش تکمیل اعضا ایه یاییبیده، بعض اعضا ایه، باخود قلبایه:

حسن ایه یاییبیده، باخود اولایی ایشه یشک حال اولیبده، ایشفت

طوقنوزده [شعری] در:

قازوق، کسک، یسک، طامق کی.

فعل لازم مفعول به آلاز:

یوره دوشمک، چوچق والدهسته قوشمق کی.

فعل متعبد مفعول به آلیه:

بالغیه یی قازوق، ایچی کسک کی.

لازم و متعبدین هری ایکی قسدر: بری، [سماعی] دیگری

[قبایسی] در.

چهارمین وظیفه — ۱۲

انسانیده افعال عامه ایه افعال خاصه دین ترکیب ایشش معدولر ایه مصادر لازم و متعبدی آیریک:

و قوالامق اوزره کی ویرزمیمین — کل کی باخود کرلیورزمیمین...؛

آچوجق شدی سن بنی الدائق ایشیورسین... بن اوکوئنگ سوم. ایلیک

اینگک وظیفه انسانیدر. سری خیلی زماندر کورمک میتر اولدی. و کرمک

دیله دک تیره ایشدک — صحرالره... کوهاره کیشدک... و جلق اولسه

تیلده والاکچیز تر قیلدن... و ناملستر لاقردی سوله مکده بر حاکندر.

[برلونس] ده [اولی] معناته افعال عامه دین عد ایدیلر:

کدولی بولونق، غافل بولونق کی.

بشوقسی: مصدر ترکی — معنی جیشله — ایکی قسدر: مصدر عامه، مصدر خاصه.

مصدر عامه: ایتک، ایلهمک، قیلحق، اولحق، یایحق، بولونق،

بر یورومق در.

افعال خاصه دین اولان [اولی] — برلونس [مصدری لازم، دیگری

متعبد.

مصدر خاصه: یوقاریده مایدینیز مصدر عامه دین غویسی، [مصدر

خاصه] در:

یازمق، گیشمک، صامق، گلمک کی.

آنتیجیسی: مصدر ترکی مفعول به نظرأ اوج درلودر:

لازم، شعری، مطاوعتر.

لازم

برایش تکمیل اعضا ایه یاییبیده، باخود یاییلان برایش، او ایشی

یاییان حال اولوبده، ایشفت طوقنوزده [لازم] در.

قوشمق، دوشمک کی.

کو خفیف اولانلریک سوکته ده [ر - ره] کتیرده ادا ت مصدرک

علاوه سیله پاییلیر :

چاغلامق - چایردامق - آککله مک کی .

منعری سماعی

اسلنده منعری اولان مصدرلردر :

قیرمق - دوگمک کی .

منعری قیاسی

آغایندکی قانده لرله پاییلیر :

۱

فعل لازم لر دن ماده اسلی لر ی ایکی عیالی اولانلرک ، یا خود ماده اسلی لر ی

حرکة حریفه ایله نهایشه تئزک سوکته بر [ت] کتیرمک و ادا ت

مصدر ی علاوه ایشکله تشکیل اولونور :

اوینامق - اویناماق ، چور ورمک - چور ورتک ، آجیمق -

آجیق ، اوقومق - اوقوتیق کی .

۲

فعل لازم لر دن ماده اسلی لر ی بر عیالی کجه تئزک ، یا خود ماده اسلی لر ی

سوکی ساکن اولانلرک سوکته بر [بر] کتیرمک و ادا ت مصدر

علاوه ایلمک ایله تشکیل اولونور :

گزمک - گزدرمک ، طولمق - طولدیرمق کی .

دویم سماعی

اسلنده لازم اولان مصدرلردر : اویومق ، یاتمق کی .

دویم قیاسی

قیاسی اولان مصدر لازم ، بروجه آتی پاییلیر :

۱

یعنی اسلردن حرکمی خفیف اولانلرک سوکته ، ر ، ، حرکمی قیل

اولانلرک سوکته ، دو ، کتیردکن سوکر ، ادا ت مصدر علاوه سیله پاییلیر :

کیجه - کیجه له مک ، ییل - ییلامق کی .

۲

انتظام سوتیدن سوته حرکمی قیل اولان کله لرک آخیرینه [و - را]

کم اسرار ایلمک فرط فراستدن کله گوزلم باقلله طویعاز بویه عالی

مانظره . . . قوشق . . . یورتک . . . آتیه شک وجوده قنده وور .

برآدم ایلمی آتوبده دشمن طویرانده بر مزاره [مالک اولیق] کیری

کیچوبده دشمن شکست قوشق و آلاخره محویشله یوزسته دما [عمر

سورمک] دن یشک قن خیرلیر . بوکوزل کتابی بکتوب آلقی ایستدی . انسان

یلمی بکمی سورمق ، اوکرتک ایستر .

چو چنلر ایچسون ائی قلی اولیق لازم صدر . کیسه سوزله . . . بی چارمله

مناوت ایلمک لازمه آساییشور . لطف و عنایت بیورمق ، ییوکرک شایندور .

۱۷۰

7

الطائف آفتاب، خفیف لرزه، در، تزلزل دره، در، کتیر یله در

کوز - کوزله مک، ایش - ایشله مک، پول - پوللامق،

[سیرالانق، قوزاقانق مسدورلری سیرالانق، قوزاقانق غنفسیدر،
صو — صولانق کجی.

اویوقلامق ایسه اویوقلامق بوز ویتیدر . [

مطالعہ

۱۴۷- فہرست برائے قبولِ امتحانہ معاوضتِ دینار:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خلا، سر بنوم، دیتلش اول، سر بنمک، بر ایشدر، قاتلی

«نم». او اینی ده قبول ایدیورم. بوسیله «سومک»، مطاوعت

اولوڊ .

مصادر مطالعتك شكلی

— متدی اولان معدودلر ده ماده اصله نك صوكنه بر نون ساكنه كنترللك — ۱۶۸

۱۵۲ — بعض صفتلارک موکینه لاسره — لاسره [علاوه سندن موکوره اذانت

مصدر لکچر لیسہ مصدر مفت و نیکل اولو نوں .

مصادر مجهول

۱۵۸ — فعل معلوم مجهول يافتى ايچون ادات، مصدرىن اولكى حرف، لامىن باشقە برحرف ساكن ايه حركەلەير كو بولام علاو، اولونور :

دوگمەك — دوگمەك، صائىق — صائىق كى .

اكر مادمەسلىك سوت حرقى لام، ياخود متحرىك برحرف ايه تون علاو، اولونور :

آرامىق — آرامىق، اودەمەك — اودەمەك، اوقومىق —

اوقومىق، يىلمەك — يىلمەك، بولمىق — بولمىق كى .

۱۵۹ — دىمەك — ايسەمەك [مصدرىزدن] دىمەك — ايسەمەك [

مورتنەدە مجهول كەلىكى كى . شاذ اولەرق [رىئەلك - ايسەمەك]

مورتنەدە كەلىر .

۱۶۰ — [ايله مەك] ، مصدرىك لفظىدن مجهول بوقدر . آتەك مجهول بىرە

[اولونومى] لفظى قوللايلىر .

مصادر مطاوعه ايله مصادر مجهولنىڭ فرقى

۱۶۱ — مادمەسلىك سوت حرقى حركەلى اولدىقى خالەد افسال، مئاوۋە ايله

افعال لازىمە يىگىگەردىن قىرە ايله آپىلىر :

آرانەق — سويلەك — يىقانەق كى .

مئلا : بركەسە اوتمەسنى بىرسى آرادى مئانەدە [آرانەق] دىنەجەك

اولە بوقىل ، مطاوعت اولور .

معلوم — مجهول

۱۵۷ — شەرقى اولان قىشقر ياسلوم ياچولور . اكر فەسل قەلەك اسناد اولونور مەلۇم . مئلا :

سەن عاذا ئاتم اولمە اسەمەد كوستىيورسىن !..

دېشىش اولە بورلە ، كوستىيورسىن ! ، فەلەك قەلى سەن .

شېبەد .

وقەلەدە قەلەك اسناد اولونور : بوندن طسولاي [كوستىيور]

فەل مەلۇم .

اكر فەل ، قەلى سويلەدە ، شەرقى اولان فەلەك مەلۇم بىرى

قەل بىرە قەل اولور مەلۇم . اوحالە ، مەلۇم بىرەك كىرەمى

بولۇنار :

بولار نەقدەر دگرسن اولە خوش گوردولور .

دېشىش اولە بورلە [گوردولور] فەل ياچولور . قەلى كوستىيورلاش

سويلەدە . فەل ، مەلۇم اولان [اتم] كەسە اسناد ايدىلىدور .

بوتى فەل معلوم ايه ائەدە ايتەك :

بولام ، بولار نەقدەر دگرسن اولە خوش گوردور .

بورز .

بورلە [بولام] قەلى ، [اتمى] مەلۇم بىرى .

معلوم و مجهول مصدر درده شندی اداق اولان [نا] لرك، - اودات سازه

يشنكارى حاله - [ر] . قلب ايلمى قاعدهدر :

قور قوتقى - قور قودلق، اوقوتقى - اوقودلق، - ويلشك -

سويله دلك كى .

بو قاعدهك جورم كلمهده، كلمه لرك اسلمده، اولان [ناره] شمول

يوقدر :

چانلق چانلق كى .

شوقدر كه : [يشنك، اولنوش، كوش، نيك، گمزنك، گمزنك]

مصدر لينك تارى حركه كده - شنى اولوق - داله قلب اولنوش :

ايشنك - ايشيدملك، اوقوتقى - اوقودلق، آوتقى -

آوددلق، ديتك - ديدملك، كوتك - كودلك، گيتك

گيدملك كى .

[ايتك] مصدرى دورنك و فاقى، مناشه كده كى كى [ايله ملك]

مراوده اولديتندن بر بريت قارشيرلسق ايجون فاقى، مناشه

قولايلاين [ايتك] ك جھولى، (نا) ايله [ايتلك] و [ايرملك]

مناشه استعمال ايدين [ايتك] ك جھولى، (دال) ايله [ايرملك] در .

[لوش] ده [ايتك] كى ايكى معناه كدير . اكر بىل معناه ايب

فلان شنى ويا اوتى بى آرادير مشاند [كوشى] ديشله جك

اولورس وىل . جهر لور .

كدى كدى [سوتلك] ، طاوت ، سور سوتلك جھولور .

كدى كدى [يئاقى] ، طاوت ، ماساير [يئاقى] جھولور .

۱۶۲ - لام ايله تكيلى ايدين افسال ، طاوت ، لئاقينه جھوله ، شابهدر :

قربت ايله تريق اولنوش : ديكملك كى .

[آغاج ويكلى] جلهسند [ويكلى] جھولور . بوچوچق

قارشيمده ديكلى طوردى . ، جلهسند [ويكلى] فعل

معاوتند .

۱۶۳ - يئاقينه ملدن هم تون . هم لام ايله ، طاوت بايلير . فقط ، مناجه

ليكنك آرمند فرق واردر :

چكملك - چكملك كى .

[چكملك] كبرو چكلك ، مناشه اولنجه ، معاوتند .

[چكملك] امزاتر ايتك ، ساقى ، مناشه اولنجه ، معاوتند .

۱۶۴ - لام ايله شدى بايلان كلاتر ، معاوت و جھولى بردر :

سوس - سوساهامك - سوسللك ، يول - يولامق -

شدى معاوت و جھول شدى

يوللاق كى .

معاوت و جھول

مجهول [برولوس]، اگر اړونده قازانسی مناسنه اېه، مجهول

[برولوس] در.

[اېنك - وېنك] مصدر لړياك معاوعی اېه، [اېرنك - وېرنك] كېر.

۱۶۵ - يېش مصادر اېله زنك سوكنه (نه) كېرېلېر. علت مناسی استحصال اولوتور:

اولقي - اولمېن، اېنك - اېنكېن كې.

يوسورت آرتق استعمال اولوتاز اولندر.

۱۶۶ - مصدر لړ اداك اېشارېه اوج قسمدر: اصلي، ناكېرې، تخېنې در.

مصدر اعلی

۱۶۷ - مصدر اعلی آخړنده علامت مصدر اولان [موس - ملك] بولوتوب حدث مثله دلاک اېدر:

مكودمك - صانعې كې.

مصدر ناكېرې

۱۶۸ - مصادر اعلیه - مناسی ناكېد يېن قولندېرمك اېچسون - خنلارده [لك]، خنلارده [لوس] كېرېلېر:

آلتق - كېنكلك كې.

مصدر تخېنې

۱۶۹ - بونده حدث مثله دلاک اېدر. مصدر اېلنك سوكنده بولوتان

[ملك - موس] دن [س - لك] قاديروپوق پرلېنه [۱ - ه]

كېرېلېر:

[اوطورموق - كېتك] دن [اوطورما - كېته] كې.

كېچشه باقاسن روا اولاز

صوكنې بكلكه لك فنا اولاز

۱۷۰ - مصدر تخېنېلره ولسره اداك چې كلسر.

۱۷۱ - مصدر تخېنې اكڅيا مصدر ناكېدې مناسنده قوللايلېر.

مثلا: د سواره اېنكوره اولوده لوراك برابره مفروده ضيف

ضيف بارلاره سي، طبيعي اولوده برنېم لېرارك خنوه كې خېل

اولونومسي ملوغري اولوكه گرگرر، كې كه: بوراده [پارلامقاي]

و [اولونمقاي] برېنه [پارلامه سي - اولونمسي] دېنلندېر.

۱۷۲ - مصدر تخېنېدن سوكره براداك كېنه، آخړنده كې [۱ - ه] اكڅيا حذف اولوتور:

اولونمسي - اولونمسي، گلمه سي - گلمه سي كې.

۱۷۳ - مصدر تخېنېلر، منكلم، غايب، غايب سورنلنده بوجه آتی بازياو:

حرف اوتزو ايسه، بو اوتزو خسته مقبوضه اوله رق تانقلا اولونور:

گوردمك — اولوق، گوروش — اولوش كي.

اكر ماده اصيله تان سوك حرفي متحر ك ايسه بر [ني] علاده اولونور.

علاده ايدين [با] دن اولوك حرفن حر كمى، قح كو ياكسره ايسه كسره ايله، خسه ايسه خسته مقبوضه ايله تلفظ اولونور:

[اوقومق — اله مك — اري مك] دن [اوقويش — الهيش —

اويش] كي.

۱۷۷ — حاصل مصدرلر [سر] ادات جمنى آير.

گليشلر .. سوزش لر .. ياپيشلر كي.

اسم مصدر

۱۷۸ — اسم مصدر، زماندن عاريدر؛ حدث مطلق، دلات ايدر؛ منشاى مصدرينك اسمى اوله رق بولونان بر طاقم الفاظ ساهيدير:

يارديم، سوگي، قراقرق، فيلسلفي، چاتردى، قوردونجى، سوييچ، قازانچ، سورونجه، ياريشيق، ايلشك، آلم، صاتم، اولوم، ديريم كي.

۱۷۹ — اسم مصدر ايله مصدر ييتدىكى فوق، مصدر ك منوله كينيت تعلق واردير. اسم مصدرده منوله قشيا تعلق بولونماز.

اقدام، ايتماك، ايتقىس كي.

بوتلرئ: ايتقم، ايتماك سورتنده يازمق خطاى قاشخدر.

۱۷۴ — مصدر لر، اشتمال ينى قوللانمى اعتبارله اوج درلودر:

اصل مصدر — اسم مصدر، حاصل مصدر

اغل مصدر

۱۷۵ — اصل مصدر آخرنده [من — ملك] اداتى بولونان مصدرلردكه بوتله داتر تفصيلات يوقارنده كچخدر.

حاصل مصدر

۱۷۶ — كنديتدن مصدر منشاى چيقله برابر او منى مصدر ك طياريدىكى حاك ذلك ايدرسه آكا [حاصل مصدر] ديرلر.

ادات مصدر اولان [ملك — من] ك [سه] نه تبديليه ياپيلر:

گلكلك — صاتوق، گليش — صاتيش كي.

ماده اصيله تان سوك حرفى ساكن كو او ساكن حرفن اوست طرفندىكى

حرف قح كو يانوده اسره ايله، ماده اصيله [سه] دن اتول بر

[ي] يازيلير:

ايتلك — يازوق، ايديش — يازيش كي.

ماده اصيله تان سوك حرفى ساكن كو او ساكن حرفن اوست طرفندىكى

مصادر مشهور

- ۱۸۰ - کنديزده لارک قی برلویان مصدره [مکتب] دینیر :
 کملک - بولق ک .
 کنديزده لارک قی برلویان مصدره [مشی] دینیر : مصدره ،
 مصدره لارک قی [م] حریدر .
 پوتا [میم] دینیر ، مصدره لارک مصدر الیه ماده الحبله
 توسته کیرد :
 کملک - کملک ، بولق - بولماق ک .
 ایتم [یمن] مصدر ختیله [م] ، مصدر قیاده [ما] موردنده
 پیتشیر :
 ایشتمک - موردماق ک .

حق و کتاب

حق و کتاب ختیله شکره لاله لار زنده یوزده یه حق و شمدی به قدر
 کین قولنه ختیله ایشیریکه یار لار یزده یه کیمر :
 (قوزی)
 یلسم شور قوزی ختیله تم تش مره نسی قلبه دانزنده
 فریاد ایدرله قوشار نه دند : سوردیری زلفیری قلبی ؟ ..
 ای سود قوزیس کدر یو ، نیش ؟ کیم لولوی سبب بو آغشا ؟ ..

معنای مصادر ختیله [م] تک [ما] موردنده یزده یه و لارده

ممکن دکل خدای ییلمک ده ییلمامک ده
 ییلمک ده ییلمامک ده ممکن دکل خدای ک .

مادر ویزه دکل سا توواله پتوسی ایشیری نیش ؟ ..
 یوقه سوریدن چدای قلنه ؟ .. فرقتی بو ایشیری ای دخی
 قلندره یقیری وای ؟ .. بی کمره وینی قومی قلنه ؟
 پشودومی یوقه ترکتنا زنه ولیدر یوسلان ایشیمه نیسه
 مادور ایدن ایدر تولید کچیری ایشیری نه تازنه
 ایدر ایدر نگی ایشمال سود ویزمه بی لشی ملیر قنه ؟ ..
 مرکس بر ایدر ختم ایزر ایدر ایدر جمله مره
 سن اولسه ای خیال ایدر قیلیدر لار دیند کیم ؟ ..
 سابه کده در اشداد کیم کیمر یکتا ای نهال ایدر
 ککی ککی ، قوی خنده ایدر آرام ؛ انا سنی والنده کیم
 پشودومی چکیمی لکلی قوش قوش ... آکی بزیله خوشکیم
 شلم مانی دهانه آلدی فریاد ایشیری لولوی قش ؟ ..
 شاد ایدر در وشدی درمان سبیل رشتا ایسون زینه .

مبہر - نصریف

۱۸۲ - اصل واحد اشار ایدین کلانک آلدینی مانت غنلہ، [مبہر] دبیر.

یونکہ فلانک ہم وقوع بولہجی زمانلہ مناسبی آکلادیلر، مہمہ فصل وقوع بولہجی بیلدریلر.

۱۸۳ - اصل واحد اعتبار اولوان کلہی سینہ لامفہ [نصریف] دنیلر.

نصریف، سینلرک گتدیرلہندن عبارتدرکہ سینلرک [متکلم،

مخالف، غائب] سورتلری گوستیلر.

سینہ الہ نصریف حقیقہ کی شوقریات برنوع تفصیلات دیک اولدیندن اجمالاً تصریفی بروجہ آتیلر:

نصریف، اصل اولان برکہی برطاق کلہرہ دوندیرمکدر.

مبہر، فلانک آلدینی غنلہ ہیأتلردن ہریریلر.

۱۸۴ - سینلر ایکی قسدر: بری بسیلہ، دیکری مرکبرہ.

فصلاب فلانک عدوی جاندر	ایلر سنی عن قرب مسدوم
بیلیم کیم اولور نم شقیقہ ..؟	بن شدی سنک شقیقہ اولدم.
القہ سنک رفیقہ اولدم.	کوی عدمہ چیشار طریقہ
قربانگہ کلہدر ..؟ بوعالم	قان ایچدیگی زمان گوستر.
کیم یادی بوخاکلانی گوستر؛	حیرتزدہ اولسونی آدم ..؟
دوشنر بوقیودہ قلب آکا.	مادامکہ عاقبت قنادر.
غنمدہ خدا بیلر قنادر	بر لطفہ صفایہ ماسوی اللہ ..!

فعل

۱۸۱ - فعل، برایش گیش ویا کلہجک، بانود شمدیکی زماندہ وقوعہ کیجکی بیلرون کلددر.

گیشزنہ [ماضی]، کلہجک زمانہ [استقبال]، شمدیکی زمانادہ

[حال] دبیرہ.

کلدم، کلہجکم، گیلوم کی.

ماضی استقبال حال

پستاندہ کی شبنہ شکریت	فطرت آتی ابلہش قنادر.
ایلر مہی باشلہ تشریز	دنیالہ ایسہ ہیثہ چیشان.
مونیتر بونی بیوہ چشم انسان	یارب! بوہ وضع حکمت آمیز!
سیرات شوقلانی، بق شو شوقہ	شادی دم وصالدر بو ..!
ای کوریہ قوزیہ کلہدر بو ..؟	القہ، شوحاک، شو ذوقہ
لکن: بوضیف پاکرادہ	قصاب فصل قیاسر بیلنر!
اسرار خفیہ وار بیلنر؛	الموار تصرف خدادادہ
انسان کی وادی هیچ غدار؛	غدارانی اولہ ایلر ایسا
دم اورندہ مرحمتدن اما	پاندہ رحیم کرک خوونخوار
بیل قدرتی ای غریب مسدوم؛	عمرکہ بوانگوزل زماندر

مادە اصلىيەنىڭ موڭغى	مادە اصلىيەنىڭ موڭغى
ساكن اولانلر	متحرك اولانلر
جمع	مفرد
قوشك	آرا
يىلك	طايىك
باتك	آلهيك

۱۸۸ — تعظيم ايچون بىسّا بو [ك] ي [ك] بر [زا] علاوه اولونور:

براقتق : براق — برائاك — براقكز
گىلك : گل — گىلكك — گىلكز
چالامق : چالالا — چالالاك — چالالاكز

۱۸۹ — مادە اصلىيەنىڭ موڭغى ساكن بر [تا] وار ايسە مركىلىچە دال اولور:

گىكتك : گىت — گىتك — گىدىكز كى .
سودى ايستك ايدوسكز هىكز
گىدىكز . شەدى زده وار يغما . . .

تنبه

فقط مەدە اصلىيەنىڭ موڭغىدىكى [تا] دال اولانلر .

مبەئىسە

۱۸۵ — بىسە مەنزەدە . اصل واحد دىيىن مادە اصلىيەنىڭ شەكلى بوزولماز .
بالىكز مادە اصلىيە مەنزەدە بىسە اداك كۆمبەر علاوه ايدىلەرك تەشكىل اولۇنور .

بىسە مەنزەدە دىرودور :

[امرعائز ، امرغائز ، فعل التزمى ، فعل ومېرى ، ماضى شەرىدى ، ماضى نقل ، مضارع ، حال ، استقبال] در .

امرعائز

۱۸۶ — امرعائز . شەكلىك ، غالىدىن برىش ايتەنە دلالت ايدىن مەندور .

خفيف مەندورلر [ملك] ى . قىل مەندورلر [مى] ى قالدېرىلى .
قلاڭ مادە اصلىيە امرعائزنىڭ مەنزەدە شەكلىدور .

خفيف مەندورلر امرعائز قىل مەندورلر امرعائز
كورد — ملك كورد قال — مى قال
كل — ملك كل سات — مى سات
چوز — ملك چوز قور — مى قور
اربت — ملك اربت يوز — مى يوز

۱۸۷ — امرعائزنىڭ مەنزەدىن موڭغى مركى اولانلر . [بك] . ساكن اولانلر

بالىكز [ك] علاوه بىلەن جمع تەكلىم مەنبەسى تەشكىل اولونور :

۸۰
 ماتق : مات - ماتك - ماتكز كي .
 ۱۹۰ - مازالايك نك سوكت كيريلن [كز] حروف متفصلان سوكر .
 كير كندن اول بر و ي ، كيريلير ؛
 صومق : صوم - صومك - صومكز كي .

نري مامز
 ياخورد
 امر مامز منفي

۱۹۱ - امر منتر نك منيت [نري مامز] ديتير . امر حانترك صوكك برين
 تقي كيركك اولور :

بوزمق : بوز - بوزما كي .
 سوزمك : سوز - سوزمه كي .
 ۱۹۲ - نري مامزك جملي . امر منترك جملي كي ياييلير :
 بوزما - بوزمايك - بوزمايكز
 سوزمه - سوزميك - سوزميكز كي .

امر غائب
 ۱۹۳ - امر غائب ، مكام و غايلايك غيبيشدين مصدر مناسني ايتمه مكدور .
 مازالايك سوكت [سره - سين] علاوسيله امر غائب مفرد
 تشكيل اولونور ، جملي بوگا (لر) علاوسيله در .

۸۱
 مصدر
 كالمك
 بولق
 جمع
 مفرد
 كلسون - كلسين
 بولسون
 بولسونلر

اوچ-ون ديم ايتقم كه اينسون !
 انسانه فرشته ايندي دينسون !

نري غائب
 ياخورد
 امر غائب منفي

۱۹۴ - امر غائب منفي [نري غائب] ده ديتير . امر غائب علازني اولان
 [سره - سين] نك اولسه بر ميم نايير كيركك اولور :

مصدر
 كالمك : كلسون - كلسين
 اوقومق : اوقوسون
 اوقوسونلر
 اوقوسونلر

۱۹۵
 بولونلر صوكك و لر ، كلكجه جم اولور :
 كلكسون - كلكسونلر ، اوقوسون - اوقوسونلر كي .

بش كره امر غائب نيك اولره (نر) اداي كيريلير ، مضارع منفي
 مناسي چيشار :

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متکلم
ایده	ایده-کیده-سین	ایده-کیده-سین
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
ایده-کیده-سین	ایده-کیده-سین	ایده-کیده-سین

۱۹۸ - فصل التزایمات مفرد غائب، بعضاً رعا کو بعضاً پردعا متناوبه استعمال اولونور:

هرگوتی برعبر ایله بر، اهراسنی کور ایله بر کی.

۱۹۹ - فعل التزایمات مفرد غائب، یک نادر اولورق صفت متناوبه استعمال اولونور:

صاپه بول کی.

۲۰۰ - فعل التزایمات مفرد غائب صیغه-سناک آخرینه بعضاً سی علاوه اولونوره.

فلانک مطلقاً یا لمسی بیان ایدر صفت اولور:

ویره سی آلیش ویریش کی.

مال ترکیبی

۲۰۱ - بر فعل ایله ترکیب، فاعلک حالتی کو ستر متعذر، فصل التزایمات مفرد غائبک سوکنه حقیقلره [رک]، قتلره [رو] علاوه اولونورق پیلیر:

ته ییلون!.. ته یایدون کی که، یلر، بارماز مناسند.

فعل التزامی

۱۹۶ - برکسه-نک مصدر متناوب اولونور آرزو ایتمک دلالت ایدن صیغه-سین [بر] موده ایلمیش سوکی ساکن ایه بر [ه]، متعذرک ایه بر [بر] زیاده سیله اولور. یومرود یئیدر، مفرد غائبک سوکنه ضمیر نسبیله علاوه سیله ستر جینار تشکیل اولونور:

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متکلم
یازده	یوزمین - یازدهک	یوزمین
کله	کله-کلهک	کله-کلهک
آرایه	آرایمین - آرایه-ک	آرایمین
سوریه	سوریه-سین - سوریه-ک	سوریه-سین
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
یازده	یازده-سین	یازده-سین
کله	کله-سین	کله-سین
آرایه	آرایه-سین	آرایه-سین
سوریه	سوریه-سین	سوریه-سین

۱۹۷ - ماده اسیمات سوکی ساکن ایه - قنده وچه-ایله - وار قلب اولونور:

فعل و موبلی

۳۰۳ - بر اینک مرحله اولی آرزو ابدی بیلین مینور .

ماده اسلیه ناک موکی ایستر حرکتی اولسون ایتر ساکن یولوسون؛

[ملی] علاوه سیاه مفرد نائب مینسی تشکال کو ضمیر نسبیله

علاوه سیاهه دیگر مینوری تصرف اولونور :

اول - اولملی ، یاپ - یاپلی ، سویله - سویله ملی ،

گیت - گیتلی کی .

§

نرده حکمت گورده اهل هندی

آتی آلمتی وظیفه در آما

فارق حکمت اولملی اول

صوگره اخذ ایتلی آتی نه گوزل !

§

مفرد غائب

کلیلی

فوق قلبی

مفرد مخاطب

کلیلیک - کلیلیک

فوق قلبی - فوق قلبی

مفرد متکلم

کلیلی بی

فوق قلبی بی

جمع غائب

کلیلیلر

فوق قلبی

جمع مخاطب

کلیلیک

فوق قلبی

جمع متکلم

کلیلی بی

فوق قلبی بی

سویله ناک گیتلی کی .

بعنا حل ترکی تکرار اولونور :

چو چتلی کوله ناک ، اویناهه رق مکتبه گیدیورلدی کی .

فعل انزاعی منفی

۲۰۲ - مده اسلیه ناک موکنه ایتر شرتک اولسون . ایتر ارسون [می]

علاوه سیله فعل انزاعی منفی ییلیر :

اوله - اولیه ، یاه - یاییه ، سویله - سویله یه ، گیده -

گیتیه کی .

آدم اودرکه ایتمه تقیر وضعی

اقبال و بخت کندینه یار اولش اولماش !

مفرد غائب

کوریه

بالیه

قالیه

آکلاویه

مفرد مخاطب

کوریه سیک - کوریه سیک

بالیه سیک - بالیه سیک

قالیه سیک - قالیه سیک

آکلاویه سیک - آکلاویه سیک

مفرد متکلم

کوریه بی

بالیه بی

قالیه بی

آکلاویه بی

جمع متکلم

کوریه سیک

بالیه سیک

قالیه سیک

آکلاویه سیک

ماضي سُزُورِي

۲۰۶ — لسان ترکیده ماضی اکی نوعدر . بزی : ماضی سُزُورِي ، دیکری :

ماضي نُقْلِبِر .

ماضي سُزُورِي : بر اینسک کچیش زنده بُلیندنی کُشکسکند
کوردیگنی خبر ویرن سینادر .

ماده اسلیه ناک سوکته [وی] علاوه سیه مفرد غائب میثاقی حاصل
اولور . غائب و متکلمه خبری فعلیه علاوه سیه تعریف اولور :

مفرد متکلم	مفرد مخاطب	مفرد غائب
سودیم	سودیک	سودی
آغلادیم	آغلادیک	آغلادی

جمع متکلم	جمع مخاطب	جمع غائب
سودیک	سودیکو	سودیکو
آغلادیک	آغلادیکو	آغلادیکو

[سودیم ، سودیک ، سودیک و آغلادیم ، آغلادیک ، آغلادیک]
شخصه حذف [یا] ایله :

[سودم ، سودک ، سودک و آغلادم ، آغلادک ، آغلادک]
صورته بایله .

۲۰۷ — فعل وجویش مفرد یتیش سوک فعل معناسی ناکید ایجسون
[در] علاوه اولور :

سومیلور — یازمیلور ، سومیلدرلر — یازمیلدرلر کی .

بشاده [ها] علاوه اولور :

سوملی هان . یازملی ها . کی .

فعل و میورلی مثنی

۲۰۸ — ماده اسلیه ایله فعل وجویش علامتی اولان [می] آرهست بر مییم تاثیر
کیتیکه اولور :

مثنی :	مثنی :
کوملی	کوله می
آغلاملی	آغلاملی کی .

مفرد متکلم	مفرد مخاطب	مفرد غائب
کوملیم	کوملیک	کوله می
آغلاماملیم	آغلاملیک	آغلاماملی

جمع متکلم	جمع مخاطب	جمع غائب
کوملی یز	کوله میکر	کوله میلر
آغلاماملی یز	آغلاملیکر	آغلاماملیلر

ماضي نقل

۲۰۸- ماضي نقل، مڭكان، براك اوريدن كوردوبوب ايندېقني يسان

ايتنه غصوس مينه در.

ماده اصله نك سوكنه [ممه] علاوه سيابه مفرد نوب مينه سي حامل
اولور. بونك نهايتده مشهور نسيور كيتورلار سار مينه نري تشكلا
اولورور:

كوردوشن .. قالمش كي.

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متكلم
كلمش	كلمشك - كلمشين	كلمشم
بولش	بولشك - بولشين	بولشم
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متكلم
كلمشور	كلمشكور	كلمشكور
بولشور	بولشكور	بولشور

۲۰۹- ماضي قلبيك مفرد و جمع غائب شخصلرينك سوكنه - تاكيد

معي ايچون - ه در، علاوه اولورور:

گيتمه مشدر .. اولامشدر كي.

گلمه مشدر سكا حالا ثاني
امتلك مفغريشك خاتاني

يونده قيسه جمع غائب [لش و فاف] لري حركه لنديكه [با ار

عسوقور. از حركه نجه حركه ايدان [با] ار بازلير:

سويكي .. آغلاديني كي.

معي نسيورور براك مڭان:

شو زمين اوزره ايتدي فتح كلام
باركاته نه خوش لقاكور وار ..

§

ايشككه چامه بولدير يول

خوش ايتدير آبي آنده بول بول.

ماضي ضروري منفى

۲۰۷- مڭانلب ايه مضي نسيور عسلاقي اولان [ري] آره سته [مهم

تافي] كيتوركي اولور:

گيتدي .. قلدي كي.

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متكلم
كلمدي	كلمدي	كلمدم
بولدي	بولدي	بولدم
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متكلم
كلمديور	كلمديور	كلمديور
بولديور	بولديور	بولديور

مال

۲۱۱- بر اينك بولونديمن زمان ايختده اولديني و يا اولديني بيليرمسك
ايچون قوللايلير سيندر . ماده اسليه نك سوكنه [بور] علاوه سيه
مفرد غائب صيغهي جابل اولور . اگر ماده اسليه نك سوكني ساكن
ايه اسره ايله حركه نكدن سوكره [بور] كتيبيلير . دگر شخصري ده
ضمير نسييل علاوه سيه تصرف اولونور :
گليورم .. اوقوبورم كي .

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متكلم
سو بيور	سو بيورسك — سو بيورسين	سو بيورم
اوقوبور	اوقوبورسك — اوقوبورسين	اوقوبورم
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متكلم
سو بيورلر	سو بيورسكلر	سو بيوروز
اوقوبورلر	اوقوبورسكلر	اوقوبوروز

استاد ايلرز البته اوشاه شاهه
استاد ايله يوراللاه رسول الله

مال منفي

۲۱۲- ماده اسليه ايله ادات حال اولان [بور] آره نه بر [مهم ناقيم]
كثيرمكه اولور . مفرد غائب سوكنه ضمير نسييل علاوه سيه تصرف
اولونور :

تني

ماضي تنيك يهويله اسم مفعول صيغهي برور . مثلا : [صوركمه]
كهي [صومس] مصدر يك اسم مفعولي اولديني كي . [صوركمي]
مصدر يكده ماضي تنيكيدر .

ماضي نقل منفي

۲۱۰- ماده اسليه ايله ماضي نقلي علائي اولان [سبه] آره نه بر مهم ناقيم
كثيرمكه اولور :
كله منش .. اولامش كي .

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متكلم
كله منش	كله منسك — كله منسين	كله منم
اولامش	اولامسك — اولامسين	اولامشم
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متكلم
كله منلر	كله منكلر	كله مننر
اولامشلر	اولامشكلر	اولامشنر

مضارع افطار

كره ماضي نهوي . منيك ، كره ماضي نقلي . منيك اوله بضا
— ناكيد معني ايچون — و هيج ، كتيبيلير :
هيج كله منش — هيج كورددي كي :

ای روحی ادواح فروزک لمانی
 یانسه لکده سنی حانقله لرحالایه جقدر
 کونکم کبی عالمده هزاران دل روشن
 هریتنگی برلمه حکمت صایه جقدر

تقی استیبال

۲۱۴ - استقبال علامتی اولان [ملک - مین] دن اول [مین] کتیرلکته تقی استقبال یاییلیر :

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متکلم
سویه جک	سویه جک - سویه جکین	سویه جک
یازمه جق	یازمه جق - یازمه جقین	یازمه جق
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
سویه جکر	سویه جکر	سویه جکر
یازمه جقکر	یازمه جقکر	یازمه جقکر

۸
 حال مستقبل نه اولس کرک !
 سودی ، سومه شدی ، سویه جک !...

مضارع

۲۱۵ - هم ماله ، هم استیباله دلالت ایدن مینددر . ماده اسلمه ننگ موکی

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متکلم
سویور	سویورسک - سویورسین	سویورم
اوقویور	اوقویورسک - اوقویورسین	اوقویورم
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
سویورلر	سویورسکر	سویوروز
اوقویورلر	اوقویورسکر	اوقویوروز

استیبال

۲۱۳ - بر ایستک گهچک زمانده اولمچینی یسان ایتک ایچون قوللازیلان مینددر . فصل اترایتک مفرد غائبک موکله خقیقلده [ملک] ، قیلرده [مین] علاوه سیله مفرد غائبی یاییلیر . دیگر صیف لری بو مفرد نینگ موکله منبر نییلر کتیرلرک تصریف اولونور :

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متکلم
سوه جک	سوه جک - سوه جکین	سوه جکم
یازمه جق	یازمه جق - یازمه جقین	یازمه جقم
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
سوه جکر	سوه جکر	سوه جکم
یازمه جقکر	یازمه جقکر	یازمه جقم

قاعده - ۳

ماده اصلی ایچ حرفی فقط برحیال اولیا بلده صوڭ حرکت حرکتی، اوسون حرکت اولکی حرکت حرکتی گوره اولور :

اگر صوڭ حرکت اولکی حرکت حرکتی اوزو ایچ صوڭ حرکت حرکتی اوزو اولور :

بیور - بیورور، سورور - سورورور کی .

اگر صوڭ حرکت اولکی حرکت حرکتی اوسون کوا سره ایچ صوڭ حرکت حرکتی سره اولور :

اوسان - اوسانیر، گچیک - گچیکر کی .

قاعده - ۴

ماده اصلی یی درت، بش حرفی اولانلر ایچینده یوقایدمکی قاعده کوره صوڭ حرکت حرکتی وریلیر، مثلا :

و ایزنک - یوسکوردک - آقصدیق، مددرلینک فل مضارعی :

و ایزه یور - یوسکورور - آقصور، اولور .

یومصدور (کانه سی، برحیال اولدیندن کوماده اصلی یی صوڭ حرکت حرکتی ساکی اولدیندن، حرف ساکی، اکیچی حرکت حرکتی تیا حرکتی نمندور .

مضارع منفی

۲۱۶

مصادر خفیه ماده اصلی نك صوڭک و مز، و تقللده «ماز» علاوه سیله مضارع منفیک منفرد غایی حاصل اولور . ضار نسبه

علاوه سیله ساز صیه لری تشکیل اولورور .

منفرد غائب	منفرد مخاطب	منفرد متکلم
کلنر	کلنر سگ - کلنر سین	کلنم
اوقوماز	اوقوماز سگ - اوقوماز سین	اوقومام

منحرک ایچ برساکی [را] کتیپیر، یومفرد غائبدر، ساز صیه لری

شبه نیدر یه تصرف اولورور -

بکوز - آزار کی .

منفرد غائب	منفرد مخاطب	منفرد متکلم
بکوز	بکوز سگ - بکوز سین	بکوزم
اوقور	اوقور سگ - اوقور سین	اوقورم

جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
بکوزلر	بکوزلر سگ	بکوزلر
اوقورلر	اوقورلر سگ	اوقورلر

اگر ماده اصلی یی صوڭکی ساکی ایچ، حرکتی کدن صوڭک [رای ساکنه] کتیپیر، یومفده قواعد آتیبه وقت ایللیر :

قاعده - ۱

اگر ماده اصلی ایچ حرفی ایچ، صوڭ حرف اوسون ایچ حرکتی کدن صوڭک ساکی، [ر] کتیپیر :

(کول - کولر، قور - قورار کی .)

و اورور، آلیر، بولور، صانیر، قلیور، کورور، ویرور، ییلیر، کچیر، مناره لری شادور .

قاعده - ۲

اگر ماده اصلی ایچ حرفی فقط برحیال ایچ، صوڭ حرف یه اوسون ایچ حرکتی :

اورت - اورت، صارق - صارقار کی .

افعال بیلگنك نصربنی

—•—

مصدر خفیلدن صیغه مختلفه

گلمك — مصدر

منفی	مثبت	مضارع
[نزی ماضر]	گلمه	گال
[نزی غائب]	گلمسون	گلسون
	گلمیه	گله
	گلمه ملی	گلملی
	گلمه دی — گلمدی	گلمدی
	گلمه مش	گلمش
	گلمیور — گلمه یور [نزی مال]	گلمیور
	گلمیه چك	گله چك
	گلمز	گلمز

جمع غائب	جمع غائب	جمع متكلم
گلمزلر	گلمزسكز	گلمزسكز
اوقومازل	اوقومازسكز	اوقومازسكز

8

صو اوپور، دشمن اوپور، خسته هجران اوپوماز.

8

۲۱۷- ماده ایلیه [مز- ماز] علاوه سیاه مضارع متنيك مفرد غايي
تنيك وسال سيناري شمير نيليله تصرف اولونوروردسده مفرد
جمع متكلمه تخفيف ايچون اوقاچي برتغير بايلپور. اوده: مفرد
متكلمه و زاء حرفك حقيقي و جمع متكلمه و يا، به تبديليدير.
مثلا: [اوقومازم- گلمزم] برنده و زاء نك حذفه، [اوقومام-
گلمم] و [اوقومازم- گلمزم] برنده دهه، (زا) نك (يا) به
قيايله [اوقومازم- گلمه يز] ديور.

شبه

ميم يقين سوكره حروف اسادن اولان [ا- ه] نك ايرادي موافق
و [ايمز- بولاز] كي مضارع متنيك جمع متكلمه يني بوضو رنده
بؤمق اعلانك قولايلاشمي خصوصه مطابقدر.
همنا مضارع مثبت و متنيك اولك — نا كبر ايمزده — البته
كيتيريلير:

«البته گيدو گلن جهاناه...! كي».

الطوبى - مصدر

مغارع	:	البر	آلبر	مغاري
استقبال	:	آله جق	آله جق	استقبال
مال	:	آليور	آليور	مال
ماني ومقلى	:	آلمش	آلمش	ماني ومقلى
ماني ومبروري	:	آلدى	آلدى	ماني ومبروري
فعل ومبروي	:	آلملى	آلملى	فعل ومبروي
فعل التزامي	:	آله [١]	آله	فعل التزامي
امر غائب	:	آلدون	آلدون	امر غائب
امر حاضر	:	آله	آله	امر حاضر
بنف	:	بنفي	بنفي	بنف

[۱] قل الترابك مفرد فاعلني مصادر خففة وتقيده مادة اسياهك
 موكه (هـ) كبرمكة تكبرا انك، طبعه لانه دها موافق. بناء عليه لانتزده
 حروف اللام لان (هـ) اواخر كلاً من قبل، هم خفيف اوقود.

[illegible]

مسلمین کے لیے (۱۰۰)

جمع غائب	جمع غائب	جمع متکلم
.....		
.....		

یونانیدمکی نصرضدن آتلاسیه جنی اوزره فصل الزامیئن یکنار مفرد و جمع تکلفنک استقامی واردر .

فعل الزامی متقیك استقامی

مفرد غائب	مفرد غائب	مفرد متکلم
...	...	...
...	...	...
...	...	...
جمع غائب	جمع غائب	جمع متکلم
...	...	...
...	...	...
...	...	...

فعل و مبرینك استقامی

مفرد غائب	مفرد غائب	مفرد متکلم
...	...	...
...	...	...
...	...	...
جمع غائب	جمع غائب	جمع متکلم
...	...	...
...	...	...
...	...	...

افعال بیلرلك مبر استقامی

استقام

۲۱۷- استقام . اوکرتنک سوروق مناشدور . ترکده استقام اداکی
[می] در . ضار فله ایه تصرف ایدین فصلارده ضار فلیبدن
سوز . و ضار نسیه ایه تصرف ایدیلرده ضار نسیبدن اول
کیریدر .

امر غائبك استقامی

جمع	مفرد
...	...
...	...
...	...

نهی غائبك استقامی

جمع	مفرد
...	...
...	...
...	...

فعل التزامك استقامی

مفرد غائب	مفرد غائب	مفرد متکلم
.....		
.....		
.....		

۱۰۶		فعل و جبر فی متفک استغرای	
مفرد غائب	مفرد غائب	مفرد متکلم	مفرد متکلم
آغلادیلیری	آغلادیلیرک	آغلادیلیری	آغلادیلیری
کوله میلی	کوله میلیک	کوله میلی	کوله میلی
جمع غائب	جمع غائب	جمع متکلم	جمع متکلم
آغلادیلیری	آغلادیلیرک	آغلادیلیری	آغلادیلیری
کوله میلی	کوله میلیک	کوله میلی	کوله میلی
ماضی شروی متفک استغرای			
مفرد غائب	مفرد غائب	مفرد متکلم	مفرد متکلم
سودنی	سودنی	سودنی	سودنی
آغلادیلیری	آغلادیلیرک	آغلادیلیری	آغلادیلیری
جمع غائب	جمع غائب	جمع متکلم	جمع متکلم
سودنی	سودنی	سودنی	سودنی
آغلادیلیری	آغلادیلیرک	آغلادیلیری	آغلادیلیری
ماضی شروی متفک استغرای	ماضی شروی متفک استغرای	ماضی شروی متفک استغرای	ماضی شروی متفک استغرای
مفرد غائب	مفرد غائب	مفرد متکلم	مفرد متکلم
کله دنی	کله دنی	کله دنی	کله دنی
آغلادیلیری	آغلادیلیرک	آغلادیلیری	آغلادیلیری

۱۰۷		فعل و جبر فی متفک استغرای	
مفرد غائب	مفرد غائب	مفرد متکلم	مفرد متکلم
کله دنی	کله دنی	کله دنی	کله دنی
آغلادیلیری	آغلادیلیرک	آغلادیلیری	آغلادیلیری
جمع غائب	جمع غائب	جمع متکلم	جمع متکلم
کله دنی	کله دنی	کله دنی	کله دنی
آغلادیلیری	آغلادیلیرک	آغلادیلیری	آغلادیلیری
ماضی نغلی متفک استغرای			
مفرد غائب	مفرد غائب	مفرد متکلم	مفرد متکلم
کله دنی	کله دنی	کله دنی	کله دنی
آغلادیلیری	آغلادیلیرک	آغلادیلیری	آغلادیلیری
جمع غائب	جمع غائب	جمع متکلم	جمع متکلم
کله دنی	کله دنی	کله دنی	کله دنی
آغلادیلیری	آغلادیلیرک	آغلادیلیری	آغلادیلیری

جمع غائب / جمع متكلم
كَلْبُكُمْ / كَلْبُكُمْ
آغلايه جقمي بز / آغلايه جقمي بز

استقبال متنبك استغرامي

مفرد غائب / جمع غائب
كَلْبُكُمْ / كَلْبُكُمْ
آغلايه جقمي بز / آغلايه جقمي بز

جمع غائب / جمع متكلم
كَلْبُكُمْ / كَلْبُكُمْ
آغلايه جقمي بز / آغلايه جقمي بز

مضارع متنبك استغرامي

مفرد غائب / جمع غائب
كَلْبُكُمْ / كَلْبُكُمْ
آغلايه جقمي بز / آغلايه جقمي بز

جمع غائب / جمع متكلم
كَلْبُكُمْ / كَلْبُكُمْ
آغلايه جقمي بز / آغلايه جقمي بز

مبته مالك استغرامي

مفرد غائب / جمع غائب
كَلْبُكُمْ / كَلْبُكُمْ
آغلايه جقمي بز / آغلايه جقمي بز

جمع غائب / جمع متكلم
كَلْبُكُمْ / كَلْبُكُمْ
آغلايه جقمي بز / آغلايه جقمي بز

مال متنبك استغرامي

مفرد غائب / جمع غائب
كَلْبُكُمْ / كَلْبُكُمْ
آغلايه جقمي بز / آغلايه جقمي بز

جمع غائب / جمع متكلم
كَلْبُكُمْ / كَلْبُكُمْ
آغلايه جقمي بز / آغلايه جقمي بز

مبته استقبالك استغرامي

مفرد غائب / جمع غائب
كَلْبُكُمْ / كَلْبُكُمْ
آغلايه جقمي بز / آغلايه جقمي بز

افعال مرکبه

۲۱۸- ایکی مصدر دن کویا بر فعل بسیط ایله بر فعل ایله دن مرکب اولان افعاله
[افعال مرکبه] دیتیو .

بوسوز تاه بایسلان فعللر اوج درلودر :

فعل استعمال — فعل انفرسی — فعل اعانه

فعل استعمال

۲۱۹- ماده احابه ناک صوکنه بر [ی] کتیرلرکن صوکنه [ورمک]
مصدرله ترکیب و تصریف اولونور . تصریف ایلیکون ضمیر نسبه
کوفله [ورمک] مصدرینه کتیریلر .

بومک

باری معذور کورک ایلیکون چونکه سؤال | شوق ایله ترک چغرمندی ایتم روز و لیال
قارنجه

ایشکون چونکه تفتیش انشدم اوزمان | کیدیکون شمدی ده رقص ایلیکون باری من :

سؤال بومک

مضارع متبک استغرامی

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متکلم
گلنر می	گلنر بیسک	گلنر می بزم
آغلار می	آغلار بیسک	آغلار می بزم
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
گلنر لری	گلنر بیسکون	گلنر می بزم
آغلار لری	آغلار بیسکون	آغلار می بزم

استغراب

استغراب منظمه ناکر تاه ایلا ایندیله چک ، از برلندیله چک واقفاله
هله شمدی بقدر کچن قواعد تطبیق ایلیله چکدر :

قارغ ایلر تلکی

ایش ایوب کندیله آتک ایله ذوق ایلمکی
کندی بردنجه و قناکه زمان سرما ؛
نه اور و عجب قوریسی وار نه ده بر سیوری سیک
شدت جوغ ایله بی چاره ازلدی یندی
سال آتی بقدر ایلمکه سده رنق
دیدیکه : هله ده اولایا قنادن اولموسیم
ایتمش عادت اولونوغ بیریله بی بر کیمسه به دور
اوجته به جگه سورودی که : هله وقت کرما

بازی نهوده کچیلر شمدی آغستوس بوجکی

باشلادی . کخط و غلا اولنجه دهشت فرما

یوق ایلی حاصلی برجه چک اولسون بیله چک

قوشوشی موره کیدوب حالنی اظهار ایندی .

برایکجه آودونوغ ایستدی . جوق بالار درق ؛

مع فشله اوده ملک اوزده سوز سوز بوز بوزم .

کندی بنده بو ایلی وار ایسه برار چاقصور

نه ایلی شفا کون بیلسه کون اولور می عیلا ۰۹

امر غائب	امر ماضر	فعل الزامی
...	...	جمع متکلم : آيورم
...	آيورک - آيورکيز	جمع مخاطب : آيورمکيز
آيورسونلر	...	جمع غائب : آيورلر

٢٢٠ - فعل تمجيدك [استعجالك] سورت منفي سده بوجه آتی تصرف اولونور :

مال	ماضي سُهرودي	مضارع
آيورميورد	آيورميشم	مفرد متکلم : آيورمدم
آيورميوردسک	آيورميشسک	مفرد مخاطب : آيورمداک
آيورميور	آيورميش	مفرد غائب : آيورمدی
آيورميوردز	آيورميشنر	جمع متکلم : آيورمدک
آيورميوردسکيز	آيورميشسکيز	جمع مخاطب : آيورمدکيز
آيورميوردلر	آيورميشلر	جمع غائب : آيورمدلر

فعل ومهرلي	استقبال	مضارع
آيورميلي بيم	آيورميهچکم	مفرد متکلم : آيورم
آيورميليک	آيورميهچسک	مفرد مخاطب : آيورمزنسک
آيورميلي	آيورميهچک	مفرد غائب : آيورمن

مال	ماضي نُقلی	ماضي سُهرودي	فعل استعجالك سينه نُقله و مطر دهسي :
آيورميورد	آيورميشم	آيورم	مفرد متکلم : آيوردم
آيورميوردسک	آيورميشسک	آيورميشسک	مفرد مخاطب : آيورداک
آيورميور	آيورميش	آيورميش	مفرد غائب : آيوردي
آيورميوردز	آيورميشنر	آيورميشنر	مفرد متکلم : آيورداک
آيورميوردسکيز	آيورميشسکيز	آيورميشسکيز	جمع مخاطب : آيورداکيز
آيورميوردلر	آيورميشلر	آيورميشلر	جمع غائب : آيورديلر

فعل ومهرلي	استقبال	مضارع
آيورميلي بيم	آيورميهچکم	مفرد متکلم : آيوردم
آيورميليک	آيورميهچسک	مفرد مخاطب : آيورداک
آيورميلي	آيورميهچک	مفرد غائب : آيوردي
آيورميلي بيز	آيورميهچکيز	جمع متکلم : آيورداکيز
آيورميليکيز	آيورميهچسکيز	جمع مخاطب : آيورداکيز
آيورميليبلر	آيورميهچکلر	جمع غائب : آيوردلر

امر غائب	امر ماضر	فعل الزامی
...	...	مفرد متکلم : آيوردم
...	آيور	مفرد مخاطب : آيورمداک
آيورسون	...	مفرد غائب : آيورده

فعل انشعاری

۲۲۲

فانك بر ايشي ايشاهمكه قدرتي اولدني ائده به يار . بوده فصل
الزايانك مفرد فانك [يلمك] ماده سبه تركيبندن ايلير .

بونده خنار فلياه كوسيه [ييل] ماده اسليه سته كچه ؛ اوسونته مينه

مخنه و مطرده سي قسريف اولونور :

حال	ماضي نفلي	ماضي شروي
آه ييليريم	آه ييلمشم	مفرد متكلم : آه ييلم
آه ييليريش	آه ييلمشك	مفرد مخاطب : آه ييلمك
آه ييلير .	آه ييلمش	مفرد غائب : آه ييلدي
آه ييليريز	آه ييلمشيز	جمع متكلم : آه ييلمك
آه ييليريكيز	آه ييلمشكيز	جمع مخاطب : آه ييلمكيز
آه ييليرولو	آه ييلمشلر	جمع غائب : آه ييلديلو

فعل و مبروفي

استقبال

مضارع

آه ييليريم
آه ييليريشك
آه ييلير

آه ييله چكيز
آه ييله چك
آه ييله چك

مفرد متكلم : آه ييليريم
مفرد مخاطب : آه ييليريك
مفرد غائب : آه ييلير

آه ييليريز
آه ييليريكيز
آه ييليرولو

آه ييله چكيز
آه ييله چك
آه ييله چك

جمع متكلم : آه ييليريز
جمع مخاطب : آه ييليريكيز
جمع غائب : آه ييليرولو

فعل و مبروفي	استقبال	مضارع
آه يوريريم	آه يوريريكيز	جمع متكلم : آه يوريريز
آه يوريريشكيز	آه يوريريكيز	جمع مخاطب : آه يوريريكيز
آه يوريريلير	آه يوريريكيز	جمع غائب : آه يوريريز
نيزي غائب	نيزي حاضر	فعل الزامي
....		مفرد متكلم : آه يوريريم
....	آه يوريريه	مفرد مخاطب : آه يوريريك
آه يوريريه سون		مفرد غائب : آه يوريريه
....		جمع متكلم : آه يوريريم
....	آه يوريريك - آه يوريريكيز	جمع مخاطب : آه يوريريكيز
آه يوريريه سونلر		جمع غائب : آه يوريريلير

صنغ انشعاري

۲۲۱ - بونده اداك استنهام اولان [مي] ، خنار فلياه ايه قسريف ايديلارده

مذكور خنارون موكله كير :

آه يوريريمي ؟ .. آه يوريريكيمي ؟ .. آه يوريرديمي ؟ .. كي .

خنار نسيلاه قسريف ايديلارده [مي] اداك استنهامي ، [ويرمك]

ماده سبه المذكور خنارون آروست قونور :

آه يوريريمي . .. آه يوريريه يوريريك . .. آه يوريريه يوريريكيز . .. كي

ملکِ ماضی سرور

مفرد غائب
بولی ایدی - بولیدی
کله ایدی - کلهیدی
جمع غائب
بولی ایدیلر - بولیدیلر
کله ایدیلر - کلهیدیلر

مفرد متکلم
بولی ایدم - بولیدم
کله ایدم - کلهیدم
جمع متکلم
بولی ایدیکر - بولیدیکر
کله ایدیکر - کلهیدیکر

ملکِ فعل و مفعول

مفرد غائب
بولی ایدی - بولیدی
کله ایدی - کلهیدی
جمع غائب
بولی ایدیلر - بولیدیلر
کله ایدیلر - کلهیدیلر

مفرد متکلم
بولی ایدم - بولیدم
کله ایدم - کلهیدم
جمع متکلم
بولی ایدیکر - بولیدیکر
کله ایدیکر - کلهیدیکر

ملکِ ماضی سرور

مفرد غائب
بولی ایدی - بولیدی
کله ایدی - کلهیدی

مفرد غائب
بولی ایدیکر - بولیدیکر
کله ایدیکر - کلهیدیکر

مفرد متکلم
بولی ایدم - بولیدم
کله ایدم - کلهیدم

ملکِ ماضی سرور

مفرد غائب
ایدی
جمع غائب
ایدیلر

مفرد متکلم
ایدم
جمع متکلم
ایدیکر

روایت ماضی نقلی

مفرد غائب
ایتش

مفرد متکلم
ایتم
جمع متکلم
ایتیکر

جمع غائب
ایتیلر

جمع غائب
ایتیکر

مبتدأ سرطی

مفرد غائب
ایسه
جمع غائب
ایسلر

مفرد متکلم
ایسم
جمع متکلم
ایسک

۲۲۵ - فصل امانت ماضی شهودی اولان [ابری] ، [فصل التزامی] ،

فصل وجوبی ، ماضی شهودی ، ماضی نقلی به ، حاله ، استغاله

مشارت [لاحق اولور ؛ بدی صیغه وجوده کتیر .

[ابری] دن بعتاً ، الف ، بعتاً [ای] قالدیریلر .

ملای استقبال (مستقبل)

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متکلم
بۆلە-قۇ ایدی - بۆلە-قۇندى	بۆلە-قۇ ایدىڭ - بۆلە-قۇندىڭ	بۆلە-قۇ ایدىم - بۆلە-قۇندىم
كەلە-جان ایدی - كەلە-جىگدى	كەلە-جان ایدىڭ - كەلە-جىگدىڭ	كەلە-جان ایدىم - كەلە-جىگدىم
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
بۆلە-قۇ ایدىلار - بۆلە-قۇندىلار	بۆلە-قۇ ایدىڭلار - بۆلە-قۇندىڭلار	بۆلە-قۇ ایدىمىز - بۆلە-قۇندىمىز
كەلە-جان ایدىلار - كەلە-جىگدىلار	كەلە-جان ایدىڭلار - كەلە-جىگدىڭلار	كەلە-جان ایدىمىز - كەلە-جىگدىمىز

ملای مضارع

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متکلم
بۆلۈر ایدی - بۆلۈردى	بۆلۈر ایدىڭ - بۆلۈردىڭ	بۆلۈر ایدىم - بۆلۈردىم
كېلۈر ایدی - كېلۈردى	كېلۈر ایدىڭ - كېلۈردىڭ	كېلۈر ایدىم - كېلۈردىم
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
بۆلۈر ایدىلار - بۆلۈردىلار	بۆلۈر ایدىڭلار - بۆلۈردىڭلار	بۆلۈر ایدىمىز - بۆلۈردىمىز
كېلۈر ایدىلار - كېلۈردىلار	كېلۈر ایدىڭلار - كېلۈردىڭلار	كېلۈر ایدىمىز - كېلۈردىمىز

روایت

۲۲۶ - كېچىش زىمانە اولوب يېتىش ؛ فقط سويلە نېجە يالڭىز اېشىدىلار بىرى .
 كۆستۈر . بۇدە [اېسە] نىلدىر . [قىل اتزامىڭ ، قىل وجو يىڭ ،
 ماضى قانلىڭ ، خالڭ ، استىقبالڭ ، مضارعڭ] سۆكەنە كېلەر . بىشأ
 " اېسە ، دن [اى - اى] قالدېرىلەر ؛ [مەھ] قالېر .

جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
بۆلۈر ایدىلار - بۆلۈردىلار	بۆلۈر ایدىڭلار - بۆلۈردىڭلار	بۆلۈر ایدىمىز - بۆلۈردىمىز
كېلۈر ایدىلار - كېلۈردىلار	كېلۈر ایدىڭلار - كېلۈردىڭلار	كېلۈر ایدىمىز - كېلۈردىمىز
ملای ماضى نقلی		
مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متکلم
بۆلۈش ایدی - بۆلۈشىدى	بۆلۈش ایدىڭ - بۆلۈشىڭ	بۆلۈش ایدىم - بۆلۈشىم
كەلۈش ایدی - كەلۈشىدى	كەلۈش ایدىڭ - كەلۈشىڭ	كەلۈش ایدىم - كەلۈشىم

جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
بۆلۈش ایدىلار - بۆلۈشىدىلار	بۆلۈش ایدىڭلار - بۆلۈشىڭلار	بۆلۈش ایدىمىز - بۆلۈشىمىز
كەلۈش ایدىلار - كەلۈشىدىلار	كەلۈش ایدىڭلار - كەلۈشىڭلار	كەلۈش ایدىمىز - كەلۈشىمىز

ملای مال

مفرد غائب	مفرد مخاطب	مفرد متکلم
بۆلۈر ایدى - بۆلۈردى	بۆلۈر ایدىڭ - بۆلۈردىڭ	بۆلۈر ایدىم - بۆلۈردىم
كېلۈر ایدى - كېلۈردى	كېلۈر ایدىڭ - كېلۈردىڭ	كېلۈر ایدىم - كېلۈردىم
جمع غائب	جمع مخاطب	جمع متکلم
بۆلۈر ایدىلار - بۆلۈردىلار	بۆلۈر ایدىڭلار - بۆلۈردىڭلار	بۆلۈر ایدىمىز - بۆلۈردىمىز
كېلۈر ایدىلار - كېلۈردىلار	كېلۈر ایدىڭلار - كېلۈردىڭلار	كېلۈر ایدىمىز - كېلۈردىمىز

کلمش ایغز - کلمشیز بولش ایغز - بولشیز
بولش ایغز - بولشیز کلش ایغز - کلشیز

دوايت مال

مفرد متکلم : بولیور ایتم - بولیوروشم
مفرد مخاطب : بولیورایتمشک - بولیوروشمشک
مفرد غائب : بولیورایتم - بولیوروش
جمع متکلم : بولیورایتمز - بولیوروشمز
جمع مخاطب : بولیورایتمشکر - بولیوروشمشکر
جمع غائب : بولیورایتمل - بولیوروشمل

روایت مستقبل

فرد متکلم : بولہ حق ایثم - بولہ حقتم
فرد مخاطب : بولہ حق ایثمک - بولہ حقتمک
فرد غائب : بولہ حق ایثم - بولہ حقتم
جمع متکلم : بولہ حق ایثمز - بولہ حقتمز
جمع مخاطب : بولہ حق ایثمکر - بولہ حقتمکر
جمع غائب : بولہ حق ایثمز - بولہ حقتمز

دین فعل المراسمی

مرد غائب
بولایش . بولیش
کله ایش - کله ایش

جمع غائب
بولایشلر . بولایشلر
کله ایشلر - کله ایشلر

دین فعل و مری

مفرد غائب	بولی اعتر - بولیش	کلی اعتر - کلیش
مفرد مخاطب	بولی اعترک - بولیشک	کلی اعترک - کلیشک
جمع غائب	بولی اعتر - بولیش	کلی اعتر - کلیش
جمع مخاطب	بولی اعترک - بولیشک	کلی اعترک - کلیشک

روایت ماضی،

کشتن ایش - کشتن
 بولش ایش - بولش
 مفرد غائب

کشتن ایش - کشتن
 بولش ایش - بولش
 مفرد غائب

کشتن ایش - کشتن
 بولش ایش - بولش
 مفرد غائب

روایت مضارع

مفرد متکلم : بولوراشم - بولورشم	کلیرایتم - کلیرشم
مفرد مخاطب : بولورایتشک - بولوروشک	کلیرایشک - کلیریشک
مفرد غائب : بولورایش - بولوروش	کلیرایش - کلیریش
جمع متکلم : بولورایشیز - بولوروشیز	کلیرایشیز - کلیریشیز
جمع مخاطب : بولورایتشکر - بولوروشکر	کلیرایشکر - کلیریشکر
جمع غائب : بولورایشلر - بولوروشلر	کلیرایشلر - کلیریشلر

شرط

۲۲۷- بریتشک لوشستی، دیگر شیشک اولمسته باغلار :

احمد گلیرسه بن گیدوم کچی .

بوراده تم کیتشکیم احمدک گلیمست باغلانمدر .

فصل شرطیه، امر حاضر، امر غائب یوقدر . اداث شرط انحق

[فل التزامیه، فل وجوبیه، ماضی شهودیه، ماضی نقلیه، حاله،

استقباله، مضارع] داخل اولوز؛ یدی صیغه تشکیل ایلر .

فصل التزامی شرطی

۲۲۸- افعال شرطیه نامیه التزامیه شده اصل فاعلک (ها) سی حذف اولوزور؛

ادان شرط اولان [بیر] ناک ده [الف و با] سی حذف ایلیلر .

مثلا : [گزه ایسه م - گزه سیم] دینلیوب [گزه سیم] دینلیوب .

برده مسادر قیادین یایسلان فل التزامی شرطیه لک جمع متکلمی

[لک] ایله اولسا یوب [ن] [ایادر، مثلا] : [بولق] - مسدنن
[بولسه لک] دینلیوب [بولسه ن] دینلیوب .

مفرد متکلم	مفرد مخاطب	مفرد غائب
بولسم	بولسک	بولسه
گلسم	گلسک	گلسه

جمع متکلم	جمع مخاطب	جمع غائب
بولساق	بولساک	بولساق
گلساک	گلساک	گلساق

فصل وجوبی شرطی

مفرد متکلم : بولی ایسم - بوللیسم

مفرد مخاطب : بولی ایسک - بوللیسک

مفرد غائب : بولی ایسه - بوللیسه

جمع متکلم : بولی ایسک - بوللیسک

جمع مخاطب : بولی ایسک - بوللیسک

جمع غائب : بولی ایسلر - بوللیسلر

ماضی شهودی شرطی

مفرد متکلم : بولدی ایسم - بولدیسم

مفرد مخاطب : بولدی ایسک - بولدیسک

مفرد غائب : بولدی ایسه - بولدیسه

جمع متکلم : بولەئىنىڭ - بولەئىنىڭ
 جمع غائب : بولەئىنىڭ - بولەئىنىڭ
 جمع غائب : بولەئىنىڭ - بولەئىنىڭ

مضارع شرطى

مفرد متکلم : بولورايىم - بولورايىم
 مفرد غائب : بولورايىڭ - بولورايىڭ
 مفرد غائب : بولورايىڭ - بولورايىڭ
 جمع متکلم : بولورايىمىز - بولورايىمىز
 جمع غائب : بولورايىڭلار - بولورايىڭلار
 جمع غائب : بولورايىڭلار - بولورايىڭلار

افعال

شرط ميناڭلارنىڭ جمع غائبلارنىڭ « لى » اداۋى جەمى ، شۇ سۆزگە زامانلاردا
 فاعلنىڭ سۆزگە كىرگەنلىكى بىلەن شۇنداق دېگەن مەنىدە كىرگەنلىكى :
 بولدىمىز ، بولساڭلار ، بولساڭلار ، كەلگەنلىكىڭلار ، كىرگەنلىكىڭلار
 بولدىمىز ، بولساڭلار ، بولساڭلار ، كەلگەنلىكىڭلار ، كىرگەنلىكىڭلار .
 دېيىدۇ .

افعال استمرارىيە

۲۲۹ - فاعل استمرارىيە ، فاعلنىڭ بىلەن بولساڭلار دىگەن مەنىدە كىرگەنلىكى .

جمع متکلم : بولەئىنىڭ - بولەئىنىڭ
 جمع غائب : بولەئىنىڭ - بولەئىنىڭ
 جمع غائب : بولەئىنىڭ - بولەئىنىڭ

ماضي تەكلىپى

مفرد متکلم : بولساڭمىز - بولساڭمىز
 مفرد غائب : بولساڭڭىز - بولساڭڭىز
 مفرد غائب : بولساڭڭىز - بولساڭڭىز
 جمع متکلم : بولساڭمىز - بولساڭمىز
 جمع غائب : بولساڭڭىز - بولساڭڭىز
 جمع غائب : بولساڭڭىز - بولساڭڭىز

مال شرطى

مفرد متکلم : بولورايىمىز - بولورايىمىز
 مفرد غائب : بولورايىڭىز - بولورايىڭىز
 مفرد غائب : بولورايىڭىز - بولورايىڭىز
 جمع متکلم : بولورايىمىز - بولورايىمىز
 جمع غائب : بولورايىڭىز - بولورايىڭىز
 جمع غائب : بولورايىڭىز - بولورايىڭىز

استقبال شرطى

مفرد متکلم : بولەئىنىڭ - بولەئىنىڭ
 مفرد غائب : بولەئىنىڭ - بولەئىنىڭ
 مفرد غائب : بولەئىنىڭ - بولەئىنىڭ

فعل انشائي	فعل وېبري
که طور یم	که طور یم
که طور ۈم	که طور ۈم
که طور ۈم	که طور ۈم
که طور ۈم	که طور ۈم
که طور ۈم	که طور ۈم
که طور ۈم	که طور ۈم
که طور ۈم	که طور ۈم

امر حاضر و نهی حاضر

امر :
که طور ما

امر غائب و نهی غائب

امر :
که طور سون !
که طور سون !
که طور سون !
که طور سون !

فعل استمراري متني

۲۳۱- فعل استمراريك منفيسته [ميم ناوې] [طورم] [مادسته قوه رق

تصرف اولونور :

که طور مادم ، که طور مامشك ، که طور مابور ، که طور مابجتر ،
که طور مابلسگر ، که طور مابار الى آخره گي .

بوده فعل استمراريك منفيسته [طورم] [مادسته گيرمك

و مصدر مبروي تصرف ايتكه تئكل اولونور :

كسك- که طور متق ، يازمق - يازه طور متق گي .

فعل استمراريك تصرفي

۲۳۰- [که طورم] مصدرن نمونه اولورق بوجه آتی فعل استمراري

تصرف اولونور :

مال	ماضي ثقلي	ماضي سربروي
که طور ووروم	که طور وستم	ماضي سربروي
که طور ووروسك	که طور وشمسك	مفرد متكلم : که طور ۈم
که طور ووروز	که طور وشمز	مفرد مخاطب : که طور ۈك
که طور ووروز	که طور وشمز	مفرد غائب : که طور ۈي
که طور ووروسگر	که طور وشمزگر	جمع متكلم : که طور ۈق
که طور ووروزل	که طور وشمزگر	جمع مخاطب : که طور ۈكز
		جمع غائب : که طور ۈيلر

استقبال

مضارع	مضارع
که طور وستم	مفرد متكلم : که طور ووم
که طور وشمسك	مفرد مخاطب : که طور ووسك
که طور وشمز	مفرد غائب : که طور ووي
که طور وشمز	جمع متكلم : که طور ووز
که طور وشمزگر	جمع مخاطب : که طور ووزگر
که طور وشمزگر	جمع غائب : که طور ووزلر

اورايه جوع ايدى آنى كىتىن

نصل اولسا ز بهانه جوي قتن

ماده اسلي نك سوگى [نا] ايه [ر] اولور .

اسم فاعل

كىدن - كيديجى

طائيدان - طائيديجى

مصدر

كتىنك

طائغنىق

بنا عليه بوقاعده مظهر و كلدور .

ترجكه بر حورلدن عبارت ماده اسليه بوقدر . بونك ايجون [يرك]

مصدر نك اسم فاعلى بر جوق كيمسار ك يازدىنى كى [ييره] - ييمى [سورنده

يازا يوب . [ييرين - يييمى] شككده يازمليدور .

فاعله - ۱

[ييمى - ييجى] ايله يييلان اسم فاعل سيناسى . قىلنك بر فعل كار

وسنت ايدنىكنه دلاك ايلر :

اوقويييجى - صاتييجى - ييله ييجى كى .

فاعله - ۲

اسم فاعلر . اسلر كى [لر] ايله جمله تير :

كئلر - يازانلر - كزييجيلر - صاييجيلر كى .

فرع فعل

۲۳۲ - كىزيرنده فعل مناسى لوشادنى مائه فملدن يايسلان بر مشاقم كدلر

ولور كى . آتور . [فرع فعل] ديتير . آتورده شولرور :

[اسم فاعل . اسم مفعول . مفت مشبه . مبالغة اسم فاعل] در .

اسم فاعل

۲۳۳ - اسم فاعل موز اولان فملرورن يييلير . بر ايشى ايشلر نك اسيدر .

نپاشلورده حركه حرفيه اولان ييى : [' ، و ، ه ، ي] بولونان

ماده اسليه نك خنيلورده [ييره] . قىلورده [ياره] كىزيرلور ك و ياخذ

مم خنيل . مم قىل ماده اسليه لورن مر ايكيتنده [ييجى] علاوه

ايدور ك يييلير :

مصدر

لوردمك

سالامق

اسم فاعل

اوده ين - اوده ييجى

سالالان - سالالاييجى

اكر ماده اسليه نك سوگى ساكن ايه خنيلورده (ر) قىلورده

(لر) علاوه اولورور ؛ ياخذ مر ايكيتنك سوگى [ييمى] قونور .

مصدر

كسك

بولق

اسم فاعل

كسك - كسجى

بولان - بوليجى

فائره ۶

معلوم فاعلرك مانى نىپىدى ئىپادىلەش جىم تىكلىنىش بىلەن ئىپادىلەش كىمە يوقىدى كىمە

قوللايدى:

بىزىم ئىچىمىزدا چاشلىق كىمە يوقىدى كىمە

بۇرادە [مالىسىيە] چاشلىق . مىدىنىڭ مانى نىپىدى ئىپادىلەش جىم

تىكلىنىدۇ . [مالىسىيە] بىزىم قوللايدى .

ئۇلار

بىش اسم جىنلارنىڭ سوڭى [جى] كىيىپىدىن اسم قىل ئىپادىلەش :

ئىشچى — كىتابچى — ئوچى كى .

اسم مفعول

۲۳۴ — مىدىنىڭ ئىپادىلەش كۆزى شىننىڭ اسىدى . ئىپادىلەش مىدىنىڭ

ئىپادىلەش . خىتتىڭ مىدىنىڭ سوڭى (نە) . قىيىپىدىن (نە)

ياخۇد ھىم قىل ، ھىم خىتتىڭ مىدىنىڭ سوڭى (نە) . قىيىپىدىن (نە)

ئىپادىلەش (مىدى) . مىدىنىڭ سوڭى ئىپادىلەش :

اسم مفعول

يىلنىڭ — يىلنىڭ

سايلاش — سايلاش

۱۷

فائره ۳

اسم فاعل . سائر فاعل . فاعل ۋ مفعول اولۇر :

گورۇن سويلەدى . ترقى ايدىنى گورۇم كى . بىر ئىچىدە

« گورۇن » . سويلەدى فاعلنىڭ فاعلىدۇر . ئىككىچىدە « ايدىنى » . گورۇم فاعلنىڭ مفعولىدۇر .

فائره ۴

اسم فاعل . مىدىنىڭ سوڭى ، مىدىنىڭ سوڭى .

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

مىدىنىڭ سوڭى

فائره ۵

اسم فاعل . مىدىنىڭ سوڭى [مىدىنىڭ سوڭى] . بىزىم ، قاعدە ، مىدىنىڭ سوڭى

[نە — نە] كىيىپىدىن ئىپادىلەش مىدىنىڭ سوڭى ، مىدىنىڭ سوڭى [نە — نە]

مىدىنىڭ سوڭى ، بىزىم ، بىزىم [نە — نە] [نە — نە]

كىيىپىدىن :

گورۇن — گورۇم ، يازان — يازمايلى كى .

اگر مَادَة اصلیه نڌ سو کی ساکن لام ایله بیوزسه، مذکور لامه بر (واو)

مضمومه علاوه اولونهرق [لو] صورتنه قونور :

طولق — طولو کی .

بعض مصادر خقیقه، اسم مفعول ایله مصدر یتده متذکر .

باصمه کلام قدیم کی .

فاعره ۲

مجهول فعلیه نڌ، ماضی شهودی متغیرینک، صیغه متکلمه یوده بستا اسم مفعول مقابله قورلائیلیر :

گورولمک حال، ایشیدلمک سوز کی .

۲۳۵ — اسم مفعول « لر » ایله جمع ایدیلیر :

آنانلر — صاتیلانلر کی .

۲۳۶ — اسم مفعول بعض اسملره برابر بوژونور ؛ صفت و موسوف صورتندده قوللائیلیر :

صاتیلان شی — گورولن خانه کی .

۲۳۷ — اسم مفعول رده احوال اسم واردور :

مضاف	مضاف الیه	مفعول الیه	مفعول به	مجرور
گورولن	گورولنک	گورولن	گورولن	گورولن
صاتیلان	صاتیلانک	صاتیلان	صاتیلان	صاتیلان

شویقلمش گونگم آباد اولمیور
چاره لر یوق خاطر م شاد اولمیور

فاعره ۱

بعض مصادر دن [مو] — ملک [قادر یلسق و مَادَة اصلیه نڌ مسوکن
[لی] — لو] کینولک صورتیه ده اسم مفعول ایدیلیر :

دوشه ملک — دوشه لی، بویامق — بویالی، گومک —
گومولو کی .

مَادَة اصلیه لار نڌ سو کی یاساکن، یاشتر کدر .

ساکن حرف دن اولکی حرف، اوستون و یا سره ایله [لی] — لو] برینه

[بلی] علاوه ایدیلیر :

صارمق — صاریلی، دیزمک — دیزیلی کی .

اگر ساکن حرف دن اولکی حرف، اوزو ایله [ولو] علاوه اولونور :

گومک — گومولو، قورق — قورقولو کی .

اگر مَادَة اصلیه نڌ سو کی بر متغیرک (ل) ایله بیوزایله، مذکور لار نڌ

سرکیس اسم اولونور. یعنی مذکور (ل) [لی] صورتنه قونور :

گیزلمک — گیزلی کی .

۲۳۸ - اسم مغولانہ میں تازی کتبہ لکھ کر منی پایلیں . بوندہ قاعدہ میں تازی مادہ

سید [میر] - [بلخود] - [بلخود]

کتابت

بولونغاينان — سولەين — لورنەمش — بولونغايش جى . .

منبر

۲۳۹- قائلک و یا مفسدک وصفی ایچون قوللا نیلان بر نوع صفتل و اردوکه بولر.

منہ مشورہ [دینر]

وَعَلَّكَ وَصْنِي اِيَّوْنَ اِسْمِ قَاعِهِ مِثْلَ اَوَّلِهِ قَوْلُ لَازِمْدَنْ : مَقْصُودُكَ

وصفي الجيوز اسم

صالحه بنت ابی بکر . هرما دهنش را بپوشید!

آیات و اقوال: ۱- ای که ایستاد، ایستادگی کند (و)

ماده: ۱۱۱

۱۔ حدود و زو۔ عب اور۔

[اورك] دن [ورك] ، [رونك] دن [رونك] بوقاعدك.
شاذير.

تترودك — تترك، ملاحظة — ملاحظة.
 موسيقون فالديرييلر :

میان اسم فاعل

۲۴۰ — بر شینک دوا اقصانی کوسدن بر طاقم کات واردکه ، بوزله
[میان اسم فاعل] دینیر . بواس قاعلر ساعیدر : یعنی ایشیدوب
بلشنگه خنصور صدر .

بعضیری ، ماده اصلیه آخر حرکت لبرده [غامه] و خفیف حرکت لبرده
[گمه] علاوه سیه یاییلیر :

صولومق — صولوغان ، چکشمک — چکشکن کی .

بعضیری ، آخر حرکتی اولان ، فقط آخرنده [نا] و یانخود [می]
بولونان ماده اصلیه [غامه] برینه [فامه] کتیرمکه یاییلیر :

چالشمق — چالشتان ، اونومتق — اونوتقان کی .

بمناده ماده اصلیه ، خفیف حرکتی اولدنی حالده [گمه — گمهه]
قونمق یاییلیر :

کسک — ککین ، اوشمشک — اوشنگن کی .

آخری [نا] اولان ماده اصلیه بولدن بعضیرینه ده ، [کج] کتیربارده
یاییلیر :

یوزمک — یوزکج کی .

آخری [ل] اولان ماده اصلیه بولدن بعضیرینه ده [کج] کتیربارده

یاییلیر :

ییلیمک — ییلکچ ، طالق — طالقچ کی .

بعنا بر ماده اصلیه ، هم [کن] ، هم [کج] علاوه ایله نسیله ایمه
اسم فاعل یاییلیر .

اوشمشک — اوشنج — اوشنگن کی .

[اوتامور] دن ایسه [اوتانفاج — اوتانفامه] صورتزنده مینا اسم
فاعل کلیر .

صیغه صور — افعال وصفی

۲۴۱ — ماضی شهودینک مفرد غائبه صوکنه خنخورده [گمی] کتیرلرده [غمی]

و فعل استیلاک مفرد غائبه بالکتر بر [ی] علاوه سیه یاییلیر

صیغه لره [صیغه صور] دینیر :

سودیکگی آدم — کوره چکی التفات کی .

صیغه صاهرده ، بر نوع وصفیت مناسیده اولدیندن بونوره : [افعال

وصفی] ده دینلمشدر .

صیغه صاهر ، فعل ماضیدن ، فعل استیلاکین یاندر قوسدن بونوره ، مناسب
لفظیه و معنویه لری وارد . بوسیه فعل کی زمانده دالات ایدر :

احمد افندی گلدیگی کون یاغور یاغندی .

صغ ربلم

۲۴۳ — مناری یتیمه مناسبت و تعلق بولغان جملری بکدیگرتی بطریقون اولیادان

صیغله ، [صغ ربلم] دینیر . بوسینه ناز آتله ملقرده نوزی یوقدر .

بش نوعدر :

۱ — صغ عظم

۲۴۴ — ایکی فنلک بریری آردنجه وقوعی افاده ایدر . ماده اصلیه نك آخریه ساکن ایسه [وب] ، متخرک ایسه [بوب] علاوسیه یاییلیر :

گلوب گیتدی — اوقوبوب یازدی کی .

بوراده [گلوب] — اوقوبوب [مطوف علیه ، کبیری — یازدی] مطوفدر .

۲ — صغ ترقیم

۲۴۵ — مانعی شهودنك جمع متکلمنك صوکنه [جر] علاوسیه یاییلیر : گولدنجه گلار آچیلیور کی .

بوراده [گولرکی] ، هر نه زمانه گولرسر یانوره گولرکی وقت] مناسی افاده ایدر .

۳ — صغ تقییم

۲۴۶ — صیغه تقییمه ، ماده اصلیه نك صوکنه ساکن ایسه [نجر] ، متحرک ایسه [بنجر] علاوسیه یاییلیر :

احمد گانجه بن کیدرم — حسین سوز سوله نیجه بن صوصارم کی .

جهلنده [گلرکی] صیغه هلتنك مانعی :

حسین انندی چالشیجه زمان بگا خبر ویردی .

جهلنده [مانعیه] صیغه هلتنك استقباله دلالتی محققدر .

۲۴۲ — صله صیغتری معنی حیثیه صفت ، صورت حیثیه اسم حکمنده اولدیندن کندیرنده احوال اسم جایدیر :

گلرکم .. گلرکک .. گلرکی .. گلرکمز .. گلرکگنر .. گلرکتری ... یازه جنك .. یازه جنی .. یازه جمنز .. یازه جگنر .. یازه جقتری

[سوبکی — یازرینی] کی مفرد غائب حالته کی صیغه صلهله ،

[لر] کنجه حقینلرده ، دال و کاندن صوکرکی [با] لر حذف اولونور

[لر] ادات جنك صوکنه بر [ی] کتیریلیر :

سودیکی — سوتکتری کی .

تیقلرده ، [غ] اسانه رد ایدلک یعنی (و) اولوق صورتیه یوقاعدهیه تابمدر :

یازدینی — یازدقتری کی .

[سوتکتری — یازدقتری] قاعده ، [سوتکتری — یازدقتری]

صورتینده یازلق ایجاب ایدر ایسه ، اربابقا [قاف — قاف] حرکتکجه

مذکور [یا] ی ایبات ، ساکن قیلدقه اسقاط ایتمکدهدر .

ادوات

۲۴۹- ادوات ، اداتك جميد .

ادات ، باشلى باشمئاسى اوائلىن لفظلر . تركمزمده انزۇمده قوللايدان
ادوات حروف عىا اوزده بروجە آنى ترتيب وتعرف اولونغندو :

۲۵۰- اسملرڭ واسم ككندە اولان كەلرڭ اۆلە ككەر : ادات ندا اولور :

آچوجق ، نچون چاشمايوزسك كچ .

تركيرك ، اسملرڭ موكنە ككبرە . ادات تا كيد اولور :

آرقە داشكده چوجق ككل آ... كچ .

آخريە ككيكى كەنك موكنە . حروف املا بولونورسە [آ] ، [با]

اولور :

آندە دە چوق قباحت وار ايدى يا ! كچ .

آخريە ككيكى كەنك موكنە . حروف املا بولونغازسە [آ] دە ككەر :

[با] دە ككەر :

[سن درسكە چاشكە آ [دئليكى كچ : [سن درسكە

چاشكە يا] دە دئبر .

المكچون بر آز نكاري - ايلنجە كمشادە مقاري
ايتى پئيرزمين خدەي جا . تكي مقصوده ايردى بادھوا

۴- مبيئر اشراپ

۲۴۷- مبيئر فقيدانك نيايە ادات اشرا اولان [برك - برقر -

بركبره [ك علاوسيه ييلير :

يازدني كاندى ، اوقروب پئيرنجەيە قدر ، بكلك .

§

اوكلنجەيە دكين ، بزبكلك كچ .

۵- مبيئر اشراپ

۲۴۸- فل التراينك مفرد فائلك موكنە [لى] علاوسيه ييلير :

سزى كوردلى سونجيم آرتدى كچ .

بسا بومينەنك موكنە [برى] ياخذ [دئبرى] علاوه اولونور :

بورايە كەلى برى كوريشەمدك .

§

درسە چالەلدئبرى حالم ايلندى كچ .

گرتی

۲۵۱- آرتق، ادات اکتاندر :

چونکه او گرتیڭ آرتق ادی نیش سویله !
آهی آلمانز ایسم نیله ییم، یز بویله .

آنجی

۲۵۲- آنجی، ادات حصدرد، برشیته غفوس اولدینی بیلدیرر :

اطنالهده سنین ورن آنجی کریمگدن
اول روح لطیفی که، اوله عارف ذاتیڭ

اکنکاب

آناغیمکی عیاره، شاکردانه پوزدییه چی و افسال اوزرته تطبیقات
یله یوله چتدر :

براعنی مومنیڭ نغسری

ایندییوردی که : کونشیک کوزل ... جلی کنارده، سونک اوزرته طوشری
ساراقن چیچکلرک منتره سی یلک لیلیف ایتم ... نازک نازک اوتن قوشلرک ...
موانی یوچکلرک اوچونیده کوریه چلک شیلردن ایتم !
ایندییوردی که : کیجاری کوزک بوزنده کینلی ایشقل کوردوردورمش ...

آه

۲۵۳- ادات نغسردر :
آه ! برکه آناجینی کورده ایدم کی .

ادات شکایتده اولور :

آه ! انسان نه شاتسز خلوق ایتم !... کی .

آهی

۲۵۴- آهی، ادات تمجیدر :
آهی ! سن انسان اولغنی اوقدرو قورلایمی ظن ایدیوردیڭ ؟ کی .

ادات ناثورده اولور :

آهی ! ایچم صیقیلور کی .

طالعهری کی حزن اولان دکر ایچنده، دخی یاش یکنکل کبلر آقوب
کیدرلش !..

ایندییوردی که : چیچکلرک رنگلری رایجایزدن- لطافتی- دما بزا
ایتم ... درملر طاعلر ... چایرلر ... صولر ... اورمانلر، خصوصیه غیر
زمانلری اوقدر لطیف .. اوقدر شیرین ایتلر که بوقدر عظمت واختشامه قزقی
انسان زانوژورده زمین حیوت اولغی لازم گلیر ایتم .
لکن یز ناکور لیشی ایتشکده اولدیم دکر ی .. نه اورمکین چیچکلری ..
نه کولک یوزنی ... نه کونشی ... نه اورمانلری ... نه اوکوزل بیورلری ...
قوشلری ... نه آیدیلانی کورمده کیچمکین طولای شاشف دکم . خایر المهم ...
خایر ! شو فانی عالمک لطافتندن هیچ برنی آرزو ایتم . آلا ... مهت !..
برکه آناجینی کورده ایدم .

آکر اهل بيسيرته اڻ هنر عرض ايتھ نادانه
آنادن ملوغمه اعمالو دکادر واقف الوانه
اکر اداني بيسا شرمده (گر) مورتشمده نولاييلو :

گر بولونه يديکڙ حياهه مده

هرکدر دن اولوروڻيڙ مامون!

مرحله. [گر - گر] اداني. [ابسم. ايسه. ايسه. ايسه.
ايسه گر. ايسه] مينه شريپ لڙدن اول کي پيلو .

امانه

۲۵۹ - ادات اشداد در :

امان کل یتش !... کي.

امان امانی کيدڻ نه بي امانک امان !

لوت

۲۶۰ - ادات تصديقدر :

احمد ائدي گادي دکلمی ؟. : اوت کيدی کي .

لوف

۲۶۱ - ادات تڙدڻ در :

اوخ نه گوزل اولش کي .

بسا تکرار ايدير :

اوخ ، اوخ نه گوزل کي .

اصول

۲۵۵ - تبه غمروس ادات ناکيدو :

اصلا يلاق سوله من کي .

الک

۲۵۶ - ستاره کبر خنيل اداتيدر :

الک کوزل ، الک عاتلانہ حرکت ، سعي وغيرتدر کي .

ايته - ايته

۲۵۷ - ادات ناکيدو :

يو ، اودايه کيتلي آلت ! کي .

ييسلک الله دکلمی احسن ؟.

صوره لڙني آني ييلم ديمدن !

ايته عار ، اوکرن اوقو اهلندن !

هر شيڻک علمي کوزل جهلندن ؛

اگر

۲۵۸ - ايدان شرط اداتيدر . کندن سوکره [ابسم . ايسه . ايسه . ايسه . ايسه . ايسه . ايسه] کي مينه شريپ بولونو :

اگر چا شير ايسه ادم اولورسک کي .

ای کوئی بنا ایدن مهندس
سنسین بو مناظره مؤسس

ایمور

۳۶۵ -- ادات تعلیدر :

یك ایچون یا شامامیلیر ، بلكه یا شامق ایچون یلیدر .

ایشته

۳۶۶ -- ادات تنیدر :

ایشته بویه او طوروب طورمه ! کی .

ادات اشارتده اولور :

اعتقاد ایتمز ایسهك اور محك تجر بیه

ایشته لوح ! ایشته قلم ! ایشته کتب ! ایشته خول کی .

ایکمه

۳۶۷ -- ادات حالدر :

مکتبه گیدر ایکن خانه کزه اوغرادم کی .

[ایکمه] بعضاً [کمه] صورتدهده یازیلیر :

گیدر کن گوردم کی .

اوف -- اف

۳۶۲ -- برنجیسی ادات اضطراب و ناخر ، ایکنجیسی ادات تنقردر .

بری واولی ، دیگری واورس یازیلیر :

برنجی به مثال :

اوف ! بو حیاتك صفا سنده ده بعضاً وجدان عذابلری

بولونیور کی .

ایکنجی به مثال :

اف ! نه قدر فنا قوقو کی .

مرا یکنجی رلکده اوله رقدده قوللا ییلیر :

اوف ! ، ایچم صیقادی ؛ اف چکیل کی .

اوزره

۳۶۳ -- ادات استناددر .

بندن شکایت اوزره قلمه الله آلدی کی .

§

هپ عیش وصفاده عادت اوزره

گچسون گونگزر سعادت اوزره

ای

۳۶۴ -- ادات ندادر :

ای مقدس مزارلر ! کی .

بر اوڻه آڻيس جان بولو غاز
اما اوده هر زمان بولو غاز!

اڻواه

۲۷۰ — ادا ت مختصر در :

اڻواه ! بوندن صوگره دنيا ٻڌا زندان اولدي ڪي .

باري

۲۷۱ — ادا ت اڳتفا در : هيچ اولازمه مناسه ڪير :

جغرافيايه ، تاريخه چالش اڻوڙ ؛ باري املايه چالشه ڪي .

§

ارضاعنه چاره يوقه باري

همشيره ٺڌ اولوب سنگله گرسه م

بئره

۲۷۲ — ادا ت تميد در :

بتون دنيا ، بولسار لم بزلڻ حيراندر ڪي .

بمنا تاڪيد معني ايئون [بئره] ادا ت يا تڪرار ايدير ؛ يا خود

[بئره بئره] ديتي :

اڻوڙ

۲۷۸ — ايڪي نيش بربرينه يوقن ڪوسئره ادا ت مفارند در :

احد ايله حسن گرمگه ڪيتديلر ڪي .

بريتي ديگر نيته واسطه ڪوسئره ادا ت وساطت اولور :

قلم ايله يازدم . قلعج ايله ڪدم ڪي .

بريتي ديگر نيته سبب ڪوسئره ادا ت علت در :

ته نسل ايله در ؛ نه سال ايله در .

ته جابا ايله در ؛ نه مال ايله در .

بکم اولوق ، کال ايله در .

[اڻوڙ] بمنا [ر] دور تشدد يازدير :

اديله علم ومعرفتي سورم ڪي .

اڻوڙ

۲۷۹ — ادا ت تبيل و تصديق در :

اوڻه ڪوزل ڪه ، ڪوزل ٺڌ آڻڻ ڀاننده نقصان ڦاڻير ڪي .

ڪورديگمنز ڪي اوڻه ڪوزلي ؟ اوت اوڻه ڪوزل ڪي .

بلڪه اداٽ [اشراب] ده اولور . اشراب . سوزڻڪ اصل مڪملئس

آلت طرفه اولديني گوسترنك ديكدر . بوسالده [بگر] دن ازل با

[رگل] گلير ؛ باخود [بگر] دن سوكره [ده] اداٽي فونور :

بوسويلاه دنگلگن شي حقيقتهموافق دكل ، بلكه پك اوزاقدور .

§

بوسوز طوغري صايلير ؛ بلكه ده صايلماز كي .

بهر

۲۷۶ — عطف تنبي اداٽيدور : مسنوي نظر دغه عرض ايدو ؛ عطف .

ميل اينديرمك مناشندور :

بوقدراييلگي قارداشم بيله ياعدي كي .

§

گليور آوجي ايشته سرعت ايله

دها يوق ، چافطه سنده سرچه بيله

تلك طور ورمي الله چفته سي وار

رحمي بوقدر سري كور ورسه قيار

يك

۲۷۷ — اداٽ مياكندور :

پدر يگن پك ذكي برآدم ايدى كي .

يتون يتون جاهل اولمدين ايسه ، برآزير شي اوگر غلبيدور كي .

§

بوس يتون كنديگي كدره ويره !

برابر

۲۷۲ — اداٽ تشرىكدر :

برابر مكنبه گيتيك . برابر اوقودق . برابر بيودك كي .

بري

۲۷۴ — اداٽ استرلودور . استرلو . برشيتنك پروزي ؛ اوزايوب كيشه سندن

عبارتدر :

اوچ كوندنبري درسه چالشورم كي .

بلكه

۲۷۵ — اداٽ استخالدور :

بلكه گلير ؛ سري بوراده بولور كي .

§

اولور چفته تداوي بلكه قابل

مناذ الله بولك بوقدر دولي

خسودنك فضل عسوده مقابل

نورته اولسه عاجزدر ذكلى

حاشا

۲۸۰ — ادات تڙيدڻ . تڙيه . قصور ڏيڻ بڻي ڦليلق منان ڏيڻ :

حاشا ارادة اليه به قارشي برشي سويله به به تر

§

بني غنو الملڪه فصل اليه بي ٻٽر

صاننه حاشا ڪرم نامتاعيسي ٻٽر

ڦليل

۲۸۱ — ادات تڪيڻ ڏيڻ :

ڦليل امڪ صرف ايتدي ؛ ڦليل دوشوندي ڪي .

دڦي

۲۸۲ — ادات عفت و اشتراڪ ڏيڻ :

بڻم ايله برابر برادرم دڦي خندان ايدى ڪي .

[دڦي] بڻم [ده] دور تڻم مخفيٽ اولونور . پو حنه خريف

منان اولان [ده] دن آريٽي ايڇون حروف مشطه ايله برابر گجيه

منفصل [آري] ٻڙيڻ :

» بر و قتل سن ده بڻم بوطاڻي ايدلري ورمش

سن ده بڻم بوطاڻي يور گمي طولدير مش ايدڻ ڪي

بڻم فشر ايله برابر ڪيڻ ؛ ڦليل منان اڌه ايدر :

پڪ دوشونم ؛ پڪ قوشه ؛ ڪي ڪو ٿر ورسره ؛ ٿر قوسره ؛
ڊيڪڊر .

نڪ

۲۷۸ — نڙي انڙي ڏاڻيدڻ . نڙي انڙم . ريٽنڪ اولهسي ايتمڪ ڊيڪڊر :

نڪ اوقوميني ، يازميني اوگر نسوزده بندن مڪافات نامنه
نه قدر آڇه ڪيدرمه ڪيتسون ؛ ڪي .

[نڪ] ، [مڻت] منان اولونجه ادات اولانز .

موئڪ

۲۷۹ — ادات تڙيدڻ . تڙيل . بر شيه سبب اولش ڊيڪڊر .

پومڪاناهه سز مستحڪڙ . چونڪه چالمشڪڙ .

§

پوقاڏيه حرمت ايدڻڪڙ ؛ چونڪه والده ڪڙڊر ڪي .

چونڪه . بڻم ادان تڙيٽ اولور ؛ تڙيٽ وڌامڪ مناننه ڊر .

چونڪه محصول تحصيل بزه ڪوره شعر وانشا جهتدهڊر ؛

اولهه ايه اسباب تحصيل ده آڻا تڙيٽ ايتلڊر ڪي .

[موئڪ] ادان تڙيٽ اولهيني حاله . ڦليلر بلوب برت [مادم ڪر]

تڙيه ييلڊر .

دها

۲۸۶ — ادات قشيدار ؛ بوحالده سمناره کليک ؛

البتّه آورويا قلمهسي، آسيادن دها کوچکدر کي.

بعنا جهلره داخل اولور ؛ ادات توفيت اولور ؛ [هنيوز ، شمري ،

اولور ، مانو] منارينه کليک ؛

دها آغزني آچهدن ، نه ديه چيکي آنگلردم کي .

ادات استراذه اولور ؛ او زمان طلب و تخمي مناسقي اولور ؛ اين جهلره داخل اولور ؛

بوقدر کفريات اغز ؛ دها چاشملي ، دها او قوملي کي .

ادات تزييد و تکثير اولور ؛

دها سويله جهلک چوق سوزلرم وار کي .

سن

۲۸۷ — ادات قشيدار ؛

و فلتز ، سرؤتسز کيمه لر دن اولماکؤز کي .

§

بيلهم شو قوزي نه دن غم آلمش!

هر نالهسي قلبه داغزنندر .

فرياد ايدهرک قوشار نه دندر ؟ ..

سودسز مي ؟ ريفقز مي قالش ؟ ..

ادات عصف ايه انزاک پنده فرق واردر . جمع ايديلن شيلر پنده
انزاک و لاريه [ره — دهي] انزاک اولور ؛

— اوده ، سن ده چالندؤز کي .

— بوراده سن ايه آنت [ماشگرؤز] ده انزاک واردر .

— سن چالندينؤز کي اوده ذکاوت کؤستردی .

— جه منده اوات عصف اولور .

دل

۲۸۶ — اوات اتهادر ؛

— مباحه ذک چالندي کي .

— شمشيره تيزده استعمالن ساقط اولش کيدر ؛ شعوره قوللايلير .

[دل] حيله منانه اولونجه اوات اولماز .

مکل

۲۸۶ — اوات شيلير . سلب ، نقي منانهدر .

— بوسوليدنگؤز شيلر طوغري دکلدر کي .

— آدم دکلم سن ده اگر آدم اولورسه لؤک

دکيه

۲۸۶ — اوات اتهادر ؛

— بوانه دکين بکلدؤک کلمه دنگؤز کي .

ساڻڪو

۲۹۲ — اداٺ ٽيڻيلڊر . « صافق » ممدورندن [صاه] امرخاضريه . [ڪر] دن مرڪيڊر :

پوچو جتي ، صاڻڪو پويومش دد صوڱره ڪو چلش ڪي .

صوڱره — صڱره

۲۹۳ — صوڱره نڪ [صوڱ - ره] دن مرڪب ، ياخود [صوڱ ڪره] دن وڏا [صوڱراڻ] دن منجوت اولدي غل ايلڪدودر .

ظرف زمان اداٽيدر :

ثمره سسي ، صوڱره طويلا نور ڪي .

§

نيجه پاڪيزه سڏندڻ صوڱره

فخر عالم ديدڻ بندن صوڱره

جليه پاڪي ڪيم گورسه بنم

اوله گورمش گي وجهه حسيم

بسا [صوڱره] نڪ اوله [اڻ] ڪٽيريلر : اداٺ اتها اولور :

اڻ صوڱره سويله به جگني ، اڻ اول سويلدي ڪي .

سزبه

۲۸۸ — ممدوره ڪير : اداٺ تي واهلر :
ني گورمڪسرين گيتمه ڪي .

سرل

۲۸۹ — اسم شوب اداٽيدر :
آج ايدڻ برقوقوش ياروسي برگون يواده
آڻاڻي يوقول آڻڪچون يم آراودي اوواده
شمري

۲۹۰ — اداٺ هالو :

چاشمه مزڪ فلدھسي شدي ڪوستريز ڪي .

§

پوني بن شدي ايتدم ادرالڪ :

شدي ڪھنڪ موڪ بسا [ڪي] ڪٽيريلر :

شديڪي قنر هيچ بريڪز چاشماش ايدنگز ڪي .

سبھ

۲۹۱ — ملاري ڪھنڪ موڪ ڪٽيريلر اداٺ ٽيڻيلڊر :

گورديڪم طارئين برچوچي ايدڻ ڪي .

§

پوسڪ برصارئين دلرنا چوچي سيدر .

اديب اولور کشي سرمايه جياي قدر .

[قدر] اڤاڤه ، بئنا [او] کيپرپر ، مباله منات اولور .

او قدر کوچک ايدی که ، ترفه گلز کی .

[قدر] حکیم آزل منات گلبره طیبی ادات اولاز .

گی

— ۲۹۸ — ادات تشبیه . تشبیه بر شئی دیگر شئی بزرگ و بکدر .

چهره سی آی گئی پارلاق ایدی کی .

گوره

— ۲۹۹ — ادات تشبیه :

بئنا گوره هوا خوشدر کی .

[گوره] ، ادات مطابقت ده اولور :

یوقاب الگوده کی کتابه گوره در کی .

[گورمک] مصدرندن کن [گوره] فعل التزامی اولوب ادات دکدر .

کر

— ۳۰۰ — ادات بیاند :

انسانیت بر شخصدر که ، روحی ایدر کی .

بئنا سوکن [کی] کبر : بونده ادات اتها اولور .

صوکره کی سوزمه دقت ایدیکزیمی کی .

طوغری

— ۲۹۴ — ادات توجیه . توجیه بر شئی بزرگ و بزرگوار مناسله در :

چو جطر مکتبه طوغری گیدیورلدی کی .

[اگر] مقابل اولان [طوغری] صفت اولوب ادات دکدر .

طولادی

— ۲۹۵ — ادات تشبیه : [اولور] مناسله در . طولانق مصدرندن آئیندر :

چالشدیمنن طولانی مکافات لایق گورولدم کی .

غایت

— ۲۹۶ — ادات بیانددر .

کودیکمز باغچه غایت گوزل ایدی کی .

قدر

— ۲۹۷ — ادات اتها در :

استابوله قدر گیتدک کی .

قدر ، ادات منطوقه اولور .

انسان چالشدینی قدر قازانه بیلر کی .

۳۰۴ — ادات عشقندو . مفروری . ترکیبوری . جلهازی بربرینه عصف ایدو :

احمد و حسین کاغذجینن قام و دفتر آدیلر .

جلمسندکی واولر مفروداری :

قدر انسانیت و شرف ناموس نظر غزده پک بیوکدو .

جلمسندکی واولر ترکیبوری :

وظیفه ده صداقت هر کیمجه مستحسن و اوتکاب و ارتشا

ایسه ناموسپرورلر ایچون مستیچندو .

جلمسندکی واولر جلهازی بربرینه عصف ایشندو .

وای

۳۰۵ — ادات قیج و تاتردو :

وای بورایه نه زمان گلدیگز کی .

§

وای چالش ایا کیسه لرلرک حانه کی .

§

کلام بابا . آچک قیوی ، وای گوزم تزداد .

گل صحنیه خاطر شادان ایدن چوجق .

[وای] بسا تکرار ایدیلر : تاکید من ایدر :

وای ! وای ! نه دوشونجه سز چوجقلر کی .

ادات تریعه اولور :

عقل ، بر قوه مشوره مودوعده کی ، انسان آنکله گوزلی

چرکینی آشکار کی .

ادات قلیله اولور :

یوسوزمادی دقتیات کی ، سکا هر زمان لازم اوله جقدر کی .

می

۳۰۱ — ادات استهسدر :

بورایه قدر گلدیگز می کی .

تیکیم

۳۰۲ — ادات تشیدر :

بز چوجقلر بزرگ تعلیم و تربیه سه اعتنا ایدلم . نسه کیم

بالا بریزده بزم تعلیم و تربیه مزه اعتنا ایتشلر در کی .

[تیکیم] تاحلی . [نه] ایدلکی ترکیبه کی منسه اولان [نلک]

و [کیم] دن مرکب اولدینی تیل اولو تخمده در .

تیچ

۳۰۳ — ادات تکبیردر :

بو دنیاه بزم کی نیجه کیسه لر گلوب گیتسدر کی .

بو کا دات قییلان نهیدان بنده ویرلندر .

۳۰۹ — ادات تمبدر :

هـ [هـ] عقالی چو جطر، بومکته طوبلا نملر ؛ کي .

[هـ] [هـ] قمر مناشده کلي :

بن بيلمز ايدم کيزلي عيان هـ سن ايشك ؛

جانلرده وتلرده نهان هـ سن ايشك ؛

عالمده نشان ايستر ايدم بن سکا سندن ؛

ييلم که ، دوعالمده نشان هـ سن ايشك

[هـ] [هـ] ادات تسم اولانه برابر جمع کلي داخل اولور :

هـ چو جطر گيمشيدی ؛ چونکه بایرام اولشیدی کي .

۳۱۰ — ادات مخدردر . مخدیر ماقدر برق مناشده :

الکي اورايه هله سور ؛ باق بن سکا نملر ييلم کي .

بسنّا کوننج ايرون اولور :

هله او مکتوبک ايچنده کی فصاح ، حافظلر ترين ايشکه

شايسته ایدی کي .

[هـ] [هـ] اداتک [هـ] اولور | دن منخوت اولمى ملن اولور .

۳۰۶ — ادات تمبدر . تيه . اولاد برق . کوزني آيد برق مناشده :

باق مکته گيديور سڭ ؛ در سڭه کوزيله چالش ها ؛ کي .

امام دعا او قوشن ، چنگه ... ها سلام ايد ييور ؛

چاقو سلام ايد ييور ؛ مصطفي سلام ايد ييور .

بسنّا ايونت ايرون اولور . ايونت قبول ايتک مناشده :

برادر يکيز هيچ چالشامش ؛ خواجه ائندي ده تکدير ايتش

طوبديکيزمي ؟ ها اوله مي ... ها ؛ باق آسکا بر شي

ديه م کي .

۳۰۷ — ادات تنوقدر :

هايدی قاتکتر مکته قدر گيدلم کي .

بسنّا تايک ايرون تکرار اولور :

هايدی ، هايدی مکته ؛ کي .

[هايدی] خاور ائوده [هايدی] تلند اولور .

۳۰۸ — ادات تمبدر :

سزده نم کي گيلاري چالدير ميکتر ؛ هاي هاي چالدير کي .

۳۱۴ — ادات تائو و تاسقدر : پائين

چو چتار ! عمر ڪنڙ اوڀونه ڪڇيور . بوزمانل ڪنڙه يازوق
دگلمي ؟ ڪي .

۳۱۵ — ادات حصردر : بالڪنڙ

بوغيرت ، بوڌڪاوت يالڪنڙ سزه مخصوصدر ڪي .

۳۱۶ — ادات عطقدر :

خيلازلق ايتامگه ، سوزوردي ده ، ينه خيلازلق ايدسيور ڪي .
[ينه] بيسا توبينخ ايچون اولور :

ينه يارامازلق ، ينه خيلازلق دگلمي ؟

تم بيمره فالق لاصباح

في ۳ ربيع الآخر سنه ۳۲۵ و في ۳ مابس سنه ۳۲۳ — عجيبه

مڪين ۱۲۲۵هـ

۳۱۱ — قى زنيا غصوسن ادان نا ڪيددر : هيج

بوچوچق هيج درسنه چالشسيور ؛ بولدم هيج سروز
ديگلهسيور ڪي .

لشجه ، قى برشي برندن آيريق ، نهي برني برشيدين آليزويق
مناريه ندر .

[هيج] بيسا [برسي رگل] منانه اسم اولورده قوللايلير :

اولم عندمده هيجدر ڪي .

ب

۳۱۲ — ادات نمدادر :

يا ارحم الراحمين ڪي .

بامرد

۳۱۳ — ادات تويددر . تويدلشجه ، يئوله ، ياوله ده اختاللي سوزوله سڪدر :

برادرم يا بوگون گلهجك ، ياخود يارين گلهجك ڪي .

§

يا بودسي ازيرله ڪنڙ ، ياخود يوزندن بر چوق دفعه
اوقو ڪنڙ ڪي .

[بامرد] تخفيف ايدهدر [يا] - مودنه قونور :

قارداش ڪنڙ مڪته يا ڪيردي ، يا ڪيرهجك ڪي .

۸- [!] تعجب انار تیدر . شایان تعجب ویا سزاوار حدت فترات و ترکیب

هایلریته قونور .

۹- [۹] اشتها انار تیدر . اشتها . اشتها . اشتها انار تیدر . اشتها

اولانان برگاه ویا جه ویا خود کلامی قطع ایدر .

۱۰- [.....] نقاط قدیریدر . عبار آرمند دما سوزنی سولینک انجلیب

ایدرکن ادبا ویا بعضی مطالبات خصوصیه بیا ، سولیمین ویا

بازبسانان گله ، ترکیب ، عبار پرته وضع اولونور .

۱۱- [S] تفرقه انار تیدر . آری آری یازیلان بختل آرمند کیردکی کچ

رقم صرمسیله یازیلان فشره لک عددی دکنده سطر ایشته ده

بازیلیر .

۵- [۵] ذیل

ضوابط کتابت

با خود

اندرل تنظیم

۱- [۵] قضا ددکه ، بولندینی برده برتقی آلهیق قدر توقف اولونور .

۲- [۵] مغز ددکه ، بولندینی برده کینجه برتقی آلهیق قدر توقف اولونور .

۳- [۰] قضا ددکه ، بولندینی برده کینجه برتقی آلوب وره جک قدر توقف اولونور .

۴- [۰] قشین ددکه ، موضوع بولندینی عله قطعه اولدینی قدر توقف اولونور .

۵- [۰] خذ و سدر ، وجود و عدی منای کلامه خال ویرمین کوچک

و بیوک فتره لک حیات مجموعی تفریق ایلر .

۶- [۵] قلام [۱] دکه ، قتی باشته اولان فشراتی تفریق ایلر .

۷- [{}{}] متذممه ددکه ، اینشات اعطای اینون سوز آرمند ابراد

ایدلن فشرات زالد بونک داخله قونور .

[۱] قلام ، طریقی کیشته دینرکه فرانسجه سی اولان [کومه] نلک

بودن آلتش اولمسی منظریدر .

- بولونوزمه ياييلير؛ مُضاف اولاجق كەلەنك سوكنده [حروف
املا] ويا [ق] بولونوزمه ياييلير؟ ۱۵:۱۴
- ۹- افاضات مەنۇرە نەيە دىيىپ؛ نە بيان ايدىر؛ بىر مثال ايله ايتاشى؟ ۱۷:۱۶
- ۱۰- صفت نەيە دىرلر؛ موصوف و تەركىب وسىي نەيە؛ تەكجەده صفت
و موصوفىن ھالەتكىسى اۆل سوبەلور؛ صفتل لىظ جەتپە قايچ
قىسدر؛ [صفت سەبە] و [صفت قەلب] نەك بىر مثال ايله
ايتاشى؟ ۲۰:۱۷
- ۱۱- [لى-لو] فصل كەلەنك سوكنە گلەر؛ داخلى اولدىنى كەلە
نە دىيىپ؛ [لى-لو] [لىلى اولان كەلە فصل مەنى ياييلير؛
(جە) فصل كەلەنك سوكنە گلەر؛ نە مەنەلرە دلالت ايدىر؛
(جى) فصل كەلەنك سوكنە گلەر؛ نە مەنەلەسىن افاقد ايدىر؛
[سى-مىسى-دەما-ئە] فصل كەلەنك سوكنە گلەر؛ نە مەنەلەسىن
افاقد ايدىر؟ ۲۱:۲۰
- ۱۲- [پەك-چوق-زىلە-چەك-چىق] فصل كەلەنك مەنەلرە اولور؛
نە مەنەلەرىنى افاقد ايدىر؛ [مەزك-مەزاق-رەك-رەق] فصل
كەلەنك داخلى اولور؛ نە مەنەلەرە دلالت ايدىر؟ ۲۴:۲۱
- ۱۳- اسماي اعداد نەيە كوستور؛ اسم مەدود نەيە؛ اسماي اعداد قايچ
قىسدر؛ اعداد اصلية نەيە؛ اعداد اصلية قايچ قىسدر؛ اعداد
وصفيه نەيە؛ سوكنده حروف املا بولونان ويا [ت] اولان
اعداد اصلية، فصل اعداد وصفية ياييلير؛ اعداد كسرى نەيە
كوستور؛ فصل ياييلير؟ ۲۶:۲۴
- ۱۴- اعداد توزييه نەيە افاقد ايدىر؛ فصل ياييلير؛ اعداد اصلية دن
آحاد و عشراتى برلكە بولونانلرى فصل يازمىلير؛ صفت تەكجە
نەيە افاقد ايدىر؛ فصل ياييلير؟

صرف ترکی پروغرامیلار

- سؤال
صفحه
۳:۲ ۱- صرف ترکی نەيە دىرلر؛ لفظ، حرف، كەلە، حركة، سكون
نەيە دىرلر؟
- ۵:۳ ۲- حركة، قوتيدور؛ قىتعة خفينة و قتيله، كسرة خفينة و قتييله،
منعة خفينة و قتييله ايله شەكەلەن مەقبوض و ميسرط قىسملارنىڭ
بىر مثال ايله ايتاشى؛
- ۵:۶ ۳- حركة حرفيە قوتيدور؛ ھالەتكىلەرى اوستون اسرە، اوترو ايچوندر؛
بىر مثال ايله ايتاشى؛ حروف قىسملەرە و مۇتەسەلە نەيە دىرلر؛
ھىروى قايچ دىلەدر؟
- ۸:۷ ۴- عجا و آھنك نەيە دىرلر؛ بىر مثال ايله ايتاشى؛
- ۱۰:۸ ۵- اسم نەيە دىرلر؛ قايچ دىلدور؛ اسم عام ايله اسم خاصك بىر مثال
ايله ييىلەي؛ مفرد و جمع نەيە دىرلر؛ تەكجەده جمع علامتى نەيە؟
اسم خاسلر جمع علامتى آلەيى؛ تەكجەده مەزك و مۇنەك
وايدىر؛ بىر يىڭلىك مەزك ويا مۇنەك اولدىنى نەيەل كوستىلير؛
- ۱۰:۱۱ ۶- احوال اسم نەيە دىيىپ؛ تەجىرد نەيە دىرلر؛ مەنەلەر بە فصل
ياييلير؛ آخرىدە حروف املا اولان ويا [ق] بولونان كەلەنك فصل
مەنەلەر بە ياييلير؟
- ۱۲:۱۱ ۷- مەنەلەر ايله فصل ياييلير؛ سوكنده حروف املا بولونان كەلەنك ايله
[ق] بولونان كەلەنك فصل مەنەلەر ايله ياييلير؛
- ۱۴:۱۲ ۸- افاضات نەيە دىرلر؛ [مضاف] و [مضاف ايله] نەيە؛ بىر مثال
ايله ايتاشى؛ افاضات قايچ قىسدر؛ افاضات لىظ نە بيان ايدىر؛
تەكجە تەركىب اناقلىرىدە مضاف ايله و مضافاندىن ھالەتكىسى اۆل
كەلە؛ مضاف ايله ياييلەيچى كەلەنك سوكنده حروف املا

۱۵ - ضمير نه ديرلر ؟ [مَرَج] نادر ؟ ضمير قاچ قسمدر ؟ ضمير شخصي ، ضمير انشائي ، ضمير نيينك تفصيل بياني ؟ بوللرده

احوال اربه وارميدر ؟

۱۶ - ضمير فلي ، ضمير ومنيك تفصيل بياني ؟ بوللرده احوال اربه وارميدر ؟

۱۷ - اسم نه ديرلر ؟ قاچ وانهدر ؟ [مشاراله] نادر ؟ اسم اشارتلي فصل جمع اديلير ؟ اسم اشارتلي عمل كوسترمك ايچون نه ايليدر ؟

اسم اشارتليزن صوك ادا ادادن بري كيتيريليرمه نه ايلير ؟ [بو ، شو ، او] اسم اشارتليزن صوكله [ايله] كيتيريليرمه نه ايلير ؟

اسم اشارتلي فصل تغيير اديلير ؟ اسم اشارتليزن احوال اربه وارميدر ؟

۱۸ - مُهيمات نه ديرلر ؟ نورد ؟ [كندى] نه منلستدر ؟ كندى كامسنگ صوكله ضمير انشائي كيتيريلير ؟ احوال اربه وارميدر ؟

۱۹ - [نه] نه منساره كيتير ؟ [قاچ - هان - هانكي] نه منساره اولله [ه] صوكله [س] كيتير ؟ احوال اربه وارميدر ؟

۲۰ - [ننه - فصل - نوده ياخود زرده] نه منساره مُقيددر ؟ مُقيددر ؟ بوللرده احوال اربه وارميدر ؟

۲۱ - [نجه - خيل - نؤمان - نؤوقت - بوقدر - شوقدر - اوقدر - نوقدر] نه منساره كيتير تفصيل بياني ؟

۲۲ - مصدر نه ديرلر ؟ [ماده اصليه - اداك مصدر] نه ديرلر ؟ [مصدر حقيق و قيل] نادر ؟ اداك مصدر ك اوست طرفي اوج نوع حرڪه ايله اولدينه كوره ماده اصليه نك صوكي فصل يازيلير ؟

تفصيل بياني ؟

۲۳ - مصدر ماده اصليه اعتباريله قاچ درلودر ؟ مصدر اسمي ، مصدر فعل ، مصدر وصفي نه ديرلر ؟ فصل ياييلير ؟

۲۴ - مصدر تركيه ماده اصليه ستمك حرفلر اعتباريله قاچ درلودر ؟ بر مثال ايله ايشاحي ؟

۲۵ - مصدر تركيه تركيب جهته قاچ درلودر ؟ مصدر اقتداري ، مصدر تعجيل ، مصدر استمراري ، مصدر مقاربه فصل ياييلير تفصيل بياني ؟

۲۶ - بر اسم ، بر صفت ، بر فعل ايله مصدر بسطدن تركيب ايدن مصدر قاچ نوددر ؟ هر نوعك بر مثال ايله ايشاحي ؟

۲۷ - مصدر تركيه معني جهته قاچ قسمدر ؟ لازم ، متعدي نه ديرلر ؟ بر مثال ايله ايشاحي ؟ لازم ساغى ، لازم قياسي ، متعدي ساغى ، متعدي قياسي فصل ياييلير ؟

۲۸ - مطاوعت نه ديرلر ؟ مصدر مطاوعه فصل تشكيل اولوتور ؟

۲۹ - [صيغه شمركت] نه ديرلر ؟ فصل ياييلير ؟ بوللرك شاذلريله برابر بياني ؟

۳۰ - معلوم و مجهول ندر ؟ بر مثال ايله بياني ؟ افعال معلومه فصل مجهول ياييلير ؟ مصدر مجهوله ايله مطاوعه نك فرق ندر ؟

۳۱ - معلوم و مجهول مصدرلرده متعدي اداك اولان (تا) لر حرڪه لنجه نه اولور ؟ بوللرده شاذ وارميدر ؟

۳۲ - مصدرل اداك اعتباريله قاچ قسمدر ؟ مصدر اصلي ، مصدر تاكيدى ، مصدر تخفيفي فصل ياييلير ؟ تفصيل بياني ؟ مصدر تخفيفي فصل جمع اديلير ؟ مصدر تخفيفي مصدر تاكيدى مقابله استعمال اولوتور ؟ مصدر تخفيفلرك مشكلم و مخاطب صورتلري فصل ياييلير ؟

- ايضاح و تشريني ؟ ماضي تئينك مفرد جمع غائب شمليلينك
 صوكنه [در] علاوه اولونوري ؟ ماضي تئينك مجهول باسم
 مفرد صيغهي پيشه فرق واريد ؟ ماضي نقل ماضي فعل
 بايلير ؟ بر مثال ايه ايضاح و تشريني ؟ ماضي شهودي مئينك ،
 ماضي نقل مئينك اوانه [موج] كيريليري ؟
 ۴۰ — فعل حال نه ديرل ؟ حال فعل تشكيل اولونور ؟ حال ماضي
 فعل بايلير ؟ بر مثال ايه ايضاح و تشريني ؟
 ۴۱ — فعل استقبال نه ديرل ؟ فعل تشكيل اولونور ؟ بر مثال
 ايضاح و تشريني ؟ نقل استقبال فعل تشكيل اولونور ؟ بر مثال
 ايه ايضاح و تشريني ؟
 ۴۲ — مضارع نه ديرل ؟ فعل تشكيل اولونور ؟ بر مثال ايه ايضاح
 و تشريني ؟ مضارع تشكيلنه وقت ايلسي لازم كنن درت
 قاعده تئينك بيان ؟ مضارع ماضي فعل بايلير ؟ بر مثال ايه ايضاح
 و تشريني ؟ مضارع مئينك مفرد جمع شكلنك تشكيلنه
 وقوعه كيريلان تيرنك بيان ؟ افعال بيله دن صيغه مختلفه تئينك
 تشريني ؟
 ۴۳ — استفهام نه ديكدر ؟ اذات استفهام نه در ؟ اذات استفهام افعالك
 زومنه قوتور ؟ اسر تئينك ، نه تئينك فعل التزامينك ، فعل
 التزامي مئينك . فعل وجوب تئينك ، فعل وجوب مئينك ،
 ماضي شهودينك ، ماضي شهودي مئينك ، ماضي تئينك ،
 ماضي نقل مئينك ، صيغه حالك ، صيغه حال مئينك ،
 صيغه استقبالك ، صيغه استقبال مئينك ، مضارعك ، مضارع
 مئينك استفهامليري تشريني ايكير ؟
 ۴۴ — افعال مركبه نه ديرل ؟ افعال مركبه قاج درودر ؟ فعل

۱۱۱ : ۱۰۷

- ۳۳ — مصدر استعمال ايتاري ايه قاج درودر ؟ اصل مصدر . اسم
 مصدر . حمل مصدر نه ديرل ؟ و فصل تشكيل اولونور ؟
 قضايل بيان ؟ مثبت و منفي مصدر نه ديرل ؟ مصادر منفي
 فعل بايلير ؟ مثال ايه ايضاح ؟
 ۳۴ — فعل نه ديرل ؟ ماضي . حال . مستقبل نه در ؟ صيغه و تشريني
 نه در ؟ صيغه ترويج قسمدر ؟ صيغه بسيطه نه ديرل ؟ قاج
 درودر ؟ امر حاضر نه ديرل ؟ نامل بايلير ؟ ائله مناسبه
 ايه ايضاح ؟
 ۳۵ — نه حاضر نه ديرل ؟ مثال ايه ايضاح ؟ امر غائب نه ديرل ؟
 فعل بايلير ؟ نه غائب نه ديرل ؟ فعل بايلير ؟ بر مثال ايه
 ايضاح ؟ امر تئينك اؤله [نه] كيريلان ايه نه مناسب
 چغار ؟
 ۳۶ — فعل التزامي نه ديرل ؟ فعل بايلير ؟ فعل تشريني اولونور ؟
 فعل التزامينك مفرد قاج صفت و دعا و بد دعا مقامده استعمال
 اولونوري ؟ حال تركي نه ديرل ؟ فعل بايلير ؟ حال تركي
 تكرار اولونوري ؟ فعل التزامي ماضي فعل بايلير بر مثال ايه
 ايضاح و تشريني ؟
 ۳۷ — فعل وجوب نه ديرل ؟ فعل بايلير ؟ فعل تشريني اولونور ؟
 فعل وجوب نه [در و ها] اذاتي كيريليري ؟ فعل وجوب
 منفي فعل بايلير ؟ بر مثال ايه ايضاح و تشريني ؟
 ۳۸ — لسان تركيه ماضي قاج نودر ؟ ماضي شهودي نه ديرل ؟
 فعل بايلير ؟ بر مثال ايه ايضاح و تشريني ؟ ماضي شهودي
 منفي فعل بايلير ؟ بر مثال ايه تشريني و ايضاح ؟
 ۳۹ — ماضي نقل نه ديرل ؟ فعل تشكيل اولونور ؟ بر مثال ايه

۹۱ : ۸۹

- استعمال فعل ترکیب و تصریف اولونور ؟ فعل استعمال صیغه مختلفه و متصرفه سناک تصریفی ؟ فعل استعمال صیغه مختلفه و متصرفه صورت منفی سناک تصریفی ؟ فعل استعمال صیغه استغایمی فعل ترکیب و تصریف اولونور ؟ ۱۱۳: ۱۱۱
- ۴۵- فعل اتقاری نهی افاده ایدر ؟ فعل ترکیب و تشکیل اولونور ؟ صیغه مختلفه و متصرفه سناک تصریفی ؟ ۱۱۴: ۱۱۳
- ۴۶- فعل امانک قیج صیغته واردر ؟ قیج صورت افاده ایدر ؟ غزدر ؟ حکایه ماضی شهودی ، روایت ماضی نقلی ، صیغه شرطیه سناک تصریفی ؟ ۱۱۷: ۱۱۴
- ۴۷- فعل امانک ماضی شهودی اولان [ایدی] هانگی فعلاره لاحق اولور ؟ قیج صیغه وجوده کلیم ؟ وجوده کلیم صیغه لاحق تصریفی ؟ ۱۲۰: ۱۱۷
- ۴۸- [روایت] نهی دیرلر ؟ بونه فیلسدر ؟ هانگی فعلاره لاحق اولور ؟ قیج صیغه وجوده کلیم ؟ وجوده کلیم صیغه لاحق تصریفی ؟ ۱۲۳: ۱۲۰
- ۴۹- شرط نهی دیرلر ؟ فعل شرطیه امر صیغه واردر ؟ ادات شرط هانگی فعلاره داخل اولور ؟ قیج صیغه تشکیل اولونور ؟ فعل التزامی شرطی فعل تشکیل اولونور ؟ وجوده کلیم صیغه شرطیه لاحق تصریفی . صیغه شرطیه لاحق جمع غایب ندهکی (لر) ادات جمعی فعلاره سناک کثیر به یلییری ؟ ۱۲۶: ۱۲۳
- ۵۰- فعل استمراری نهی دیرلر ؟ فعل تشکیل اولونور ؟ فعل استمرار سناک تصریفی ؟ فعل استمرار سناک منفی فعلیه یلییری ؟ ۱۲۹: ۱۲۶
- ۵۱- قیج فعل نهی دیرلر ؟ غزدر ؟ اسم فاعل قیج صورت تشکیل اولونور ؟ اسم فاعل فعل جمع ایدیلیر ؟ اسم فاعل . فاعل

- ۵۲- اسم مفعول نهی دیرلر ؟ فعل یلییری ؟ ماده اسمیه زره [لو] علاوه سیه اسم مفعول یلییری ؟ انفعال مجهول ماضی شهودی منفیلر سناک جمع متکسلی اسم فاعل کج قولایلییری ؟ اسم جملدرن اسم فاعل یلییری ؟ ۱۳۲: ۱۲۹
- ۵۳- صفت مُشَبَّه نهی دیرلر ؟ انفعال متدیه لازم مدنی تشکیل اولونور ؟ صفت مُشَبَّه ساعیدر قیاسیدر ؟ ماده اسمیه سونکی ساکن ، متحرک اولدیتنه کوره فعل تشکیل اولونور ؟ ماده اسمیه [ش - ت] ایله نهایت بولان مساندردن صفت مُشَبَّه فعل تشکیل اولونور ؟ ۱۳۴: ۱۳۲
- ۵۴- مبالغه اسم فاعل نهی دیرلر ؟ ساعیدر قیاسیدر ؟ ماده اسمیه آخره مخفی اولانلر ایله آخری (ز) بولوتلردن مبالغه اسم فاعل فعل تشکیل اولونور ؟ آخری (لم) ایله یاقین ماده اسمیه لردن مبالغه اسم فاعل فعل تشکیل اولونور ؟ ۱۳۷: ۱۳۵
- ۵۵- صیغه ضله نهی دیرلر ؟ صیغه ضله هانگی انصافن تشکیل اولونور ؟ زمانه دلالتلری واریدر ؟ بولوتلر پرو مشال ایله ایضاحی ؟ صیغه ضله نه ایله جمع ایدیلیر ؟ جمع ایدیلرکن بر تکثیر حصوله کلیم ؟ ۱۳۹: ۱۳۷
- ۵۶- صیغ ربطیه نهی دیرلر ؟ بوسه نرانه ائله مُتَرَدَم لری واریدر ؟ قیج نوعدر ؟ صیغه غلیظه ، صیغه توفیقیه ، صیغه تنقییه ، صیغه استغایمی ، صیغه ابتداییه فعل یلییری ؟ مثالیله ایضاحی ؟

۵۷- ادات به‌دور [آ] مانگی کدارك اوكه كير ؟ نمنابور ؟
۱۴۲: ۱۳۹

مانگی کدارك سوک کیر ؟ نه اداق اولور ؟ [آ] نه وقت

[با] اولور ؟ [ارتق - آتیق - آه - آق - اسلا]

اداتری نه مناره کیر ؟ بر مثال ایله ایضاحی ؟

۵۸- [آق - آت - آتیه - اکر - امان - اوت - اوج -

اوق - اوق - اوزره - ای] ادااتری نه مناره کیر ؟ بر

مثال ایله ایضاحی ؟

۵۹- [ایون - ایته - ایکن - ایل - اوله - ایراه] ادااتری

نه مناره کیر ؟ بر مثال ایله ایضاحی ؟

۶۰- [باری - بتون - برابر - بری - بلکه - بیرله - پک]

ادااتری نه مناره کیر ؟ بر مثال ایله ایضاحی ؟

۶۱- [تک - چونکه - حاشا - خیل - دخی] ادااتری نه مناره

کیر ؟ بر مثال ایله ایضاحی ؟

۶۲- [دک - دکن - دها] ادااتری نه مناره کیر ؟

بر مثال ایله ایضاحی ؟

۶۳- [سز - سزین - سول - شدی - شین - صانکه -

موکره - طوخری - طولای - غایت - قدر] ادااتری

نه مناره کیر ؟ بر مثال ایله ایضاحی ؟

۶۴- [کی - کوره - که - تکیم - نیجه - و - وای - ما -

مایدی - های - های] ادااتری نه مناره کیر ؟ بر مثال

ایلله ایضاحی ؟

۶۵- [هب - هله - هیچ - یا - یاخود - یازیق - یالکر - ینه]

ادااتری نه مناره کیر ؟ بر مثال ایله ایضاحی ؟

۶۶- [۱۱۱: ۱۵۷]

۶۷- [۱۱۳: ۱۶۱]